

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

ASSZONYI SZÍV

REGÉNY

IRTA
PAUL BOURGET

FORDITOTTA
TÓTH BÉLA

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1893.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-19-4 (online)
MEK-16418

TARTALOM

ELSŐ KÖTET.

I.

Egy kis baleset.

II.

Az ismeretlen.

III.

A másik.

IV.

Egy viveur érzélgései.

V.

Az első ballépés.

VI.

A lassú lejtő.

MÁSODIK KÖTET.

I.

A mi a szerelemből maradt.

II.

Dualizmus.

III.

Casal féltékeny.

IV.

A párbaj előtt.

V.

Az útvesztő utolsó kanyarulata.

ELSŐ KÖTET.

I. Egy kis baleset.

1881 márcziusában, egy kék és derült délután, három óra felé, Candale grófnét, ki Párisnak az ujságokban emlegetett húsz »legszebb« asszonya közül való volt, épp oly kellemetlen, mint csaknem veszedelmes és hétköznapi baleset érte. Mikor kocsisa az avenue d'Antinról befordult a Champs Élysées felé, a ló megbokrosodott, félreszökött és elesett, oly ügyetlenül lökve a kocsit az út köszegélyéhez, hogy a bal rúd eltört. A grófnénak nem történt egyéb baja, mint hogy erős rázkódást szenvedett és néhány pillanatig feszült volt minden idege. De a nap tervei egyszerre mind füstbe mentek; pedig sok terv lehetett, a bőrbe foglalt, kis órával és névjegytartóval ellátott fehér porcellán-táblácskára irt jegyzetek után itélve. A fiatal asszony arcza, ez a keskeny, finom vonású, megnyúlt ábrázat, melyet két kék ragyogó szem és melegszínű szőke haj világított meg, szinte haraggal határosan bosszus lett, mikor ki kellett szállni a kocsiból, az immár sűrűvé összeverődött sokaság közé. Az általános kíváncsiság fokozta rosszkedvét s bár máskor mindig oly igazságos és elnéző szokott lenni, még cselédei iránt is, kemény hangon mondta az inasának:

- François, mihelyt talpra állt a ló, hagyja itt ezt az ügyetlen Aimét, hadd bajlódjék maga... Maga pedig menjen a rue Royaleba, a klubba. Fél óra múlva kocsi várjon rám Tillièresné háza előtt.

Aztán utnak indult gyaloglásra alig való finom cipőjében a rue Matignon felé, a hol az a barátnője lakott, kit a szegény Françoisnak említett. Ez a hosszú, barna libériába bujtatott nagy, jámbor fiú még mindig sápadt volt a ló elestén való ijedtében és elszontyolodva hajtogatta: »Igenis, méltóságos asszonyom,« mikor a bakról lefordult kocsis, a szégyentől pirosan korholta, hogy miért olyan ügyetlen és miért nem tud segíteni. A grófné ezalatt áttört a sokaságon. Egyre az forgott az eszében, hogy egész délutánja oda van.

- Az az ügyetlen kocsis! gondolta magában. És hogy ennek épp ma kellett történnie, mikor ugy is oly sietős a dolgom... Bárcsak otthon lenne még Juliette... Ha nincs otthon, megvárom az anyjánál... Pedig be szeretném rögtön látni... Már egy hete nem találkoztunk. Párisban semmire sem ér rá az ember...

E benső beszéd közepett ment az utcán, magasan hordva mályvaszínű gyönyörű kis kalappal földött fejét, és karcsu termetét, mely szürke tollprémes, hosszú, szürke köpönyegbe volt burkolva.

A járókelők nézték őt, azzal a tekintettel, melyből az asszony mindig olvasni tud; fiatalságában diadalt, öregségében pedig szépségének vereségét. Ha a sétáló asszony oly utánozhatatlanul előkelő, mint a minő Gabrielle de Candale volt, a vele szemközt jövő járókelő mindig valóságos komédiát játszik. Elsuhan a nő mellett s azt hinné az ember, hogy meg se látta. De várjuk meg, míg két lépést haladt és ime mily gyors mozdulattal fog visszafordulni egyszer, kétszer, háromszor, hogy szemével kísérje az asszonyt. Ezt a rejtelmet magyarázzák meg a fiziológusok! Az asszonynak hátra sem kell tekintenie, hogy meg legyen győződve a hatásról és - a moralisták magyarázzák meg ezt a rejtelmet, - a hatás mindig hizeleg neki, még akkor is, ha a járókelő púpos, löcslábu vagy nyomorék volt s hizeleg még akkor is, ha a hölgy Franciaországnak egyik oly nagy történeti nevét viseli, mint Candale grófné! Pedig ennek az asszonynak nem volt kaczer hire. Most igazi veszélyből szabadult meg. Egy időre elvesztette ujdonatuj kocsiját, az igen mély, keskeny ablaku angol hintót, a melyet Londonban készítettett, saját utasítása szerint, s a melyet alig két hónap óta használt. Alkalmasint elveszett az istálló legjobb lova is. Elég oka lehetett volna tehát arra, hogy komor kedvvel érkezzen a rue

Matignonba. És a bájos szent, mint épp az a barátnője szokta nevezni, a kihez most menedék-helyet kérni ment, még sem hordta többé aranyos szemöldöke közt azt a bosszús vonást, mikor kesztyűs kezével betaszította a régi, nehéz kaput. Öt perczig sétálva az utcán, része volt abban a gyönyörűségben, hogy a névtelen csodálók pillantásai közt igen csinosnak érzi magát, és a szentek ezt a gyönyörűséget annál édesebbnek ítélik, a minél kevésbé engedik meg magoknak, hogy asszonyok legyenek. Candalené arcza olyan félig derült volt, mint jó kedvében szokott lenni, mikor áthaladt az udvaron, balra, az üveggel elzárt perronu kis lépcső felé. De ez az örömtől lehetett, mert megtudta a kapustól, hogy Tillièresné otthon van. Azonnal találni egy bizalmas barátnőt, a kinek elmondhatja egy különben ártatlan baleset körülményeit, olyan dolog, hogy szinte örülni lehet miatta a balesetnek és a grófné, mikor megnyomta a csengettyű gombját, mosolygott a gondolatra:

- Bizonyos, hogy Juliette még jobban meg fog ijedni, mint a hogy én megijedtem.

Bár alig kilencz év telt el az óta, még a Candalené társaságabeliek közül is kevesen emlékeznek arra a rejtelmes, bájos asszonyra, a kit a grófné röviden »barátnőmnek« nevezett akkor is, mikor magához beszélt, szíve csöndjében és akkor is, midőn másokhoz szólt, hangosan, hogy e történetet megérthessük, nem fölösleges legalább néhány vonással leképezni ezt az immár eltűnt nőt, a ki különben akkor is csaknem ismeretlen volt még barátnője társasága előtt is. De hiszen Tillièresné egyike volt ama nagyvilági hölgyeknek, a kik a világ háta mögött élnek, egész az elmosódásig tartózkodók, szerények és épp annyi diplomáciát fejtenek ki a végett, hogy ne tűnjenek föl, mint a más nők, hogy vakitsanak és uralkodjanak. Egyébaránt e karakter szimbóluma és a magányosság kedvelésének bizonyítéka volt már a kis palota is, melynek keskeny perronján Gabrielle arisztokratikus silhouetteje megjelent. Egyedülvalóság levegője lengett a ház körül, melyet egy udvar választott el az épület testétől és kertek környékeztek a rue de Cirque felől. Ebben a modern és eleven városrészben, némelykor valóban a vidékies nyugalom paradoxona ez a rue Matignon, melynek egyik oldalán hosszú fal fut végig, és melynek régi házai nem változtak a múlt század óta, s melyet kikerülnek a Champs Élyséesről a faubourg Saint-Honoré felé menő uri fogatok, inkább az avenue d'Antinra fordulva. Még az üvegekőpönyeges kis lépcsőnek is eredeti fizionomiája volt. Színehagyott szőnyeggel fődött öt lépcsője ugyancsak üvegajtóval végződött fönt, hol a vörös kárpitok között világosság jutott az előszobába. Az épület nem tartozott a szokott közönséges pavillonok közé, mert a ház négyemeletes volt; sem nem ment igazi palotaszámba, mert Tillièresné és anyja, Nançayné, csak a földszintet és az első emeletet bérelte. S ez a lakás mégis nagyon nekik való volt, mert szobáikat összekötő belső lépcsőt építettek, s nem kellett használniok a közös lépcsőt, melynek bejárata jobbkézt ugyanott volt, a hol baloldalt a kis üvegkalitka. Nem nagyitjuk e semmiségek jelentőségét, de ha a fény fitogatása mindig hiusággal jár, úgy a félreeső utcában ez a kissé melankólikus lakás bizonyos rátartóságra és mintegy a nagyvilági sikerektől való félelemre vallott. Vajjon ha Tillièresné nem törekedett volna mindenkép arra, hogy megvédje magányosságát, megoldta volna-e azt a lehetetlen problémát, hogy huszéves korában özvegységre jutva, tíz évet úgy töltsön gazdag és gyönyörű létére Párisban, hogy alig említsék a nevét?

Természetes tehát, ha a közönyösek már elfeledték e nőt, ki oly kevésbé volt hasonló a századvég elegáns hölgyeihez; a néhány jóbarát azonban azzal a rajongással érdeklődött iránta, a melyet az idő nem csökkenthet. Ezek a jóbarátok a kíváncsiaknak, a kik nem győztek csodálkozni, hogy e szép teremtes ily félhomályban őrli le ifjúsága éveit, mindig e frázissal feleltek: »Sokat szenvedett!« S ezt mindenki olyan hangon mondta, mintha gyöngéd, őszinte bizalom hallgatásra kötelezné. A tragédia, mely Juliette-et özvegységre juttatta, megmagyarázta az ő egész karakterét. Férje, Roger de Tillières marquis, a vezérkar egyik legkitűnőbb tisztje, 1870 júliusában elesett Douay tábornok mellett; a gyászos háború egyik legelső go-

lyója érte. A marquisené hatodik hónapjában volt, mikor minden kimélet nélkül tudtára adták e hirt. Iszonyu roham érte s mikor magához tért, időnek előtte anyja volt egy gyermeknek, a ki aztán csak három hétig élt. Az ilyesmi bizony elég arra, hogy egész életére összetörjön valakit. De bármily szörnyűk és különösek is legyenek életünk eseményei, bennünk magunkban nem teremtenek semmit. Csakis a velünk született hajlamokat növelik vagy csökkentik. Tillièresné még boldogkorában is mindig félrevonulni vágyó, magányt, szinte elzárkózást kedvelő teremtés volt. Ha az ilyen megvonulás őszinte, a Juliettehez hasonló előkelő, szép és gazdag, tehát könnyen a világ forgatagába kerülő nőkben okvetetlen a sziv kissé fájdalmas érzékenysége a mozdító ok. Az ilyen nőknek első lépésüktől fogva érezniök kell, hogy a nagyvilági élet leplezett banálisságokkal, hazudságokkal, sőt brutalitásokkal jár. Azonnal egy ösztön érintődik meg bennük, mire magukba szállnak; elmélkednek, finomulnak és reakció révén bensejükben igazi művészekké válnak. Szükségük, hogy életükben előkelő, ritka, különös, egyéni legyen minden dolog, butorzatukon és öltözködéskön kezdve barátságukig és szerelmükig. Nem hódolnak meg a divat előtt, vagy ha alája is vetik magukat, belekeverik saját énjüket. Sokat vannak otthon és úgy rendeznek el mindent, hogy valóságos kitüntetésszámba megy, hozzájuk jutni. Hogy mindez miként sikerül nekik? Az az ő titkuk. Kiváncsán magukat, azt is elérik, hogy kegynek látszik, ha valamely más szalonba elmennek. Mindez nem jár veszély nélkül. Először is az történhetik meg velük, hogy szertelen fontosságot tulajdonítanak maguknak, aztán kellenél többet foglalkozva érzelmeikkel, lelkükben a mesterkéeltség és komplikáltság betegségei támadnak. De e nők társasága végtelenül vonzó. Barátjaik hiúságának szüntelenül hizeleg az a gondolat, hogy ők a választottak közül valók. Aztán mennyi apró figyelem, mindennapos kényeztetés jár e barátsággal! Mert apróra ismerik környezetük karakterét, tapintatuk megkimél bennünket a legcsekélyebb kellemetlen érzéstől is. Ha vonzalmuk körében éltünk, multhatatlanul szükségessé és pótolhatatlanokká válnak reánk nézve. S mikor meghaltak, mély emléket hagynak hátra abban a szűk körben, a hol éltek. Ez volt Juliette sorsa is. Még most is, mikor találkozunk az ő kis szalonjának régi rendes vendégeivel, minők Félix Miraut, a festő, Jarden tábornok, Avançon, az öreg diplomata és Ludovic Accragne, az egykori prefekt, csak valamely kommentárookra alkalmas anekdotát kell megpendítenünk s a régi hivek, ha bizalmasaink, okvetetlen elmondják:

- Ha ön ismerte volna Tillièresnét...

Vagy:

- Lám, az ember Tillièresnél nem tarthatott attól, hogy ilyen néppel találkozik...

Vagy:

- Csak Tillièresné volt az, a ki...; de ha nagyon bolygatjuk a dolgot, mindnyájan szinte elárultnak éreztük magukat és rögtön rátérnek rendes tárgyaikra. Miraut legujabb virágképéről beszél; Jarden fegyverzettervét emlegeti; Avançon elmondja, hogy Sadowa után mily titkos küldetéssel járt Olaszországban; Ludovic Accragne pedig rátér a hajléktalanok menedékházára, melynek ő egyik buzgó pártfogója. Ugy látszik, egykori barátnőjük iskolájában tanulták meg ezt a diszkrétitást, melyet az ilyen természetű nők követelnek meg az ő hiveiktől. De különben is, hogy tudná megértetni velünk Tillièresné páratlan báját ez a szörnyen konkrét, képes beszédű festő, a tehnikai kifejezésekkel élő tábornok, a sima formákba vesző diplomata, és a merev közigazgatási dolgokhoz szokott volt tisztviselő. A báj! Ezt a titokzatos semmisséget, azt a kecses varázst, melyet e szó rejt magában, csak egy nő tudja megeleveníteni bizalmas suttogásban, egy nő, a ki nagyon szerette azt a másikat. Tillièresné az ő ártatlan, csábító boszorkányságával nem tudta senki más annyira elélni bűvölni, mint Candalené, ha ugyan megnyílt az ajka, a mi ritkán történt, mert ez a szegény szent úgy fél ez emléktől, mint ha lelkét terhelné. Mikor a kétség föltámad bennünk, többnyire úgy tekintjük magunkat, mintha okai lettünk volna a szerencsétlenségnek, melyre csak alkalmat szolgáltatunk. És az érzékeny

grófnénak hányszor jutott eszébe ez a márcziusi délután, mikor becsöngetett »barátnőjéhez« és mennyiszer gondolta: »Ha nem beszéltem volna vele aznap! Ha nem mentem volna hozzá!« Vajjon véletlen vagy végzet az igazi neve az események folytonos és váratlan, egymásra ható játékának, mely azt intézi, hogy néha egy teremtésnek egész boldogtalansága, vagy egész boldogsága a kövezeten elcsuszó lótól, ügyetlen kocsisztól, eltört kocsirúdtól, s egy mindebből következő látogatástól függjön?

Véletlenség, végzet vagy gondviselés, - annyi bizonyos, hogy Candalené szőke fejében, a kaczer kis mályvaszinű kalap alatt, nem fordultak meg se e gondolatok, se rossz sejtelmek, mikor az inas végigvezette őt a nagy szalonon a kisebb felé, a hol Juliette rendesen lenni szokott. Tillièresné az ablak mellett egy keskeny asztalnál, alacsony ellenző mögött irt és csak föl kellett emelnie fejét, hogy lelásson a kertbe. A kora tavasz e szép derült kék napján már lilaszinű rügyek ütköztek ki a még fekete gallyak végén. A zöld gyepek már fölverte ritka, rövid szálaival a barna földet. És minthogy csak egy folyondárral befuttatott fal választotta el a kis kertet a szomszéd utca két nagy parkjától, Juliette csinos arcza szinte a lombjavesztett sűrűsége rajzolódtott. Tillièresné, mikor észrevette Candalenét, fölkiáltott örömdetes meglepetésében, aztán föluggott, hogy megölelje barátnőjét.

- Lásd, mondá, föl vagyok öltözve. A kocsimat várom. Épp hozzád akartam menni, hogy végre tudjak valamit felőled...

- Nem találtál volna otthon, felelt a grófné, és bizony egy csöppbe mult, hogy akár sohase láttál volna többé.

- Ugyan ne bolondozzál.

- Már pedig épp most nagy veszedelemből szabadultam meg.

- Ne ijessges...

Gabrielle most elmondta a kis balesetet, - kissé romantikusan, mint a hogy a nők mindig beszélnek és Juliette halk felkiáltásokkal kísérte a történetet. E kettőhöz hasonló igazi barátnők bizalmas beszélgetésére volt teremtvé ez a kedves fészek, ez az egész reggel, márcziusi naptól langyosra melegedett szoba, melyben most hosszú, széles fadarabok csendes lángja terjesztett kellemes hőséget. Hiába kerestük volna itt a mai párisi nők kissé furcsa szövet-halmazait és csecsebecsét. A marquisné elmés arisztokrata ötletből egyszerűen ide szállíttatta nançayi boudoirja butorzatát, s a kis teremben most minden legkisebb részlet XVI. Lajos idejének izlésére vallott, azé a koréra, a melyben Tillièresné nagyatyja, Charles de Nançay, Rivarol pártfogója, a kastélyt restauráltatta. A fehér kárpitok és a szépen faragott fabéllés kissé semleges színe, a régi szövetek kékes árnyéklatai kellemesen egyeztek a kopottas arany keretekbe foglalt arczképekkel. Vajjon sejtette-e Juliette, hogy ez a száz év előtti berendezés mindennél jobban illik az ő sajátos szépségéhez? Annyi bizonyos, hogy egy kis rizsponnal szőke haján, - mely épp oly hamvas volt, mint a milyen aranyos a Gabrielleé, - finom szája szögletére ragasztott kis fekete pöttyel, rózsás arczán egy kis pirosítóval, magas sarku czipel-lővel kicsi lábán és Marie-Antoinette-ruhával karcsu termetén, igazi kortársa lett volna ama híres Laure de Nançay marquisnének, kinek arczképe a Charles marquisé mellett függött. És még fekete pötty, hajpor, pirosító és czipellő nélkül is szinte félelmesen hasonlított ehhez a szépanyához, a kit legregényesebb szerelméért, - éppenséggel nem regényes időkben - oly gyalázatos czélzattal illetnek Tilly emlékiratai. Juliette gyermekiesen bájos, szinte egy törékeny meissen porcellán-babáéhoz hasonló szépségének a tekintet mélysége és a mosolygás bánatossága adott komoly érdekességet. Tillièresné arczán egy vonás álmodozó bájjá változtatta a XVIII. század kissé cziczomás kecsességét. Ha néha akarata ellenére fölindultnak látszott, szeme bogarának hirtelen kitágulása, mely szinte feketévé tette szép, sötétkék szemét,

elárulta nagy akarattal visszatartott beteges idegességét. Ez az oly nemes fajra és annyi rejtett szenvedélyre valló arc, különös ellentét volt Candalené arczával, melyet szinte megfinomított és patriciusivá tett a századokon át való öröklés, de a melyből a mellett csupa energia és tettekrevalóság sugárzott. A grófnőt szinte hipnotizálta ama rettenetes Candale marsál kultusza, ki barátjával Montluc-kel versengett a vérengzésekben. A vallásháborúk századában okvetetlen egyike lett volna ama kemény harcosnőknek, kiknek kegyetlen bátorságáról L'Estoile beszél; vagy hogy ne menjünk olyan messzire: chouanne, ama vendéi és cotentini amazonok közül való, a kik utczahosszat lődöztek, mint a legvitézebb katonák, Tillières marquisné, a gyöngéd és szelíd teremtes, a szerelem hősnőit juttatta eszünkbe, e hősnőket, kiknek típusa egy La Vallière vagy egy Aïssé megható alakjában testesül meg. Az egyik keretből leszállt Van Dyck-kép volt, a másik régi pasztel, melyet rejtelmes varázs keltett életre. De ha a külső analógiákkal erkölcsi analógiák is járnak, mint a hogy e nők egyikében titokzatos hősiség rejtett, másikában pedig a szenvedély örvényei lappangtak: mindezt nem vehette volna észre a legélesebb megfigyelő sem, mikor a két asszony ott fecsegett a kereveten; mert mihelyt véget ért a baleset tárgyalása, a Worth ruháiba öltözött Van Dyck-kép s a pasztel, kinek szabója Doucet, rögtön rátért a toiletteekre, látogatásokra és multságokra, vagyis pletykázott - hogy e divatos csúf szóval nevezzem e csúfolódó madárcák kedves csevegését; - míg végre a grófné eljutott az elmaradhatatlan kérdésig:

- Mikor ebédelsz nálam, hogy jól kibeszélgethessük magunkat? Holnap?

- Holnap nem, mondá Tillièresné, az unokahugom van nálam. Nem akarnád inkább holnapután, csütörtökön?

- Csütörtökön? Akkor meg én nem vagyok szabad, mert a testvéremnél ebédelek... Ugy hát pénteken.

- Én meg ez nap épp Avançonéknál ebédelek. Képzeld, nekem kell kibékítenem imádómat a feleségével. Avançoné azonban igen korán fekszik le s ha az operában épp a te napod van és ha nem lesz nálad senki...

- Senki... Helyes. Ne fogass be kilencz órákor; elmegyek érted Avançonékhoz... De péntek még messze, igen messze van. Most jut eszembe: hátha ma este jönne el?

- Nem lehet, édesem, felelt Tillièresné; nézd iróasztalomon azt a levelet, épp akkor fejeztem be, mikor jöttél... Miraut már igen rég faggat, hogy üljek előtte, és mivel egyedül voltam anyámmal, irtam neki...

- Hát ne küldd el a levelet, mondá a grófné; hidd meg, nagy szolgálatot teszesz nekem vele... ez a mai ebéd szinte robotszámba megy előttem. Ott lesz a pont-sur-yonnei egész vadász-társaság. Ismered őket: Prosny, Artelles, Mosé...

Aztán kissé habozva folytatta:

- Még valaki, a kit talán nem fogsz szívesen megismerni... mert az vagy, a mit az angolok *particular*-nak hívnak...

- A francziák pedig *prude*-nek vagy *chipie*-nek, vágott közbe Juliette nevetve. És persze csakis azért, mert nem akarok hozzád menni olyankor, mikor csődület van nálad... És ki az a rejtelmes ember, a kit előre meg kell tiltanom, hogy be ne mutass nekem?

- Óh, nem nagyon rejtelmes, felelt Gabrielle; csak Raymond Casal az.

- A Corcieuxné? kérde Juliette; és mikor a grófné igent intett, gonoszul folytatta: Az bizonyos, hogy a szigorú Poyanne meg fog róni érte... Okvetetlen azt mondja majd: »Miért fogad Candalené ilyen embereket?«

A grófné nem igen kedvelhette azt a jóbarátot, kinek kissé furcsa erkölcsbirálatát Tillièresné kicsufolta, mert szemében egy kis gonosz káröröm csillant föl a gunyolódásra és nekibátorodva folytatta:

- Azt fogod neki mondani, hogy inkább a férjem barátja, mint az enyém. Különben őszinte legyek? Ugy-e, Casal a te szemedben, meg a Poyanneében és mindenkiében gonosz ember, a ki az asszonyokhoz csak azért jár, hogy elveszítse őket? Hiú fráter, a ki kompromittálta Hacquevillénét, Ethorelnét, Corcieuxnét és tudom is én még kit; kártyás, a ki a klubban rettentő dolgokat viszen véghez; durva legény, a ki csak azért kel föl a játékasztaltól, hogy lovagoljon, vívjon, vadászszon és *drunk as a lord* végzi az éjszakát. Lám, ez a te Casalod, meg a te Poyanneodé.

- Az én Casalom! szakította félbe Juliette; nem is ösmerem őt, a mi pedig az én Poyanneomat illeti, valld meg, hogy nem lehetek felelős ismerőseim antipatiáért.

- De igenis, a te Poyanneod, mondá a grófné, mert ha nem elvált ember volna, hanem özvegy, és ha az a gaz felesége, a ki most Flórenczben éli világát, abban a meglepetésben részesítené őt, hogy meghalna...

- Nos, fejezd be, szólt Tillièresné.

- Mindig azt gondoltam, hogy képes lennél férjhez menni hozzá; és ő, fogadni mernék, hogy szintén gondol a dologra, mert már is úgy őríz téged, mint valami menyasszonyt.

- Először is nem hiszem, hogy ilyen sötét tervei lennének, mondá Juliette jóízűen nevetve; aztán nem is tudom, mit felelnék neki, ha csakugyan arra kerülne a sor, végül pedig egy négy hónap hiján harmincz éves menyasszony szembeszállhat egy hiú viveurrel, a ki kártyás, félig jockey, félig vivómester és szörnyen iszákos, mert hiszen így festetted le vendégedet...

- Mert épp a szavamba vágta, mikor azt akartam mondani, hogy ez a legendás alak nem hasonlabb az igazi Casalhoz, mint a *Châtiments* III. Napoleonja a mi szegény császárukhoz... Hiú! Hát tehet ő arról, ha belebotlott egy pár bolond asszonyba, a kik aztán kérkedtek vele. Hiába nevezsz! Igenis, kérkedtek vele! Pauline de Corcieuxvel odáig jutott, hogy nem is fogadta többé. És a szakítás után kicsoda kiáltott a másokra kigyót-békát? A férfi vagy a nő? Becsületes asszonymak tartom magamat, és azt állítom, hogy Casal soha egy olyan szót nem ejtett ki előttem, a mit nem lett volna szabad mondania. És művelt, érdekes ember, tele van nagy utazásainak emlékeivel! A Kelet, India, Kína, Japán...; bejárta az egész világot. Hogy játszik? Mert egy kicsit gazdagabb, mint amazok az urak, több lova volt, tehát több pénzt vesztett. Ez a nagy bűne. Meglehet, hogy egész a mániáig viszi a vivást. De nem beszél róla, és sosem hallottam, hogy kardforgató ügyességével visszaélt volna. Meglehet az is, hogy iszik. De van olyan jóízű ember, hogy mikor hozzám jön, mindig uralkodik magán... Tudod mi ez a fiú? Egy elkényeztetett gyermek, a kinek az élet nagyon könnyű volt, de azért van egy csomó kedves tulajdonsága. És milyen szép is! De hiszen láttad?...

- Azt hiszem, mutatták nekem egyszer az operában, mondá Juliette. Fekete haju magas ember, a szakállá szőke.

- Az rég volt, szólt Gabrielle, most már csak bajuszt visel. Be bolond ez a párisi élet! Százszor is találkoznotok kellett már!

- Én keveset járok ki, mondá Juliette, de különben is szórakozott létemre nem könnyen jegyzem meg az arcokat.

- De ma este csak eljössz, hogy meglásd a szép Casalt?

- Eljövök. De hogyan beszélsz róla! Mennyire lelkesedsz! Ha nem ismernélek...

- Ugy-e azt mondanád, hogy szerelmes vagyok bele? Ej, nekem harczias vérem van, és irtózom a világ igazságtalanságától... De remélem, nem adsz föl Poyannenak?

- Ah, már megint ez a Poyanne! szólott Juliette, vállat vonva.

- Igenis az, rázta fejét a grófné. Ha nincs itt, minden rendben van. Telebeszéli a fejedet s mindig észrevettem, hogy mennyire tud rád hatni. De nini, jön a kocsim...

Mihelyt az inas jelentette, hogy a grófné kocsija előállt, következett a sok »hát már«, »de hiszen alig hogy jöttél«, »ma este, édesem«, majd csókok, nevetés, mikor Casal neve ismét szoba került, aztán midőn Candalené távozott, mély csend, melyet alig tört meg az óra ketyegése és a tűz pattogása. Juliette magára maradván, asztalához ült és miután széttépte a Mirautnak szánt levélkét, egy kék papirost vett elő, hogy új levelet kezdjen, melyet alkalmasint nehéz volt megírnia, mert soká forgatta finom ujjai között a tollszárat, folyton a kertre nézve, mely most már bánatosabb volt az alkonyodó ég alatt. Végre ezt írta:

»Kedves barátom,

Ne jöjjön ma este tizenegy óra előtt. Gabrielle volt nálam az imént. Tíz nap óta nem láttam őt és nem utasíthattam vissza, mikor mára ebédre hívott. Ebéd után azonnal otthagyni nem lehet őt. Ne haragudjék hát rám, ha két órával később fogom meghallani öntől, hogy mi történt ma a képviselőházban és hogy sikerült beszéde. Ne jöjjön majd hozzám csalódott pillantással, a melyből azt olvashatom ki, hogy ismét szemrehányást tesz nekem azért, a mit ön - elég helytelenül - az én nagyvilági oldalamnak nevez. Ön igen jól tudja, hogy mi nekem a világ ön nélkül - nélküled és mennyire szeretném, ha jogom lenne mindenki előtt nyíltan hirdetni, hogy mi vagy te barátnődnek

Juliettenek.«

Mikor a levelet leragasztotta, a borítékra a jobboldal egyik amaz ismert szónokának nevét írta, a ki az időtájt Versaillesben olyan szerepet játszott, mint ma a nemes Mun gróf. Ez a név pedig nem volt másé, mint Henry de Poyanne grófé - a mi azt bizonyítja, hogy még a legbensőbb barátnők is csak félig őszinték szoktak lenni, mert ha Candalené, mint láttuk, sejtette is, hogy Poyanne mily érzelmekkel viseltetik Tillièresné iránt, mégis ezer mértföldre volt attól, hogy azt higye, hogy ez érzelmeket viszonzóak és hogy e két teremtség voltaképp szerető és szerelmes. A nagyon becsületes asszonyoknak - Gabrielle is az volt, bár szerette kissé fitogatni, - megvannak a maguk naivságai, melyek az ő feltétlen egyenességüket bizonyítják. És a sorok között mennyi mindenféle apróságot mondott el ez a csinos kis kék levél! Ha Juliette nem ragasztja le rögtön, hanem még egyszer bensőségesen elolvassa, észrevette volna, hogy e kaczer mondatok, a tegeződésre fordulás s a vég hizelgő szavai perfidiát rejtegetnek, vagy legalább tesznek jóvá. Vagy ha nem is épp azt, egy kis hűtlenséget. Vagy nem hűtlenség, ha egy szerelmes asszony olyasmit cselekszik, a miről előre tudja, hogy busítani fogja kedvesét? Juliette pedig tudta, hogy Poyanne a mai fontos ülésen beszél és bizonyosan megsértődik, ha kedvese, ki erre az ülésre hitvány ürügy alatt nem ment el és őt már nyolcz órákor láthatta volna, ismét elodázza a találkozást azért, mert egy barátnőjénél ebédel valakivel, a kit ő, Poyanne, nem szeret. Juliette nem egyszer mondta meg Gabriellenek, mikor Corcieuxné szoba került, hogy Poyanne Casalt igen keményen ítéli meg. Ha a szép özvegy még egyszer elolvassa levélkéjét, észreveszi magán, hogy, bár egész életére Poyannehoz van kötve, - mert titkon házasságot ígértek egymásnak, - furcsa kíváncsisággal hallgatta Gabriellet, mikor erről a Casalról beszélt, a ki az ő jövődöbeli férjének olyan antipatikus. Ha egészen őszinte lett volna maga iránt, talán meggyőződött volna, hogy Poyanne iránt való érzelmében egy kis fáradság kezd mutatkozni; egy kis fáradságtól pedig a nagy megünásig gyors az átmenet, épp oly gyors, mint egy kis kíváncsiságtól a nagy kaczersáig... De vajjon szét tudjuk-e választani az ezernyi szálat, mely gondolatunkban kereszteződik, leveleink frázisai mögött, mikor olyan

valakinek írunk, a ki igen közel van a szívünkhöz? A szerelmes leveleknek épp úgy megvan a maguk titkos értelme, mint a tragikus eseményeknek, és mikor Juliette egy fél óra múlva megállt kocsijával a rue Montaigne-ban a postahivatal előtt, hogy maga dobja a levélkét a szekrénybe, nem sejtette, hogy alapjában mit jelentenek az ő bájos sorai; valamint Candalené sem sejtette, hogy hirtelen meghívása mily végzetes és gyászos fontosságú lesz legkedvesebb barátnőjének egész életére.

II. Az ismeretlen.

Tillièresné, valahányszor nem ebédelt otthon, mindig jóelőre elvégezte toilettejét, hogy legalább jelen legyen anyja étkezésénél, ha már nem vesz részt benne. Nançayné harmincz évet töltvén a vidéken, megszokta, hogy mindig pont háromnegyed hét órakor üljön az asztalhoz. A két nő megosztotta ezt az első emeleti ebédelt, melybe nem fért több tiz embernél. Ez az anya, ki imádta leányát, és pedig leányáért s nem magáért, - ritka dolog ugy az anyáknál, mint a leányoknál, - ugy alkalmazkodott, mikor a lakás berendezéséről volt szó, hogy a két lélek egymás mellé simult, de nem elegyedett össze. Az öreg asszonynak megvolt a maga emelete, a maga szalonja, saját cselédsége és a saját független napirendje: - télen, nyáron reggel hat órakor fölkelés, misehallgatás a szomszéd klastromban és kilencz órakor lefekvés. Nançayné ritkán ment le a földszintre. Azt akarta, hogy Juliette oly szabad legyen, mintha egyedül lagnék; de azért mégis az ő szárnyai alatt maradjon. Szertelen önmegtagadásában szemrehányást tett magának, hogy elfogadja a kedveskedéseket, melyekkel leánya elhalmozza valahányszor csak távozik hazulról. De mégis csak elfogadta, mert tudta, hogy Juliette, ki ugy is keveset jár ki, egy tapodtat se menne különben. Pedig milyen édes öröme tellett abban, mikor ő láthatta meg először leánya egy-egy fényes uj öltözékét! Az ebédlőben néha nagy szeretet perczeit töltötték el. Harmadik ritkán volt társaságukban. Poyanne eleinte, mikor Juliettenek udvarolt, szüntelenül ürügyeket talált ki, hogy eljöhessen, legeltetni szemét a kedves képen: a fényesen öltözött fiatal asszonyon, ki mindig gyászruhás anyját szolgálja e csöndes ebédlőben, két magas oszlopon álló, császárság-korabeli nagy lámpa békés világánál. Mióta Tillièresnéhez való viszonya megváltozott, mindig szégyenérzet fogta el, ha az öreg Nançayné szemébe kellett tekintenie. Ez a jeles vitázó, a ki híres volt arról, mily hidegvérű tud lenni az ellenséggel teli gyűlésekben, a tiszteletre méltó agg nő közelében mindig azt az aggodalmas szorongást érezte, a melyet az igen becsületes lelkekben a bűnös titok kelt. Rettegett a félig süket öreg asszony világoskék, nagyon értelmes szemétől, mely egyetlen ifjúsága volt e sápadt, fonnyadt arcznak. Nançayné, bár alig lehetett hatvan éves, többnek látszott hetvennél, saját bánatai és a leányát ért szomorúságok ugy megmérgezték élete forrásait. Egymás után, ugyanazon esztendőben vesztette el férjét és két fiát; alig egy év múlva pedig Juliette jutott özvegységre. Ez a fájdalmas anya, kinek gondolata szemmel láthatólag mindig kedves halottainál járt, meghatott örömben éledt meg, mikor utolsó gyermeke így diszbe öltözve, mosolygón kedveskedett neki, mint most ebben a félórában, Candalené ebédje előtt. Juliette ez este fekete csipkével borított rózsaszín ruhát viselt, ugyancsak rózsaszín csokrokkal. Hamvas haja közt és kis fülében gyöngy csillogott. Az alig kivágott ruha csak keveset árult el kebeléből és finom vállából; de azért látszott nyakának határozott vonala és derekának hajlékonysága. E ruhájában asszony és leány bája elegyedett benne. Félig meztelen karja egyre mozgott és gyűrűkkel teli szép keze szüntelenül azzal foglalkozott, hogy apró szolgálátokat tegyen öreg anyjának, bort töltve, kenyeret szegve neki, vagy gyümölcsöt választva számára. Mig ily gyöngéden szorgoskodott, kék szeme ragyogott és szőke teintje rózsásabb volt, mint máskor. Vidám mosolygás lebegett ajkán, melytől jobbra egy gödrike volt. Csak elégedett napjaiban lehetett ilyen. Anyja boldogan nézte vidám arczát. Első pillantásra föl szokta ismerni, mikor megy az ő Julietteje valahova kelletlenül és mikor fog mulatni kedve szerint. Az ilyen mulatságot ugy fogta föl, hogy leánya visszavágyódik a világba, és talán ujra férjhez megy. Ez a gondolat vigasztalta őt, mert sejtette, hogy nem sokára magára kell hagyni gyermekét. Egynéhány perczig hallgatott, aztán megszólalt a süketek tiszta, vékony hangján, füléhez tartva kissé reszkető kezét, hogy jobban meghallja a választ:

- Szinte féltékeny kezdek lenni arra a Gabriellere, mikor látom, hogy mily örömet mégy hozzá. Kik lesznek még ott?

- Csak igen kevesen, felelt Tillièresné, érezve, hogy elpirul. Candaleék rendes vadásztársasága. Gabrielle azért hívott meg, hogy ne legyen egyedül a férfiak közt...

- Lám, pedig épp ennek a házaspárnak a példája riaszt el attól, hogy férjhez menj, szólt Nançayné fejét rázva, aztán busan folytatta: Szegény asszonyka, nincsenek gyermekei és még sem csügged el soha!

- Valóban nem csügged, mondá Juliette, és szeme elsötétedett egy pillanatra, mikor a barátnője sorsán rágódó titkos szerencsétlenségre gondolt. Louis de Candalenak még legénykorában viszonya volt bizonyos Bernardnéval, egy gazdag iparos feleségével és egy fiuk lett. Miután megházasodott, csakhamar szinte nyíltan folytatta ezt a viszonyt. A grófné büszke lemondással tűrte a dolgot; s ennek a magyarázata egyszerű: az egész vagyon az övé volt, és a nemes asszony nem akarta, hogy a Candale-család utolsó sarja tőle, a megsértett feleségtől kikoldult életjáradékból legyen kénytelen élni. Aztán mindig remélte, hogy neki is lesz fia, ki azt a nevet viseli, mely iránt ő a legromantikusabb tisztelettel viseltetik. Meg, bár mint legyen is, szerette a férjét. Tillièresné ismerte ezt a szomorú történetet, mert Gabrielle elmondta neki: és résztvett barátnője keserűségében. És most, anyja mondását kiegészítve, így folytatta:

- Én nem hiszem, hogy valaha ily türelmes tudnék lenni.

- Ej, szólt Nançayné, minek is juttattam eszedbe ezeket a szomorú dolgokat. Nem szeretlek, mikor ilyen komor vagy. Mosolyogj még egy kicsit, mielőtt elmennél, és légy vidám, mint az imént. Oly boldog voltam! Fél éve nem láttam ilyennek a szemedet.

»Hogy szeret engem az én kedves mamám!« gondolta Juliette egy negyed óra múlva, míg kocsija a rue de Tilsitt felé, Candaleékhez robogott. »Hogy ismeri a szememet és hogy tud olvasni belőle! És csakugyan igaz, hogy úgy örülök ennek az ebédnek, mint egy gyermek. Vajjon miért?«

Bizony miért? - Ez a kérdés nem jutott eszébe sem akkor, mikor barátnőjével beszélt, sem mikor a levelet írta Henry de Poyannak; de most, anyja megjegyzése után, egyszerre föltámadt benne, mikor a hintó szögletében ült. Az asszonyok mindig a kocsiban szoktak legmélyebben elmélkedni, mert ott érzik magukat legjobban elszigeteltnek a körülöttük forrongó világtól. Tíz percz, - a rue Matignontól a rue de Tilsittig, tíz percz, - gyakran elég volt Tillièresnének, hogy apróra analizálja egy-egy este apró eseményeit. Most azonban hosszú órákra lett volna szüksége, hogy elemezze azt a munkát, mely fejében véghez ment, mióta Gabriellel beszélt; és bár ez a hallgatag asszony igen tisztán szokott belelátni önmagába, most okvetetlen csalódnia kellett az agyában történtek természetét illetőleg.

A kíváncsiság kis magva, melyet a Casal név vetett belé, hogy úgy mondjam: csirázni kezdett ábrándozásában. Egész délután tűrte, hogy gépies teendői között folyton rá gondoljon és vigyázatlanul elfogadta a képeket, a melyek e név körül lebegtek. Megjelent előtte Corcieuxné és olyan volt, mint a minőnek Casallal való szakítása után látta: összezuzott a bánattól és fölismerhetetlenségig megváltozott. Minden női szívből van bizonyos mennyiségű érdeklődés ama férfiak iránt, a kik ily halálos szerelmessé tudtak tenni egy asszonyt. Ez a homályos érdeklődés már akkor megmozdult Tillièresnében, mikor oly végtelen megsajnálta az elhagyott nőt és eltöprengett magában: »Vajjon mi köti ez emberhez azt a teremtetést egész az elbecstelenedésig?...« Tillièresnében segített fölgerjeszteni ezt a különös kíváncsiságot Casal csábító ereje is, melylyel a hivatásos nőhódítók szoktak a becsületes asszonyokra hatni. Juliette egészen erkölcsi okokból folytatott szerelmi viszonyt és megőrizte a becsületes nő minden finomságát még e ferde helyzetben is, melyet különben ő és Poyanne házasságnak szoktak tekinteni. Igen sokszor volt már szó a Don Juanok e, ha szabad így mondani, előre vetett ígézetéről, melylyel az Elvirákat elbűvölik, hogy Molière halhatatlan szimbolumát emlitsük. Ez mind mostanig megoldatlan probléma. Némelyek asszonyi mását látják benne

annak a férfiúi bolondságnak, melyet egy embergyűlölő humorista *redemptorizmus*-nak nevezett: a vágyódás, szerelem által váltani meg a czedákat. Mások pusztá hiuságnak ismerik föl. Mikor a becsületes nő imádójává tett egy ilyen zabolátlant, vajjon nem kevélykedik-e abban, hogy elhódította számtalan másoktól és pedig olyanoktól, a kiket, mint erényes lélek, kimondhatatlanul gyűlöl. Talán megeléjük e rejtvény megfejtését, ha elhiszszük, hogy a szív megtelésének van törvénye. Bizonyos rendbeli impreszsiókat csak korlátolt mennyiségben tudunk befogadni. Ha ez a mennyiség betelt, nem birunk többé azonos impressziókat befogadni és ellenállhatatlan vágy támad bennünk ellenkező impressziók után. Ezt az elméletet megerősíti egy bizonyosság: a becsületes asszonyok a nőcsábítókhoz csak harmincz éves korukban szoktak vonzódni, miután az erényes élet részesítette őket valamennyi, kissé hideg áldásában. Mikor Tillièresné a háboru után Párisba érkezett és fájdalomtól, büszkeségtől mámoros fiatal özvegy volt, bizonynyal antipatiát érzett volna ez iránt a Casal iránt, a ki most már órák óta, percről-perczre jobban érdekelt. Gondolatainak zürzavarában, a nélkül, hogy sejtette volna, »kristályosodott meg« ez ember számára, hogy ezt a Beyle révén divatossá lett elmés kifejezést használjam. Azt hitte, hogy őszinte, mikor így felel a miéltre, melyet bátran fölvetett: »Kiváncsi vagyok megismerni valakit, a kire Gabrielle, rossz hirneve mellett is, sokat ad, ez az egész...« Aztán érezvén, hogy e találkozás után való titkos vágyódásban mégis van valami, a mi beteges, így igazolta magát: »Meg hát persze a tiltott gyümölcs is.« Ezt a vágyódást, akár beteges volt, akár nem, nem vehette volna észre a legfinomabb megfigyelő sem, mikor Tillièresné kiszállt kocsijából a Candale-palota udvarán. Hangja oly nyugodt és határozott volt, mikor azt mondta a kocsisnak: »Háromnegyed tizenegykor«, és rejtelmes arcza oly békés, oly ártatlan, mikor belépett a csarnokba, a hol már mind együtt voltak a vendégek; mikor pedig bemutatták neki azt az embert, a ki miatt elfogadta a meghívást, alig látszott, hogy észreveszi az ismeretlent. Casal is hasonló egykedvűséggel hajlott meg, elannyira, hogy Gabrielle, ki a szeme szegletéből leste őket, barátnője hidegségének okát Poyanne prédikációjában kereste. Majd Juliettehez ment és súgva kérdezte tőle:

- Nos, mit szólna hozzá?

- Semmit, felelte Tillièresné mosolyogva. Szép fiú, a milyen akárhány van.

- Lám, előre megmondtam, hogy nem a te genreod, szólt Candalené. Tudd meg különben, hogy az asztalnál melléd ültettem. Ha nem akarod, még van idő megváltoztatni.

- Minek? válaszolt Juliette, bájosan rázva fejét.

Gabrielle nem unszolta tovább, de ez a szertelen közönyösség nem látszott előtte természetesnek s nem csalódott. Igen jó barátnők voltak ők ketten. De a nők és a férfiak barátsága között az a különbség, hogy a férfiak barátsága föltétlen őszinteség nélkül lehetetlen, míg a nőké igenis lehetséges. Egy barátnő soha se hiszi azt egészen, a mit barátnője mond; mindazáltal ez a folytonos kölcsönös gyanakvás nem akadályozza meg őket abban, hogy egymást nagyon ne szeressék. Tillièresnére, mióta ismét társaságba járt, valóban egy férfi sem tett oly nagy hatást, mint Corcieuxné volt kedvese, ki az első pillantásra egész valóját megrendítette. A rendkívül nagy várakozás mintegy felajzotta lelkének összes hurjait és szokatlan élénkséggel volt érezendő vagy a csalódás bánatát, vagy az örömet, találkozáván azzal az emberrel, a kit egész kíváncsisága környékez. Casal külseje pedig olyan volt, hogy erősen hathatott minden csak némileg is regényes lélekre, az elmének ilyen előleges munkája nélkül is.

Ebben a fiatal emberben teljesen megtestesült hirének és személyének ama rejtelmes ellentéte, melyről Candalené annyit beszélt, hogy Juliette végre szinte megzavarodott tőle. Éppenséggel nem volt az a »szép fiú, a milyen akárhány van«, a kiről Tillièresné hipokrita fitymálással szólt; és nem is hasonlított ahhoz a kellemetlen alakhoz, a kit egyszer látott, a mint mogorva arczátlansággal könyökölt a klub-páholy bársonyos párkányára. Minden arcznak megvan a maga delelő kora, az az idő, mikor kifejezésük egész ereje nyilatkozik meg bennük. Némely

izmos és epés embereknek, mint a milyen ez is volt, ez az időszak összeesik a második ifjúsággal. Casal harminczhét éves volt. A gyönyörűségek hajhászása, mely kimeríti a limfatikusokat, gutaütésig viszi a vérmeseket, megbomlasztja az idegeseket: a nap és az éjszaka e sokféle fáradalmai ezt az embert megfinomították, mintegy spiritualizálták. E fáradalmak oly nyomokat hagytak arcán, melyek megtévesztették a gondolatot, azt a hitet keltve, hogy benső, nemes bánat bélyegei. Arczának színe az az egyenletes, meleg sápadtság volt, mely vele születik az emberrel, és a melyet nem birnak megváltoztatni sem a kártyaasztal mellett átvirasztott éjszakák, sem a vadászaton töltött napok maró szélvészai. Rövidre nyírt és még igen fekete haja öt zezugban nőtte be széles homlokát; a választék a halánték felé már meg lehetőszen szélesbedett. Homlokán ábrándozás ült, pilláinak redőiben szomorúság, világoszöld, szinte szürke szemében mélyreható gondolat lappangott. Az orr egyenes, az áll erős volt, az arcz kissé beesett; a száj érzékiségét gesztenyeszínű, csaknem szőke bajusz fődte el. Casal indiai utját használta föl ürügyül, hogy megmásítsa hajviseletét és levágassa szakállát, melybe már egypár ezüst szál vegyült. Így simává lett arczán egy kissé keserű vonás jelent meg, mely rávallott a kiábrándult emberre, a ki világéletében már annyi dolgon mosolygott undorodva. Öregség és fiatalság, energia és bágyadtság egyesültek benne. De semmi közönségességet nem lehetett róla fölteni. Hihetetlennek látszott, hogy ez az arcz egy hivatásos viveuré; bár az erejében is karcsu test folytonos gyakorlásra vallott. Casal, ki természetesen magas és erős ember volt, kora ifjúsága óta mindennap üzött valami sportot; vívott, labdázott, öklözött, lovagolt, vadászott, vitorlázott. Kissé nagyon is gondos öltözködése igazi divatkirályra vallott, holott ő voltaképp nem igen törődött vele. A megszokott elegancia annyira áthatotta egész valóját, mintha így született volna, mintha a természet így alkotta volna meg egy előkelő állatnak, hogy így öltözködjék, így éljen és ne másképp. Férfias és csinos volt egyszerre, és ereje mellett kissé nőies is, a mi Tillièresnének azonnal megmagyarázta, hogy ez az ember a szeszélyek és frivolságok világában miért tudott annyi, szinte tragikus szerelmet kelteni; és miért haraguszna rá a férfiak, Poyannenál egyetemben, oly nagyon. Azok a nők, a kik bennünket férfiakat jobban ismernek, sem mint sejtjük, igen jól tudják, hogy közöttünk féltékenységgel határos irigységet támaszt, ha valakinek szerencséje van az asszonyok körül. Casalnak már csak a külseje is állandó megalázódást rótt a körülötte levőkre. És a férfiak hiuságai között, hogy egyebet ne emlitsünk, a testi hiuság egyike a legszenvedélyesebbeknek és a legerősebbeknek.

- Az bizonyos, hogy nem olyan, mint mások.

Tillièresné elméjében egy negyed óra mulva ez a kis mondat fordult meg és a gondolatok egész új forrongásának csirája volt meg benne. Mindez pedig annak a vizsgálatnak volt eredménye, melyben még a legszórakozottabb nők is igazi művészek, és először látván bennünket, egy pillantással megismernek. Mi még azt hiszszük, hogy ránk se néztek; holott ők már tudják, hogy milyen a szemünk, fogunk, kezünk, hajunk, mozdulatunk, mik az apró rossz szokásaink, minő a vérmérsékletünk és a nevelésünk. Mikor jelentették, hogy találva van, Candale Juliettenek ajánlotta karját, hogy fölvezesse az elsőemeleti ebédlőbe, mely a kisebb társaságok számára volt föntartva. Bár ez a kis terem csak arra rendeződött be, hogy a legbizalmasabb társaságoknak szolgáljon, valami mégis kifejezte benne a grófné egész karakterét, melyet a faubourg Saint-Germain champs-elysési osztályának lehetne nevezni. Vagyis Candalené nem tartozott a rue Saint-Guillaume környékének durczáskodó lakói közé, mert a legősibb nemességgel egyesítette a legujabb »chic«-et és eleganciát; mindazáltal lehetetlen volt őt összetéveszteni a pusztán gazdag asszonyokkal. Például ez ebédlőben kifeszítettette ama tiz, még mindig ép kárpitok egyikét, melyet Alba herczeg ajándékozott az öreg Candale tábornagnak, mikor titkos követségben járt nála. Ez annyira modern és mégis a szörnyű mult emlékeivel teli palotában nem volt egy zug, mely ne vallott volna arra a különös kultuszra, melylyel e fiatal asszony véres emlékü őséhez vonzódott. Ez az erdőn át vonuló, lándzsás

landsknechteket ábrázoló brugesi kárpit, ebben a szűk szobában, a hirneves ajándékozóra emlékeztető aláírásával, igen erős nemesi büszkeségre mutatott. De az olyan nők, mint Gabrielle, kik épp úgy csillogni akarnak, mint pénzvilágbeli vetélytársaik, de azért mégis szeretik magukat megkülönböztetni: szívesen kevélykednek nemességükben úgy, mintha az csak tegnapi keletü volna. Ez a régi és az új Franciaország között száz év óta folyó harc egyik formája. Candalené oly fitogtatva szokta emlegetni származását, mintha nem is volna igazi Candale, ki unokabátyjához ment férjhez; ez azonban nem akadályozza meg őt abban, hogy ne ültesse asztalához, mint ez este - testvére, Arcole herczegné, Bonaparte egyik tábornagya unokájának felesége mellé, - egy híres bécsi bankár unokáját, Alfred Mosé urat. Igaz, hogy a Mosék már két nemzedék óta keresztények. A többi három vendég között voltaképp csak egy volt, a ki, ha nem is fény, de ősiség dolgában vetekedhetett a Candale családdal: Prosny vicomte. Artelles bárósága már Lajos Fülöp idejében keletkezett, míg Casal egy III. Napoleon korabeli, vasutakból meggazdagodott szenátor fia volt. Ily következetlen az olyan kor, melyben a legmerevebb kevélység összeütközik a szokások leküzdhetetlen szükségével. Louis de Candale igen kedvelte a nagy vadászatokat és bármily nagy is volt felesége vagyona, hogy kielégítesse ezt a kétség kívül öröklött kedvtelését, kénytelen volt egynéhány kitűnő vadászt a klub-tagok közül is társul fogadni. Így lett a pontsur-yonnei vadászterület egyik főbérelője, Mosé, Candale s ennél fogva Candalené barátja. Mosénak egyetlen foglalkozása az elegáns élet volt és tíz évi ügyes fondorkodás után végre sikerült neki bejutni a Jockey-klubba. A grófné sokkal keresztényebb, sokkal értelmesebb és sokkal igazságosabb volt, semhogy antiszemita lehessen. Mindazáltal annyira nem szenvedhette az idegeneket, hogy szinte alig engedte házába lépni ellenségét, a brüsszeli Hurtrel-családból származó Bernardnét; és hogy mégis bizalmasai között türte Mosét, ezt a kis következetlenségét ügyes fordulatokkal védte meg, erősen hangoztatva, hogy ez csak kivétel. Dicsérte a gróf pajtását, hogy mily diszkrét, kitűnő modoru és jóteknő ember. És Mosé megérdemelte ezt a dicséretet, mert ez a szőke, kopasz, negyvenöt éves, éles tekintetű, keskeny, vértelen arcú ember nagy mértékben tudott alkalmazkodni a körülményekhez, a mivel különben minden sikerét kivívta az az erős faj, melynek - hiába keresztelkedett meg - típusát viselte. Kifogástalanul játszott a gentlemani szerepét. De vajjon, ha egy bölcs akad e vendégek között, nem veszi-e észre, hogy mily nagy csufolódó a sors, mikor itt látja a történet legüldözöttebb népének e sarjadékát az alatt a kárpit alatt ülve, melyet egy dühös üldöző ajándékozott egy másik üldözőnek? És ez a bölcs vajjon nem láthat-e nagy ironiát abban is, hogy Arcolené angol ezüstneműt forgat egy teljesen angolos terítékű asztal mellett, holott az első Arcole herczeg arról volt híres, hogy kimondhatatlanul gyűlölte a brit népet és provokáló levelet intézett Hudson-Lowehoz. Csakhogy a bölcsök nem igen járnak társaságba, vagy ha járnak is, filozófiájuk csakhamar snobizmusba sülyed. Ilyen képtelen ellenmondások támadnak mindenkor, ha csak öt-hat ember kerül is össze. Legokosabb nem kutatni a dolgokat jobban, mint ők maguk. A levesben levő spárgát evő Mosé meglepődött volna, ha megmondják neki, hogy az öreg Candale alkalmasint kész lett volna őt sajátkezűleg megégetni; és hogy megdöbbenett volna Artelles, ki szomszédnőjének, a grófnénak szolgált, ha eszébe juttatják, hogy szépapja talyigát tolt a beaucei mezőkön; - és hogy elképedt volna Candalené, ha tudtára adják, hogy nem egészen járt el becsületes asszonyhoz méltón, mikor Juliette mellé ültette Casalt; - és hogyan elcsodálkozott volna Juliette, ha figyelmeztetik, hogy szomszédja iránt való, egyre föltűnőbb közönyében, nőttön-növő érdeklődés lappang. A társaságban három ember volt, a ki nem tartott semmi meglepetéstől: Prosny, ki már az első fogás után szakértő gyönyörűséggel engedte magát át az emésztés élvezetének; Candale, ki gourmand létére megvigasztalódott azon való szomorúságában, hogy legkedvesebb szeretőjét nem hívhatta meg saját asztalához; és Casal, ki sokkal többet hányatódott már világéletében, semhogy meg tudjon ütközni valamin.

Az ebéd természetesen azzal kezdődött, hogy meghányták-vetették Candalené kis balesetét. Aztán, bár épp holt saison volt, dühös vadász létükre legdrágább kedvtellésükről beszéltek. A grófné balesete alkalmat adott arra, hogy mindenféle vadász-baleseteket tálaljanak föl, a miről a társalgás csakhamar áttért a vadászfegyverekre. A paraszt eredetre valló arcú Artelles épp úgy kedvelte a lövöldözést, mint Candale, csak hogy egész más módon. Mig a hajtók a fasorban leső vadászok elé kergették a vadat, ő szeretett elszakadni a társaságtól és egyedül barangolni végig az erdőt, a mezőt. Vadorzó lappangott benne, míg Louis grófnak csakis a nagy hajtóvadászat, az összekergetett vad és az ebek harminczadjára juttatott zsákmány volt gyönyörűsége. Legalább is századszor vitatkoztak azon, hogy melyik a különb a sport e két fajtája közül; aztán fölelevenítették az emlékezetes vadászatonkat és ilyen formán folyt a beszélgetés:

- Emlékszik még, Artelles, mondá Prosny, mikor a nagyhercegekkel vadásztunk Croix-Saint-Josephben? Vajjon hány szárnyast lőttünk le aznap?

- Háromezeret, felelt Artelles, és képzeljék, milyen szerencsétlen ember vagyok én: kifogyott a nagyszemű puskaaporom!

- Örüljön neki, szólt közbe Mosé, mert attól szétmegy a puska. A minap Taravalnál vadásztam a kis La Môlelal és Purdey-féle fegyverei mind tönkre mentek.

- Nagyszerű vadász ez a La Môle! kiáltott Candale.

- Hogy mondhat ilyent? szólt Prosny, legföljebb jó középszerű; hej, ha ismerné Strabanet!...

- Strabane! Strabane! mondá Artelles fejét rázva.

- Ah, ha ön is látta volna, kiáltott a másik, hogyan lőtt le egyszerre hat vörös foglyot: kettőt ültében, kettőt mikor fölugrott, kettőt pedig, mikor a madarak már elröppentek.

- Minden reggel a tükör előtt próbálja szünet nélkül vállhoz kapni a puskát; három fegyverrel, a melyet szolgálai adnak sorra a kezébe, szólt Mosé.

- E szerint mindig két emberre van szüksége, a ki a három puskát viszi; és ez vadászat?... kiáltott Artelles.

- Mondja csak Candale, kérdé Prosny, ez még mindig az a Xeres, a melyet Desforgestől vett? Kitűnő!

Arcolené e százszor hallott beszédeket azzal a nyugodt olasz némasággal hallgatta, melyet anyjától öröklött. Mig ő igen hasonló volt anyjához, Gabrielle csak igen keveset ütött rá. Juliette a háziasszonynak épp az asztalt ékesítő virágokért mondott bókokat. A középén, régi ezüst tartóban, fehér orgonavirágból, nagy sárga rózsákból és páfrányból kötött bokréta pompázott. Mályvaszínű, lila bársonyos virágu páfrányok is voltak, másik két kisebb, de nem kevésbé remek mívű tartóban. S ezt a három bokrétát leszórt orosz ibolyák kötötték össze. Ezt a sötét virágágyat a fehér abrosz, az üvegüveg és a porcellán mint fényes szegély vette körül. A rózsaszín ernyős gyertyák az asztalt jobban világították meg, mint a szoba többi részét, és láthatóvá tettek rajta minden részletet, a terítékek mellé tett kis ezüst vajastányérok-tól a gyümölcsös tálakon levő, finoman czizelált kis figurákig. Oly elegancia volt ez, a minőt nagy ritkán látni, még a legdusabb házakban is, mert az óriás vagyon mellett még százados arisztokrata hagyomány és a háziasszony páratlan jó ízlése is kell hozzá. Mikor Tillièresné dicsérni kezdte a virágok és a műtárgyak csinos elrendezését, Casal föltekintett. Szőke szomszédnője azt mondta meg hangosan, a mit ő épp magában gondolt. Az ebéd kezdete óta alig vegyített husz szót a vadászok társalgásába és azokba a szavakba, melyeket a két barátnő az asztalon át váltott. Megelégedett azzal is, hogy csak nézzen, mert a velük született finom

érzékű emberek sohasem fásulnak el a szép iránt. Bár soha sem szokott beszélni se képekről, se műtárgyakról, elég éles művész-érzékre tett szert, sokat csevegve azzal az egynéhány híres képiróval, a kiket drága arczkép-megbizások keresése, egy-egy szerelmes nagyúri hölgy kedvtelése vagy a hiuság visz olykor, vesztükre, a *clubman*-ek életébe. Casal így tanult meg látni; - egyszerű és mégis oly ritka dolog, hogy az összes vendégek között csak ő meg Tillièresné tudta élvezni a gyönyörű asztaldiszt. Sőt Casal észrevette még a három hölgy toilettejének harmóniáját is: a fakó aranyfürtű Candalené talpig vörösben volt; a meleg, bágyadt teintű, fekete hajú és világosbarna szemű Arcolené fehérben, a hamvasszőke, rózsaszín arcú Juliette pedig fekete csipkében. Casal a megjegyzés után, melyre föltekintett, figyelmebben kezdte nézni szomszédnőjét, a mit a bemutatás óta nem tett.

Ez első percében, míg az asszony egész valója remegett a kíváncsiságtól, Casal ugyanazt gondolta róla, a mit már egynéhányszor, mikor a színházban messziről látta: hogy elég csinos, de szinte jelentéktelen nőcske. Azokkal az asszonyokkal, kikben több a finom báj, mint a szembeötlő szépség, gyakran megesik, hogy eleinte félreismerik őket. Hasonlók ők Franciaország középső részének ama kellemes vidékéhez, melyeken az utas gyorsan halad át, más tájak felé törekedve, de a melyek azoknak, a kik ismerik, mindig új és új okokat adnak a vonzódásra. Mikor Casal a jónevelésű csélcsep legények tisztelően indiskrét vizsgáló pillantását vetette Tillièresnére, meglátta, hogy szomszédnőjének dereka igen karcsu és nyulánk, hogy válla, karja és nyaka tökéletes formájú, arcának vonásai pedig, bár kissé nagyon is filigránok, ideálisan finomak. Más ember mindjárt azt mondta volna: »De hisz ez igen csinos menyecske...« és tüstént udvarolni kezdett volna neki egy kicsit. Casal azonban, mihelyt fölébredt benne a megfigyelő, a külsőről rögtön áttért a karakter mély vizsgálatára. Folytonos mulateozása közben nem szokott le az elmélkedésről. A lelki fensőség, melyet egész valója lehel, nem egészen volt hazudság. Elvek és pozitív tehetség híján, fő tulajdonsága volt a nagy ítélő erő. Bár folyton potomságokkal foglalkozott, mégis megvolt az a kiváló tehetsége, hogy mindig a dolog velejéig hatott. Soha sem volt fölületes. Ha a klubba új ember lépett, vidéki, amerikai, angol, orosz vagy argentinai, Casal egy-két nap múlva pontosan be tudott számolni, hogy ennek az idegennek mi van a hasában, - mint ezt a párisiak mondják, a kik az ismeretlenekkel olyan formán szeretnének eljárni, mint a kis leányok a bábukkal: mikor már eleget játszottak velük, ollóval föl vágják, hogy rögtön el is dobják. Ha egy-egy ismeretlen vívó jelent meg a porondon, Casal egy óra alatt csaknem oly gyökeresen kitanulta minden furfangját, mint Camille Prévost mester, a kivel annyira szeretett verekedni, épp csálhatatlan analízisa miatt. E tehetsége révén a lovakat csak úgy meg tudta becsülni, mint egy kupecz; az ebédeket pedig úgy megbírálta, akár egy szakács. Mikor egyszer a ma már föloszlott Fencing-clubban magára vállalta, hogy egy darabig fölügyel az asztalra, mindjárt második nap föl hivatta a főszakácsot és egyszerűen azt kérdezte tőle: »Miért használt maga ma tiz souval olcsóbb vajat, mint tegnap?...« S csakugyan nem csalódott. Ez az érzék és ez az értelem egyenlően éles volt kis és nagy dolgokban. Casal mindig meg tudta mondani, mi lesz egy új darab, egy színész vagy egy könyv jövődjéje. Kudarcot soha sem vallott, mert hallgatott, ha nem volt bizonyos valamiben. És soha sem kockáztatott olyan semmitmondó véleményeket, a melyek a szalonok *bel esprit*-jeit gyűlöletessé teszik az igazán értékes emberek előtt.

Ezek a tulajdonságok tesznek sokakat uralkodókká a társasélet egyformaságában és egyhangúságában; ezek révén lesznek diktátorokká némelyek, míg mások mindig csak a népségkatonaság soraiban maradnak. A moralista föl nem foghatja, hogy hogyan egyesülhet a megfigyelés biztossága, a józan ész szerénysége és a helyes ítélet energiája olyan hiábavalóságokkal bibelődő emberekben, a kiknek sohasem jut eszébe, hogy valami hasznos vagy legalább komoly dolgot műveljenek. Az eszköz és a cél e különös ferde viszonyát vajjon veleszületett félénkség okozza-e, vagy csak bizonyosága annak, hogy bölcs a nyelv, mely a *corruptio* latin szót használja, ezt a szót, melynek igazi értelme: *törés*. Hátha a gyönyörűségek korai és

folytonos hajhászása apasztja ki belőlünk azt az erőt, mely ideált teremthetne? Bármilyen is volt ennek az oka, annyi bizonyos, hogy Casal életét hozzá nem méltó korhely czimborák társaságában töltötte el és elméjének legjavát olyan problémák megfigyeltetésére pazarolta, mint a minő most merült föl, mikor Tillièresné magára vonta figyelmét: »Kicsoda voltaképpen ez a kis menyecske?« Pedig ez a nő, kit ő gondolatában tiszteletlenül kis menyecskének hívott, legalább méltó volt arra, hogy tanulmányozzák.

Ez a tanulmányozás akkor kezdődött, mikor a *maître d'hôtel* egy nagypecsétes *cos-d'estourneli*-vel csiklandozta meg a vendégek érzékeit. Raymond mindenekelett azt fedezte föl a fiatal asszonyban, hogy rendkívül izgatott. Észrevette ezt a gondolatok gyors szökelléséből, mikor Tillièresné Candalelal vagy a grófnéval beszélt, - mert folyton beszélt, nehogy szomszédjához kellessék szólania; - elárulta ezt a mosolygásban is remegő ajka és pilláinak le-lezáródása, melylyel mintha ki akarta volna oltani szemének tüzeit. Casal mindebből két dolgot következtetett. Az egyik az volt, hogy ez a puha pasztelkép, ez a halványszőke haj, ez az átlátszó bőr és világos azur szem egy igen élénk impressziójú és visszafojtott szenvedélyű nő. A másik az, hogy ez az asszony a társaságban levők közül valaki iránt végtelenül érdeklődik. Egy pillanat alatt számot vetett az asztal körül ülő férfiakkal. Candale lenne ez a valaki? Nem, mert az asszony nagyon vigan beszél hozzá. Artelles? Ha ő lenne, azt már rég észre kellett volna venni; mert a báró nem töltene a hét négy estét az opera színpadai között. Prosny? Ez a nagy gourmand már évek óta dicsekszik azzal, hogy neki nem telik gyönyörzése semmi asszonyi állatban. Mosé? Nem lehet az sem, mert hiszen Arcolené, kinek ez az úr hónapok óta hivatalos udvarlója, nem vetett Tillièresnére oly jelentős pillantást, a minőt a féltékeny nők mindig szoktak, bármily okosak is legyenek. Tehát nem lehet más, mint ő maga, Casal. Raymond sok sikere mellett sem volt sem nagyon hiú, sem nagyon szerény; vagy talán épp a sikerek miatt nem volt egyik sem. Teljesen képesnek érezte magát arra, hogy egy asszonyban az első találkozásra szenvedélyt ébresztszen; inkább szenvedélyt, mint caprice-ot... De azt is tudta, hogy az ellenszenvvel határos nemtetszést is kelthet; sőt, józan eszének erős bizonyosságául, még azt is lehetségesnek tartotta, hogy észre sem veszik. Mindez az asszonytól és a pillanattól függ. Vajjon mely válsággal küzdött most Tillièresné? Ezt a legbehatóbb megfigyelés sem tudta megmagyarázni Casalnak, ki e nőről mindmostanig csak véletlenül elejtett ilyes apró megjegyzéseket hallott:

- Tillièresné? Kedves, disztigvált, egyszerű asszony...

- Ugyan ne mondja kérem, mindig türhetetlen módon pose-ol...

Vagy:

- Mégis vannak becsületes asszonyok a világon. Például Tillièresné. Ki mondhatja rá, hogy szeretője van?... Senki!...

- Azért mert alattomos és jobban el tudja titkolni a dolgot, mint a többiek...

- Ha velem foglalkozik, fejezte be elmélkedését Casal, úgy kell tenni véle, mint a vívásban: megvárni, míg támad.

Valóban ez volt a legbölcsebb, mert Tillièresné már alkalmasint sok rosszat hallott róla. Casal igen jól tudta, hogy mint szoktak felőle vélekedni. Ezért tudta, hogy mihez kell folyamodnia. Minden férfi, a kinek szerencséje van a nők körül, ösztönszerűleg tapintatos és diskrét. Ugy kelt érdeklődést maga iránt, hogy félre vezeti az asszonyt. Tehát igyekezett megtagadni magát, elfojtva az elkényeztetett gonosz szokásait, melyek néha kitörtek belőle; úgy tett, mintha inkább hallgatni szeretne, mint beszélni és tartózkodó volt, mint egy régi módi követési titkár. E viselkedés sikere csakhamar mutatkozott. Juliette, ki azt szerette volna, ha szomszédja közeledik hozzá, attól tartott, hogy az ebéd a nélkül ér véget, hogy ő megtudta volna, mi lakik voltaképpen ez emberben, a ki iránt - maga is érezte - mód nélkül vonzódik. Ezért ő

intézett hozzá hirtelen egy kérdést, melynek az volt a célja, hogy végre megoldódjék ez a néma nyelv.

- Már akár hiszik, akár nem, mondá Prosny, kinek a bor felköltötte a képtelen mesék iránt való természetes hajlandóságát, de én Normandiában láttam egy vadorzót, a kinek nem volt keze és mégis vadászott. Igenis, uraim! Kis fia megtöltötte a puskát és letette a kőre; az én emberem meg lőtt... a lábával!... És tessék elhinni, csak úgy lepuffantotta a tengerinyulat, mint akárki...

Mikor az egész társaság lehurrogatta ezt a lehetetlen anekdotát, melyet a sovány, vörösképi normand Prosny váltig erősítgetett, Tillièresné Casalhó fordult és kissé zavartan így szólt:

- Hát ön nem tud olyan rendkívüli históriákat, mint ezek az urak?

- A vadásztörténetek nincsenek valami nagy számmal és hamar kifogy belőlük az ember, szólt Casal mosolyogva. De azt, a melyet most Prosny föltálat, nem ismertem s azt mondom, hogy egy kicsit átlépi a megengedhetőség határát... De mégis meg kell bocsátani a vadászok füllen-téseit, mert csakis az ő kedvtelésük az igazi, egészséges és természetes élet a mai civilizált emberek csinált és hamisított létezésében.

- Megvallom, mondá Juliette, nem értem, mi egészséges és természetes van abban, mikor heten-nyolczan az erdő szélére állanak, egy-két lépésről halomra lődni a szegény nyulat és fácánokat a kiket nem is maguk riasztottak föl.

- Ez a vadászatnak csak egyik fajtája, mondá Casal, és csupán kezdet... Az ember később nagyobb vadra vágyik és voltak pajtásaim - igaz, nem sokan! - a kik ezen kezdték s azon végezték, hogy Indiában tigris, Afrikában bölényt, Turkesztánban muflont vadásztak. Hiszi-e a marquisné, hogy volt három barátom, a ki elment Kina határára, hogy fölkeresse és meglőjje azt az állatot, melyet Marco Polo, az utazó, *ovis poli* néven emlegetett?

- Ön is vett részt ilyen nagy vadászatokban? kérdé Tillièresné.

- Egynéhányban, a könnyebbjéből, felelt Casal. Elmenteni Indiába és lelőttem egypár tigris, mint az már rendes. De az utazásnak óriás impressziói élnek bennem... Ha az ember már igen sok virradatot látott a klub ablakából, leirhatatlan módon átváltozik, mikor más reggeleket lát az elefánt hátáról, átgázolva a nagy folyókon, melyek rózsaszinben ragyognak a lángoló ég fényétől. A tájkép érdekességét egy kis veszély is növeli; nem mondom, hogy nem unnam el, ha igen soká tartana, de mégis gyönyörű az, és higgye meg, hogy ilyenkor az ember a klub-életet és a léha multságokat igen nyomorultnak itéli...

- Ugy hát miért ragaszkodik hozzá mégis? kérdé Juliette.

De azt a kis borzongást, melyet a férfi személyes bátorsága minden nőben kelt, oly élénken érezte Casal e szavaira, hogy egy pillanatig nem ügyelt magára. Saját fölkiáltása meglepte, s egy kicsit elpirította. Érezte, hogy kelleténél bizalmasabb volt, és attól tartott, hogy szomszédja mindjárt föl fogja használni az alkalmat, hogy ő is bizalmasodjék vele. Casal azonban ravasz ember létére csak vidám bonhomióval rázta meg a fejét:

- Én már csak úgy vagyok ezzel, mint azok az asszonyok, a kik rosszul mentek férjhez. Nem lehet a dolgot jóvá tenni. Az ember husz éves korában keresi a multságot, vagy a mit úgy hívják, mert fiatal; ötven esztendőskorában pedig folytatja, mert már nem fiatal... S a vége egy haszontalan, eltévesztett élet. De ha tudjuk...

Mig így beszélt, nevetett az ő gyermekes kacagásával, mely egyik kedvessége volt. Mindig nevetséges, ha az olyan gazdag, ünnepezt, független ember, mint Casal, azt mondja, hogy elhibázta életét. Kaczaja azonban megóvta e nevetségességtől, melyet az asszonyok különben sem vesznek észre. Még a legokosabbak is, ha ugyan van szívük, hajlandók hinni a férfinak, a

ki az elfecsérlett élet komédiáját játsza előttük. Minden nőben megvan az a titkos regényesség, hogy szeretnek vigasztalni. Különben Casal nem hazudott, mikor elítélte életmódját, melylyel csakugyan nem szakíthatott. Ő is tele volt megszokott érzésekkel. Mind a ketten elhallgattak egy percze, s e szünet alatt a tapintat ellen oly vétség történt, melyet a párisi nyelv meglehetősen kimagyarázhatatlan szóval *gaffenak* nevez. Az ebéd vége felé jártak. Ez a szokott időpont, mikor a társalgás hevében és az egy-két pohár bor révén a pajkosságok szinte kikerülhetetlenek. Artelles báró Corcieuxnéról kezdett beszélni, a kiről az összes jelenlevők tudták, hogy a Casal kedvese volt. Nem mondott róla semmi nagyon rosszat, de a mit mondott is elég volt, hogy a fiatal embert kissé ferde helyzetbe juttassa.

- Micsoda badar gondolata támadt annak a szegény Paulinenak, szólt a báró, hogy egyszerre szőkére fesse a haját? Hát nincs egy jó barátnője, a ki megmondja neki, hogy így tíz évvel idősebbnek látszik; pedig most már ott jár, hogy ne legyen szüksége fölösleges tíz évre, de még ötre sem...

- Így tett az öreg Bonnivet is, a kit a grófné bizonyosan sokszor látott, mondá a politikus Mosé, Gabrielle de Candalehez fordulva, hogy másfelé terelje a társalgást; tudja, hogy festette magát?

- Inkább is pomádézta, mondá Candale.

- Maszatotha, mondá Arcolené.

- Szóval, folytatta Mosé, akár festette, akár pomádézta, akár maszatotha magát, titkolta a dolgot a világ előtt, még a fodrásza előtt is, a ki aztán oly komikus hangon mondta nekem: »Ha csak szólni mernék neki, én olyan jól meg tudnám festeni a haját!« Egyszer Bonnivet megbetegedett. A kezét sem tudta mozditani a csúztól. Meglátogattam: - ősz volt, mint a galamb. És képzeljék, mi volt az első szava: »Látja, Mosé, mennyit szenvedtem; egész bele-öszültem.«

- Ez azonban nem változtat azon, hogy Corcieuxné okosan tenné, ha békével maradna, folytatta Artelles, a ki, mint minden *gaffeur*, makacsul ragaszkodott gondolatához. Ugyan hány éves lehet most az a hölgy? Önnek tudnia kellene, Casal?...

A vigyázatlan fecsegő alig ejtette ki e szavakat, már is megérezte, hogy mily indiskrét volt; hirtelen elhallgatott és biborpiros lett. Az asztal körül pedig mély csend keletkezett. Mindez még kényesebbé tette Casal helyzetét. Se nem bánthatta, se nem védhette egykori barátnőjét. Természetes, egyszerű hangon így szólt:

- Corcieuxné? Mikor a múlt héten az operában köszöntem neki, igen szép asszony korában volt, Bonnivet pedig esett öreg ember volt, bár azt szokta mondani nagy fontosán: »kor nincs, csak erő van...«

Mindnyájan nevettek; azzal másra tért át a beszéd. Casal, ki érezte, hogy igen tetszik szomszédnőjének, ügyelt arra, hogy a társalgás általános legyen, és ügyesen egynéhány anekdotát beszélt el japáni utazásából. Oly kedves és oly elmés volt, hogy asztalbontás után a grófné gonoszul mondá neki:

- Ön költségbe verte magát barátnőm kedvéért, de ne féljen, tetszett neki. És most menjen békén dohányozni... Vagy igaz, hiszen ön nem dohányzik. De azért mégis csak menjen, ismerem önt, egy kicsit szabadabban akar beszélgetni az urakkal és vágyik már egy kis pálinka után is. Ne igyék sokat, és jöjjön hamar vissza hozzánk.

A fiatal ember mosolyogva hajlott meg. De mikor egy óra múlva a férfiak visszatértek a dohányzóból, Candalené hiába kereste közöttük Casal férfias és elmés arcát. Raymond elkövette azt a kacérságot, hogy sikerével távozott. A háziasszony Juliettere pillantott, ki

szintén észrevette a dolgot, és nem sejtve, hogy figyelnek rá, összevonta szép szemöldökét. Mikor háromnegyed tizenegykor kocsija előállt, még mindig dolgozott benne ez a kis rossz-kedv, melynek elosztatására nem volt alkalmas a grófné csipős kérdése, mikor a bucsucsókot váltották:

- Ugy-e nem nagyon unatkoztál? Látod, hogy ez a Casal jobb a hirénél.

- De hiszen ez az ur nem is igen adott időt nekem arra, hogy megitéljem, szólt Juliette egy kissé erőltetett nevetéssel.

»Ugy látszik bántja, hogy Casal oly hamar távozott. Ügyetlen is volt az az ember«, gondolta magában Gabrielle, mikor barátnője elment.

Bármily eszes asszony is volt Candalené, mégis csalódott; mert Tillièresné, míg kocsija haza felé vitte, nem gondolt másra, mint arra az állítólag ügyetlenre, és szinte fájdalmas meglepetés érte, mikor az ajtót nyitó inas, köpönyegét lesegítve, így szólt:

- Poyanne gróf ur várakozik ott bent.

Juliette végkép megfeledkezett róla.

III. A másik.

Juliette semmit sem szeretett jobban, mint hosszasan csevegni a kandalló mellett, ezekben a félig-meddig tilos órákban. Annyira természete volt ez a kedvtelés, hogy nemcsak ezt az embert fogadta, a ki jogot formálhatott az ilyen bizalmas együttlétre, hanem legplátóibb hiveit is, minők Avançon, Félix Miraut, Jarden és Accragne voltak. Ezeket is mindig négy szemközt látta vendégül. Ez asszonyi óvatosság is volt: e magányos látogatások sokfélesége és ismétlődése megbénította a cselédség rossz nyelvét. Főképp a barátkozás e művészete tette feledhetlenné e nőt ama kiváltságosak előtt, a kiket bizalmában részesített. Tillièresné tudta, mily erősen hat Páris banális és hajszákkal teli életében a férfire a kis szalon bája, a hol a szokott órában egy fiatal, elegáns, okos teremtes várja, hogy hosszasan hallgassa őt; aztán vigasztalja vagy maga is tanácsot kérjen tőle oly módon, mintha egész életében nem érdekelné semmi más, csak is ezek a perczek, a melyeket ártatlan és egy kicsit rejtegetett bizalmasságban tölt el. A sziv ilyenkor nagyobb szabadsággal nyilatkozik meg. Titkolt vallomások jönnek az ajakra és Tillièresnével vele született, hogy szeresse e vallomásokat hallgatni. Megvolt benne az a gyöngédségre valló hajlandóság, mely ha pedantizmussá vagy hiúsággá fajul, megalkotja a hires emberek múzsáit és Egeriáit; ha pedig buzgósággá válik, a nagy vallásos nőt teremt meg. Juliette szeretett értelmi befolyást gyakorolni azokra, a kik iránt érdeklődött. A szerelem megkettőzte benne ezt a gyöngéd kedvtelést, mely Poyanne-nal való viszonyának legédesebb óráit szerezte meg. Hány estét töltött így vonzódásuk első időszakában, mielőtt a gróf kedvesévé lett volna, hallgatva ez ember panaszait, hogy milyen nyomorult az élet!... Henry elmondta szomorú gyermekségét, melyet Besançonban töltött el, a Poyanne-palota sötét falai között. Anyja korán meghalt és atyjának kemény szigorúsága megkeserítette egész ifjuságát. Elmondta, hogyan vette feleségül a leányt, a kit oly rég szeretett; aztán hogyan következett el a féltékenység, a szégyennel teli gyanakvás és végül a bizonyosság, hogy megcsalták. És hogyan csalták meg! Gyermekkori barátjával, a kit legjobban szeretett! Juliettenek rövidek voltak az éjféli órák, mikor jelenetről jelenetre, érzésről érzésre követte ezt a drámát. A két jóbarát párbaja, melyben mind a ketten megsebesültek, Poyannené szökése, a gróf kétségbeesése, majd új életre támadása a köteleesség energiája által, mikor 1870-ben a doubsi csapatok kapitánya volt; végül a politikai pályára lépte, legelőször a bordeauxi nemzetgyűlésen. És mikor a szánalom egészen odáig vitte e nőt, hogy megszeresse ez embert, majd egészen átengedje magát neki; mikor titkos felesége lett e boldogtalannak, hány est telt el úgy, hogy szerető hitves mohóságával hallgatta, mint folyt le e merész szónok napja; - fokozta önbizalmát a csüggedés pillanataiban, figyelmeztette a lappangó veszélyekre és meghatott rajongással tudott csodálkozni, mikor a konzervatív ügy e győzhetetlen atlétája elárulta neki - csakis neki - nagy terveit. De azért Juliette mindig csak nő maradt; akár beszélt, akár hallgatott, mindig az a gyöngédség sugárzott belőle, mely a pretenzióknak árnyékát is kizárja. Pedig sohasem számította ki, hogy ilyen legyen; egyszerűen ez volt az ő természete. Mint némelyekben ösztönszerűleg megvan a zene, a képirás, a mehanika vagy a poézis iránt való érzék és izlés: ő benne a mások szíve iránt való érzék és izlés élt; - gyönyörű tulajdonság, mert általa a legjótékonyabb, a legritkább könyörületeséget lehet gyakorolni: a lélekbelit, - de egyszersmind veszedelmes is, mert határos a vétkes kíváncsisággal és csakhamar rávisz bennünket arra, hogy megalkudjunk a lelkiismerettel és a ferde helyzetek utvesztőjébe kerülünk. Mikor a szenvedély kialakulóban van, hogyan lehessen meg bennünk a nemes szakításhoz szükséges őszinteség, kivált ha a szimpátia hatalma rabul ejtett és érezzük, hogy szenved az a teremtes, a kit már nem szeretünk többé szerelemmel. Lelkünkbe élesen vájódik bele a gondolat, hogy szenvedést okozunk neki és egész a hazugságig megyünk, csak hogy megkiméljük őt e szenvedésektől. Meghátrálunk a vallomás előtt, mely kevésbé lett volna

kegyetlen, ha rögtön, teljes nyersségében teszszük meg. Meghosszabbítjuk a haldoklást, melynek oka mi vagyunk hitvány kedveskedésünkkel. Csalókká válunk, mert nagyon szeretünk. Különös iróniája a sziv ellentmondásainak, ama szivének, mely vétekké teszi legszebb erényeinket és rosszat tétet velünk, miután nagyon mélyen éreztünk!

Juliette e saját karakterének erőit és gyengeségeit illető reflexiókat nem formulázta meg olyan apró ötletekből, mint mikor például egy-egy barátjának határozott és fölöttébb kellemetlen »nemet« kellett volna mondania; bár nem egyszer tett magának szemrehányást: »Nagyon gyöngé vagyok«, vagy »Miért nem voltam őszintébb?« De hát a karakterünkkel úgy vagyunk, mint az egészségünkkel. Soká kinlódunk, mielőtt megtudnók, hogy betegek vagyunk. Tillières-né eleinte nem tudta, hogy miért kellemetlenek neki olyan dolgok, a melyeknek egynéhány év előtt még örült; például az esti találkozások Poyannenal, mikor mind a ketten jó egynegyed óráig hallgattak; - vagy mikor kölcsönösen hiába erőlködtek beszélgetést kezdeni, - a mi mind arra vallott, hogy a múlt és a jelen között rengeteg különbség van. Juliette mindig tudott holmi mellékes dolgokból ürügyet szerezni, hogy megmagyarázza magának e kellemetlen érzést, melyet hirtelen keletkezettnek hitt. Így, mikor Candaleéktól visszatért, szinte fájdalmasan riadt föl álmodozásából az inas egyszerű mondására, hogy Poyanne ott van: ezt a kinos megdöbbenést tüstént attól való félelmének tulajdonította, hogy kedvesét megbántotta; annyival inkább, mert míg lesegítették róla a felöltőt, meglátta, hogy az előszoba sarkában a gróf szolgája áll. Megkérdezte ez embertől: mit akar?

- Várom a gróf ur beszédének a korrekturáját, hogy a nyomdába vigyem, felelt az inas.

- Igaz, ma beszélt, gondolta magában Juliette és haragudni fog rám, a mért ily későn jövök haza. Nem szoktattam arra, hogy ily kevés érdeklődést mutassak iránta.

Ez a látogatás azonban valósággal azért volt kellemetlen neki, mert még mindig szerette volna folytatni a kocsibeli magányos ábrándozást és szeretett volna szabadon gondolni Casalra. Oly mélyen hatott rá e találkozás. De hogyan fogadhatta volna el ezt zavara okául, mikor meg volt győződve, hogy Poyannet egész életében szeretni fogja! Ez a meggyőződés tette ballépését becsületessé. Hányszor és mily sokáig ringatjuk magunkat illuziókban, hogy mint fognak végződni érzelmeink!... S aztán elég egy óra, tönkre tenni ez illuziókat. Mint a hogy Juliettenek épp ez este kellett tapasztalnia.

- Ugy-e haragszik rám? mondá a XVI. Lajos korabeli kis szalonba lépve, melynek halavány színei most még édesebbek voltak a kandallótűz és a lámpák elegyedett fényétől.

A gróf az íróasztal mellett ült, mely mellett Juliette irt neki ez nap délután. Mikor meglátta az érkezőt, gyorsan fölkel, hogy megcsókolja kezét és a keskeny asztalt előzőnlő papirosokra mutatva felelt:

- Haragudni? Látja, hogy nem is érhettem volna rá. Önre várva itt dolgoztam; ugy-e megbocsátja? Igen későn jöttünk ki a házból és nekem még ki kellett korrigálni beszédemet a hivatalos napló számára. Meghagytam Jeannak, hogy hozza ide a levonatokat és - folytatta jó kedvvel, mint az olyan ember, a ki leróttá robotját, - hála Istennek, már csaknem befejeztem... Megengedi?

Leülve, még egynéhány jelet irt a papiros szélére, aztán összeszedve a szétszórt lapokat, belecusztatta egy már előre oda készített nagy boritékba és maga ment ki átadni a csomagot az inasnak, ki az előszobában várt. Mindez alig tartott tíz perczig. Vajjon miért volt az, hogy Juliette, a ki barátja neheztelésétől tartva, igyekezett szeretetreméltó lenni, most szinte maga neheztelt meg, vagy legalább is meglepődött e nyugodt fogadtatás miatt? A dolgok rendjében elvégre is bocsánandó volt az a vétek, hogy egész este érdeklődött Casal iránt, szinte végkép megfélekezve Poyanneról. A sziv rendjében azonban nem így volt a dolog. Bár maga is csak homályosan sejtette, de azt ohajtotta volna, hogy kedvese kissé igaztalan rosszkedvvel fogadja

őt, megszenvedtetve vele azt a hibát és alkalmat adva neki, hogy mindent jóvá tegyen kedves pajzánkodásaival. Lappangó bajának és Poyanne nyugalmanak ellentéte valami hideg érzést keltett föl benne. Mióta szerelme veszendőben volt, gyakran úgy rémlett neki, hogy Henry nem oly gyöngéd többé iránta, mint a minő egykor régen. Ez a lehanyatló szenvedély első jele és legkülönösebb viszfénye; ki ne tudná azt: mi hányjuk szemére, még pedig egészen jóhiszeműleg, azoknak, a kiket már kevésbbé szeretünk, hogy nem szeretnek bennünket többé úgy, mint valamikor. Tillièresné sohasem érezte jobban, mint e pillanatban, hogy közötté és Poyanne között valami halott van. A kandallóhoz ülve, a tűz felé nyújtotta áttört selyemharisnyás lábát és a tükörből pillantásával kísérte a gróf minden legkisebb mozdulatát, a mint szerzői aprólékossággal tette meg az utolsó simítást a korrekturán. De vajjon miért merült föl rögtön ez asszony előtt egy másik kép, szinte kiszorítva kedvesét? Miért látta fél-hallucináció világában azt az embert, a ki mellett ebédelt; a »szép Casalt«, mint Gabrielle hívta, - ezt az izmos és karcsú embert, kinek minden mozdulata erőre vall és a kinek arcza bágyadságában is oly férfias? Az emlékezés e képe elmosódott és helyébe lépett a valóság. Juliette a tükörből ismét meglátta azt, a kié ő szabad akaratából és évek óta volt. És ez a másik ember az ellentét révén oly félszegnek, oly beteges satnyának tünt föl, hogy az összehasonlítás szinte elviselhetetlen rossz érzést keltett benne.

Henry de Poyanne negyvennégy éves, elég magas és nyulánk ember volt. Különben is gyöngének születvén, a parlamenti élet fáradalmi, melyek az ifjúságát megmérgező nagy bánatokra következtek, aláásták egészségét. Szűk válla kissé hajlott volt a sok ülve dolgozástól. Szőke haja szürkülni és ritkulni kezdett. Arczán az az ólomszínű árnyék mutatkozott, mely a vér renyheségére, gyomorbajokra és az ülő élettel járó petyhüdésre vall. De még mindig sok arisztokrataság volt szinte hústalan arczának vonásaiban és egész alakjában, melynek soványságát elárulta a frakk; csak hogy látszott rajta a természet szegénysége és az idő előtti kimerülés is. Kék, szép becsületes szemének pillantása és borotvált ajkának előkelő vonása még mindig nagyon tudott hatni. Elárulta mindazt, a mi e kitünő szónokban szomorú gyermeksége óta csak volt: a meleg érzést, a mély hitet, az akarat meggyőzőhetetlen energiáját. Egy asszony csak saját legnemesebb tulajdonságai révén adhatta magát ez embernek; ékesszólásáért rajongva vagy szenvedélyesen vágyván bekötözni a sebeket, melyekből ez élet vérezett. Tillièresné is e két okból lett Poyanne kedvesévé. De a pusztán romantikára épített viszonyoknak megvan a maguk veszedelme; s mikor a nő értelmi csodálatnak vagy érzelmi könyörületnek enged, mindig elérkezik az idő, mikor a csodálat csökken a megszokás révén, a könyörület pedig kielégülvén, elmulik. Az ilyen szerető asszony azután fölnyitja szemét. Remeg, a mért csalódott érzelmeinek természetét illetőleg, de már késő! Boldog az, a kiben ez a gondolat magában támad föl, minden idegen ok nélkül és a nélkül, hogy egy más férfiból kisugárzó varázs legyen a hirtelen kiábrándulás titkos oka. Bár Juliette világos szemében, mely mohón tapadt a tükörrre, egy büszke lélek legkeserűbb bánata jelent meg, Henry de Poyanne nem vette észre, mikor hozzá közeledett, - épp annyira nem, mint a maître d'hôtel, a ki behozta az ezüst tálczát, melyen a teafőző, a sütemény, az égettboros palaczk és a jegesvizes kanna volt a poharak és csészék között.

- Ön oly sokat dolgozott; mondja, elkészítem a grogját? szólt a fiatal asszony legkedvesebb kényeztető mosolygásával fordulva a gróf felé.

Vajjon hipokritának kell itélnünk az ilyen mosolygást? Célja megkimélni az embert fölösleges gyötrelmetől, és azok, kiknek ajkán lebeg, vétkesnek hinnék magukat, ha elárulnák titkos keserőségüket. Nem tudják, mily útra lépnek abban az első perczben, mikor tekintetük és arczuk már kezd nem őszinte lenni, még akkor, mikor csak arról a csekélységről van szó, hogy szokott italával kínálják meg azt, a kit még mindig el akarnak bájolni.

- Kérem, felelt a gróf barátnője kérdésére; aztán nézni kezdte Juliettet, ki finom kezével forró vizet öntött egy aranyozott, czizelált tartóju orosz pohárba, aztán czukrot tört a kanállal. Imádatos volt, a mint ott ült a tálcza mellett; sohasem hasonlított jobban, hajának sápadt aranyával, egy mult századbeli pasztellhez, mint most. A ruha-ujjból kilátszó szép kar, a fekete öltözet és a kandalló lángjától kissé megéledt rózsaszín arcz harmóniája, oly édesen kéjes volt, hogy a gróf szinte önkéntelenül közeledett hozzá:

- Mily szép ön ma este! És mily boldogság, hogy itt lehetek vele, kimenekülve a száraz, rideg politikából!

Mig így beszélt, lehajlott, hogy egy csókot vegyen tőle; de Juliette kissé türelmetlen mozdulattal fordította félre a fejét.

- Vigyázzon, mert oly ügyetlen, hogy majd végig öntöttem magamat ezzel a palaczkkal.

Csakugyan épp egy kanál rumot akart önteni a grogba, abban a pillanatban, mikor Poyanne a szék hátára könyökölt, hogy megcsókolja. Ez az egy-két szó csupa semmiség volt; és csak egy kis kaczer durczásság számba mehetett az a mozdulat is, melylyel arczát elrejtette, egyedül hajának finom selymét engedve érinteni a csóktól. A férfi azonban mégis rögtön visszahúzó-dott, mert az a kinos hatás érte, melyet a szerelmes érez, kinek szíve nem dobban egyszerre a kedveséével. Juliette mozdulata potomság volt; de mikor a bájos kelletlenség e jelei egynéhány százszor ismétlődnek, a szerelmest végre iszonyú félelem fogja el: hogy nem tetszik többé; és ez a félelem kioltja a pillantás tűzét, összeszorítja a szívet és lezárja az édes szókat mondó ajkat. Ebben gyökerezett az a félreértés, mely mindjobban eltávolította egymástól e két teremtet. Juliette önkéntelenül engedelmeskedve szerelme csökkenésének, mely ösztön-szerűleg oly régtől nyilatkozott meg benne, nagyon is sokszor utasította vissza ez ember kedveskedéseit, a kit aztán magában közönyösséggel vádolt. Most pedig csak folytatta az ital készítését, villahegyre szúrva egy czitromszeletet; aztán egy csöppet megízlelte a grogot:

- Látja, mondá szemrehányón, nagyon erős lett. És annak ön az oka. Most készíthetek mást.

- Ugyan ne fáradjon, szóló Poyanne, ismét közeledni akarva.

- Most azonban ne mocczanjon többé és ne háborgassa az én főzőgetésemet.

- Engedelmeskedem, mondá Poyanne; aztán a kandalló párkányára támaszkodva ismét nézte őt. Juliette azonban nem figyelte meg jobban e tekintetet, mint a férfi az imént az ő nézését, mikor a tükörből vizsgálta. Meg volt győződve, hogy pusztá makranczosság, gyermekség volt, mikor a csók elől félrefordította a fejét. Ez a gyermekség azonban éppen elegendő volt arra, hogy ez este elhallgattasson vele valamit. Reggel leveleket kapott, a melyekben azt írták neki, hogy okvetetlen szükséges Doubsba utaznia, mert a törvényhatósági bizottságba két új tagot fognak választani. Ezt a két helyet okvetetlen el kell hódítani a politikai ellenfelektől, s ezt csakis az ő ékesszólása vívhatja ki. Poyanne sokkal komolyabban fogta föl pártvezérségét, semhogy elmulasztotta volna e kötelességét. Azzal a szándékkal ment Tillièresnéhez, hogy légyottot kér tőle, elutazása előtt istenhozzádót mondani; de most ez az egyszerű kis meghátrálás a csók elől lehetetlenné tette, hogy megvallja e kívánságát. A hódító hősök, például Casal, mosolyogtak volna e szerelmes félénkségen, a mely látszólag arra vallott, hogy a gróf és Juliette között semmi bizalmasabb viszony nem lehet. Ez a félénkség azonban olyan, ha nem is gyakori, de nem ritka tünemény, mely megérdemli, hogy okaiban analizálják.

Némely emberekben, kiknek fiatalsága tiszta volt s a kiket később kegyetlen csalódás ért (Poyanne is ezek közé tartozott), önmaguk iránt való, szinte leküzdhetetlen bizalmatlanság támad; és ez a baj inkább nőies, mint férfias szeméremben nyilatkozik meg, mikor a szerelem fizikai valóságairól van szó. A szenvedély mindig szinte kinos aggodalommal egyetemben ébred föl bennük és ez az aggodalom könnyen csaknem türhetetlenné teszi előttük azokat a

külső körülményeket, melyek a nő birásával járnak. A csélcsap ember persze teljességgel nem értheti meg ezt a szinte beteges gyöngédséget, melyet csak a házasság tud megszüntetni. Csupán a házaselet folytonos együttléte és nyílt bizalmassága kiméli meg a skrupulus e betegait attól a nőttön-növő félelemtől, mely a légyott kérésével jár, és attól a lelki mardosástól, hogy mily bűnbe ejtik a kedves nőt, mikor a légyottot megkapták. Henry de Poyanne még évek mulva is szakadásig dobogó szívvvel szokta kiejteni ezt a kis mondatot:

- Mikor jön el hozzánk?...

Ez a »hozzánk« szó azt a roppant gondos kis elrendezést rejtette, mely megóvta a félelemtől a legjobban rettegőket is. Juliette először Nançayban lett a Poyanneé; ama veszedelmes két heti egyedüllét közepett, melyet a minden gyanura képtelen öreg asszony gyöngéd felügyelete alatt töltöttek el. A fiatal özvegy engedett a lelkes részvét amaz ellenállhatatlan erejének, a melyet a nemes szivekben a szomorú titkok közlése támaszt. A nőben ilyenkor szinte örült vágyódás él, eltörülni egy másik lélek szörnyen boldogtalan multját. A szánalom mámorában adta meg magát; oly ötlet volt ez, mely legtöbbször sohasem ismétlődik, hanemha a megszokás révén. Bármily ellentmondóknak látszanak e megfigyelés szavai: mentől könnyelműbb egy asszony, annál könnyebben tud ismét visszavonulni, ha egyszer megadta magát, Juliette azonban úgy fogta föl, hogy ez az áldozat lekötötte őt az egész életre. A dolog csakugyan áldozat volt és Poyanne, ki e viszonyt titkos házasságnak tekintette, azt akarta, hogy e szövetséget ne szennyezze be semmi parlagiság, a mi rendesen a bűnös szerelmekkel járó rettentő vezeklés szokott lenni. Passy egyik félreeső utcájában lakást fogadott s itt találkozott barát-nőjével. Az ajtó olyan helyen volt, hogy még a házmester sem láthatta a ki- és bejárókat; tehát nem kellett félni a szemtelen, kíváncsi pillantásoktól. E lakást drága butorokkal rendezte be, hogy ha majd hivatalosan is egybekelnek valaha, e tárgyak helyet foglalhassanak családi házukban és hitvesi életükhöz a titkos szerelem szent emlékét fűzhessék. De valahányszor csak kedvesét várta e buvóhelyen, mindig remegett a gondolattól: hátha meglátja valaki Juliettet, mikor a kapu előtt loppal kiszáll a bérkocsiból. Tillièresné, mikor így hozzá járogatott, nem szegett meg semmi esküt; hiszen szabad volt. Nem csalt meg bizó férjet, nem hanyagolt el gyermekeket; anyjának azonban mégis hazudnia kellett, mert élete oda volt forrva az öreg asszonyéhoz. És a gróf soha sem tudta magának megbocsátani, hogy ő az oka ennek a különben menthető hazugságnak. Bár mennyire is szerelmes volt e bájos arcba, e két kék szembe, mely feledtetni tudta boldogtalanságát, mégis bántotta a gondolat, hogy ő valami rossznak az oka. Ez a nyugtalan szerelmes folyton szenvedő érzékenységben leledzett, melynek mivoltát legjobban festi az, hogy Juliette és ő egy év óta alig találkoztak hatszor Passyban. Minden összekerült, különössé tenni e viszonyt. A gróf nem bocsátkozhatott magyarázatokba, mert rettegett mindentől, a mi sértő lehetne; a fiatal asszony viszont jóhiszeműleg azt hitte, hogy már kevésbbé szeretik. Így válság nélkül kerültek a lejtőre, a honnan nincs visszatérés. E két teremtés rendkívülinek fog látszani mindazok előtt, a kiknek sok része volt vallomásokban és a kik tudják, hogy szerelmesek között mennyiféle jelentősége van a látszólag egyszerű szónak. Poyanne nem gyanította, hogy Tillièresnével szemben való helyzete megalázó, ha már csak a nemi hiuság szempontjából is, mely csaknem minden férfiszívben ott lappang. Fájt neki, hogy szerelmes és mégis mind jobban eltávolodik e nőtől. Szemére hányta magának, hogy ő, ki oly bátor volt a csatában és a parlamentben, e nő mellett ellenállhatatlan megindulás által benuul meg. És bár ez este lelkében potomságnak vélt apróságok támasztották a vihart és bár arcán nem látszott más, csupán egy kelletlen vonás, melyet Juliette a politikai herczehurczák nyomának hitt: nem volt bátorsága őszintén szólni. Lehet-e szavakba önteni a szív szemrehányásait? A mely nő magától ki nem találja, megérti-e; és ha megérti, méltó-e rájuk? De különben is, hogyan mondhasson az ember mély, haldoklással teli panaszokat egy nőnek, a ki mosolygó ajka mellett gödrikével, egyik kezében rojtos kis asztalkendőt tart, a másikon pedig gőzölgő poharat, és így szól:

- Most, remélem, izlése szerint lesz a grog... Szegény barátom, hogy össze van ön törve! Az ülés bizonyosan megint borzasztó volt. De mondja csak, mi birta rá, hogy beszéljen? Mert tegnap még habozott.

- Köszönöm!... szólt a gróf, miután félig kiürítette a poharat és letette a kandalló parkányára. Az birt a beszédre...

Juliette kérdése, mely ürügyet szolgáltatott neki, hogy egyébről szólhasson, mint gondolatairól, sokkal inkább könnyebbségére volt, sem hogy hosszasan ne felelt volna rá. Föl s alá kezdett sétálni a szobában, mint a szónokok szokták, kik beszédre készülnek, vagy elmondják, hogy mit beszéltek.

- Az birt a beszédre, ismételte, hogy pártomat megint az önzés vádjával illették. Soha sem fogom tiltakozás nélkül tűrni, hogy francia gyülekezetben, melynek én is tagja vagyok, azt hirdessék, hogy nekünk monarhistáknak és keresztényeknek nincs jogunk aggódni a nép nyomorusága miatt... De Sauve meginterpellálta a minisztert a rettentő északi sztrájk és az utána következő elnyomás ügyében. Egy kormánypárti képviselő válaszolt és képzelheti, miket mondott az *ancien régime*-ről, - mintha azt a némi haladást, melylyel korunk dicsekszik, nem hozta volna meg gyorsabban és tartósabban egymaga az idő ereje is, a forradalom mészárlásai, a császárság öldöklései, 1848 és a commune nélkül is!... Csak is ezt mondtam meg nekik és kifejtettem régi tételemet, hogy épp mi tudnók megoldani a munkás-kérdést, mi, a kik az egyházra és a királyságra, az ország két nagy történelmi erejére támaszkodunk!... Bebizonyítottam nekik, hogy mi meg tudjuk mind azt valósítani, a mi lehetséges akár a legrosszabb fajtájú szocialisták programjában is van, - mindent megvalósítunk és aztán kormányzunk... De hiszen ön ismeri az én eszméimet. Ismét csak mellettük küzdöttem; a baloldalt fölháborította okaim meggyőző volta, barátaim lelkesedtek... Pedig hát mire való mindez?... Ah, a mai írók, a kik mesterségszerűen festik az emberi bánatot, nem tudnák leírni a szónok szomorúságát, a ki lelkéből lelkedzett elvet véd; és a kinek párthivei tapsolnak, mint egy művésznek, mint egy virtuóznak és szavaiból nem fakadhat soha egy cselekedet sem! A mai politikai élet, a jobbon is, a balon is, csupa fondorkodás a folyosókon, nyomorult csoportcsinálás és így vesztik el Franciaországot! Ezt ma ismét megmondtam nekik, bár tudom, hogy hiába, hiába!...

Föl s alá járt, folyton e témákat bolygatva, melyek komolyságához nem méltók ezek a háboru óta divatos, üres fecsegésükkel undorító parlamenti ülések... Juliette tudta, hogy hangjának lejtése soha sem hazudik. Tudta, mily buzgó meggyőződéssel vállalta el Poyanne az ügyet, mely fölött majd a jövőndő fog végleg itélni; és mily törhetetlen reménynyel akarja véghez vinni azt, a mit a század elmulasztott: az ősi jogra és a modern problémák alapjára épített monarhiában egyesíteni a két Franciaországot. Tillièresné valamikor mélyen érdeklődött ez államférfiú ábrándjai iránt, a kiről érezte, hogy őszinte, a kiről tudta, hogy nem értik meg és a kit boldognak szeretett volna látni. De hiába, csak asszony volt és mikor azt vette észre, hogy kedvesének szerelme csökken, ezek a nemes gondolatok is csökkenni kezdtek az ő szeretetreméltó elméjében. Mindenki, a ki a gondolatok világában él, művész vagy tudós, pártvezér vagy író, csalahatatlantul megérzi, ha kedvese, felesége avagy barátnője hűlni kezd iránta. Mikor az asszony nem veszi többé körül azzal az értelmi rajongással, mely a fejjel dolgozónak éltető táplálék, egyszersmind titkon megvonja tőle a sziv vonzódását, beérvén azzal, hogy a sziv nevében tiltakozzék az ellen, hogy a férjet, szeretőt vagy barátot egészen lefoglalja hivatásos munkája. Ezt tette Tillièresné, mikor a gróf végre elhallgatott.

- Mindez igen szép, mondá, de azért nem ártana, ha egy kicsit gondolna rám is.

- Önre gondolni? felelt Poyanne bánatos meglepődéssel; hát ugyan ki miatt kívánom én, hogy hirnèvre tegyek szert?... Aztán ki adta nekem az energiát, hogy el tudjak viselni ennyi keserű csalódást?

- Ah, ön mindig tud felelni, szólt Juliette bájosan csóválva meg szőke fejét. De ha akarja, bebizonyítom, hogy ma mily keveset gondolt rám.

- Hát bizonyítsa be, mondá a gróf és szinte megdöbbenve állt meg a szoba közepén.

- Nos, még azt sem kérdezte tőlem, hogy mint töltöttem el az estét.

- De hiszen ön megírta nekem, hogy Candalenénál ebédel, szólt Poyanne jámborul.

- De nemcsak ő volt ám ott, mondá Juliette. Hatalmába ejtette a kíváncsiság furcsa ördöge, mely olykor a legderekből asszonyokat is ráviszi arra, hogy megbolygassák az ember féltékenységet, más férfiről beszélve előtte.

- Nem haragszik rám, hogy látogatásokkal tartozom neki? kérde a gróf, nem vetve ügyet erre a kacérságra.

- A világért sem, mondá Tillièresné, aztán egykedvű hangon folytatta: Az ebéden olyan valaki volt a szomszédom, a kit ön nem igen szeret.

- Ugyan ki?

- Casal, felelte Juliette, erősen figyelve, hogy mily hatást tesz Corcieuxné egykori kedvesének neve a grófra.

- Hogyan, hát Candalenéhez ilyen emberek járnak? mondá Poyanne oly hangon, mely félig mulattatta, félig boszantotta Julietteet.

És mosolygott, mert a grófnak épp ezt a frázisát említette barátnője előtt. Egyszersmind haragudott is, mert ez a megvetés legkegyetlenebb kritikája volt annak a hatásnak, melyet Casal ő rá tett.

A gróf pedig folytatta:

- Bizonyosan a férje erőszakolja rá. Candale és Casal egy húron pendülnek. De Casal legalább nem szennyezi be történetünk egyik nagy nevét bookmaker- és viveur-egzisztenciájával.

- Pedig higgye meg, szakította félbe Juliette, igen kellemben beszélgettem vele.

- Ugyan miről? kérde Poyanne. Rettenetesen meg kellett változnia, ha ön csak egyetlen egy mondat tudott kicsikarni belőle, a mely nem játékházról vagy istállóról szól. Corcieuxéknál nem egyszer kellett tünnöm társaságát, meg egynéhány czimboráját, a kiket a szegény Pauline az ő kedvéért hívott meg...

- Hát nagyon szerette őt? szólt Juliette.

- Örültem, mondá a gróf azzal a különös keserőséggel, melyben ott lappangott az egykor megcsalt férj fájdalmas szigorúsága a házasságtörés iránt. És én előttem mindig rettentően szomorú titok volt, hogy miként szeretheti ez a bájos teremtmény ezt az üres ficsurt, a kin látszott, mennyire unja, hogy így szeretik... Pedig a férj elmés, disztíngvált, tanult ember. Imádta és most is imádja Paulinet. Én épp e dolgok miatt maradtam el házukból. Sajnáltam Corcieux és a nőt... Boldogtalan asszony! De megbűnhődött! Azt mondják, hogy Casal hallatlan durva volt iránta...

- Pedig ma este igen tapintatosan beszélt Corcieuxnéról, mondá Tillièresné.

- Nem lett volna szabad a nevét sem kiejtenie, szólt a gróf.

Elhallgattak. Az asszony már bánta, hogy csak meg is említette esti szomszédját. Játsszani akart Poyanne féltékenységevel és most sajnálta, hogy fölébresztette. Sokkal erősebb lélek volt, semhogy ne bánta, hogy gyötrelmet okozott annak, a kibe, azt hitte, még szerelmes és a kit szokás és vonzódás révén csakugyan szeretett. Pedig most csalódott ez emberben, a ki

sokkal nemesebb volt, semhogy gyanúsítson, még házasságának kegyetlen tapasztalatai után is. Abban, a hogy Juliette Casáról beszélt, a gróf csak azt látta, hogy barátnője jól mulatott egy társaságban, - nélküle. Poyanne Tillièresné e kedvtelesét igen ártatlannak ítélte és szemrehányást tett magának, hogy önző és igazságtalan, mikor e miatt mégis bántódást érez. Csakhogy a szív logikája, mely nem számol se nagylelkűségünkkel, se álbölcselkedésünkkel, arról győzte meg, hogy Tillièresné egyre gyakoribb társaságba járása és új ismeretségei azt bizonyítják, hogy ő egymaga nem tudja már boldogítani. Az óra ütött. Éjfél volt.

- Ideje, hogy bucsuzzam, mondá sohajtva. Mikor látom ismét?

- A mikor akarja, felel Juliette. Például holnap ebéden anyámmal és unokahugommal, Nançaynéval.

- Örömet, mondá; aztán kissé zavart hangon folytatta: Tudja, hogy holnapután nekünk jó egy hónapra el kell válnunk?

- Hogy tudnám, hiszen még egy szóval sem említette!

- E napokban törvényhatósági választások lesznek és szükség van rám.

- Mindig az az átkozott politika, szólt Juliette mosolyogva.

Poyanne ránézett és pillantásából Juliette nem olvasta ki, - vagy nem akarta kiolvasni - azt az óhajást, melyet e szerelmes ember szava nem fejezett ki.

- Isten önnel, mondá aztán Poyanne, még bánatosabb hangon.

- Tehát holnap háromnegyed hétkor. Jöjjön egy kicsit korábban.

Mikor az ajtó bezárult, Juliette még soká ott könyökölt a kandallón, melynek tükre az imént Poyanne alakját verte vissza. De miért jelent meg előtte ismét Raymond Casal emléke és mely gondolatok mozdultak meg fejében, mikor, mielőtt komornájának csöngetett volna, hangosan így szólt:

- Hát csakugyan ne szeretném többé Henryt?

IV. Egy *viveur* érzései.

Mig Juliette e fájdalmas kérdéssel feküdt leánykori szűk ágyában, melyet, özvegyiségre jutva, visszahozatott régi boldog életének egyéb emlékeivel együtt; - mig Poyanne haza felé ment a rue de Martignacba, a Sainte-Clotilde templom mellé, szinte bűnül róva föl magának, hogy kedvesének nem tud tetszeni; - vajjon mit csinált az az ember, a kinek hirtelen megjelent e között a két teremtés között, tudtukon kívül, a legborzasztóbb veszéllyel fenyegette az egyik boldogságának romjait és a másik erkölcsi életét; mit csinált Raymond Casal, a kit oly különbözőképen ítélték meg a férfiak és a nők? Ugyan sejtette-e, hogy szép szomszédnője e pillanatban még nem alszik, hanem folyton rá gondol, bár erősen föltette magában, hogy nem fog rá gondolni. - Érezte, hogy nincs joga ez emberrel foglalkozni, mert más valakit szeret és akar is szeretni. - Casal a grófi palotából azzal a szent meggyőződéssel távozott, hogy tetszett Tillièresnének, és pedig azért távozott el oly hamar, hogy ne rontsa el az impressziót. De mikor jó meleg esti felöltőjébe burkolózva kiért a rue de Tilsitt kövezetére és örömet szíván a friss levegőt, föltekintett a csillagos égre, nem volt eszében a fiatal özvegy finom arcza. Csak később érezte meg, hogy már is mily mélyen érintődött. Óvatos ember létére reflexióit mindig külső dolgokra alkalmazta és nem ismerte belső valójának titkait. De ki ismeri magát teljesen? Ki mondhatja el: holnap vidám vagy szomorú, szerelmes vagy bizalmatlan leszek? Belefáradva az érzéki gyönyörűségekbe, betelvé a mai fiatalság örömeivel, büszke, előkelő körökben forgó, harmadfél százezer frank jövedelmű és tetőtől talpig párisi ember létére, Casal méltán hihette, és hitte is, hogy nem kell tartania semmi romantikus meglepetéstől. Kitört volna belőle vidám, gyermekies nevetése, - mely elárulta több kedves tulajdonságát, például azt, hogy csupa természetesség, gyűlölni nem tud és lobbanékony, - valóban önkéntelenül kacajra fakadt volna, ha valaki azt kezdte volna előtte bizonyítgatni, hogy épp lelkének e kifáradt és elfásult tulajdonságai érlelték meg őt arra, hogy szívbeli válságot érjen meg, mely lehet sekélyes vagy mély, de mégis csak válság.

Már régóta untatta a leggonoszabb egyhanguság: a zabolátlan élet egyhangúsága. Nincs a világon rendesebb, szabályosabban beosztott egzisztencia, mint a *fêtarde*-ké, - hogy rút modern nevükön nevezzem a *viveur*öket, használván a barbár szót, melyet már tíz egy néhány év óta elfogadtak. A rendes polgári élet e merő ellentéte, mely szinte mechanikus foglalkozássá teszi a mulatságot, végre tulságokba csap, épp úgy mint a másik, és pedig analóg okokból. A »lelki csömör«, mint Casal tréfásan nevezte egy barátja bolondságát, ki egyszerre erőnekerejével meg akart házasodni, valóban honvágy a házasság élet után, melyet a *fêtarde* olybá tekint, mint valami váratlan gyönyörűséget. Ugyanaz az újságíger vonzza őt, a mely a derék, becsületes férjet arra viszi, hogy, míg felesége távol van, *chambre séparée*-ben vacsoráljon czédákkal, a kik épp oly ostobák, a mily elmés az ő felesége, épp oly kendőzöttek, a mily üde az ő felesége, épp oly megvásárolhatók, a mily tiszta az ő felesége. A házasság ez ellenállhatatlan viszketege azonban csak azokban a *viveur*ökben támad föl, a kik valaha ismerték a családi élet nagy édességeit, vagy a kik - ilyenek is találkoznak - a zabolátlanság közepett is megmaradtak jó fiúknak öreg édesanyjuk iránt, és jó testvéreknek érettség aggódó húguk iránt. Casal egyetlen gyermek volt és igen korán elvesztette szüleit. Két nagybátyjával körülbelül végkép összeveszve, kora ifjúsága óta megszokta a teljes függetlenséget. Ugy látszott, a legénynek maradás épp úgy alkatában rejlett, mint az, hogy barna, epés és izmos ember maradjon mindig. Elképzelhetetlen volt, hogy őt is elfogja az az együgyű, tiszta leány-imádás, mely az elfásult párisiakban rendszeren az első csúzzal együtt jelentkezik. Ellenben érzéseinek veleszületett finomsága, mely e milieuben is érintetlen maradt; kedve, legyőzni a nehézségeket és a benne élő szükség, használni heverő tehetségeit: okvetetlenül kellett, hogy érdekessé tegyék előtte a kalandot a szokásai révén annyira különböző és épp e különbözőségénél fogva

disztigvált nővel, mint a milyen Tillièresné volt. Nem ismerte az asszonyok e fajtáját. E teremtés tehát épp oly veszedelmes volt rá nézve, mint a milyen veszedelmes ő Juliettere, - azzal a különbséggel, hogy míg a fiatal özvegy képes vala a legmélyebb, a leghalásosabb szerelemre, Casal szenvedélye alkalmasint csak caprice, az erős vágy miatt szinlett szerelem lehetett. Mikor az embernek tizenhatsz éven át vérévé válik a kicsapongás, biz azt nem lehet megtagadni. Most, mikor a Champs-Élyséesen a sokat vivó ember fürge lépteivel haladt végig, teli tüdővel szíván az esti levegőt, még nem érkezett el a capriceig, és ha Juliette képe mégis fölmerült előtte, odáig csakis gondolatok útvesztőjén át jutott; ha Juliette tud erről, bizonynyal jobban becsüli azt, a mit barátnője, Gabrielle de Candale, Poyanne pedantériáinak szokott nevezni.

- Szép este van, gondolta magában Casal, és ha a tavasz ilyen marad, pompások lesznek a lófuttatások... És az ebéd sem volt rossz. Az ember egy idő óta kezd jól enni, ha társaságba megy. De még az is a mi érdemünk, hogy őszinte legyek Candale és mások iránt, a mi a konyhát és a pinczét illeti: vajjon hol lennének ma, ha mi egynéhányan nem volnánk?... Hanem fődolog kitalálni, hogy mit csináljon az ember ezzel a két órával: tiztől éjfélig? Külön klubot kellene alakítani csak is e végett... A reggel azzal telik el, hogy alszik, öltözködik és lovagol az ember. Reggeli után mindig akad valami teendő, kettőtől hatig pedig szerelemmel lehet agyonütni az időt. Ha nincs szerelem, van labdázás vagy vivás. Ötől hétig folyik a *poker*; héttől tizig ebédel az ember. Éjféltől reggelig játszik és mulat. Tiztől éjfélig mehetne ugyan színházba, de ugyan hány darab érdemes arra, hogy másodszor nézzük meg? Én abból már kivénültem, vagy még nem vagyok elég vén rá, hogy páholytöltelék legyek.

A színházra gondolván, eszébe jutott a Vaudeville egy rossz, de igen csinos színésznője: a kis Anroux, kinek fél év óta többé-kevésbé ideiglenes szeretője volt. »Nini,« gondolta magában, »hátha elmennék Christinehez.« Azon vette magát észre, hogy a Chaussée-d'Antinen befordul és fölmege a kis lépcsőn, egy színház hátsó szárnyának minden illatai között, a kisasszony szűk öltöző szobájába. Az asztalon fehér és vörös festéktől szennyes törülközők heverték. Volt ott egynéhány színész is, a kik csinos kollégájukkal tegeződve beszélgettek. Ezek az uri emberek azonnal diszkrétül távoztak, hogy a leány maga maradjon ezzel a pártfogóval, a ki szép fiú létére is komoly számba ment, mert gazdag volt. Christine színházi pletykákat kezdett neki föltálatni, miközben arcát kendőzte: »Lucie összeadta magát a kövér Arthural; igazán utálatos dolog, már csak Laure miatt is.« - »Nem,« tőkelte el magát Casal, »nem megyek e leányhoz... Inkább a klubban töltöm az időt...« De aztán fölmerültek képzeletében a most még üres játéktértek, a hol a bérruhás szolgálk szundikálnak a padokon és az ő jöttére fölugranak; szinte érezte a kályha kellemetlen szagával elegyedő dohos szivarfüstöt. »Nem,« gondolta magában, »nem megyek ide sem. Talán még inkább az operába. De mit csináljak ott is? Ötszázadszor hallgassam meg az *Ördög Róbert* negyedik fölvonását? Nem, nem, a világért sem. Ennél még az is jobb, ha betekintek a Phillipsbe...« Ez a Phillips angol korcsma volt, a rue Godot-de-Mauroyban. Az utolsó két évtizedben a viveurök legkedvesebb tanyája volt az *Eureka*, - vagy bizalmasabban: a *régi*, - egy másik hires korcsma; de itt valami párbajos veszekedés támadt és Casal meg társai ellenpártot alkotva, elmaradtak belőle s átköltöztek a rue Godotbeli csapszékbe. Ha valaha krónikása akad a mai fiatalságnak, igen érdekes dolgot írhat a századvégi kávéházakról és vendéglőről, melyek között különös említésre méltók ezek az előkelő lebuajok, a hova igazi nagyurak szoktak járni színház után *cock-tailt* és *whisky*t inni a jockeykkel és a jó tipeket tudó bookmakerekkel egy sorban. Casal képzelete előre lerajzolta ezt a keskeny termet, hosszú söntésével, magas székeivel és lófuttatásokat ábrázoló metszeteivel, és a hátsó *buen retiro*-val, melyet négy hirneves trainer arczképe ékesít.

- Még most alig lesz ott más valaki, mint Herbert, az asztalkendőjével vagy a nélkül, gondolta magában.

Ez a Herbert lord Bohun volt, a leggazdagabb angol peerek egyikének, Banbury marquisnak a testvéröccse. Rettenetes pálinkaivó, ki harmincz esztendősen is néha úgy reszketett, mint egy vén ember. Azzal tette magát hiressé, hogy meglepő egyszerűségű szavakkal szokta bevallani szörnyű szenvedélyét. Tőle ered a híres válasz: »Hogy van?« - »Köszönöm, pompásan; kitűnő szomjuságnak örvendek.« Jámborságában azt hitte, hogy olyasmit mond, mint mikor azzal dicsekszik el, hogy jó étvágyunk van. Legkedvesebb tréfája, mely nem is egészen volt tréfa, abból állott, hogy ivás előtt asztalkendő gyűrt a gallérjába, nehogy végig öntse magát reszkető kezével. Az asztalkendő egyik csücskét aztán megfogta a bal kezével, a másikat a jobbal, melyben a pohár volt, és úgy emelte ajkához a drága nedűt.

- Csakhogy már késő van, töprenkedett Casal. Herbert már nem ismerne rám. Határozottan legjobb lenne most valami *bourgeoise*, - a kompánia így nevezte az uri világbeli szeretőket, - valami özvegy vagy elvált asszony, a ki ilyenkor otthon van, és a kinek bizonyosan örömet szereznek látogatással.

E gondolatai közben egész a kerek térig ért. Csak itt jutott ismét eszébe esti szomszédnője és fél hangon mondá magában:

- Isten ugyse, ez a kis Tillièresné épp jó volna. Ugyan kivel lehet most?

Hát ez a mondás bizony igen tiszteletlen volt és oly gondolatokból keletkezett, a melyek részletesen leírva, még Poyannenál kevésbé jámbor ember előtt is rettenetesen pozitívnak és cinikusnak látszottak volna. És mégis az érzelemnek embriója lappangott benne, a mi azt bizonyítja, hogy minden sziv egy kis mindenség, melyben a legkevésbé regényes képek ürügyül szolgálhatnak egy regényes indulat születésének. Ha Casal, bár öntudatlanul, nem érintődött volna meg Juliette gyöngéd bájától, mely olyan volt, mint egy elrejtett növény észrevehetetlen, de bódító illata, nem érezte volna azt az irtózást, mikor Christine Anroux közönségessége eszébe jutott. Pompás okokat talált ki, igazolni önmaga előtt, hogy miért nem megy sem a színházba, sem a klubba, sem Phillipshez; ezek az okok azonban nem hatottak volna rá más estéken, mikor nem dolgozott benne a titkos szükség, hogy egyedül legyen. És miért akart egyedül lenni? Csakis azért, mert szívesen gondolt a fiatal asszonyra, kinek hirtelen fölmerült emléke egyszeriben eltörülte a színpalak, a klub és a korcsma képét. Finom alakja bámulatos élességgel rajzolódott benső víziójának keretébe. Az igen erős fizikai életet élő sportemberekben lassankint a primitív népek érzékei fejlődnek ki. Meglepően él bennük az az állati emlékező tehetség, mely a földművesek, vadászok, halászok, szóval olyanok tulajdonsága, a kik sok dolgot látnak, de nem a dolgok jelét látják. Az alakok és a színek e folyton igaz és konkrét impressziók alatt levő agyvelőkben oly elevenességgel domborodnak ki, a melyet az íróasztal munkásai és a szalonhősök nem is sejtének. Casal maga előtt látta Juliette derekának karcsú és telt báját, gömbölyű vállait, rózsaszín csokros ruháját, mely kéjesen mutatott egy darabkát a nyakából; látta hajának édes szőkeségét, szemének sötét zafirját, finomvonalú ajkát, ragyogó fogait, a mosolygó gödrikét és karját, melyen mintha aranyos árnyék futott volna végig, ideges kezét, aztán az egész ebédlőt az Alba herczeg kárpitjával és a vendégek sápadt vagy nekipirult arczeit. Előtte volt az élő Tillièresné, kinek vonásait még eddig nem látta ily éles határozottsággal. E jelenés-látásnak az lett a vége, hogy félig gúnyos töprengése: miként töltse el az estét, csakhamar helyet adott egy még mindig meglehetősen brutális, de legalább őszinte és természetes impresszióknak: az érzéki vágyódásnak e szép teremtés iránt, kiről ösztöne azt sugta, hogy szűzies tartózkodása alatt kéjesség és szenvedélyesség lappang.

- Igen, folytatta, vajjon kivel van most? Mert az lehetetlen, hogy ne legyen szeretője.

Majd, mikor csakhamar elérkezett a lelki emlékezés, kiegészíteni és kimagyarázni a testi emlékezést, így gondolkozott tovább:

- Mindegy. Igen különösen nézett rám, bár eleinte úgy látszott, mintha észre sem venne... Ezt az ebédet előre kicsinálták ők; ő, meg Candalené. Benső barátnők. E szerint az én kis szomszédnőm meg akart velem ismerkedni. Nem épp rosszul manővereztem. Az bizonyos. De ugyan mit jelent ez a kíváncsiság? Valami asszony beszélt neki rólam? Vagy a szeretője?... Meglehet különben az is, hogy nincs szeretője és unatkozik visszavonultságában... Igen keveset látni őt. Okvetetlen nagyon magányos életet folytat... Igen csinos. Háttha udvarolni kezdenék neki? Ugy sincs senkim erre a tavaszra. Ez jó gondolat... De hol láthatom viszont?... Szomszédja voltam az ebéden; tehát meg is látogathatom, a helyett, hogy csak a névjegyemet küldeném föl hozzá...

Ez a gondolat annyira tetszett neki, hogy hangosan nevetett.

- Helyes! folytatta, de úgy holnap kell hozzá mennem. Holnap? Igaz, mit is csinállok holnap? Reggel a boulognei erdőbe lovaglok Candalelal. Legalább megtudom tőle, a mi szükség. Aztán Christinenél reggelizek. Erről a reggeliről azonban akár el is maradhatok. Nagyon sokat reggelizek mostanság. És az egész nap elromlik. Tehát cserben hagyom Christinet és két órákor a kis özvegyhez megyek. Négy órákor Verekjevvel vivok. Ezekkel a balkezesekkel nehéz elbánni... És most háttha egyszerűen haza mennék, hogy lefeküdjem? Fél tizenegyre jár. Fiatal idő, de már egy hete mindennap négy órákor fekszem. Menjünk haza, hogy holnap jó karban legyek...

E bölcs elhatározással befordult a rue Boissy-d'Anglasba, nem állva meg se az Impériálnál, se a Petit Cerclenél és egyenesen a rue de Lisbonne felé tartott, hol atyjától öröklött palotája állott. Ez a palota úgy volt berendezve, mintha gazdája családos életet folytatna. Azoknak a zabolátlan embereknek, a kik mégis egészségesek, mint a makk, megvan a maguk titkos higiénéjük. A kik nem ügyelnek e törvényre, hamar elpusztulnak; de azok, a kiket két-három nemzedék csodál, hogy mindig fáradhatatlanok a vadászaton, a kártyaasztalnál, a vívóteremben - és egyebütt, - a minő Casal is volt: tudnak ügyelni magukra a folytonos kicsapongás közepett. Ez a bölcs óvatosság eszköze hol a reggeli szerzetesi józanság, mely jóvá teszi a tegnapi, kelleténél dusabb ebédet; hol a pontos nyugalomratérés abban az órában, mikor már az elcsigázódás kezdődne; hol a testgyakorlat tudományos mértékű dózisa, a mindennapi massage, a valóságos házi hidegvizkúra. Macchiavelli azt mondta: »A hideg embereké a világ.« Ezt mondja a demi-monde is, bármily paradox is legyen a dolog. Mikor Raymond másnap reggel nyolcz óra felé fölkel, hogy fürdőszobájába s onnan az öltözőbe menjen, bámulatosan könnyű és vidám volt, megüdvülve a csendes, nyugodt álomtól.

Casal ez öltözője híres volt arról, a mit a fiatal ember tréfásan az ő két könyves szekrényének nevezett; bár volt neki egy igazi is, teli a legjobban összeválogatott könyvekkel. Az öltözőbeli könyvtár két üvegalmáriomból állott; az egyikben volt a tömérdek sok mindenféle rendszerű angol puska, a másikon pedig egy megdöbbenő gazdagságú csizma-, czipő- és saru-gyűjtemény - kilenczvenkét pár - a rókavadászattól a lazaczfogásig a sport legkülönbözőbb módjaira alkalmas lábbelik, nem is szólva a polo-bocskorokról és a hegymászó bakancsokról. Nem ritkán megtörtént, hogy ez időtájt a fiatal snobok ide jöttek, nézni az előkelő élet e mesterének öltözködését és bámulni azt a különös muzeumot. De ezen a reggelen nem volt más társasága, mint komornyikja; és soká nézte magát a három ajtóju, számtalan ruhájával tömött roppant almárium tükrében. Bár ez az agyafúrt kényelemkereséssel berendezett fészek az üdv 1881-ik évebeli párisi anglo-man és atléta úri ember tipikus garçon-lakása volt, Raymondra mégsem mondhatta senki, hogy ficsur. Ha első ifjúságában egész hiúságát az aprólékos fényűzés e gyermekességeibe vetette, az utóbbi esztendőben már nem is gondolt e dolgokra, ebben is különbözvén társaitól, a kik szintén a világfi mesterségét üzik. És ha ma a tükörben nézegette magát, az csak azért volt, mert visszaemlékezett tegnapi tervére. Jóval közelebb volt a negyvenhez, mint a harminczhoz. Az ember e korban már egy kicsit kezd magára vigyázni; ez a

vigyázat tiz év múlva bizalmatlansággá válik, husz év múlva pedig, ha még mindig nem tette le a fegyvert, szépitő mesterkedéssé. Ugy látszik, még képesnek tartotta magát arra, hogy tessék és úgy látszik, az álommal együtt nem tűnt el az a szándéka, hogy Tillièresnét még ez nap meglátogassa. Mert mielőtt lóra ült volna, egy levélkét firkantott Christine Anroux úrhölgynek (avenue de l'Alma 83), melyben lerázta a reggelit; aztán foga között ezt az akkoriban divatos nótát dudolva: »Oly ártatlan ő...« elindult a boulognei erdő felé, takaros, de nem igen gyors fakó lován, a Boscardon. - Ez a név, melylyel ma a hivatásos ingyenélőket szokták illetni, neki arra szolgált, hogy gonosz célzást tegyen arra a pajtására, a ki neki eladta azt a lovat. Ez a pajtás bizonyos Saveuse vicomte volt, ki igen uri családból származott, de folyton meglehetősen piszkos dolgokat vitt véghez és Casallal is duplán fizettette meg e paripa árát. Az egyébként »a commandeur szobra« nevet viselő Saveusenek megvolt az a gonosz szokása is, hogy a kártyaasztalnál szomszédaitól huszonöt aranyas játékjegyeket vett kölcsön, de vissza nem adta soha. Casal úgy állt bosszút ezekért a becsapásokért, meg azért a szívfájásért is, hogy ebben a vásárban megcsalták, hogy ezt a csúf nevet adta a szegény állatnak, a ki pedig minderről nem tehetett.

Boscard ügetve érkezett a boulognei erdőhöz, melynek zsenge, szőke zölddel mintegy meghintett fáit gyönyörű volt látni ezen a koratavaszi reggelen, Hogy Casal ma épp ezt a kevés tűzű, lassú járásu lovat kívánta, az arra vallott, hogy ábrándozásra hajlandó. Ha a véletlen - vagy az, a mit így hívunk, nem ismerve az egész létünkön uralkodó rejtett hatalmakat, - segítségével van két ember közeledésének, annyi apró körülményt halmoz egymásra, hogy szinte igazolja a sejtelmekben való hitet. A logika azonban, legalább látszólag, elég mind e dolgok megmagyarázására. Ha természetes volt, hogy Casalt valamikor bemutassák Tillièresnének, nem kevésbé volt természetes, hogy most itt találkozzék nemcsak Candalel, a kinek ígérkezett, hanem Moséval, Prosnyval és Arcolenéval is; - és nem kevésbé volt természetes az is, hogy a társaság e tagjai észrevették, hogy mily szórakozott lett a marquisné tegnap, miután a fiatal ember hirtelen távozott, és tréfálózta is rajta. A társaságban a férfiak és a nők minduntalan szoktak így évdni, minden komolyság nélkül, és Casal tudta, hogy az ilyes beszéd csak arra való, hogy épp valamit mondjon az ember. Ez egyszer azonban ezek a beszédek sokkal jobban megerősítették tegnapi megfigyelését, semhogy ne hallgatott volna rájuk. Először Prosnyval találkozott, ki a keresztuton vágatva kiáltott rá, meg se állítva pompás fekete lovát:

- A menyecske tegnap búsult, mikor elmentél...

Majd a fordulónál Mosé állította meg a lovat, kissé nyomatékos köszönéssel. Szokása szerint gyalog volt, korai diabeteze ellen küzdve a sok járással.

És e kurát az akarat erejének amaz energiájával végezte, mely a zsidóknak és a yankeeknek legkarakterezőbb vonása. A világ e legmakacsabb és nemrég meggazdagodása miatt legkevésbé ismert két emberfajának közös vonása az az akarat, mely egyaránt nyilatkozik kis és nagy dolgokban és a melyet nem csüggeszt el semmi vereség. Nem ritkán látjuk, hogy egy semita vagy egy amerikai ötvenesztendőskorában egész új sorsot alkot magának, és megváltozik kedvtelésein, életmódjában, rendszeresen és megszakítás nélkül. Az izraelitának megvan az a különös adománya, hogy igen tud gondolni a legcsekélyebb apróságokra is. Ezért történt, hogy Mosé, a ki valamikor össze volt veszte a szép Casallal, de aztán kibékült vele, megragadta az alkalmat, hogy egy kis szolgálatot tegyen neki, egy alkalmasint kellemes hirt mondván:

- Mily hamar vált meg tőlünk tegnap este!

- Egy barátom várt rám a körben, válaszolt Casal.

Mosé éles szemének átható volta nyugtalanítani kezdte és rákényszerítette erre a hazudságra.

- És ön magával vitte a hölgyek egész figyelmét, folytatta a másik. Candalené és huga leültek egy sarokba csevegni; a mi pedig Tillièresné illeti, a mint ön távozott, nem törődött többé semmivel.

Casal a hallottakon elmélkedett egy negyed óra múlva is, mikor találkozott Arcolenével, ki maga hajtotta két kis fehér póniját. A csinos asszonyka az ostor hegyével intett neki, hogy álljon meg; aztán így szólt hozzá:

- Nos, hogy tetszik önnek a testvérem kis barátnője? Ugy-e ideálisan csinos?... És ön mégis a faképnél hagyta, hogy Isten tudja hova menjen... Ügyetlen!

Aztán egy gyeplőrántással ismét megindítva pompás kis fogatát, mosolygó ajkkal és szemmel pillantott Casálra, egész világosan azt mondva az arcával: »Kedves Casal, ha maga nem oktondi, úgy udvarolni fog tegnapesti szomszédnőjének és boldogul vele.« Ez a tanács ugyan nem volt méltó egy becsületes asszonyhoz, a ki még ráadásul egy igen becsületes asszony huga is. De a herczegné ösztönszerűleg nem igen szerette Julietteet, a kiről azt hitte, hogy mindig közötté és nénye között van, - imádta egyetlen testvérét, - és nem bánta volna, ha egyszer azt mondhatja Gabriellenek: »Lám a te szörnyen erkölcsös barátnőd Casállal édeskedik.« Hogy Raymond végkép megbizonyosodjék abban: mennyire nem csalta őt meg gonosz szimatja, a kövér Candale, mikor végre találkoztak és egymás mellett lovagoltak, széles mosolygásával, mely német eredetére vallott, - egy Candale Württembergben házassodott meg az emigráció idejében - ezt mondta neki:

- Bizony Isten, sokkal jobban ment tegnap a dolog, semmint hittem volna. A kis özvegy egy kicsit prude... Bernardné azt mondja, hogy a boldogult Tillières csak azért ölette meg magát az ellenséggel, mert az ő férje volt... Egy kicsit féltettelek... De te pompásan viselted magadat... A menyecskét bántotta egy csöppet, mikor megszöktél... Oly mulatságos volt ez a história, hogy pénzért lehetett volna mutogatni.

- Kicsoda ez az asszony? kérde Raymond.

- Hogyan, kicsoda? Hát Tillièresné, Douay tábornok hadsegédének az özvegye!

- Nem azt kérdeztem; hanem azt, hogy kicsoda, mint karakter?

- Szörnyen otthonülő, nyafogó... Öreg mamájával lakik együtt egy házban, mely olyan szomorú, mint egy sirbolt. Egészen az én feleségem genrea.

Candalenak minden elméssége az volt, hogy nyomorult viczcseket gyártott a derék teremtésre, a kinek nem tudta megbocsátani, hogy jó tettekkal halmozza el őt, egy vagyont dobva oda kénye-kedvének; - nem tudta megbocsátani ez asszonynak a maga megalázó árulását, hogy rögtön a házasság után visszafogadta és szemérmetlenül világgá kürtölte régi maîtresseét. Egy darabig gyönyörködött saját elmésségében, aztán így folytatta:

- Tetszik neked Tillièresné? Nem akarod esetleg feleségül venni?...

Ez épp elég volt Casálnak, hogy elhallgassa a Juliettere vonatkozó kérdést, mely már ajkán volt. »Csak még az kellene, hogy az ő Bernardnéjához menjen, fecsegni róla«, gondolta magában. »Különbén megtalálom azt az adreszt bármelyik névkönyvben.« Már is oly türelmetlenség fogta el, hogy rövidebbre szabta sétalovaglását, mert föltámadt benne a várakozásnak ama kis izgatottsága, mely nála oly ritka volt. Mikor hazaért, elővette amaz ugynevezett aranykönyvek egyikét, melyekbe az előfizetés árán a leghiúbb nyárspolgárok is bevétezték magukat, házuk számával együtt, a főrangúak és a milliomosok közé, mint a *high life* igazi tagjai. A Tillièresné neve azonban nem volt meg e sorban.

- Pedig nem kérdezősködhettek a tegnapi vendégeknél, gondolta magában Casal; figyelmük már is fölébredt!...

A figyelem e fölébredése sokkal jobban mutatta, mennyire érdeklette szomszédnőjét, sem-hogy le tudott volna mondani a látogatás gondolatáról. De viszont ő is sokkal jobban érdeklődött, semmint sejtette; mert különben elhalasztotta volna a látogatást akkorra, mikor valami ügyesen fölhasznált véletlen révén, - például Candalenével beszélgetve, - megtudja a keresett adreszt. E helyett arra határozta el magát, hogy a grófné kapusához küldi komornyikját kérdezősködni. »Ez a legjobb mód«, gondolta magában, »ez a kapus még aligha hallotta a cselédség pletykáit, és igen természetesnek fogja találni a kérdést.« Ez a csekélység legjobban mutatja, mily elevenen élt már Tillièresné képe e fiatal ember lelkének legrejtettebb zugaiban. Elviselhetetlen volt neki az a gondolat, hogy a két szolga holmi megjegyzéseket tegyen; ezért küldöttjének három teljesen hiábavaló megbízást adott az Arc de Triomphe negyedébe, csak azért, hogy egész félvállról mondhassa ezt: »És ha már épp a Candale-palota tájékán jár, forduljon be a kapushoz, és kérdezze meg: hol lakik Tillières marquisné? Nem felejt el e nevet?« Ezen a diákos ravaszságon bizonyosan nagyot nevet a Phillipsbeli kompánia, ha megtudja; de mégis ennek köszönhetette Casal, hogy két órákor becsöngethetett a rue Matignon ama házának kapuján, hol Gabrielle de Candale tegnap menedéket keresett. A kocsival történt kis balesetnek már megvoltak a maga következményei.

- Hogy szerethet itt lakni? gondolta magában a fiatalember, végighaladva az udvaron az üveglépcsőház felé. A kapus azt mondta neki, hogy Tillièresné otthon van. A fiatal özvegy sohasem zárta el ajtaját, ugyancsak abból a bizalmatlan óvatosságból, mely azt tanácsolta neki, hogy minden barátját késő este fogadja. Igyekezett cselédeinek minden legkisebb gyanúját kikerülni. Minthogy különben is kevesen jártak hozzá és szokása volt hivatkozni igen pontosan a kitűzött órában fogadni, és mivel nem könnyen osztogatta a meghívásokat: teljességgel nem tűnt föl illetlennek, hogy ilyen könnyen lehet hozzá bejutni. Ez a könnyű beférkőzés pedig nagy örömet szerzett Casalnak.

- Itt nem titkolóznak... gondolta magában, becsengetve a vörös kárpitos kettős ajtón. Bár csak egyedül lenne, töprengett aztán, mialatt az inas átvezette az első nagy termen a benső kis szobába, mely az éjjel tanuja volt Poyanne ő ellene való erős kitörésének. Belépve, első pillantásra meglátta Tillièresnét, ki, mintha beteg volna, inkább feküdt, mint ült egy chaise longueon, fehér csipke pongyolában, mely még finomabbá tette szépségét. Mellette egy alacsony karosszékből Avançon ült és szinte halk hangon beszélt hozzá, bár maguk voltak. Casal és az ex-diplomata ismerték egymást a Petit Cercle-ből, a hova a vén gavallér gyakran fölment, élvezni a legfrissebb pletykákat. A rue Royalebeli fiatalok sokat nevettek, a miért mindig szidja a mai rossz nevelést és a szomorú kedvteléseket. Avançon ötvenhatesztendős létére is úgy forgolódott az asszonyok körül, mintha csak huszonötéves volna. Ahhoz az emberfajta-hoz tartozott, a ki ebéd után nem dohányzik, csak hogy ne kellessék távoznia a szalonból; és a kit, mikor valahova érkezünk, mindig a bizalmas beszéd gyönyörűségeibe mélyedve találunk azzal az asszonynyal, a kihez legjobban szeretnénk közeledni. És oly fojtott hangon beszél, hogy nem lehet megérteni egy szavát sem. Ha ő ott van valahol, a hol mi reméljük, hogy végre kettesben leszünk: bátran várhatunk még egy jó darabig. Nem egykönnyen lehet őt ki-mozdítani a helyéből. Az Avançon, mert ő típus, imádja az apró szolgálatokkal járó viszonyokat, melyek a mai nemzedék pozitívizmusa oly gyötrelmesek; örömet végzi robotját, a látogatásoktól, a rábizott bevásárlások teljesítéséig. Az asszonyok végtelen hálások ez ősz-haju tisztelők iránt, a kik legtöbbször önzetlenek. A férfiak is jóakarattal pillantanak e nem igen veszedelmes önkéntes házőrző ebekre. A szeretők gyűlölik őket és még inkább az aspiránsok. Casalnak is az volt az első gondolata, hogy a pokolba kívánta Tillièresné udvarlóját, nem tudva, hogy a fiatal asszony főképp azért becsüli *patito*-ját, mert nagy ragaszkodással viseltetik az öreg Nançayné iránt.

- Ez valóságos szerencsétlenség, gondolta magában Raymond. Ismerem ezt az alkalmatlan embert; nem lehet lerázni a nyakunkról. Szóval a látogatás kárba vészett.

- Casal itt van? gondolta Avançon is. Hohó, majd résen leszek!

Meglepetése oly nagy volt, hogy meg nem állhatta, hogy ne szóljon, míg kezét szorított az új vendéggel:

- Hogyan, kedves barátnóm, ön ismeri ezt a közbiztosságvesztetettét? És eltitkolta előttem?

- Candaleéknál ért a szerencse, hogy bemutatottak a marquisenének, mondá Casal. Tillièresné helyett felelve.

Juliette arczára pillantva, észre vette, hogy a fiatal asszony egy perczig nem birt szólni, annyira meglepte váratlan betoppanása. Ez a tapasztalat azonnal megvigasztalta őt azon való bosszus bánkódásában, hogy az a vén lábatlankodó itt van. Nem volt többé szükség tanácsot kérni emlékeitől, vagy kérdezgetni Prosnyt, Mosét, Arcolenét vagy Candalet. Tillièresné elpirult egész hamvas hajának a tövéig, s az ilyen hirtelen zavar, rendkívüli rázkódás jele az olyan előkelő asszonynál, kinek a magán való állandó uralkodás épp oly hivatásos erénye, mint a bátorság a férfiaké. Vajjon megélhetnének-e e világon, ha nem szokták volna meg folyton titkolni érzelmeiket, melyeket a rosszakarat sokkal jobban kémlel, mint egy vádlottat a vizsgálóbíró. De ez a nő tegnap óta sokkal aggodalmasabb reflexiókon ment keresztül, sem-hogy megrendült idegei e perczben teljes energiájukkal tudják szolgálni akarátát. Végtelen szomorúság mélyébe süllyedt, mikor Poyanneról és viszonyukról kérdezgetve magát, hol azt felelte: »Még mindig szeretem«, hol azt: »Nem, nem szeretjük többé egymást«. Fájó melan-kólia van a haldokló szerelem e végső perczében, mikor teljességében látjuk, hogy ugy mondjam, szinte kézzel fogjuk meg az élet nyomorúságát, konstatálván, hogy tönkre mentek bennünk azok az érzelmek, melyeken egész szívbeli jövődönk épült. A lélek csüggedése ilyenkor egész a halál vágyáig fokozódik. Megnyílnak a mult sebei és együtt véreznek az új sebbel, annak bizonyosságául, hogy a boldogság egészen el tud veszni, de a fájdalom nem mulik el teljesen soha. Az éjjel, mikor Casal oly csendesen aludt, mint egy gyermek, Poyanne bánatosán tépelődött, Juliette pedig keserű könyeket hullatott vánkósára kis ágyában, mely egykor tanuja volt leánykori ártatlan és boldog képzelődéseinek. De könnyein át és kétségbeesésének mélységéből miért látta szüntelen ezt a fiatalembert, a kinek bizonyosan eszébe sem jutott, hogy tegnapi szomszédnőjére gondoljon! Tillièresné legalább így vélte. És mikor reggel felé végre fáradt álom zárta le szemét, álmában miért jelent meg minduntalan ugyanaz a kép? Ha fölébredése után oly kitűnő lelkiatya gyóntatta volna meg, minő például a Praillynéhez intézett gyönyörű levelek Lacordaireja, ez a pap föl tudta volna előtte tárni e bánat és ez álom titkos okait. Bár az álmok a jövőt semmiképen sem jósolják meg nekünk, jelentőségét mégis kár elhanyagolniuk a moralistáknak és az orvosoknak, a kik az álmokban valónk ismeretlen részeit illetőleg tanulságokat találhatnak. Erről tudományosan bebizonyított dolgok tanuskodnak. Például valaki azt álmodja, hogy kutya harapta meg a lábát. Néhány nap múlva kelevény támad a lábon. Az állati természet érintődött meg az emberben, mielőtt bármely külső jel mutatott volna a bajra. A hatás, melyet Raymond Juliettere tett, okvetetlen sokkal élénkebb volt, semmint a fiatal asszony sejtette, mert különben ez az emlék nem elegyedett volna minden gondolatába, mióta távozott a Candale-palotából. De az olyan szent pap, mint a nemes Lacordaire, mely gyöngéd szavakkal magyarázta volna meg az ily nőnek a hatás igazi mivoltát? Vajjon engedte volna-e csak hozzáférközni is a gondolatot, hogy Casal, a hirhedt csél-csap, a tetőtől talpig viveur, már jelenlétével is a vágy és kék lappangó borzongását ébresztette föl benne? Juliette, bár tragikus végű házaseletet élt s bár viszonyt folytatott Poyannennal, - mely viszonyban egy eszményért és nem egy érzelemért adta oda magát, - mégis megőrizte azt a minden asszony előtt ismeretes szűzi érzést, mely azután leggyakoribb hazugságok ürügyeül szolgál. Egy alvó szerelmes nő leledzett benne, a kihez ez az ember beszélt, a kiben nyilván megtestesült az az ideál, melynek tipusa az idegrendszerek szerint más és más. A pap bizonyosan óvta volna őt, hogy ne találkozzék többé ezzel a veszedelmes valakivel, a ki igazi

megszállással fenyegeti őt épp akkor, mikor elszakadni érzi magát attól, a ki éveken át leg-erősebb erkölcsi gyámola volt. Csakhogy Tillièresné épp ez évek óta nem gyónt többé. Régi buzgóságából alig maradt egyéb, mint a mindig elfojtott lelki mardosás, és az Isten jóságában való rendületlen remény, mely voltaképp minden vallásos hitnek a veleje. E veszedelmes órákban tehát semmi más nem kalauzolta őt, mint magányos reflexiója és akarata, hogy ön-maga előtt soha se süllyedjen. Mikor e kínos éjszaka után migrainenel kelt föl, nem is tudva benső zürzavarának teljes okait, ahhoz a gondolathoz ragaszkodott, melyben méltóságának megőrzését látta: szerelmének e csökkenése közepett is egyre jobban pazarolni minden gondoskodását arra az emberre, a kit ő férjének tekintett.

- El fogom titkolni előtte, hogy nem vagyok többé szerelmes bele, gondolta magában, a mi nem lesz nehéz, mert hiszen ő sem szeret engem úgy, mint valaha. De a szeretet, a tisztelet mégis olyan dolog, hogy meg lehet élni belőle, ha nem is boldogan, de legalább elégedetten.

Azután buzgón imádkozott, mint minden reggel és este szokta, bár szentségek nélkül és az egyház törvényein kívül élt. Így jutott el a bágyadt nyugalomig, melyet szinte kellemesnek érzett, miközben Avançon fecsegését hallgatta. Casal jöttékor azonban oly nagy megdöbbenés érte, hogy nem birta se rögtön leküzdeni, sem pedig eltitkolni az okát. De mindez csak pillanat műve volt és Juliette kecses mozdulattal már fölemelkedett fekvő helyzetéből, megigazítva hosszú pongyolája uszályát és beszélgetett Casallal, ki szintén leült.

- Gyöngélkedik a marquisné?

- Ma reggel óta egy kis migraineem van. Azt reméltem, hogy dél felé majd elmúlik, de ellenkezőleg nőttön nő...

Azzal levette fodormentás üvegecskáját a kis asztalról és lassan szivta illatát. Ez a vendégnek szólt: »Látja, uram, hogy ön nem maradhat soká.« - De bánta is Casal a fogadás hidegségét, melyről tudta, hogy kiszámított! Törődött is azzal, hogy Avançon nagy mérgesen a kandalló mellett áll, és orrára csiptetve messzelátás ellen való szemüvegét, impertinens figyelemmel olvasgatja a párkányon heverő folyóirat tartalomjegyzékét. Raymond elvitathatatlan bizonyosságot nyert, hogy érdekli a fiatal özvegyet, egész a zavarig, - sőt a félelemig. Ez a sápadtságra váló pirosság, aztán a tegnapi ebéden tanusított kedves szeretetreméltóság után, egyszerre, minden lehetséges ok nélkül, ez a huzódózás, - megannyi jel volt, melyet a fiatal ember gyönyörködve vehetett és vett is észre. Ha e kis szalonban, melyet most a legtisztább kétórai napfény világított be, egy vidám, kaczagó nőt talál, a ki épp látogatóba készül menni és beszél a legutóbbi darabról, a legközelebbi futtatásról és a legújabb elválásról, talán fölsohajtott volna elméjében:

- Ej, ezek mind egy húron pendülnek.

És végső döntése ez lett volna:

- Nem érdemes elhagyni miatta Christinet.

De a Tillièresné körül lengő, szinte klastromi levegő, melyet már beléptekor megérezett; - aztán ez asszony titokzatossága: hogy tegnap oly különös kíváncsisággal igyekezett megismerni őt, most pedig nem tudja, hova legyen ez ismeretség miatt és menekülni szeretne előle; és ez az ellentállás, melyet e nő magára kényszerített: mind csak arra való volt, hogy a legnagyobb fokra csigázza az elfásult viveur capriceát. Az a cselekvő ember, a kinek született és a ki nem birt ellenni cselekvés nélkül, egyszerre úgy föltámadt benne, mint föl szokott támadni a vívóteremben, mikor ismeretlen rendszert követő mester penditi vele össze kardját, vagy mint egykor Indiában az első tigrisvadászaton. Juliette most rákezdte azt a tárgyaltalan csevegést, mely annyi író, dráma- és regényköltőt vitt rá arra, hogy háborút viseljen a társaságokban szokott üres szószaporítás ellen. Az ilyen csevegés valóban igen hiábavaló volna, ha

nem az lenne a célja, hogy leplezze azokat a gondolatokat, a melyeket nem lehet kifejezni, mert tüstént lehetetlenné tennének bizonyos erőltetett és nagyon finom érintkezéseket.

- Mily szép volt tegnap este Arcolené, szólt a fiatal özvegy.

- Csakugyan igen szép volt, mondá Casal; rendkívül illik neki a fehér ruha.

- Ez csak revanche volt a multkori vereségért, szólt közbe Avançon, becsapva a füzetet és levéve szemüvegét, melyet aztán nagy gondosan egy külön tokba tett. Emlékszik, kedves barátnőm, milyen sárga és hervadt volt Arcolené a minap, mikor a rue de Sèzeben találkoztunk vele azon a kiállításon... Igaz, mikor jöhetek el önért, hogy együtt nézzük meg azt a kárpitot, a melyről az imént beszéltünk?

- Hiába fáradsz, jó ember, gondolta Casal, míg a volt diplomata tovább beszélt, apróra leírva a szóban forgó kárpitot, tanakodva, hogy miként lehetne elhelyezni a kis szalonban, és erős célzásokkal sejtetve, hogy máskor is szoktak kereskedésekbe együtt járni. Hiába igyekszel éreztetni, hogy én fölösleges vagyok itt, mert te vagy a ház bizalmas barátja. Azért én mégis el fogok jönni ide. Ön is, asszonyom, igen szeretné, ha azt hinném, hogy roppant nagy figyelemmel hallgatja kedves Avançon barátja beszédjét. Sajnos, meg vagyok győződve, hogy ez a figyelem is csak épp oly komédia, mint a migraine, és ön mód nélkül csinos, mikor halántékára szorítja az ujját, mintha igazán rosszul volna.

Raymond olykor mégis tett egy-egy megjegyzést, most is mutatva, mint tegnap az ebéden, elméjének legkiválóbb tulajdonságát: a megfigyelés helyességét. Bár világéletében sohasem vett műtárgyakat másért, mint hogy újévkor a társaság vagy a demi-monde hölgyeinek ajándékokkal szolgáljon; és bár mindig maga választotta ki a csecsebecséket, saját hiúsága és előkelő izlése szerint: mégis gyakran beszélt e dolgokról szakértő pajtásaival és most megvolt az a gonosz öröme, hogy leleplezhette Avançon egy-két baklövését, mikor cserepekről volt szó.

- Hát ön is gyűjtő, Casal ur? kérde Tillièresné.

- Dehogyan vagyok, nevetett Raymond. De volt egy pár műbarát ismerősöm, a kiknek a beszélgetését olykor hallgattam.

- Casal gyűjtő! szólt Avançon; látszik, hogy csak huszonnégy óra óta ismeri őt, kedves barátnőm.

Beszédéből kiért a bosszúság, hogy Casal ott van. Az ötvenévesnél idősebb emberek ama különös és gyakori bosszúsága, a kik nem akarják megvallani, hogy féltékenyek, és bár semmi jussuk rá, mégis gyermekes tüzzel azok.

- Nem, kedves barátnőm, ön nem ismeri a mai fiatalembereket, ha azt hiszi, hogy egyébbel is tudnak foglalkozni, mint a *chic* és a sport dolgaival... Casal igen értelmes. Ismerem első lépéseitől fogva... Épp akkor tűnt föl a klubban, mikor én Flórenczbe indultam küldetésemben... Tehetséges fiú volt... Rajzolt, zongorázott, négy nyelvet beszélt... Ön is tapasztalhatta volna, milyen emlékező tehetsége van, ha meghallgathatta volna, mint én, barátjaival folytatott beszédjeit: *Farewell* vagy *Livarot* fog nyerni holnap Auteuilben?... Vannak jó tipjei?... Micsoda pezsgőt ittak az este? *Extra dryt* vagy csak *komiszat*?... Machault a balog Verekjével vívott? Ki győzött?... Ki adja ma a bankot? És ki lesz az ellenfél?... Egyebet nem lehet kicsikarni belőle, asszonyom...

Mig Avançon e beszédet folytatta, mely annál kómikusabb volt, mert a dühös gyűlötségben is mutatkozott a diplomaták szokott affektált udvariassága, Juliette nem állhatta meg, hogy nyugtalan pillantást ne vessen Casalra. A fiatalember sokkal gondosabban tanulmányozta e bájos arc minden vonását, semhogy ne olvassa ki a szeméből ez ösztönszerű félelmet. Ellen-

kezőleg szívesen mondott volna köszönetet a féltékeny öregnek azért a szolgálatért, hogy megszerezte számára az ifju özvegy rokonszenvét. És mily kitűnő alkalom, bebizonyítani, hogy mily tapintatos, mikor nem sértődik meg az éles kritikától, hanem jó szívvvel, vidáman nevet.

- Gonosz ember, mondá, mikor Avançon elhallgatott. Rettentő gonosz.

Aztán fölkel, hogy bucsuzzék és vállára veregetett a vén gavallérnak, oly vig bizalmassággal, mely a legkedvesebb és a legkegyetlenebb válasz volt, mert látszott, hogy az erkölcsprédikálót gyermekszámba veszi.

- Ne mondjon rólam sok rosszat, mikor majd nem leszek itt, folytatta, ön pedig, asszonyom, kérem, ne higgyen neki nagyon...

- Fogadni mernék, hogy kikap miattam Tillièresnétől, gondolta magában, mikor öt percczel később a rue Matignonból a Champs-Élysées felé mendegélt. Ezt nyerte bosszúságával... Az együgyű!...

Vállat vont.

- De hogyan láthatom őt viszont, még pedig mielőbb?

Egy perczig tanakodott magával.

- Candalenéhoz kell mennem.

- Ön nem volt Casal iránt valami nagyon szeretetreméltó, mondá csakugyan Juliette e perczben Avançonnak. Mi baja van vele?

- Nekem? felelt a diplomata megzavarodva. Teljességgel semmi. Csak egyáltalán nem szeretem ezeket a viveuröket. De ugylátszik, mintha ön rosszabbul volna?

- Igazán rosszabbul vagyok, mondá Tillièresné ismét végignyulva a chaise longueon és félig behunyva szemét; le is fogok feküdni, hogy ebédkor ismét talpon lehessenek; nálam lesz unokahugom Nançayné és Poyanne.

Hazudott, mert szőke feje nem fájt jobban, mint abban a perczben, mikor a látogató megzavarta a hű Avançonnal való társalgását. Az öreg diplomatán látszott, hogy nagy kedve van még beszélgetni; Juliette azonban nem akarta hallgatni, hogyan beszélnek rosszat Casalról. A vén gavallér egynéhány pillanatig habozva nézett rá és nem merte kiejteni a mondást, mely ajkán lebegett: »Tartson ez embertől«. Végre fölsóhajtott és így szólt:

- Hát Isten hozzá, holnap eljövök, megtudni, hogy van?

E gyöngéd, szelid asszonymak valóban fájhatott a gondolat, hogy az ő legjobb barátai Raymond-t nem becsülik, mert mikor este az ebéden anyja Poyanne jelenlétében kérdezte, hogy kik jártak nála ma, csakis Avançon-t említette, elhallgatva a másikat. És bár föltette magában, hogy nem fog többé találkozni azzal az emberrel, Casal mégis igen erősen foglalkoztathatta képzelmet, mert egész érzéketlen volt, mikor ebéd előtt a gróf elbucszott tőle. Poyanne egy negyed órával előbb érkezett, csak hogy négyszem közt beszélhessen vele.

- Holnap reggel csakugyan megyek, mondá, még pedig talán hat egész hétre. Ez utazást arra fogom fölhasználni, hogy életre keltsek holmi pangó ügyeket és gyökerestül átalakítsam pártlapunk szerkesztőségét.

- Remélem, hogy sikerül megválasztatnia jelöltjeit, felelt Juliette; és nem volt egy sajnálkozó szava a boldogtalan ember számára. Nem látta meg nézésében a szemrehányást, hogy így engedte távozni, ama csók nélkül, melyet a szeretők, mint utravalót visznek magukkal a szomorú távolba. De Henry hajlandó volt a migrainének tulajdonítani, hogy Juliette az egész

ebéd alatt hallgató és tíz óráig nem tartóztatja tovább, mikor unokahúgával egyszerre menni készül. Ah, mennyivel keserűbb lett volna távozása, ha sejti, hogy mily kísértések közepett hagyja kedves, egyetlen barátnőjét, akit lelke mélyéből szeretett, bár nem tudta tovább mutatni a szerelmet.

V. Az első ballépés.

Midőn Casal Candalenéra gondolt, mint a ki segítségére lehet a Juliette szívébe való beköltözésben, először Gabrielle szimpátiájára számított, melylyel tudta, hogy dicsekszik; aztán arra a leküzdhetetlen kedvre, mely a regényes asszonyokat a boldogtalanoknak vagy együgyűeknek hitt érzelmek iránt való vonzódásra viszi; és hajlandó volt ez érzelmek komédiáját játszani. - De vajjon csakugyan komédia lesz az? - A látogatás után most már biztos volt abban, hogy érdeklődik Tillièresné iránt, és mégis oly bizonytalanságban érezte magát e nővel szemben, hogy egész délutánja szinte nyugtalan volt. Elment a Mirlitonok vívótermébe és megmérkőzött Verekjével; de egynéhányszor oly nagy szórakozottság látszott rajta, hogy rendes bámulói egész megdöbbenek. Két pajtásával ebédelt a Café Anglaisban. A körben találkozott velük és azért vitte őket magával, mert félt az egyedüllétől. Az ebéden igen hallgatólagos volt és nem kevésbé komoran nézte az akrobata-mutatványt, hova viszont e barátai vitték őt. A Phillips törzsvendégei, kik közé éjfél tájt vetődött, oly levertséget vettek rajta észre, hogy kérdezték: vajjon nem beteg-e? A mint közeledett az a percz, hogy Candalenéhoz menjen, beszélni vele barátnőjéről, egyre több és több gátat látott Tillièresné és maga között; és igazi szívdobogással lépte át a grófi palota küszöbét negyvennyolcz órával az után, hogy ott ebédelt, és alig huszonnégy órával az után, hogy Juliettenél Avançonba botlott. A diadalokhoz szokott ember e félénksége, ez a hirtelen és teljesen váratlan félszég, bizonyosan tetszett volna Gabriellenek és megnyerte volna őt. A fiatal asszonynak azonban volt egy más oka is arra, hogy Juliette ujdonsült imádóját segítse; egy ok, melyre Casal nem is számíthatott: Candalené különös antipatiát érzett Henry de Poyanne iránt. Ez antipatia sokkal fontosabb szerepet játszott e nagyvilági drámában, semhogy ne kísértene meg okát adni. Ez a női barátság problémája, mely nem egyszer okoz fejtörést a gyanakvó férfiaknak és a féltékeny szeretőknek.

Gabrielle de Candale, - kezdjük a szép grófné dicséretével, - igazi szeretettel vonzódott Juliette de Tillièreshez. Mint igen fiatal leányok ismerkedtek meg egy ama vidéki kastélybeli bálók egyikén, melyek a régi franczia nemesség igazi életének hirmondói; Nançay és Candale, bár huszonöt mértföldre estek egymástól az Indre partján, e naptól fogva szomszédok lettek. Az 1870-iki háború, mely a két nőt e vidéki birtokaikra vonulni kényszerítette, s az egyiket oly kegyetlen csapással sujtotta, ismét összehozta őket. Gabrielle megvallotta barátnőjének élete szomorú titkát. Sirt Juliette előtt, mint a hogy Juliette egykor sirt őt előtte. A kölcsönös szánalom ez egyenlőképp nemes és gyöngéd két teremtés között elszakíthatatlan lánczot kovácsolt a szeretet legkeményebb érczéből. Gabrielle, ki ennyire és ily önzetlenül imádta barátnőjét, a szívnek egy meglehetősen bonyodalmas fordulatával irtózott attól az érzelmtől, melylyel Juliette Poyanne iránt viseltetett. Igenis, gyűlölte ez érzelmet, és pedig azért, mert barátnője sohasem beszélt róla teljesen nyíltan. Bár nem ment addig, hogy fogadott testvérét bűnös viszonyával gyanúsítsa, mégis tudta, hogy Juliette és ez ember igen bizalmasan érintkezik, bizalmasabban, semmint ő látja. Azt gondolta, hogy Poyanne szerelmes Tillièresnébe, és Juliette viszont nem érzéketlen e szerelem iránt. Ha a grófnét a büntársak valamelyike beavatta volna ebbe a bűnös, de nemes regénybe, Candalené bizonyosan nem érzett volna ily ellenszenvet e viszony iránt, melyet ő tisztának gondolt s melynek titokzatosága ingerelte őt, a mellett, hogy kétszeresen féltékenynyé tette. Az egyik féltékenységi a baráti féltékenységi volt. Ki nem ismeri a szívnek azt az ártatlan, félénk érzékenységet, mely annyira természetes, hogy még az állatokban is megnyilatkozik. Ha házi kutyánk mellé egy másik ebet veszünk és azt is részesítjük egy-egy jó szóban, azonnal mutatkozik a jelenség. - Gabrielle másik féltékenysége irigység volt. A nemes teremtés persze méltatlankodó haraggal tiltakozott volna az ellen, hogy benne lakozik e szenvedély, melynél alacsonyabb, utálatosabb

nem lehet egy fenkölt lélek előtt. De, fájdalom, épp ez az indulat tud legügyesebben elrejtőzni a lelkiismeret homályos redőiben és épp oly általános, mint a milyen titkos, mert eredete abban van, a mi bennünket főképpen társas állatokká tesz: a másokhoz való hasonlóságunkban. És az irigységet is végsőig fokozza sokféle analógiában. A legszegényebb művész sohasem fog úgy irigykedni egy milliomosra, mint a hogy irigykedik egy másik művészre, a ki csaknem oly szegény mint ő. Képzeljünk most két asszonyt, kik mind a ketten szépek, fiatalok és elhalmozottak a születés, a vagyon minden áldásával; tegyük föl, hogy oly benső barátság köti össze őket, mint Julietteet és Gabriellet; aztán egyikük viszonzott szerelmet érez, míg a másik rabja marad a sorsnak és szerencsétlen házasságának. Valljuk meg, hogy az irigység igen közel jár az elszigetelt asszonyi lélekhez, bár mily nemes legyen is. A baj kezdetben csak lappang; valami ösztönszerű és kimagyarázhatatlan antipatia amaz ember ellen, a ki tudtán kívül azt a fájdalmat mérte rá, hogy összehasonlitsa magát barátnőjével. A nő csakhamar igazolni akarja maga előtt ez antipatiát, sorra véve a férfi hibáit. Oly rosszakaró szemmel néz rá, hogy érzékiséget fedezne föl egy Marc Aurélban és önzést paulai szent Vinczében. Candalené így fedezte föl, hogy Poyanne mód nélkül bibelődik saját személyével; holott a folyton eszméivel és céljaival foglalkozó nagy szónok csak egy kicsit sokat beszélt a politikáról. Zsarnoksággal vádolta őt azért, mert Juliette többször visszautasított egy-egy meghívást, hogy vele töltsen az estét, vagy vele ebédeljen. Jóhiszeműleg meggyőződött arról, hogy ez a házasság, ha ugyan megtörténik, Tillièresné boldogtalanná fogja tenni. És nem kevésbé volt meggyőződve Poyannet illető saját érzelmeiről is. - »Nem szeretem ezt az embert, azzal punktum...«, szokta mondani nevetve. Minthogy azonban Juliette, ki szerette, ha a legteljesebb béke van körülte, őrizkedett attól, hogy az ily kritikákat tudtára adja kedvesének: Henry nem is sejtette, hogy mily ellensége neki a fiatal grófné. Tisztelte Gabrielle nemességét, szeplőtlen becsületességét, fölvilágosodott vallásosságát. Sajnálta, hogy olyan közönséges ember a férje, mint Candale. Érezte, hogy hű barátsággal viseltetik Tillièresné iránt, a kinek nem egyszer mondta:

- Ez igazi szeretet...

Mikor az ily nemes érzések nem fegyverzik le azokat, kik ellenségesek irántunk, legközvetlenebb eredményük az, hogy még növelik az ellenségességet. Minden moralista említi természetünknek ama melankólikus törvényét, mely szerint azt bocsátjuk meg legkevésbé másoknak, a mit mi magunk vétettünk ellenük, főképp mikor magunk se igen tudjuk, hogy mi a vétség, melyet inkább érezünk, mint ismerünk. Ha Candalené látja, hogy Poyanne nyíltan szembeszáll vele, ez az ellenségesség kevésbé bántotta volna, mint a gróf folytonos jóakarat. Igaztalanságában néha még arra is rávetemedett, hogy Poyannet színlelőnek tekintse. Meg aztán az sem volt lehetetlen, hogy ez a csalódott és férje erkölcsi nyomoruságától keresztre feszített lélek fájdalommal hasonlította össze a henye és durva nagyurat, a kinek nevét viselte, a munkás, ékesen szóló, jótékony nemes emberrel. A gonosz indulatok ez összesége az adott pillanatban sokkal erősebben hathatott a grófnéra, semmint ő maga is sejthette volna. Kell-e tehát magyaráztatni, hogy Casal lépése mily fogadtatásra számíthatott nála?... Épp most íróasztalánál ül, bizalmasai számára föntartott salon-boudoirjában, őse, a nagy marsál mellszobra alatt, melyet Jean Cousin vésett márványba. Nagysietve levélkéket ír, az udvariasság, barátság és jótékonyosság levelezését folytatva, mely számára az ő rangjabeli hölgyek mindig csinos, új formulákat kénytelenek találni és találnak is. Kocsiját fél háromra rendelte. Két óra van. Csöngetnek... Alkalmasint valami boltos. Még egyszer csöngetnek... Ugy hát látogatás.

- Meg kellett volna tiltanom, hogy ne eresszenek be senkit, szól letéve tollát és az alkalmatlan jövevény jöttét lesve. Nini, ön az, Casal? kiáltja, igazi szerencse! Majd azt gondolja magában: »Minek jön ez hozzám, hiszen sohasem szokott meglátogatni!«

A fiatalember némi zavarra valló mosolygással felel:

- Egy lóról kellett beszélnem Louisval. Tudtam, hogy itthon van, hát feljöttem. Háborgatom?
- Dehogy, mikor ön úgy se igen bánik magával bőkezűleg, felel a grófné s aztán a társalgás megkezdődik, a kiinduló pont a ló lévén, melyet Raymond hirtelen ürügyül talált ki, hogy a tegnapelőtti ebédre térhessen. Candalené kiejti Tillièresné nevét. És azt látja, hogy Casal szemében a kíváncsiság egy kis lángja csillan meg, ajkán pedig kérdés lebeg.
- Helyes, gondolja magában, célzott értem. Azért jött ide, hogy Julietteről beszéljen.

Az ilyen perczekben igazán asszony az asszony: macska természetű és bájos, kecses ügyességében; ilyenkor, mikor bizalmasan, négy szem közt fölfedezi bennünk, hogy egy más nő iránt érdeklődünk. Tüstént kíváncsiság ébred föl benne és kissé fölemeli szép fejét, hogy furfangos szemében egyesítse minden figyelmét. Ha ir, leteszi a tollat. Ha nem ir, de az íróasztal mellett van, kezébe veszi a tollat vagy valami munka vagy könyv után nyul. Ha egzotikus nő, a ki dohányzik, cigarettre gyújt, hogy palástolja kíváncsiságát. Aztán félvállról mond valamit, - holmi potom semmiséget. A perfid nők ilyenkor tudják megmérgezni szerelmünk egész jövőendőjét, egy-egy gyanúsítással vagy a klasszikus »mondják«-kal, mely a legkegyetlenebb rágalom kiindulópontja. Igen nyugodtan és a rágalom nyilat mosolyogva röpitő szájjal emlegetik az uri embert, a ki legutóbb állítólag jó barátságban volt szívünk választottjával. Aztán ilyesmiket mondanak: »Ej, hát ön nem is tudta?...« vagy: »Lám, ön megelőzhetett volna...«; a mit bizonyosan számon fognak tőlük kérni a másvilágon, ha a purgatóriumban hely van a szalonbeli kajánságok számára. Ellenben a jó lelkek, a kik a szerelmes históriákat oly vágyódva szimatolják, mint a macska a tejes szilkét, kifejtik egész hízogó diplomáciajukat, hogy bizalmas vallomásokra birjanak bennünket. Mi még csak a sóhajok korszakában vagyunk. Tehát jogunk van elárulni olyan titkot, mely még csak a mienk s a vallomást később egy kis megbánással jóvá tehetjük. A bennünket beszédre bíró furfangok között a legközönségesebb, de egyszersmind a legügyesebb az, mikor a nő egyszerűen elmondja nekünk azt, a mit magunk szeretnénk elmondani, vagyis gondolatunkat szavakba foglalja. Ez a bájos kíváncsiaknak legbiztosabb módjuk megtudni, hogy eltalálták-e a dolgot. Megjegyzendő, hogy ezt a kis vallatást legtöbbször mi magunk tesszük nekik könnyűvé. Így Casal, mihelyt meghallotta azt a futtában kiejtett nevet, mely őt érdekelte, mindjárt így kezdte:

- Igaz, hogy van Tillièresné? Látta tegnapelőtt óta?
- Nem, felelt a grófné, és nem is kérdezem: hát ön?... Medve-természetű embernek ismerem önt és fogadni mernék, hogy még a névjegyet sem küldte el neki.
- Ne fogadjon, mert veszítene, mondá Raymond nevetve. Sokkal nagyobb dolgot cselekedtem a névjegyküldésnél. Bátorkodtam őt annak rendje és módja szerint meglátogatni.
- Ez a kezdet, szólt Candalené, és ez egyszer okosan cselekedett ön. Az én barátnőm gyönyörű, s ha nem is volna szép, elmés, művelt, előkelő... Csakhogy, tetszik tudni, becsületes asszony. Ez arra fogja önt vinni, hogy szert akarjon tenni egy-két becsületes asszonyra, és meg fogja önt győzni arról, hogy ez a fajta legalább van a világon. És ugyan miről beszéltek maguk ketten?
- Semmiről, felelt Casal. Azt szeretném legjobban, ha meggyőződhetném. De az a baj, hogy a becsületes asszonyokat még jobban körülrajongják mint a többieket. Például az is ritka véletlen, hogy önt egyedül találtam, grófné... Tillièresnénél nem volt oly szerencsém. A mint beléptem hozzá, képzelje kit találtam ott?...

Casal elhallgatott e kérdésnél. Ha bárki mással van dolga és nem Gabriellelel, elég jól számított volna, hogy a válasz el fogja árulni Juliette kedvesét, - ha ugyan van neki kedvese. De

vajjon van-e? Ezt a problémát már egy nap óta forgatta fejében és egynéhány pillanatig igazi kínt szenvedett volna, ha a grófné egy férfi nevét említi, ezt a szót tevén eléje: »természetesen«. Az ilyen kis árulások, a női barátság aprópénze, azonban nem voltak meg Candalené karakterében, és a grófné csak fejét rázta annak jeléül, hogy nem tud semmit.

- Avançon, folytatta Casal, kénytelen lévén felelni is, ha már kérdezett. Első látogatáson ez bizony nem valami kecsegtető. E mellett az a jó úr még egy csomó kellemetlenséget is mondott a szemembe... Képzelteri, hogyan folytatta aztán a hátam mögött. Tillièresné ezután majd bizonyosan nem akar rám ismerni...

- Mi kára lesz önnek abból? kérdé gonoszul a grófné.

- Mi károm lesz? Hát azt hiszi ön, hogy kellemes dolog olyan silány színben tűnni föl, mintha nem volnék egyébre való, mint a jockeyk, croupierk és cocotteok közt forogni? Mert az a vén ficsur istenugyse ilyen formának festett.

- És mit szólt ön minderre?

- Képzelteri, hogy az első látogatáson nem veszhettem össze a ház egy bizalmas barátjával. De akar nekem egy szivességet tenni?

- Tudom, mit kíván, szólt a grófné ismét nevetve; meg kellene mondani Juliettenek, hogy ön mégis különb ember egy kicsit... De ez mind az ön hibája. Miért látni önt mindig csak véletlenül, futólag? Miért tölti huszonhárom óráját kártyásokkal, viveurökkal és olyan kis-asszonyokkal, a kik kiczégérezik, demoralizálják és tönkre teszik önt?... Persze, folytatta Candalené, ön most azt fogja mondani, hogy mindehhez mi közöm nekem?

- Oh, asszonyom, felelt Casal, oly tisztelő és bizalmas mozdulattal csókolva meg a grófné kezét, hogy Gabrielle egész meghatódott, - ha önhöz hasonló nő sok volna a világon!...

- Menjen, menjen, szólt a grófné, megfenyegetve ujjával a fiatal embert, ön nem hizeleg hiába. Azt akarja, hogy alkalmat adjak egy kicsit igazolni magát szép barátnőm előtt, az Avançon ócsárlásaival szemben. Nos, hát jöjjon el holnap pénteken az operába, a páholyomba...

- Istenem, csak aztán Juliette ne haragudjon meg rám ezért a meghívásért! gondolta magában, mikor Casal távozott. Azaz hogy mily ostoba vagyok! Hiszen tegnapelőtt este egész elbusulta magát, mikor Casal oly hirtelen eltűnt az ebéd után. Roppantul örülni fog, hogy viszontláthatja. És ugyan baj az, ha mással is kedveskedik egy kicsit, nemcsak mindig az ő politikusával? Ez legalább elveheti... Azaz, hogy Casal elvegye őt? Mily örült gondolat!... De miért ne? Ez az ember gazdag, előkelő rokonsággal dicsekszik és fiatal!... Igen, fiatal a szíve, hiába olyan az életmódja és híre. Mily kedves volt az imént, mikor Julietteről beszélt szinte félénken. Ennek a fiúnak eddig csak az volt a baja, hogy nem akadt senki, a ki jót sugalljon bele... De vajjon mit mond majd Poyanne, ha megtudja ezt a két találkozást? Mondja, a mi neki tetszik. Azzal én egy cseppet sem törődöm.

A grófné azonban hiába okoskodott így és hiába forgott fejében a fiatal özvegy és Raymond házasságának éppen nem lehetetlen gondolata. Pénteken este mégsem volt egészen nyugodt, mikor barátnőjével az opera felé robogó kocsiban ült és így szólt hozzá:

- Igaz, majd elfelejtettem... Casalt meghívtam páholyomba. Nincs ellene kifogásod?

- Nekem? felelt Tillièresné, miért lenne?

Ezt a két utóbbi szócskát kissé reszketegen mondta, a mi nem kerülhette ki olyan finom érzéki és hangjának minden árnyéklatát megszokott teremtés figyelmét, a minő Candalené volt. Gabrielle nem győzte várni, hogy Juliette mondjon valamit Casal látogatásáról; de nem mondott semmit. Kissé zavart beszéde és ez a hallgatás arra vallott, hogy Tillièresné nem

egészen közömbös az iránt az ember iránt, a kit még csak kétszer látott. A látogatás óta valóban mindig rá gondolt, de nagy becsületességében igyekezett a kísértő alakját Poyanne képével elűzni. »Mily szerencse«, gondolta magában, »hogy nem fogadtam őt szívesen. Nem fog többé eljönni. Oly nehezemre esett volna emlegetni őt leveleimben, mikor Henrynek írok. Henry igazán kegyetlen írta. Hát még Avançon...« Eszébe jutott az exdiplomata kirohanása. »Különbén nem hihetem, hogy igazuk lenne...« Mint a legtöbb nő, a kinek nincsen határozott fogalma a bűnről, Juliette sem értett egyebet a *viveur* szó alatt, mint valami bizonytalant, elvontat, határozatlant. Ez az ő szemében vétkes tönkremenés volt, eltévelyedés, melyet szinte fájdalomossá tesz a vele járó lelki mardosás. A szelid női lelket a kíváncsiság, félelem és szánsalom erőiből összevegyült vonzódás viszi a férfiak bűneinek e sötét mélysége felé. »Mégis Gabriellenek van igaza. Rossz társaságban forgott; szerelmei egy húron pendültek a társasággal. Pedig kár érte!... De hát mit tehetek én? Igazi szerencse, hogy nem látom őt többé viszont. Szokásai révén kitelnék tőle, hogy udvarolni kezdjen nekem. Nem volt már egész korrekt az a látogatás sem, mindjárt az ebédre következő nap s az én bátorításom nélkül. Azt el kell ismernem, hogy kifogástalanul viselte magát, míg Avançon igazán kvalifikálatlan volt. De vajjon mit mondott volna, ha véletlenül egyedül talál?« Egy kis félelem borzongott végig rajta e gondolatra. »De mit töprenkedem? Vége. Nem fog eljönni többé.« És ime, most oktan barátnője megint összehozza őt ezzel az emberrel!...

- De remélem, szólt meglehetősen keményen, hogy Casal ur nem jár házhoz máskor, csak mikor a nagy vadászebéddek vannak?

- Csakis akkor, felelt Candalené; tegnap azonban mégis meglátogatott és oly boldogtalannak látszott...

- Miért? kérde Juliette.

- Hát nem járt nálad is és nem találkozott nálad Avançonnal?

- Nem értem, mi lehet itt az összefüggés, mondá Tillièresné, egy kissé megzavarodva, hogy barátnője tud Casal látogatásáról.

- Pedig a dolog egyszerű, válaszolt a grófné. Ugy látszik, Avançon nagyon kegyetlen volt vele szemben...

- Ismered azt a szegény embert, vágott közbe Juliette nevetést erőltetve. Féltékeny, mint az már az ő korában rendes, s ha új arcokat lát, mindjárt bosszús.

- Elég az hozzá, Casal azzal a meggyőződéssel távozott tőled, hogy te szörnyű rossz véleménynyel vagy róla, s hozzám jött panaszkodni... Az bizonyos, hogy fél tőled. Ha láttad volna... És mily bensőségesen mondta: »Kérem, védelmezzon meg barátnője előtt«, - igazán te is úgy meghatódtál volna, mint én. Azért híttam meg, hogy maga védekezzék... Mert lásd, érdeklődöm iránta, mint a minap mondtam is neked. Az a meggyőződésem, hogy kár az ilyen jóra való fiút egyre jobban elkeveredni engedni a hozzá nem méltó társaságokban. És mivel úgy látszik, hogy ő is a mi véleményünk felé hajlik, minek őt elriasztani attól, hogy az igazi társaséletben éljen? Te nem így gondolkodsz?...

Juliette kitérőleg válaszolt. Nem akarta elárulni, nem árulhatta el Gabrielle előtt az ideges reszketést, mely arra a gondolatra elfogta, hogy Raymondnal találkozni fog. E találkozást talán maga is kívánta homályosan, minden áron meg akarva magát győzni az ellenkezőről. És fél-borzadály közepett gyönyörködött a gondolatban, hogy saját hibája nélkül látni fogja Casalt. Meg aztán a grófné, mikor igazolni akarta, hogy miért hívta meg a fiatalembert, önkéntelenül oly mentséget talált ki, mely a legveszedelmesebb a Tillièresnéhez hasonló asszonyokra; ez a mentség a romantikus szánsalom erejével annyira vonzó »kár!« szó volt, a melyet már ő is kiejtett magában. E gyöngéd szívnek e mindig nyitott részén osont be a szerelem

először is, mikor Juliette szánta a sokat szenvedett Poyannet és jóvá akarta tenni veszteségét. Attól a gondolattól, hogy Casalt nyomorulttá teszi zabolátlan élete, és hogy egy jótékony hatás megmenthetné, a megváltás tervéig igen csábító volt az átmenet. Ez a csábítás azonban nem jelent meg rögtön egész tisztán e megzavarodott lélekben; ellenben rögtön hallotta lelkiismerete szavát, mely így szólt:

- Most már nem titkolhatom el Henry előtt, hogy találkoztam Casallal.

Ha Poyanne távol volt, mindennap le szokta számára írni gondolatait és az eseményeket egy naplószerű levélbe. Mikor belépett a grófnéval a proscenium-páholyba, melyet barátnője talán egy kissé ő miatta cserélt ki a tavalyiért, - az az utóbbi érzés uralkodott benne és bizalmatlanságot érzett Casal iránt. A fiatalember már a páholyban volt és Candalel és Artelleslel beszélgetve szemüvegezte a nézőteret. Mikor üdvözölte, nem látszott szemében az a kihívó henczegés, mely a nőnek azt mondja: »Lám, hiába ellenkezett, mégis találkoztam önnel«; pillantása inkább szenvedő volt. Candalené ebédje óta ez a csábító, ez a divatkirály, ez az elfásult ember nem ismert többé magára. Nem csillapodott, sőt nyugtalansága nőttön-nőtt. Tapasztalt létére is így gondolkozott: »Tillièresné meg fog sértődni, ha itt lát engem. Azt fogja hinni, hogy reá akarom magamat erőszakolni. S ha Avançon folytatta az ellenem való áskálódást, úgy el vagyok veszve előtte.« - Ez az aggodalom valóságos fájdalomra vált, mikor Juliette elment előtte, hogy elfoglalja helyét, épp oly bájos hidegséggel s tartózkodással szemében s arcán, mint a minő földultnak látszott tegnap. Raymond most végre először fölismerte saját érzelmét. Nem arról volt szó többé, hogy este tíz órakor egy »bourgeois« találjon, sem pedig egy többé-kevésbé érdekes *flirt* rendezéséről.

- Meg vagyok csipve, gondolta magában, szokott beszédmódjának kifejezését használva, hogy megjelöljön egy szokatlan lelki állapotot, melytől józan esze félt, de a mely után szíve sovár-gott. És tanulmányozta Julietteet, a ki fehér ruhában ült a talpig rózsaszinbe öltözött Candalené mellett. A két hölgy épp most kezdte birtokába venni a páholyt és a nézőteret s ez a preludium abból áll, hogy a bársonnyal beborított kis asztalkán elhelyezik a legyezőt, a keszkenőt, a tekenősbéka-messzelátót, az illatos üvegecskét, folyton ide-oda tekintgetve, és bár nem látszik rajtuk, végigkutatva a páholyokat. És míg az énekesek járnak-kelnek a színen, a zenekar pedig késik vagy siet a kísérettel, a férfiak meg a páholy háttérében sutognak, egymást érik azok az apró reflexiók, melyeket Casal úgy megszokott, mint a hogy este frakkot ölt, reggel pedig lóra ül. Máskor észre sem vette e megjegyzéseket, de szívének jelen állapotában bizonyosságot akart szerezni arról, hogy Tillièresné végkép elzárkózni készül előle, ha ugyan már el nem zárkózott. Ambroise Thomas *Hamlet*-jét játszották, meglehetősen gyöngén. Az Opheliát személyesítő kitűnő művészről körül csak a kisegítő szereposztásbeli énekesek voltak, és Casal a páholy félhomályában ilyes mondásokat hallott: »Ej beh hitvány egy király! Hogyan mérgezhette meg a férjét ilyen ember miatt?... - Ki az a Bonnivetné páholyában? Hát nem többé Saint-Luc?...

- Folyton azon töröm a fejemet, hogy a király lelke csakugyan eleven ember-e?... - Persze hogy az, hiszen mozgatja a száját... - Nini a Komovné páholyában a kis Morainesné van. Jól csinálja! Igazán csinos... - Nézd csak a királynét. Veszed észre, hogy kihez hasonlít?... - Nem én... - Marie de Jardesra. Igazán meglepő...» Ezek azok a gondolatok, melyeket a hol gyöngé, hol fönséges zene hangjainál egymással közlenek a páholyok e gyémántos sphinxei, a kik regények emlékeit ébresztik föl, így messziről a nézőtér sokasága közé rejtőző szegény ábrándozók fejében. Az opera minden előadásán ott van egypár, holmi megemésztetlen olvasmányoktól hevülő fiatal ember, a kik éhező diák, leckeadó tanító, kis tisztviselő vagy vidékről feljött utazó létükre is kiszorítanak annyit az erszényükből, hogy ide jöhessenek, sütkérezni az előkelő világ napjának fényében. De mégsem tévednek egészen ezek a balgák, a kik lelkesedésükben azt hiszik, hogy azok a lelkek épp oly szépek, mint az arcok és az

öltözetek. Az a bámulatos mozgékonyság, mely a párisi nőket az ellentmondások folytonos csodájává teszi, megcselekszi azt is, hogy ugyanezek az asszonyok, a kik csakugy csevegtek itt, mint a szalonjukban, egyszerre belemélyednek a költő művébe és arra a magaslatra, addig az ideális meghatottságig emelkednek, melyet a zenész ki akart fejezni. Így történt, hogy mikor a kárpit fölemelkedett az örülés jelenete előtt, Candale grófné így szólt magához és vendégeihez:

- Most azonban hallgatni kell.

Csend lett a páholyban. *Hamlet* negyedik fölvonásában csakugyan van egy isteni szépségű románcz, melynek témáját a franczia szerző, mint mondják, egy északi népdalból kölcsönözte. Ez a bánatos honvágygyal és kétségbeeséssel teli kis motívum szüntelen ismétlődik Ophelia panaszában, míg körülte a parasztleányok járnak-kelnek és dalolnak. És a szívet mindig mélyen illeti meg a vidám, gondtalan élet sürgölődése a magányos szenvedélyben, a benső seb fájó mártíromságában vergődő lélek körül... Virágok között érkezik el a kikelet, mosolyog a halhatatlan ifju égen, gyöngéd hóvirágok kelyheit hinti szét a gyöpön és a boldog szerelmesek szemében könnyet csillant meg. Minden szív, minden érzék üdvözli a percz mámoros tündérét, kivéve az elhagyott leányt, a kinek a kegyetlen herczeg egymás után mondta: »Édes Ophélie«, és »Eredj kolostorba«. Mások boldogságán veszi észre jóvátehetetlen balsorsát és látja azt is, hogy milyen lehetett volna ő. »Ah!« sohajtja, »boldog a feleség az ő férje karján...« És e sohajtással értelme is eltűnik... Nem, az lehetetlen, hogy így elárulták volna, ha a herczeg, az ő herczege, ha Hamlet, az ő Hamletje még élne. S hogy itt van egyedül, összetörve, messze tőle, ki nincs többé a világon, a lassan hömpölygő folyó felé indul, mely olyan nyugvóhelyet ígér neki, a hol feledésbe merül minden szenvedés. Hagyjátok őt, ti leányok, kik között a sebzett szerelmes bájjával szétosztotta bokrétája virágait; hagyjátok őt, hadd menjen e viz felé, mely kevésbbé csalékony, mint az emberi szív, kevésbbé mozgalmas, mint a remény és kevésbbé gyors az ő folytában, mint az édes óra elröppenése. - Hadd vesszen bele elveszett boldogságának, gyógyíthatatlan szerelmének emlékével. - »Isten hozzád«, sohajtja még egyszer, »Isten hozzád, egyetlen barátom... Az élet kaczaghat, lejthet tovább, a tavasz pazarolhatja fényét és illatát: a beteg lélek mindörökre megszabadult...

A zene sajátos bája és különös érdeme az, hogy nem határozza meg körülményesen a szimbolizmust, mely benne rejlik. Ezen a réven aztán kielégíti a leggyöngédebb érzelmek követeléseit is. Mig a románcz e szép, panaszos frázisa egyre ismétlődött a rendkívül ügyes szinpadi rendezés keretében, a Candalené páholyában levők mind azt érezték, hogy egy benső gondolat rezdül meg bennük e megható dalra. Gabrielle, a kinek csak hátra kellett fordulnia, hogy meglássa egyik közel páholyban Bernardnét, férje kedvesét, az elhagyott leány sohajtásában megtalálta életének titkos szenvedését. Juliette elhatározása láthatatlan könyekben olvadt szét, melyek a zenétől való meghatottságban mintegy szívére permeteztek. És maga Casal is, a kit évek óta először ismét romantikus megindulás fogott el, nem csufolta, mint szokta, »a lármát, mely drágább a többinél«. Kéjes és szomorú érzés fogta el ez ismert dal hallatára az asszony közelében, a kit szeretni kezdett. És nem igyekezett leküzdeni ez érzést. Oly közel volt hozzá ez a nő, hátul egyszerüen fölfésült szőke hajával, nyúlánk nyakával, melynek fehérsége a ruha kivágásában egész a váll gödréig látszott, arcza élének finom vonalával és a szinte észrevehetetlen perzsiái orgonavirág-illattal, melyet egész öltözeke lehelt, - igen, oly közel volt hozzá, és mégis oly távol! Látta, érezte, hogy ugyanabba az érzésbe merült el, a melybe ő. Ah, ha beszélhetett volna vele e pillanatban, igazán megtudta volna, hogy valóban legyőzte-e azt az érdeklődést, mely két első találkozásuk óta ébredt benne... De im, nyílik az ajtó és valaki belép a páholy kis előtermébe. A bűbáj szétoszlott. Mosé jó. Candale megszorítja kezét, Candalené pedig fölkel, hogy beszélgesse vele, alig engedve időt az érkezőnek, hogy Tillièresnét üdvözlje.

- Jöjjön, mondja a látogatónak, helylyel kínálva meg őt a kis előterem kerevetjén. Látom a képén, hogy teli van pletykával... Nos, halljuk...

- Pedig bizony Isten nem tudok semmi ujságot, felel Mosé nevetve.

- Ha én vagyok terhükre, úgy megyek... mondja Candale és sétabotját véve a kilincs után nyúl; de egyszersmind karon fogja Artellest: Lám, milyen jó férj vagyok én! Önt is magammal viszem.

- Vajjon föl fog-e kelni Tillièresné? töprenkedett Casal, egyedül maradván Juliettetel a páholy párkányánál.

És Tillièresné e pillanatban csakugyan így gondolkozott: »Kötelességem volna kikerülni, hogy csak ez öt perczig is négyszemközt maradjak vele«; de azért mégis csak ülve maradt, azt színlelve, mintha újra végignézné szemüvegével a nézőteret. A páholy tükreéből látta nyugtalanságtól elkomorult vonásait, és e szép, büszke arc előtt ismét föltámadt benne az első esti megindulás, elegyest az ellenállhatatlan elérzékenységgel e nyilvánvaló félénkséggel szemben, mely legbensőbb női kevélységének hízelt. A zenétől még mindig rezgő idegei képtelenné tették őt minden igazi erő kifejtésre. Szívét összeszorította a várakozás, mely titkos gyönyörűséggel teljes volt, bár bűnösnek ítélte. És nem kelt föl. Különben is a fiatal ember beszélni kezdett hozzá. Vajjon megsérthette volna azzal, hogy ne feleljen neki? És miért ne felelt volna?

- Ez a fölvonás szép, mondá Casal. És megbocsátom érte szerzőjének, hogy Hamlethez nyúlt, bár gyűlölöm, mikor befejezett dolgokat bolygatnak, más alakban tálalva föl. Shakespere e művét Londonban kell megnézni, mikor Irving játssza. Látta már, asszonyom?...

- Sohasem jártam Angolországban, felelt Tillièresné; aztán elgondolta: »Gabriellenek igaza van: fél tőlem...« Ez az érzés csak egynéhány pillanatig tartott, de édes volt. Casal tartózkodása megnyugtatta lelkiismeretét és főképp ez volt a bizonyosága, hogy mennyire tetszik a fiatal embernek, ki tovább magyarázta a nagy angol színész tartalmas játékát, mindig szertelenül velőkéig ható beszédét, dicsérte taglejtéseit és nagy értelmességét. Majd félbeszakította magát és mosolyogva mondá:

- Ugy-e nevetséges vagyok, hogy művészi érzéssel kérkedem?

- Ugyan miért? kérdé Juliette, és egy kis borzongás futott rajta végig. Tudta, hogy e mondás mit fog földidézni és hogy a társalgás egyre veszélyesebbé válik.

- Miért? kérdé Casal. Hát annak az arcképnek a révén, a melyet az ön barátja Avançon festett rólam.

- Nem hallgattam rá, mondá Juliette, legyezve magát, hogy titkolja zavarát. Oly nagy migrainem volt! - Hova akar jutni? kérdé aztán gondolatában.

- Igaz, mondá Casal, oly melankóliával, mely csak félig volt színlett. De majd mikor nem lesz migraineje, hallgatni fogja őt és hinni fog neki. Neki, vagy másnak... Említettem is tegnap Candalené előtt, mert az mégis egy kicsit kegyetlen dolog, ha az embert mindig holmi fiatalkori bolondságok szerint ítélik meg... Meg aztán azt is észrevettem, hogy... Megengedi, hogy igen őszintén beszéljek?...

Tillièresné a fejével intett igent. Casal e rejtelmes kérdést azzal a kissé gyermekes bájjal tette, mely annyira hat a nőkre, mikor a férfias érettség minden energiájával párosul.

- Azt vettem észre, hogy ön engem nem lát szívesen. Csakugyan nem is mondta, hogy máskor is jöjjenek el.

- De hiszen ön nem érezné jól magát nálam, szólt Juliette, megzavarodva e vágástól, melyet nem tudott elhárítani. Kis zugolyomban élek, visszavonulva mindentől, a mi önt érdekelhetné...

- Lám, mondá Casal, mégis meghallgatta Avançon vádbeszédét, hiába volt migraineje. Nos, én engedelmet szeretnék kapni, hogy néha meglátogathassam csakis azért, hogy egy kicsit visszatérjek arra a vádbeszédre. Vallja meg, hogy ezt az igazság követeli.

Oly szép volt e pillanatban, tiszta szeméből oly édesség sugárzott és ez egész társalgás oly gyorsan pörgött le, hogy Juliette szinte önönmaga ellenére felelt:

- Mindig igen szívesen fogom látni.

Ez a legbanálisabb frázis volt. De így mondva, feleletül ama kérdésre, és azután, hogy Tillièresné föltette magában, hogy nagyon tartózkodó lesz: ez a kis mondat fölért egy gyöngeséggel. Casal szinte meghatott »köszönöm«-je erősen megértette vele, hogy a fiatal ember így magyarázta a frázist. Most végre szert tett annyi erőre, hogy fölkeljen és kimenjen a páholy előtermébe Gabriellehez és Moséhez.

De már késő volt.

VI. A lassú lejtő.

Mikor Juliette haza érkezett a színházból és kibontatta a haját éjszakára, kiküldte komornáját és asztalához ült, hogy megírja Poyannnak a nap történetét. A szoba sarkában álló ez asztalka, melyen a sok kis csecsebecse a lélek aprólékosságára vallott, még kedvesebb butora volt neki, mint a XVI. Lajos korabeli csendes szalonban levő írószekrény. Anyja, atyja, férje és más kedves halottainak és legjobb barátainak arczképei függöttek a selyemkárpitu falon, melyhez ez az asztal, legboldogabb perczeinek tanuja támaszkodott. A bőr, skófiomos szövet és czizelált aranykeretek fölött, könyvespolczon voltak azok a kötetek, a melyeket legörömesőbb olvasott: Kempis Tamás, legkedvesebb költői, néhány gyöngéd analízisű regény és főképp a moralisták közül azok, a kik, mint Joubert, Ligne herczeg és Vauvenargues, egyesítik magukban az éles megfigyelést a jóság minden kiméletelességével. Csipkével fődött lámpa vetett szelid világot ez otthonos zugolyba és az esztergált oszlopos, szűzies rózsafa ágyra, melyen öt-hat kis vánkos várta az alvót. A kandallóban kialvó tűz hamvadozott. Csak a lábas óra egyforma ketyegése hallatszott e zárt szobában, melynek ablakai a kertre nyitak. Mennyi kedves órát töltött el itt Juliette! Örömet virrasztott olvasva, főképp pedig írva. Szeretett levelezni. Ez a szép kedvtelés a mi nyakra-főre siető napjainkban már mind ritkább. Folyton leveleket váltott ismerőseivel, egy-egy napközben félreértett mondásról, kölcsönként vagy olvasni adott könyvekről, mintlétükről vagy egyszerűen holmi megbízásokról. Ez a sok semmiség ürügy az asszonyoknak, hogy képzelmük legszebb virágaival himezzék tele a nagyuri élet oly egyhanguan szürke szövetét. Mikor a politika távol tartotta Páristól legbensőbb barátját, titkos férjét, gyakran csevegett vele végtelen hosszú levelekben, gyorsan futtatva tollát a kissé kékes, vékony papirosra; és gondolata kísért e embert, ki becsvágytól égett, s a kit ő csodált, tanácsokat adva neki azzal a szerető tapintattal, mely legjobban hizeleg a férj vagy a kedves hiúságának... De ez este, *Hamlet* előadása után, soká ült asztalánál kezére hajtott fővel, mielőtt csak egy sort is tudott volna írni. Vajjon szóljon neki Casalról, a fiatal ember kéréséről és a válaszról, melyet ő neki adott?

- Szólnom kell, mondá végre egész hangosan, és redőkbe vonva homlokát; s ez elhatározás közepett írni kezdett. Fél óra múlva befejezett egy igaz levelet, melyben egyszerűen, őszintén elmondta, hogy találkozott Raymondnal Gabrielle páholyában, beszámolva még arról is, hogy mit beszéltek. Megjegyezte azt is, hogy ha a fiatal ember e közeledése Henrynek kellemetlen, csak egy szót vár és rögtön végét veti. Befejezve a levelet, végigolvasta és elképzelte, hogyan fogja olvasni Poyanne huszonnégy óra múlva. Sokkal jobban ismerte őt, semhogy ne tudta volna, mi lesz a válasza. E nemes gondolkodású ember lelkének természetes kacszersága volt, hogy Juliettetel szemben sohasem folyamodott fensősége erejéhez. Azok közé a szerelmesek közé tartozott, a kik mindig azt mondják kedvesüknek: »Ön szabad«. De azért mégis szenvednek, és a nő, a kit kénye-kedve szerint szabad szárnyra eresztenek, gyakran érzi, hogy szívüket tapodja. A szív némán vérzik és szóvalan szenvedése szelid szemrehányás, melynél egy-egy gyöngéd lélek szivesebben tüné a legádázabb sértéseket. Juliette előre érezte, hogy mily gyötrődést fog okozni barátjának ez őszinte levél. Lelke előtt egyszerre óriás erővel ismétlődött az a jelenet, mikor Candalené ebédje után Henry úgy kifakadt Raymond ellen. Juliette meg levén győződve arról, hogy Poyanne szerelme csökkent, a logika szerint nem lett volna köteles számba venni ez antipatiát, melyet igaztalannak ítelt. Csakhogy ő Poyannehoz még mindig több igaz szeretettel vonzódott, semhogy elég hidegvérű lehessen ily kegyetlen elhatározásra.

- Nem, mondá magában, nem fogom elküldeni ezt a levelet; mire való is volna? Fölkelt és a tűzbe dobta a papirost. Égését azzal a rossz érzéssel nézte, a melyet igen jól ismernek azok, a

kik már átérték a szerelmi viszonyok e végső korszakát, melyben az, a mi a bizalmasság bája volt, fájdalmas kényszerűséggé vált. Nehéz a lemondás az édes szokásról, föltárni szívét tollal a kezében; és az ember egymás után írja tele a papirosokat, hogy egymás után összegyürje és elhajítsa, míg végre kész az a legutolsó, melyet most végre Tillièresné borítékba tett, és a melyben nem volt egyéb hétköznapi és ügyetlen frázisoknál. Casal neve nem volt benne.

- Igazán nem tudom, hogy bánthat engem ily potomság, gondolta magában másnap reggel, hogy legyőzze lelki mardosását. Ugyan mi rossz van abban, ha elfogadom Gabrielle de Candale és Marguerite d'Arcole egyik barátját? Micsoda ürügygyel válaszolhattam volna neki tagadólag, mikor azt mondta, hogy meg szeretne látogatni? Gabriellenek igaza van. Casal derekasan gondolkozott. Tiltakozni akart a hatás ellen, melyet Avançon beszéde tehetett rá. Ezzel mintegy kötelezte magát, hogy nálam kifogástalanul fog viselkedni, következképpen nem udvarol nekem... Egy-két látogatás után egy kicsit jobban fogja tisztelni azt, a mi jó lakozik benne... Henrynek sem lenne kifogása e látogatások ellen, ha jobban ismerné Casalt, és ha én élő szóval győzhetném őt meg... - Különben, folytatta, újra végigolvasva a Besançon-ból az nap reggel kapott levelet, most nem igen foglalkozik velem. - Poyanne e levelében elmondta, hogyan érkezett szülővárosába, és mint találkozott egynéhány tekintélyes választóval, a kik mind csak a küszöbön levő harczról beszélnek. Ugy látszott, gondosan került minden érzelgős czélzást. Ez a félénk szerető, a ki attól tartott, hogy gyöngédségével untatja kedvesét, szintén két-három levelet irt és valamennyit épp úgy elégette, mint Juliette a magáéit, míg végre elkészült ezzel a fölületes és közönyös levéllel. Tillièresnének ezt ki lehetett és ki is kellett volna találnia. De soha sem szoktunk másoknak annyi hitelt adni, hogy azt gondoljuk róluk, hogy hasonlók hozzánk a szív fájó érzékenységében. A fiatal asszony fölsóhajtott és csak annyit mondott magában:

- Be megváltozott! Valamikor oly szerelmes leveleket irt!

A gróf hosszú, egyenes, becsületes betüivel teleírott lapokat beletette egy kis záros bőrtokba, melyre az 1881 évszám volt nyomtatva. Ama férfiú iránt való kultuszában, a kit méltán tekintett a kor egyik legkimagaslóbb alakjának, kegyes szokása lett soha nem hagyni veszendőbe csak egy sort is, mely e drága kéztől eredt; és minden ujévkor értékes tartót készítettett e kincsnek, melyet oly nagyra becsült. A mult érzése összeszorította szívét és még ábrándozóbb lett, mikor multság gyanánt és hogy bibelődjék valamivel, vázába rakosgatta a virágokat, melyeket Nizzából küldött neki a nagy hadtudományi művéhez most az olasz határon adatokat kereső Jarden tábornok. A félig nyílt s mintegy az utazástól fáradt rózsák, a sápadt nárciszok, az aranyos mimózák, a vörös és fehér szegfűk, az orosz ibolyák illata összeelegyedett. A víztől néhány napra megelevenült szegény virágok az illatok e haldoklásában lehelték ki lelküket, hazavágyón sohajtv a verőfényes tengerpart és a Provence tündéri kertjei felé. Tillièresné tegnap óta sokkal nagyobb rázkódásokat szenvedett, semhogy az illatok e láthatatlan csókdosása ne ringassa valami különös bágyadtságba. Oly szomorúság lepte meg, hogy szeme könnybelábadt. Szinte rettenve nyult keszkenője után, mikor nyilni hallotta az első szalon ajtaját. Egész testében reszketett a gondolatra, hogy Casal talán rögtön él a kinyert engedelemmel, és most jön és meglátja őt e kimagyarázhatatlan bánat közepett. Kérdezősködni fog. És mit felel majd neki? Az ajtón szerencsére nem a fiatalember lépett be, hanem Avançon és az ex-diplomatát annyira elfoglalta egy gondolat, melytől szürke szeme csakugy ragyogott, hogy nem is vette észre a marquisné halaványságát, könnyeit és kezének remegését.

- Bizonyosan korholni fog a tegnapi operai estért, gondolta a fiatal asszony, miután megkönnyebbülve látta, hogy csalódott. És szinte vidáman folytatta a virágok rendezését, szeme szegletéből kémlelve a vén gavallért, a kin rögtön észrevette, hogy valami nagy dolgot rejteget magában. Igen jól ismerte őt... Tudta, hogy ez embernek mániája soha sem járni az

egyenes uton. Most is egykori hivatalával járó kötelességének tartotta, előre elkészíteni minden szavát, mint a hogy előre elkészíti ábrázatát, oly módon kenvén-fenvén a haját szálinkint, hogy kopasz fejének bizonyos fekete máza támadjon, és úgy festvén bajuszát, hogy a józan észszel összeegyeztethető szürke legyen. Megtörtént vele, hogy a beszélgetés kezdetén mondott valamit, a mihez aztán csak fél óra múlva fűzött egy megjegyzést. Ez egyszer jobban sietett. Tillièresné csak félig csalódott. Avançon csakugyan Casalról kezdett beszélni. De nem tudta, hogy a fiatal ember az előtt való este a grófné páholyában volt. Juliette egy gyönyörű nagy kökörcsint adott neki:

- Nem is mond bókokat a virágaimra? Jades barátunk emlékezett meg ily kedvesen rólam.

- Mikor jön vissza? kérde a diplomata; aztán meg sem várva a választ, így szólt: Hiszi róla, hogy biz az ellátogat Monte-Carloba is, szerencsét próbálni?...

- Az meglehet.

- Erről jut eszembe, folytatta Avançon, mohón kapva a társalgás ily közönséges kapcsán, a mi erősen meghazudtolta finom diplomataságának pretenzióit; erről jut eszembe, hogy tegnap a rue Royaleban oly nagy játékot láttam, a minőt régen... Ön a szememre hányta, hogy kiméletlen voltam Casal iránt, mikor a multkor itt találkoztunk. Tudja mennyit veszített a szemem láttára, éjfélután félegytől egyig? Nos, mondjon valami számot... Nem akar?... Hát háromezer aranyat... Alkalmasint valamelyik korcsmából jött, a hol ő és barátai pálinkázni szoktak, mert az ő hű Herbert Bohun lordja ez alatt egy zsöllyeszékben aludt és ő maga is elég vignak látszott... És ezek a fiatalok még haragusznak, ha az idősbek néha jobb erkölcsökre akarják oktatni őket!...

- De hát ilyen gazdag Casal ur? szólt közbe Tillièresné.

- Mikor nagykoru lett, harmadfél-százezer frankra rughatott az évi jövedelme, mondá Avançon. Hogy most mije van? Az más kérdés. Az asszonyok, a hiú pazarlás, meg az ilyen játék...

Az ex-diplomata diadalmaskodva mondta el Juliettenek ezt az ujságot, mely annak a bebizonyítására volt szánva, hogy ő nem rágalmazta a minap a fiatalembert. Tovább beszélt a játék ellen, nem is sejtve, hogy Juliette, ki most ide s tova rakosgatta a szobában a virágos vázákat, egész másképpen hatódott meg a hallottaktól, mint ő gondolta.

- E szerint, miután elvált tőlem az operában, inni és játszani ment, gondolta magában. Holott a dolog igen egyszerű volt. Tudta, hogy Casal, mint a hozzá hasonló helyzetű és izlésű fiatal-emberek legtöbbje, a klubban tölti az éj egy részét. Miért lett hát neki ez a gondolat egyszerre oly kinos? Csak nem képzelhette, hogy egy páholyban váltott néhány szó varázslattal fogja megváltoztatni szokásait, melyeknek szavaihoz különben sincs semmi köze. Vagy titkon azt kívánta, hogy a vele folytatott társalgás olyan nagy hatást tegyen rá, hogy ne akarja megszent-ségteleníteni ez estét? Mig csak Avançon ott volt s aztán egész délután és késő éjszakáig sem tudott szabadulni e gondolatától; mindig az forgott a fejében, hogy mily rendetlen életet folytat ez az ember, a kit ő voltaképp alig ismer. E tépelődés, mely még éjjel sem hagyta nyugodni, Candalené munkájának folytatódása volt. Egyre jobban kísértette a vágy, hogy a jó befolyás épp oly furfangos, mint veszedelmes ürügye alatt közeledjék hozzá. Avançon azt hívén, hogy árthat Raymondnak, csak új okot és alkalmat adott arra, hogy e két teremtség egymáshoz közeledjék. A legtartózkodóbb asszony is tarthat prédikációkat egy viveurnek a kártyázás ellen; ellenben ha az iszákosságról szól, megalázza a férfit, ha pedig a szerelmes dolgokat bolygatja, szabadszájúvá válik. Casal a XVI. Lajos korabeli kis szalonban csak az ügyetlen diplomata után huszonnégy órával, az operában nyert engedelem után pedig teljes két nappal kopogtatott be. Nem is merte volna sejtetni, hogy mily reménykedve várták. Tillièresné most nem volt beteg, nem is hevert a chaise-longueon és nem is volt ama leheletszerű ruhákba öltözve, melyek kaczérságukkal adnak vigasztalást a migraine fájdalmai közepett. Kimenő

toiletteben volt, de szőke haját még nem fődte kalap. Arcza, ez a leányosan ártatlan, de egyszersmind egy kissé ármányos, szelid, de elmésségtől sugárzó ábrázat, az ő sajátos bája volt az ily őszinte perczekben, mikor nem tagadta meg magát. Arra a gondolatra, hogy mit akar mondani Raymondnak, arcza kipirult és kék szemében egy Casal előtt még ismeretlen kis láng csillant meg, mikor a társalgás első banalitásai után így szólt:

- Ön azt hirdeti, hogy rágalmazzák, és mégis egész éjszakákat tölt el a klubban játszva... Ne mondjon ellent. Nekem megvan az én rendőrségem. Ön több mint hatvanezer frankot veszített szombaton, éjfél után egy órakor.

- De kettőkor visszanyertem, sőt még harminczezret ráadásul, felelt Raymond nevetve.

- Annál rosszabb, mondá Juliette és hogy hű legyen programjához, mely egymaga igazolta az ily bizalmas társalgást, az aggódó barátnő hangján kedves prédikációt kezdett. És Casal oly bűnbánással hallgatta, mely csak félig volt hazug; - ő, a pajzán, csélcsap Casal, a ki klubokban és játékházakban akárhányszor veszített már százezer frankot; ő, a ki a kezdő viveuröknek tanítómestere és példaképe volt s a kit majmoltak, mondásain kezdve, a kabátjára tűzött virágig!... A Phillips ifjú törzsvendégei, a kik szívesen elrontották a gyomrukát a sok *cock-tail*-lal és *brandy and soda*-val, csak hogy magukra vonják figyelmét, bizony elámultak volna, látván őt, a mint szemközt ül egy fiatal asszonynyal és hallgatja erkölcsös prédikációit. Az a koczka, melylyel minden este eldöntötték, hogy ki fizeti az italt, - »Herbert mindig duplán látja«, szokta mondani Casal, - bámúltában a serleg fenekén maradt volna. Az intelmekre a viveurök e fejedelme olyas frázisokkal felelt, mint a minők Candalené ebédjén már igen hasznosaknak bizonyultak. Emlegette az elhibázott élet szomorúságát, lelki fáradtságát és a felednivágyást: szóval úgy beszélt, mint a bűnbánó korhelyek szoktak az erkölcsös szindarabokban. Nem szabad feledni, hogy ez épületes társalgás közben végiggondolta a péntekről szombatra eső éjszakát, hogy megtudja, kicsoda vádolhatta be őt Tillièresnél. Eszébe jutott, hogy az operából kijövet annyira örült Juliette válaszának, hogy valóságos szeretet-roham fogta el Candale iránt, és ezt a fajankót egész hazáig kísérte gyalog. Aztán a körbe ment. Vajjon ki látta őt Tillièresné ismerősei közül? Ej hát Avançon, a ki a kártyaasztal körül báméskodók között állt. A vén gavallérnak természetesen első dolga volt a marquisné-hoz szaladni, hogy besúgja őt. Az ilyesmit a férfiak nehezen bocsátják meg, és igazuk van. A férfiak szabadkőműves-szövetkezetének törvénye parancsolja, hogy asszonyokat soha sem szabad olyasmikbe beavatni, a mik a klubokban történnek. A férjeknek és szeretőknek sokkal nagyobb érdeke ez a diszkrétció, semhogy ne őriznék meg, és ne ügyelnének arra, hogy mások se vétsenek ellene. Raymond azonban szívesen odaadta volna az ex-diplomatának a fél nyereséget, melyet e galádul elárult játékban nyert, a nagy szolgálat jutalma gyanánt. Ennek révén tudta meg, hogy a marquisné mennyire rokonszenvez vele; és micsoda kedvező teret szolgáltat a manővereknek az ilyen asszonyi prédikáció! Már a beszéd jámbor végighallgatása is jogot adott neki arra, hogy távozás előtt ezt mondhassa:

- Ha naponkint csak egy órai ilyen csevegésre szerződhetnék, szívesen adnám szavamat, hogy egy évig nem veszek kártyát a kezembe.

- Hát csak adja szavát, mondá Tillièresné kaczer bájjal.

- Igazán? kérdé Casal oly komoly hangon, hogy a fiatal asszony egyszerre észrevette, mily előre haladt a bizalmasság útján. Már késő volt meghátrálni, tehát tréfás hangon folytatta:

- Egy évig! Az sok is volna. Hátha egyelőre csak három hónapra fogadná meg?

- Szavamat adom, felelt Casal komolyan. Április, május, június. Mától fogva egész júliusig nem fogok kártyához nyulni.

- Majd meglátjuk, mondá Juliette, még jobban nevetve; és hogy ez a némi ünnepiességgel tett ígéret ne legyen közöttük az első titok, így folytatta: Lám ez nagy örömet fog okozni valakinek, a kinél holnap reggelizni fogok... Nem találja el, ki az? Candalené. Azon melegiben viszem neki hirül fogadását. - Később nem mondta volna e szavakat, melyek veszedelmes voltát érezte. És főképp a fiatal ember távozta után érlelődött meg benne a gondolat, hogy súlyos ildomtalanságot követett el, mert Casal e mondást légyott kijelölésének tekintheti és akkor mit gondol róla? Az az ötlete támadt, hogy óvatosságból ír Gabriellenek és kéri a reggeli elhalasztását... Csakhogy azt nem tehetette. Másnap volt annak az évfordulója, hogy ő és Candalené először találkoztak leánykorukban; régi kedves szokásuk lett e napon mindig fölváltva egymásnál reggelizni és ajándékokkal lepni meg egymást. A nők örülnek minden alkalomnak, mikor végigjárhatják a boltokat. Gyermekes örömmel motoznak az ezerféle csecsebecse között, melyek finomak, mint az ő ujjai. Végtelen boldogok, ha ily meglepetéseket szerezhetnek, a melyek különben csak épp annyira meglepetések, mint a már tíz éves gyermek szemében a Jézuska és a tündérek ajándékai. Juliette egy gyönyörű meissenai porcellánnyelű napernyőt vett Gabriellenek, és a világért sem mondott volna le az örömről, hogy ez emléket ne az évforduló napján adja át neki. »Hátha arra kérném, hogy ő jöjjön hozzám reggelizni?« gondolta magában; »igen ám, hogy Casal azt képzelje, hogy én félek tőle, s ha az a gondolata támadna, hogy meghívassa magát... Csakhogy nem fog támadni az a gondolata...« Képzelve annyira dolgozott, hogy Poyanne csakis akkor jutott eszébe, mikor elérkezett az óra, melyben neki irni szokott. Most egy perczig sem töprengett a kérdésen, hogy megemlitse-e Casalt vagy sem. Már belenyugodott a megalkuvásba, azaz jobban mondva a lelki kétszínűségbe, hogy e titkot megőrzi kedvese előtt. Mindez azonban, bár álokoskodásokkal áltatta magát, nem történt lappangó lelki mardosás nélkül. E levelet még nehezebben írta meg, mint a tegnapit.

- Istenem, mondta magában, mikor befejezte, hogyan tudják megcsalni férjüket az asszonyok? Nekem csak el kell hallgatnom valamit, és már az is oly kínos!... Nem szeretném, ha gyakran ismétlődnek az ilyesmi...

Igyekezett elhitetni magával, hogy nem kívánta ily hamar viszontlátni Casalt. Pedig mikor a kitűzött órában, a drága napernyővel a Candale-palotába ért, egy kis csalódást érzett volna, ha nem találja ott Raymondt. De jól kitalálta vigyázatlan mondásának eredményét. A fiatal embernek, tőle távozva, első dolga volt Candaleékhoz hajtani. A grófné épp az ékszereket nézegette, ezeket a legujabb kis remekműveket, melyek körül az Old Bond Street és a rue de la Paix ötvösei folytonosan vetélkednek.

- Épp jókor jön! kiáltott Gabrielle Casal láttára vidáman. Melyik tetszik önnek jobban a kettő közül?... Azzal odanyújtott neki két arany karpereczet. Az egyik fekete zománczos volt, e rózsaszín betűkkel írott szóval: *Remember*; a másiknak a csatja parányi óra; akkoriban még nagy eredetiség, ma már közönséges dolog.

- Ez, felelt a fiatalember, a második karpereczre mutatva. Két okból. Először nincs rajta semmi követelő fölirat, másodszor igen kényelmes bucsuzáskor... Igen, igen, kaczagott jó kedvvel; mikor egy asszony unatkozik a szeretőjénél, de nem mer ránézni a fali órára, hogy menekülhet-e már tisztességgel. Ilyenkor csak átöleli a drága ember nyakát, fejét a vállára támasztja, így ni, és megnézi a keze csuklóján: hány óra van...

- Ez a gondolat méltó önhöz, szólt a grófné. Megérdemelné, hogy ez impertinenciákat ismételjem az előtt, a ki számára ezt a karpereczet választottam; és ismételni is fogom, megbüntetni önt, még pedig holnap reggel.

- Tillièresné?... kérdé Casal.

- Lám, hogy kitalálja mindjárt! vágott szavába a grófné. És ha Tillièresné?...

- Legyen igazságos, folytatta Raymond, és mondja el neki impertinenciáimat, de az én jelenlétemben, hogy védelmezhessem magamat.

- Ráér ön holnap délelőtt? szólt a grófné. Jöjjön el reggelire. De igyekezzék megérdemelni ezt a kitüntetést, mert igazi kitüntetés, ha önt épp e napra hívom meg.

És apróra elmondta neki barátságuk történetét. Casal azonban nem hallgatta kellő figyelemmel. Mikor Juliette másnap Candalené kis szalonjába lépett, az első ember, a kit meglátott, Raymond volt. Egy kissé csalódott volna, ha Casal nem kísérti meg így a felé közeledést; de nem szinlelt, mikor arcza oly elégedetlen és kesernyész lett, mint midőn Raymond először látogatta meg. A kétértelmű helyzetek szolgálnak ürügygyel az ilyen ellentéteknek. Juliette lelkében lassankint, fokozatosan és mindig jóhiszeműleg annak kellett megtörténnie, hogy érdeklődve Raymond iránt, és ragaszkodván ahhoz is, a miről azt hitte, hogy Poyannenak tartozik, az érzelmek e bonyodalmában egyszerre vonzódjék e két férfihoz. De ha Casal elég naiv volt komolyan venni az indiszkrétció e néma vádját, melyet e hirtelen hidegség hangoztatott ellene, Gabrielle az egészben nem látott egyebet, mint egy kis komédiát, mely arra való, hogy elaltassa az ébredő lelkiismeretet. Közlékeny vigasztól sugárzón fogadta el Casal karját, mikor az ebédlőbe mentek. Julietteet Candale vezette. Az előkelő világban élő nők szeretik ezeket az ártatlan és szinte suttyomban rendezett kis reggeliket, melyekben minden kedves: a meghittség, a bizonyosság, hogy semmi alkalmatlan vendég nem toppan be, és valljuk meg, némileg: az állati örvendezés is - jó étvágygyal enni. Fehér foguk csakis vacsorakor szokott ilyen igazán jóízűen rágni. Reggel, mikor későn keltek, alig nyulnak a teával járó vajás piritóshoz. Mikor este nyolcz óra felé az ebédhez jutnak, fűzőjük úgy szorítja őket, mint egy angol lovászt a vörös kabát; fáradtak, gyomrukat elrontotta az ötórás tea, a sütemény, a sokféle édesség, bántja őket a sziv vagy a hiúság százféle baja és az ebéd, melynek már csak a menuje is megfájdítja a köszvényes ember lábujját, alig esznek annyit, hogy idegeik egész éjjelig elbirhassák a dicsőséget. Délután azonban sétáltak és szítták a boulognei erdő levegőjét. Vékony szövésű, cifrárt angol szövetű ruhácska van rajtuk. A reggelin csak egy-két jó barát vagy barátnő van jelen - nem több, - s ilyenkor valóságos kis multság rögtönződik, főképp ha a vendég olyan, a kinek nincs egyéb mestersége, mint hogy tessék. Párisban nem reggeliz az olyan ember, a kinek dolga van; a nőknek ezért még a hideg fogolyszárny megropogtatásánál is kedvesebb dolog elrabolni azok idejét, a kiket a jóbarát hizelgő címével tüntetnek ki. Választásuk nemcsak a szerelem, de az egyszerű szeretet dolgában is meglepő, mert gyakran oly embereket szemelnek ki, a kik jelentéktelen szószátyárok és nincs egyéb érdemük, mint a jó módor és a jó szabó. Tíz közül kilencz esetben e megmagyarázhatatlan vonzódás oka az, hogy ezek a kedveltek mindig jelen vannak. Candalené főképp azért haragudott Poyannera, hogy lefoglalván Juliette szívét, egyszersmind kivonta magát az érintkezések alól. A grófnak két óhajta volt; az egyik: nem kompromittálni Tillièresnét, a másik pedig dolgozni. Ezért csaknem teljesen visszavonult a világtól. Ezért, mikor Gabrielle látta, hogy Casal szemközt ül Juliettetel a reggeliző asztalnál, nem állhatta meg, hogy ne tartson magában egy kis monológot, azzal a lélekbuvárlattal, melyről a modern írók azt hiszik, hogy az ő találmányuk, - holott a nők évszázadok óta és természetükénél fogva kitűnnek az élni tudás és az élet megfigyelésének művészetében.

- Az én kis Julietteem erőnek erejével komolykodni akar. Szeretné elhíttetni velünk, hogy haragszik. Csakhogy, édesem, akkor nem volna szabad ily szórakozottan nézned, mikor hozzám szólsz; mert ez azt bizonyítja, hogy folyton arra figyelsz, hogy mit beszél Casal Louisval... Hátha csakugyan beleszeretne ebbe az emberbe és hozzá menne?... Ha annak a medve Henry de Poyannenak a felesége lesz, elvesztem. Ha azonban elveszi őt Raymond, a ki úgy él, mint Louis, és mi mindnyájan, igen boldog életünk lesz... - Casal, azt látom, már teljesen bele van háborodva... Juliette csak hadd csúfolódjék. Raymond tud szólni hozzá, tud nézni rá... Most is beszél. Juliette felel neki. Kezd megszeliidülni.

Ez a kis néma kommentár a szokott módon csapongó beszélgetést kísérte a párisi nőket érdeklő apró dolgok útvesztőjében; egymásután került szóba az auteuili lóverseny, a politika, a legujabb pör, a főzés, a színház és a legfrissebb botrány, míg végre a beszéd valamely véletlene ugy akarta, hogy Candale ezt mondja Raymondnak:

- Csodáltalak tegnap. Először láttam, hogy nem akarsz bankot adni, még pedig Machaulttal szemben, a ki mindig nyer.

- Vénülök, szólt Casal vállat vonva, haragban vagyok a pikk dámával.

- Ez legalább okos caprice, jegyezte meg Gabrielle. De vajjon mikor támadt, és meddig fog tartani?

- Higgye meg a grófné, hogy nem caprice ez, válaszolt a fiatalember, épp oly őszinte egyszerűséggel, mint a hogy tegnap szavát adta. E mondást csak Juliette értette meg, és megremegett tőle egész valójában. Ha Casal kereken kijelenti előtte, hogy szereti, nem indult volna meg jobban. Egy percre félre fordította fejét, hogy Raymond ne olvashassa ki szemeiből zavaros érzelmeit, melyek között a gyönyörűség leküzdhetetlen érzése uralkodott. Megértvén e szók igazi értelmét, a leghozzáférhetlenebb tartózkodást kellett volna tanusítania. De épp az ellenkező történt: e perctől fogva nem tudta vele szemben használni védő maszkját. Miután Raymond meggyőzte őt, hogy már első tanácsának is mily jó hatása van, önmaga előtt mentegette magát, a mért oly gyorsan engedte közeledni. Aztán egyre jobban, végtelenül tetszett neki ez az ember, annak a személyes mágnesességnek a révén, mely halomra dönt minden analízist, és igazolni látszik a tudósok rideg állítását, hogy a szerelem egyszerű természeti tünet. - Louis de Candale rég távozott a dohányzóból, hova reggeli után mentek, de a fiatal özvegy még mindig ott volt Raymond jelenlétének bűbája alatt. Annyira átengedte magát e bűbájnak, hogy egész megdöbben, mikor szórakozottságból a grófnőtől kapott karperecz órájára tekintett és meglátta, hogy már mennyire haladt a mutató.

- Három óra! kiáltott igazán meglepetve. Én meg kocsimat már kettőre rendeltem ide!... Szaladok...

- Én is veled szeretnék menni, szólt Gabrielle. Megvársz?

- Nagyon sajnálom, édesem, mondá Juliette a tükör előtt kalapját igazgatva, de az unoka-hugomért kell mennem.

A lépcsőn lehaladtában maga is elcsodálkozott ezen az oly hirtelen kitalált új hazugságon. Miért mondta ezt, ha nem azért, mert e pillanatban nem bírta volna fájdalom nélkül tűrni Gabrielle csipkelődéseit. A titkos lelki mardosás már elhatalmasodott szívében. Mint mindig, ha távozott hazuról, az inas ma is betette a kocsiba a déli postát. Három levél volt közte; egyik Poyannetól. Tillièresné sokáig nézegette a boritékot, mielőtt fölszakította volna. Az az érzése támadt, szinte elviselhetetlen mértékben, hogy igen rosszul viselte magát távollevő barátjával szemben. E lelkipurdalás hirtelen hatása alatt maga elé képzelte Henryt besançoni számkivetésében, a mint kikerülve a politika lázas harcaiból, asztalánál ül és ír neki, hogy megüditse lelkét kedves emlékezetével. Egyszerre föltámadt benne az a régi, gyöngéd csodálat, mely a nemes szónokhoz fűzte. Keze reszketett, mikor fölszakította a boritékot. Ha e sorok között forró szerelmes kitörést talál, e rövid lelki válság közepett talán annyi erőre tehet szert, hogy egyszerre meghátrál. Érzelmi életünk legdöntőbb pillanatai azok, mikor az indulat sokkal élénkebben fog el bennünket, semhogy természetét illetőleg tévedhetnénk; de azért még nem fojtott el bennünk minden kétséget. A grófnak azonban épp az az ötlete volt, hogy vidám levelet ír kedvesének. Nem rezgett benne egyetlen szó, mely Juliette már beteg lelkét meghathatta volna. Mily félreértésekkel jár a távollét! Mely kegyetlen, jóvátehetetlen nehezteléseket visznek és hoznak e papirosok, melyekre nem tudjuk, nem merjük oda ontani szerelmünk minden vérét és minden könyét! Több napos távollét után írni annak az asszony-

nak, a kit szeretünk, annyi mint beszélni hozzá, de nem látni a szemét; - szavakat mondani, melyekről nem tudjuk, micsoda viszhangot kelt a bálványozott teremtésben, és a melyek olykor örökre elvesztenek bennünket; - mert nem érezzük őt érzeni! Elolvassa levelünket és azt mondja, a mit most Juliette is mondott: »Hogy megváltozott!« Ez nem volt igaz; és azt hinni, hogy igaz, igen veszedelmes volt abban a pillanatban, mikor a legbölcsebben elrendezett csábítás vette őt körül.

Hogy ne legyünk igazságtalanok e kedves és többnyire oly okos asszony iránt, el kell mondanunk, hogy Raymond az alatt az egynéhány hét alatt, míg Poyanne visszatért, a legtökéletesebb tapintattal viselte magát. Még ha a legpontosabban értesült volna is Tillièresné mostani egyedülvalóságáról, nem fejthetett volna ki több finom ravaszságot. Holott ez a tapintat és ravaszság nem volt kiszámított. Raymond egyszerűen saját érzelmei őszinteségének engedte át magát. És ez volt Juliettere nézve az igazi veszedelem: a fiatalember természetesen és érzelmei szerint bánt úgy vele, mintha a legagyafurtabb diplomataság vezetné. Elaljasító életmódja közepett is elég nemes természet, elég művészileg érző ember maradt, hogy gyönyörűségét lelje a reá nézve egészen új vonzódásban, az önzés erőszakosságai nélkül, mely az asszonyok gyanakvását azonnal felkölti. Mint akkor este, az operából kijövet, mondta azon az erős kifejezésű, durva nyelven, melyet most már Julietteről szólva nem használt többé: »meg volt csipve«. Mikor a hivatásszerű viveur, a ki sokat élt vissza a szerelemmel, végre igazán szerelmes lesz egy becsületes vagy becsületesnek vélt asszonyba, mintegy megfiatalodik, az ifjúság mámore új emberré teszi őt és különös érdeklődéssel vonzódik a nőhöz, a kit a leggyöngédebb hizelgéssel vesz körül. Alig van tünemény, mely jobban megmutatná, hogyan oltja bennünk a szerelem, mint egy ó-kori bölcs oly szépen mondja, az új állatot a szokott állatba; mert szeretni nem egyéb, mint mássá lenni és legalább egy időre szakítani saját multjával, karakterével, eszméivel és egész valójával.

A fejen kezdődik ez a megifjodás, mely, mint minden tartós vagy mulékony változás, az értelem általános törvényében gyökeredzik. Képzeldésünk a mi erkölcsünk. Mikor a parázna egy asszonynyal foglalkozik, épp oly részletesen látja maga előtt, mint valami trágár könyv képein, hogyan fogja magát megadni és mily gyönyörűség fog kínálkozni mellette. Casal az első este a vétek szakértőjének szemével nézte Tillièresnét, gondolatában levéve róla ruháját és becsülgetve őt, mint valami czédát. A második találkozáskor már lehetetlennek érezte, hogy ily durvasággal illesse őt gondolatában, - és ez a lehetetlenség egyre nőtt, mentől többször találkoztak, mert Casal módját ejtette, hogy gyakran lássa Julietteet, hol Candalenál, hol a színházban, hol pedig a rue Matignonban. Főképp itt, az elfakult kárpitu kis szalonban, négy szemközt érezte, hogyan egyesül benne a szenvedélyes kívánság és a föltétlen tisztelet, melyet Tillièresné szinte rögtön ébresztett maga iránt. Juliette bájos, de egyszersmind tartózkodó üdvözlése, a mozdulat, melylyel kezimunkája után nyult, mikor leültette, beszédének első hangja mind csak arra való volt, hogy végét vesse az előbbi beszélgetésben már megszerzett bizalmasságnak, és az új csevegés fele mindig az elveszett tér visszahódításában telt el. És Juliettenek, mikor így félig engedett már, szemében mégis benne volt a megvívhatatlanság és hozzáférhetetlenség fénye, ez a tisztaság, mely nem tűri meg a legkevésbé merész szót sem és az a nagy érzékenység, mely megérteti, hogy minden csekélység sérti őt; ez pedig a legbiztosabb védelem egy igazán szerelmes lélekkel szemben. Ilyen a törékeny szirma virág, melyet nem mer leszakítani a kéz és Casal e hatás révén csakhamar megszokta, hogy e látogatásokon ne élvezzen egyebet, mint e nő jelenlétét s aztán kint az utcán gondolkozzék e magányos teremtsérről.

- Hogy velem eshetett meg ilyen, töprenkedett magában, velem, a ki mindig csúfolódtam, ha egy-egy pajtásom asszonyba botlott!... Csakhogy ez az asszony nem olyan mint a többi...

Aztán mintha fölülkerekedett volna benne az ész, így folytatta:

- Mindenki ezt mondja...

Majd egy kis habozás után így végezte:

- Nem, ez egyszer nem csalódom; ez az asszony csakugyan páratlan a világon.

Aztán belemélyedt a szerelmesek szokott foglalkozásába, mely a világ teremtése óta nem egyéb, mint a legaprólékosabb dolgokkal bebizonyítani önmaga előtt, hogy szíve választotta külön minden más nőnél. Ez meglehetősen izetlen dolog volt olyan embertől, a ki már elfásult minden gyönyörűség iránt. De az, a mi e benső regény mámorának különös ingert adott, az épp az volt, hogy az ilyen érzelmekre nézve a lehető legkedvezőtlenebb létföltetelek között történt. Raymond, folytatva rendes életét a pajtások között, a klubban és a sport világában, csakhamar szerfölött erőt vett rajta a megkettőzött életnek az az érzése, mely a személynek valóságos megsokszorozódása és minden titkolt viszonynak, még a legártatlanabbnak is, költőiséget ad. Egyébiránt ha vaktában kiválasztunk egy napot az ő új életéből és részletesen lerajzoljuk, mint egynéhány hét óta folyó életének típusát, minden analízisnél jobban mutathatjuk ki e szenvedély mivoltát, mely az idővel nőttön-nőtt és a minden érzelmekkel ellenkező szokások szinfala mögött egyre jobban kifejlődött.

...Már egy hónap telt el azóta, hogy Casal félénken engedelmet kért a látogatásra. Reggel tíz óra van. A fiatalember toilettejét végzi öltözőszobájában. A híres csizma-könyvtár előtt egy kis asztalon, nyitott ékszertokban van a gyöngy-collier, melyet Christine Anroux a szakítás alkalmából utolsó ajándokul kap. Ez a szegény színésznő Casaltra nézve annyira türhetetlenné vált, hogy végre elhatározta, hogy menekül tőle; elhatározta ő, a ki azt szokta mondani: »Én sohasem szakítottam semmi asszonynyal. Megtartom valamennyit.« Egy hintaszékben Herbert Bohun ringatózik, a ki azért jött, hogy kilovagoljon vele. A gyűrött képű, sok öklözésre mutató vállú angol, a ki korhelysége mellett is athléta maradt, lovagostora hegyével a szőnyeget verdesi és kivételképen beszél, a mi rendesen nem szokása délelőtt. Telegramm-stilusban mondja el a tegnapi est történetét:

- Kitűnő ebéd, Machaultnál... Mikor asztalhoz ültünk, nem adtam volna a szomszágomat húsz font sterlingért... Fehér Château-Margaux, igen ajánlatos; azután kitűnő 69-iki Latour; pezsgő, de nagyon édes volt; majd pompás vörös Porto... Aztán Phillips. Vártalak... Üldöz a szerencsétlenség. Nem tudtam berúgni még a whiskytől sem.

Raymond öltözőasztala előtt ülve mosolyog magában, míg éjszakai csalódását így panaszolja el az alkohol e rettenetes maniakusa, a ki arról híres, hogy egyszer Indiában földinduláskor elesve az utcán, azt mondta: »Nem is hittem volna, hogy így be vagyok állítva...« Casal visszaképzeli magát Tillièresné szalonjába, hol abban az órában, mikor őt Herbert Phillipsnél várta, Gabrielleel és Juliettetel beszélgetett. Miről? Már csak arra emlékszik, hogy a marquisé né ugyanazt a fekete csipkével fődött rózsaszín moire ruhát viselte, a melyet első találkozásuk estéjén.

- Már egy hét óta mindig nélküled kell ellennem, mondja Herbert. Ugy-e valami új bourgeoisie, mi?...

- Bizony Isten, nem, feleli Casal. Fáradt voltam, már tizenegy órakor lefeküdtem.

- Ez használ neked. Kitűnő színben vagy, a szemed élénk, kondíciód kifogástalan. Nos, elkészültél?

Az igaz, hogy Casal évek óta nem volt olyan szép legény, mint most; és a fizikai élet érzése sohasem volt erősebb benne. Az előkelő félvilág hölgyei, a kik e tavaszi reggelen a boulognei erdő nagy fasorában sétáltak, rendre ezt mondták, mikor Herbert lorddal ellovagolt mellettük:

- Bámulatos, hogy ez a Casal mindig huszonöt esztendő!

Mikor a korhelyek megifjodnak a regényes szerelemtől, a változásnak van egy másik és hatalmasabb oka is, mely látszólag ellenkezik a regényességgel és abban rejlik, hogy a zabolátlannak egyszerre félbeszakították kicsapongásaikat. Fiziológiájukban valami rendkívüli lábbadozásforma történik. A mindennapi multságuk emésztő fáradságát az erővel való gazdálkodás váltja föl, mely megújítja az ember minden energiáját; és - hogyan tud csúfolódni a természet! - a megújódott ember ezt a másodvirágzást legtöbbször szívének tulajdonítja. Casal soha sem lovagolt örömeit, mint most; és pedig nem a jámbor Boscardon, hanem legszilajabb lován: a Témérairen, (apja Roméo, anyja Fichue-Rosse). És mikor a két jó barát visszatér Casálhoz reggelizni, csakis a háziúr eszik jó étvágygyal, míg a részeges ember alig nyúl a kitűnő ételekhez, melyeket Raymondnak atyjától öröklött művész-szakácsa készített. A fiatal ember vidámságának azonban más nemesebb oka is van, mint az erő és az egészség brutális virulása. Tegnap elleste Tillièresné egy futólag kiejtett szavát, hogy el akar menni a rue de la Paix egyik boltjába. Tüstént föltette magában, hogy meglesi a marquisné kocsiját, melyet már oly jól ismert. Az ilyes diákos dolgokban való kedvtelés a legcsalhatatlanabb jele annak, mikor egy harminczöt évesnél idősebb ember szerelmes; főképp mikor ez az ember ama higgadt pozitivizmus szerint él, mely épp oly szükséges a nagy kicsapongásokhoz, mint a pénzvilág ügyeihez és a politikához. Így történt, hogy Raymond föl s alá sétál a place Vendôme és az avenue de l'Opéra között, mint egy urhatnám vidéki és pillantásával végigkutat minden boltot. Szíve egyre sebesebben dobog; meglátta Julietteet egy kirakat üvegén át. Bemegy a kereskedésbe és mikor üdvözlő, olyan zavart, mint egy kópéságon ért diák. De mikor látja, hogy Tillièresné nem haragszik, gyermekes boldogsággal kíséri ki kocsijáig és ezt a boldogságot érzi aztán egész délelőtt. Mikor a körben vív, a nagy szakértők csodálhatják művészetét, a higienisták bírálhatják szertelen testgyakorlatait, a vörös divánokon vívó öltözetükben heverő vendégek pedig folytathatják szokott vitájukat a franczia és az olasz módszerről; ő nem gondol egyébre, mint egy szőke fejre, mely bucsut intett neki a kocsi ablakából és még este is csak rá fog gondolni Arcolenénál, hol majd soká késik abban a reményben, hogy talán majd megláthatja azt a szőke fejet és a két szemet, - mely oly édes, hogy megőrjít, oly tartózkodó és oly átható, hogy a vallomás szélén mindig megállit! Juliette azonban nem jön el Arcolenéhez és Raymond, a helyett, hogy Phillipsnél vagy a klubban keresne vigasztalást, egyedül haza megy, így elmélkedve magában:

- Én mégis nagyon naiv vagyok egy kicsit... Két eshetőség van: ez az asszony vagy kaczer, vagy érdeklődik irántam. Mindkét esetben tenni kellene. Ezt minden este elmondom magamban, de aztán másnap megint csak elbűvöl az a szép két szem. Nem ismerem magamra. De elvégre is sohasem találtam ehhez fogható nőt... Jelenlétében igazi gyermek vagyok. De vajjon, ha nem tetszeném neki, elfogadna-e hetenkint háromszor-négyszer? Tudta, hogy ma este a herczegnénél leszek; füle hallatára hívtak meg; miért nem jött el hát?... Ma valami szomorúság, szenvedés látszott a szemében. Én kémleltem életét és nincs benne semmi, még csak árnyéka sem valami szerelmes históriának... Miért húzódozik hát így szüntelen, mintha egy gondolat ellen küzdene. Mi lehet az a gondolat? Ej, igen egyszerű a dolog. Szeret engem, és nem akar szeretni. Aludjunk egyet rá.

...Igen. Mi lehet az a gondolat? És Raymond elalszik e kérdésen, a melyre a nők alapos ismereténél fogva ezt a jólesőn megnyugtató választ merete adni. Nem csalódik, mikor így magyarázza a Tillièresné viseletében mutatkozó bizonytalanságot; de csalódik, mikor azt hiszi, hogy Juliette szívében e zürzavar, e váltakozó vonzódás és húzódozás oka a vallásos érzelem, a társadalmi álláshoz való ragaszkodás, a tragikus végű férj emléke és az ő iránta való bizalmatlanság. Ez a gondolat, mely egyre jobban elhatalmasodik az akarata ellenére erre a lassú lejtőre került szívében, nem egyéb, mint az, hogy Poyanne visszaérkezése óráról-órára,

perczről-perczre közeledik... Még két hét, még tíz nap, még öt nap és itt lesz, és meg kell neki magyarázni, hogyan ajándékozhatta meg bizalmával ezt az új embert, - ráadásul még *milyen* új embert! - a kinek nevét egyszer sem említette leveleiben. Végre annyi habozás, annyi halogatás, annyi ártatlan és bűnös gyöngeség után már nincs hátra csak két nap, aztán csak egy nap, majd csak egynéhány óra.

Óh mily keservesen telnek el azok az utolsó órák, mikor a félő várakozás oly kegyetlenül elegyedik a lelkimardosással a miatt, a mit már nem is tudja, hogyan követhetett el! Oly csekély dolog lenne ez a másakra nézve is, magára nézve is, ha szólt volna!... Holnap Henry abban a kis szalonban lesz, a hol ma Casal volt. Mit fog neki mondani? Miért sejtette e nehézségeket már az első este? És ha sejtette, miért engedte a dolgokat e válságig fejlődni?... Ha megmondja az igazságot Poyannének, miként részletezheti apróra az érzelmeket, melyek e lépésre vitték? Tudta, hogy mindez bántani fogja Henryt; hát hogyan számolhasson be most szívének e viszontagságaival? És ismeri-e mindet apróra? Bele mer-e tekinteni lelkébe szokott őszinteségével? Nem mer. Fél, hogy fölfedez ott valamit, a miről *tudja*, hogy ott van. Ha mindent elhallgat, remélheti-e, hogy kedvese majd nem fogja megtudni, hogy Casal jár hozzá, - ha nem is mint Avançon, Miraut és még egynéhányan, de csaknem rendesen. »Kedvese...« ismételteti magában e szót, mintha több hét óta kihalt lelkiismeretét föltámasztotta volna e helyzet, mely életének veszélyes titka és döntő kockára tétele. Igyekszik összeszedni gondolatait, hogy legalább megértse, mely befolyás alatt engedte így mulni a napokat, melyek végre összekavarodtak és oda vitték őt, a hol most van. Hiába vigasztalja magát azzal, hogy e természetfölötti gyorsasággal eltelt napok alatt Raymond nem ejtett ki egy olyan szót, a melyet ne hallhatott volna meg akár Poyanne is; - hiába bizonyítgatja, hogy e fiatal emberrel való összeköttetése csupán egynéhány ártatlan látogatás és hivatalos találkozás a színházban vagy Candalenénál; - hiába állítja, hogy egy pillanatra sem lépte át a jogokat, melyek őt mint független asszonyt megilletik; hiába kényszeríti elméjébe azt a gondolatot, hogy csak jótékonytságot akart cselekedni, mikor elfogadta ezt az embert, kit oly balul ítélnék meg: - az ilyen áltató lelkiismereti paradoxok egyszeriben semmivé válnak azzal a tudattal szemben, hogy Henrynek meg kell mondani a dolgot. Miért oly fájdalmas hát e várakozás? Juliette ágyban fekvé, a legkegyetlenebb lelki tusakodás közepett várja egész délelőtt annak visszatértét, a kinek örökre odaadta magát... A zárt szoba ablakkárpitjain alig szűrődik be egy sugár. Az asszony homloka lüktet a migrainétől és nyitott szemmel néz... Mit néz? És mely vihar féktelenkedik háborgó lelkiismeretében? Kopognak az ajtón, halkán, de azért mégis igen hallatszik a nagy csöndességben. Juliette összerázkódik. Gabrielle jön. Nançaynétől hallotta, hogy Henry de Poyanne visszatér, és hogy barátnőjének migraineje van; azért sietett hozzá. A kis grófné leül az ágy mellé. Megfogja Juliette forró kezét és a kíváncsiság amaz ösztönével, mely még a legjobb barátnők sajnálkozásába is belevegyül, ezt kérdi:

- Hát Poyanne megérkezik holnap?

- Meg, felel Tillièresné elhaló hangon.

- De ugy-e egy kicsit féltékenykedni fog barátunkra? folytatja Candalené közelebb simulva hozzá.

- Jaj, hallgass! mondja Juliette, erősebben szorítva Gabrielle kezét. Ne is juttasd eszembe.

- Lám, ez a te bajod; ilyen gyermekes aggodalmak emésztnek. Mintha nem volna szabad azzal megismerkedned, a kivel neked tetszik... Szabad hozzád úgy szólnom, mintha a testvérem volnál? Raymond igen tetszik neked; és szabad még más valamit is mondanom? A mit különben jól tudsz magad is...

- Nem, hallgass, szól Tillièresné fölegyenesedve és zavartan pillantva barátnőjére. Nem akarlak hallani.

- De hát édesem, folytatja Gabrielle, ki e kimagyarázhatatlan zavarodás láttára eltökéli, hogy nagy dolgot pendít meg, - miért ne mehetnél hozzá feleségül?

- Feleségül menni hozzá? kiáltja Juliette fájdalmas hangon; hiszen az lehetetlenség, lelkem, tiszta lehetetlenség!

- Ugyan miért?

- Mert nem vagyok szabad, felel a szerencsétlen teremtés és visszahanyatlik vánkosaira; aztán zokogva tárja ki titkolt kinokkal teli szívét a vallomásban, melyet Candalené is sirva hallgat. A hű szent, meghallván, hogy legjobb barátnőjének kedvese van, a kit olyan jól el tudott titkolni, nem mondja azt, a mit ez esetben száz asszony közül kilenczvenkilencz mondana: »Nagyon ostoba voltam.« Nem haragszik Juliettere, a miért éveken át ámitotta, hogy kicsoda Poyanne az ő életében. A kis grófné sokkal mélyebben tud érezni, semhogy ily silányságig aljasodjék. Csak elrémül azon, hogy mily borzasztó játékot játszott, mikor Casalt így összehoronálta Tillièresnével. Iszonyodik attól, a mit cselekedett, mert most már egy pillanatig sem lehet kétsége. Tisztán látja, hogy Juliette nem mer olvasni saját szívében, hogy szenvedélyes szerelemre kezd lobbanni Raymond iránt; és mindezt akkor kell megtudnia, mikor arról értesül, hogy barátnőjének Henryval viszonya van.

- Szegény, szegény lelkem! nyögi, összecsókolva Julietteet; aztán aggodalmasan kérdi: És mi tévő léssz most?

- Jaj, tudom is én, felel Tillièresné kétségbeesetten.

(Vége az első kötetnek.)

MÁSODIK KÖTET.

I. A mi a szerelemből maradt.

Vannak karakterünknek olyan sajátos, benső és hozzánk nőtt részei, hogy a szerelem, e varázsló ki annyi mindent átváltoztat az ember valójában, e részeket nem érinti. Tillièresné szinte önkéntelenül tévedve az új szerelem veszélyes útjára, a Raymondnal való bizalmasság növekedése alatt is mindig csak az a diskrét és okos asszony volt, akit a rosszakaratúak azzal vádoltak, hogy egy kicsit lappangó s kibem bámulói imádták a kényes tartózkodást. Módját ejtette, hogy e másfél hónap alatt se anyja, se rendes látogatói ne találkozzanak gyakran Casallal. Egyvalakit azonban nehezebb volt megcsalni, mint a többieket: Avançon, a ki már a fiatalember első látogatásakor önkéntelenül bizalmatlankodni kezdett a váratlan vendég láttára. Raymond ellen való kirohanását, aztán a kártyázás besugását Juliette annyira nem fogadta szokott engedékenységgel, hogy az öreg diplomata elámult. Résen kezdett lenni és csakhamar arra a busító meggyőződésre jutott, hogy Candalené közvetítése révén Casal és Juliette között barátság támadt. Valahányszor meglepte Tillièresnét, mindig nála volt Raymond; az operában, a színházban mindenütt csak azt látta, hogy Raymond a marquisnéval beszélget. Gyanuja csakhamar épp oly szenvedélyes, mint igazában meglehetősen oktan féltékenységgé fokozódott. A fiatal özvegy csak növelte e féltékenységet szokatlan ingerültségével és egyszer, mikor Avançon ismét a mai fiatalság ellen fenekedett, oly kereken megmondta neki véleményét, hogy a vén gavallérnak egyszerre elmehetett a kedve ilyen beszédek folytatásától. Az öreg diplomatát Tillièresnéhez sokkal több érdek és hivalkodás fűzte, semhogy hiúságában sértődve, lemondjon érzelméről. Először is igazán szerette a szép asszonyt, mert kiábrándult diplomata és ügyetlen udvarló léte gyöngéd és hű sziv volt; - aztán arra használta ez ügyes barátnőjét, hogy otthon egy kis békességet szerezzen neki, mert az ideges baja miatt évek óta otthon ülő Avançon né a legházsártosabb feleség volt; - végre büszkélkedett abban, hogy ez előkelő teremtes közelében az elegáns életet képviselheti, mint a hogy Poyanne képviselte a politikát, Miraut a művészetet, Accragne a jótekonyságot, Jarden tábornok pedig Tillières emlékeztét. Az Impérialban és a Petit cercleben minden délután csak azért whistezett, a szalonokban és az opera színpalái mögött hallatszók pletykákat csak azért szedte össze, hogy fontoskodó és bizalmas ábrázattal állithasson be barátnőjéhez, a mulató Páris egy-egy hangját hozván csöndes magányába. Minden új jövevény láttára összeránczolta volna a szemöldökét. De semmi sem lehetett neki kellemetlenebb, mint a kis XVI. Lajos-szalon rejtekszentében épp az elegáns élet egyik hőstét látni; - nem is szólva arról, hogy évek óta ösztönszerűleg gyűlölte Casalt, azzal a gyűlölettel, a melyet az egyik nemzedék vezére a másik nemzedék vezére ellen érezni szokott. A chic és a sport emberei ebben nem különböznek a művészekről, az íróktól, az ügyvédektől, a katonáktól és a tisztviselőktől. A jelen esetben ez ellenségeskedést valami a végsőig vitte. Casal első látogatásakor Avançon egy kicsit nagyon is mutatta, hogy a rue Matignonbeli paradicsomban ő a gazda és az ur. Sőt talán szerette volna azt is elhitetni, hogy több jogot gyakorol, mint a mennyit mutat. Az ilyen kérdések, melyeket még a szenvedély sem ment, csakhamar igen fontosakká válnak a vetélkedésben. A pozitúrák uralkodnak hiú érzékenységünk sötét és változékony világán. E különböző hatások eredménye az lett, hogy Poyanne hazaérkeztéig Avançon már csatákat vívott Casal ellen nemcsak Tillièresné előtt, de a fiatal asszony közvetlen környezetében is. Az anyjánál kezdte és az öreg asszonynak Corcieuxné régi barátjáról csupa buzgóságból oly sötét arcképet festett, hogy célját tévesztette. Elfeledte bálványa, Talleyrand nagy törvényét, hogy minden jelentéktelen, a mi túlzott.

- Ne féljen, mondta neki Nançayné, ha csakugyan olyan, a milyennek ön mondja, nem fog gyakran jönni Juliettehez.

És jóakaró gunyolódással emlegette leánya előtt közös barátjuk aggodalmait. Tillièresné nevetni kezdett. A furcsa féltékenységre mondott tréfás célzások és Casal kifogástalan magaviselete az egy-két találkozón, épp elég volt arra, hogy az öreg úrnő megnyugodjék gyermeke iránt való bizalmában, annyival inkább is, mert Juliette, Raymondról beszélve, nem minden lelkifurdalás nélkül ezt mondta:

- Ez az úr Candalené bizalmasai közül való.

Mikor Avançon meggyőződött, az öreg Nançaynéval beszélve, hogy a támadás erről az oldalról nem sikerült, Tillièresné öt rendes látogatója közül elővette azt a kettőt, a ki épp Párisban volt: Miraut-t és Accragnet. Tudta, hogy Juliette mennyire ragaszkodik hozzájuk. Ha mindketten azt fogják neki hirül vinni, hogy az emberek máris rebesgetni kezdik a megbotránkoztató életet folytató Casal udvarlását: a fiatal asszony bizonyosan kényszeríteni fogja az új ismerőst, hogy gyéritse meg látogatásait. Hát bizony nem volt valami szép dolog, potom személyes gyűlölségek miatt beleavatni a dologba azt a két barátot, a ki még nem is tudta, hogy Casal Juliettehez jár. De a szerencsétlen diplomata már nem bírta megítélni, hogy ez esetben csak önzésnek engedelmeskedik. Az öreg asszonynál tett kísérlet után hidegebb fogadtatásban részesülve, kegyetlenül bántani kezdte őt ez az új helyzet; s ha épp nem is gyanúsította Tillièresnét azzal, hogy beleszeretett Raymondba, meglehetősen igaza volt, mikor sejtelmes veszélyt vett észre a bizalmasságban, mely őt eleinte csak bántotta. Azt hitte, jóhiszeműleg szolgálja legjobb barátnője érdekeit, mikor egy délután bekopogtatott Miraut műtermébe, hogy fölriaszsa a képíró.

A művész a rue Vièteben lakott és szomszédja volt olaszországi jó pajtásának, az azóta elhunyt Nittisnek. Házában ez időtájt sok finom izlésű műbarát és író fordult meg. A modern dolgokba szerelmes szemű nápolyi hatása alatt változtatta meg Miraut egész dolgozómódját és új iránya főképp meglátszott pasztel arczképein, melyeket mindig az ember szokásainak megfelelő környezettel vett körül. Ez időben főképp gyönyörű virágképei voltak híresek. Mint a szinte nőies ecsetvonású festők közül nem egy, a finomságok e mestere is széles vállu, I. Ferencz arczélű atléta volt. Az ember külseje és művei között mutatkozó ellentét e tüneménye megfordítva is jelentkezik, bár okát nem is sejtjük. Így például Delacroix, a hatalmas szenvedélyű művek alkotója, satnya emberke volt, valamint Puget és alkalmasint Michelangiolo is. És Mirautnak egész lelki élete megegyezett művészetével. Ez a Herkules olyan szelid volt, mint egy leánya; gyermekesen félénk, jámbor, a kinek szüksége van a pártfogásra és a kényeztetésre, s a ki szinte megrettent bennünket, mint mikor hizelkednek azok a roppant nagy ebek, a melyek erősebbek az oroszlánnál és kezesebbek a kis kutya-soknál. Az ily anomáliákból keletkezett az annyi legendában élő jó óriás alakja, melynek mindenha legnépszerűbb megtestesülése a vidám és genialis Dumas Porthossa. Mikor Avançon belépett a műterembe, a művész festőállványa előtt állt, szokott pompás fekete bársony ruhájában, egy nagy halmaz fehér, sáfrányszínű és piros szegfűt másolva. Barna szemét össze-összehunyorította, hogy élesebben lásson. Igazi varázslat volt, hogy mily gyöngéd, finom ecsetvonásokat tud vetni ez a hatalmas kéz, mely könnyen összegörbitene egy ötfrankost. Roppant szívesen fogadta a diplomatát, aztán tovább festett, folyton beszélgetve. A festők tehetségében mechanikai, szinte mesteremberi vonás az, hogy könnyen tudnak egyszerre két dologgal foglalkozni. Ezért van az, hogy legtöbbjük egész életén át vidám maradt, míg az író, a ki kénytelen mindig gondolataiba mélyedni, egyre busabbá válik. Avançon sokkal inkább nagyvilági ember volt, a szó rossz értelmében, hogy egy kicsit meg ne vesse az ilyen természetet, és nem is járt gyakran a képíróhoz. Számított is arra, hogy ritka látogatása fontosságot fog adni leleplezésének, mely Casal és Juliette új barátságára vonatkozik. De nem vetett számot azzal a nagy ravaszsággal, mely benne lappang a legtöbb művészben, ha hiuságuk nem győz bennük. Miraut szokott lelkiismeretességével föstögetve a virágok színeit, azonnal

töprenkedni kezdett, hogy micsoda érdek hozhatta ő hozzá a diplomatát? Rögtön kitalálta Avançon hangjából, miről van szó, mikor az öreg gavallér egyszerre így szólt:

- Akar ön Tillièresnének nagy szolgálatot tenni?

Azzal a helyzethez képest módosítva, elmondta ugyanazt, a mit már Nançaynének beszélt. Láthatta, hogy előadása alatt a festő világos szeme egyre jobban elborul a nyugtalanságtól. A szegény ember keze annyira reszketni kezdett már csak a gondolatra is, hogy ő Juliettenek valami gáncsoló szót mondjon, hogy letette festékes tábláját és ecseteit. Avançon beszédére különben ezzel az egyszerű, de annál erősebb logikájú kérdéssel felelt:

- És miért nem mondja ön el mindezeket magának Tillièresnének?

- Mert én nem vagyok jó barátságban Casallal, válaszolt Avançon, tehát ennek a tanácsnak az én ajkamról nem lenne semmi súlya.

- Én, szólt a festő, igen jó barátságban vagyok Casallal és emberségemre mondom, hogy ön téved vele szemben.

Roppant örülve, hogy sikerült ezt a kibuvót találni, fogta eszközeit és tovább festett, dicséretekkal halmozva el Raymondt, a mit most már a diplomatának kellett keservesen hallgatnia.

- Casal csupa elmésség... Mulattatni fogja egy kicsit a marquisnét; és ugyan baj az?... Látja, én, a ki csak egy derék, becsületes képiró vagyok, az embereket egy kis dologról szoktam megítélni. Mihelyt képekről hallok beszélni ezeket a szalonbeli műértőket, azonnal tudom, hányadán vagyok. Azt mondom magamban, fiam, te összehordasz hetet-havat és még sem értesz a dologhoz, pusztá kérkedő vagy. Te másik azonban nem akarsz engem a mesterségemre oktatni, és látom, hogy helyén az eszed... Lám, kedves Avançon, ön már egy fél órája nézi, hogyan festegetek, és még nem adott nekem egy tanácsot sem. Ez a tapintat, édes barátom. Casal pedig csupa tapintat, és izlése is van...

- Milyen a művész-hiúság! dörmögött magában a vén gavallér, egy negyed óra múlva az avenue de Villiers felé tartva. Ez igazán derék ember, mint a hogy maga is mondja, és teljes szívéből szereti Julietteet. Casal nyilván megdicsérte egy-egy képét, és lépén ragadt. Menjünk Accragnehoz. Ez szigorú ember, a kit nem lehet hízélgésekkel megnyerni...

És vén létére is, még mindig fürge léptekkel fordult be a magas házba, melynek ötödik emeletén a császárság korabeli préfet lakott. Ludovic Accragne tiz évi boldogság után gyermektelen özvegyiségre jutva, épp az idő tájt, mikor megbukott a régime, a melynek egész életét szentelte, játékonyságba merült, mint a hogy súlyos csapást szenvedett tudós a munkába merül. Lemondott önmagáról, és megtalálta a békét személyének e teljes elfeledésében, mely mindig jótekonny céllokra szolgált. Az irgalmasságban is csak az adminisztráció embere maradt, annál a megszokásnál fogva, mely a vén katonát arra viszi, hogy folyton a hadsereg dolgaival bibelődjék, a nyugalmazott professzorral pedig előadást tartat ebéd fölött. Készséggel vállalta el azt, a mitől a jótekonyság legbuzgóbb munkásai is irtóznak: az akták kezelését, a levelezést és a számadások ellenőrzését. A lemondás által boldog életének egyetlen öröme a Tillièresné iránt való barátság volt. A marquisnét igen fiatalon ismerte meg, még préfet korában, s aztán újra rábukkant Párisban, mikor Juliette özvegyiségre jutott. Ez eredeti alak teljes megvilágítása végett meg kell jegyeznünk, hogy a derék Accragnera atyjáról, az Universitének egy régi magas tisztviselőjéről, örökség gyanánt egy csomó legyőzhetetlen voltairianizmus maradt, mely ellen Juliette és Nançayné hiába viselt háborút. Avançon a magas ház fölhúzó gépében ülve, maga elé idézte e természet különböző vonásait és azon töprenkedett, hogy hogyan közelíthesse őt meg úgy, hogy Ludovic Accragne ne

utasítsa őt vissza holmi olyan epés megjegyzéssel, a minővel örömet szokta illetni az ő elavult eleganciáját.

- Ej, gondolta magában, ahhoz az eljáráshoz fogok folyamodni, a minővel 1866-ban Flórenczben is boldogultam, mikor Rogisterrel volt dolgom.

Bár alkalmasint csökkentjük érdemét az egyetlen sikernek, melyben az ex-diplomata úgy büszkélkedett, meg kell vallanunk, hogy ez az eljárás nem volt egyéb, mint hizelegni Otto von Rogister gróf, a tudós régi pénzbuvár és fölöttébb közészerű miniszter mániájának. Avançon úgy barátkozott meg vele, hogy megnézte gyűjteményét és udvariasan rátukmált egy meglehetősen csinos médaillet. A porosz és francia követ e barátságából keletkezett ama közészerű és haszontalan sikerek egyike, a melyekre a külügyminisztériumok mégis oly büszkék: - előre megtudni valamely fontos hirt, a mely különben egy cseppet sem változtat a dolgok folyásán. Rogistert nyugalomba küldték indiskréciójáért, de mikor távozott Flórenczből, annyira örült lilomos pénzének, hogy eszébe sem jutott haragudni az álnok ellenfélre, a ki azóta azt hitte, hogy legalább is akkora diplomata, mint Rothan vagy Saint-Vallier, ez idő tájt két leghiresebb kollégája a külügyminisztériumban. Ez az együgyű, nevetséges hiúság nagy baklövéseket követtetett el ez emberrel. Világos elméjét és jó szívet megrontotta e régi, de az ő büszkeségében még mindig élő siker emléke. Ki mérheti meg, mily romlása lehet egy sorsnak az ilyen egyetlen siker? Ha Avançon nem hitte volna magát az ügyes ármánykodás mesterének, nem termett volna meg fejében az a furcsa gondolat, hogy Juliette barátjaival Casal ellen szövetkezzen és hiúsága nem sértődött volna meg oly rettentően, mint most, mikor négyszeres bukást szenvedtetett vele egymásután maga Juliette, Nançayné, Miraut és Accragne.

Meg akarván hódítani a nagy jótevőt, mindenekelőtt aprólékosan kérdezősködött a hajléktalanok menedékházáról, mely korunk jótékonyágának örök emléke fog maradni. A volt préfet nem tudott hová lenni a boldogságtól. Szíves hallgatója elé rakta a menedékházak terveit és előszedte a költségvetéseket, a melyeknek zöld karton borítéka mogorva hivatalos szint adott e dolgozószobának. Ludovic Accragne nyurga, csupa csont ember volt, keze-lába rengeteg nagy, kopasz feje csúf, mely csúfság visszataszító lett volna, ha a girbe-gurba arcot és a kék pápaszem mögött hunyorgó vörösszélű két szemet, angyali jóságú mosolygás nem világítja meg. Erre a jóságra vallott hangja is, - ama meleg, szelid hangok közül való, melyek a visszaemlékező előtt megelevenítik az egész alakot. Ez a hang szinte remegő lett, mikor Avançon ez ünnepies kérdésére felelt:

- Most pedig, kedves barátom, beszéljünk arról, hogy hajlandó volna-e ön Tillièresnének egy nagy szolgálatot tenni?

- Ugyan minőt? mondá Accragne és ajkára azonnal visszatért a jószívű mosolygás, mikor meghallotta Casal nevét. - Tudom, ki ez, folytatta. A mi kedves Tillièresnének már fölkelte érdeklődését a menedékház iránt... Tíz ágyat alapított... Ugyan miért ne lehetne kicsit kacérkodni a szegények érdekében?. Ön klerikális létére ez ellen nem szólhat. Az egyház azért találta ki a purgatóriumot...

- Még csak ez kellett! gondolta magában Avançon, mikor beszállt a fölhuzóba, miután még el kellett szenvednie, nem csak a Casalra mondott dicséreteket, hanem a *Dictionnaire philosophique*-ből merített többé-kevésbé sikerült tréfákat is. Ez a vak nem látja, hogy az nem természetes dolog, hogy ez a ficzko nem a kártyára vesztegeti a pénzt, hanem erre az ördögadta menedékházra!... Még szerencse, hogy Jarden nincs itt, mert tőle bizonyosan megtudtam volna, hogy Casal valami hazafias vállalkozásnak, a füsttelen puskapornak vagy a kormányozható léghajónak szenteli magát. De türelem, Poyanne visszatér és ha nem is szerelem az elveit, legalább józaneszű ember.

Igy történt, hogy a Tillièresné hallgatása és összebonyolódott érzelmei révén hetek óta készülő szívbéli dráma egyszerre válságig jutott, egy magát igen hűnek hívó és csakugyan hű barát megbocsáthatatlan ügyetlensége által. De hogyan is sejthette volna Avançon, hogy Poyannehoz való fordulása Juliettere nézve a legnagyobb veszély és hogy magának Poyanne-nak is a legnagyobb fájdalmakat szerzi? A tiltott boldogságokért gyakran ilyen, rettenetes árat kell fizetni. Mindenki, a ki az emberi életet folytonosan és elfogulatlanul tanulmányozza, tudja, hogy az ily véletlenségek ezrivel ismétlődnek és hogy hibáink büntetését legtöbbször saját sikerük idézi föl. Abban, a mit az események természetjátékának nevezünk, mély igazság vagyon; ha életünket rossz kívánságaink szerint intézzük, e beteljesedett kívánságok egyszerű logikája büntet meg bennünket. Ezek ketten: Juliette de Tillières és Henry de Poyanne évek óta áltatták legközvetlenebb környezetüket viszonyuk mivoltát illetőleg. Az áltatás sikerült nekik. Csoda-e hát, hogy e környezetből valaki, a ki épp úgy megcsalatott, mint a többi, saját meggyőződése szerint jár el és végzetes bajt okoz e szerelmeseknek, kiknek igazi összeköttetését nem is gyanította. A legrosszabb az volt, hogy ez a rettenetes Avançon már negyedszer panaszolván el Casal betolakodását, szükségképen tulzott kifejezéseket használt. Nançaynének még csak ezt mondta: »E látogatások révén valamikor esetleg suddogni fognak Julietteről...«; Mirautnak: »Félek, hogy suddogni fognak...«; Ludovic Accragennek: »Azt hiszem, hogy suddognak róla...«; Poyannennek tehát már ezt kellett mondania: »Tudom, hogy már is suddognak róla...« Ez ötvenéves dologtalan és féltékeny ember szíve annyira tele volt gyűlölettel Raymond iránt, hogy Tillièresnének még azt is lehetetlenné tette, hogy Henryval előbb beszéljen nála. Poyanne reggel öt órakor érkezett meg. Avançon, a ki jó előre kieszelte az érkezés óráját, tizenegykor már nála dörögte filippikáját.

- Kedves barátom, mondá végezetül, csakis ön mondhatja meg e szegény asszonynak, hogy mily csorbát ejt jó hírnevén... Én magam akartam beszélni vele... De ön tudja, hogy ő mindig azt hányja a szememre, hogy én gyűlölöm a fiatal embereket; én, az olyan férfiakat, mint ön kedves Henrym!... De az való igaz, hogy ezektől a mostani viveuróktól iszonyodom. Nem mintha gáncsolnám az ifjúságot a miért világát éli. Hiszen barátaim és én, mi is sokat mulattunk, és tudtunk is mulatni... Nekünk sohasem jutott volna eszünkbe összegyülekezni, mint ez urak teszik, nők nélkül, kérem, nők nélkül! S aztán összehabzsolni sok ételt és annyira lerészegegni, hogy az asztal alá kerüljünk!... Az ilyesmi az angoloknak való... De a mai fiatalságnak mindene londoni; úgy a bűnei, mint a ruhái... Azt mondják, hogy nekik nem tud cipőt csinálni senki más, csak valami Damas, Samas, Tamas... vagy hogyis hívják, a ki minden tavasszal követet küld ide, mint valami király, megvizsgálni e fiatal snobok lábbelijét.

Az öreg gavallér bátran ostromozhatta a mostani ifjúság angломániáját. Poyanne gróf nem hallgatott rá. Mikor Avançon faggatta: »Ugy-e, fog beszélni Tillièresnével?« ezt felelte: »Majd igyekszem valahogy elintézni a dolgot.« Szívén érte egy késdöfés, a minőt gyakran kapunk a meggondolatlan emberektől, a kik nem tudják, mily örülten érzékeny helyen sújtanak bennünket; és még csak nem is vérezhetünk, legföljebb bensőleg, a vértől fuldokolva, egyedül. Mikor a diplomáciájára egy egész kongresszusnál büszkébb Avançon távozott, nem is sejtette, hogy egy kétségbeesésben vergődő embertől vált el. A bűnös árulkodó már kevésbbé gyorsan ment hazafelé, a Szajrán és a Champs-Élyséesn át. A kerek térnél találkozott Casallal, a ki a boulognei erdőből tért vissza a jámbor Boscardon. A fiatalember nevetve beszélgetett társával, a ki nem volt más, mint lord Herbert.

- Csak mulass, barátom, mulass, gondolta magában Avançon, miután egy darabig kissé irigy pillantással kísérte Raymond daliás alakját. Azért mégis csak borsot törtem az orrod alá. A galibát Poyanne kezdi csinálni. Juliette nem is sejtheti, hogy ma reggel beszéltem vele. Ismerem ezt az asszonyt. Igen okos. Diplomata feleségének született. Mihelyt megtudja, hogy suddognak róla, első dolga lesz intézkedni, hogy Casal ne járjon hozzá olyan gyakran. Az a

számár pedig majd megharagszik, megbikacsolja magát, valami nagy ostobaságot követ el, s aztán örökre megszabadultunk tőle. Ha ez nem sikerül, majd találok más módot. Rogister megbuktatására is három módot kellett kitalálnom... Főképp annak örülök, hogy Poyanneban nem csalódtam. Különben tudtam, hogy egyszerre át fog látni a szitán...

Mig ez a tudtán kívül hóhér ezt a kis hivatásos hiúságú monológját mondta és meg volt győződve, hogy ügyességével becsületet szerzett a diplomata-művészetnek: boldogtalan áldozata, Poyanne, kinek Avançon épp most nagy szakértelemmel dicsérte józan eszt, a legszilajabb fájdalom közepett járkált föl s alá. A nagy szoba, hol a gróf így szaladozott, hogy mozgással ölje el rettentő izgatottságát, dolgozó-kabinet volt, melynek négy falát padlásig könyvesállványok fődtek. A magas ablakok a sétatér nyájas zöldjére és a szürkén fölmagasodó Sainte-Clotilde templomra nyitak. Két év óta hányszor sétált itt a nagy szónok épp ily czéltalanul, szívében azzal a kegyetlen gondolattal, hogy nem szeretik többé: de nagyobb fájdalom sohasem gyötörte, mint ezen a reggelen, visszaérkezése után. Pedig a diplomata hiráda elvégre nem is volt valami nagy dolog: Tillièresné olykor egy új ismerőst fogad, a kiról nem emlékezett meg leveleiben. Semmi egyéb. A szerelmes ember azonban nem törődik a dolgok valóságával. Rájuk nézve a dolgok szivbeli jelentősége minden. És hogy fölfoghasuk a roppant rázkódást, mely a gróf lelkében történt, szükséges megtudnunk, minő erkölcsi helyzetben volt az nap reggel, mikor választókerületéből hazaérkezett...

Ez a rendithetetlen férfiú, ki oly nagy viharokat élt át emberül, egynéhány hónap óta azt érezte, hogy csügged. E jelenséget egymást érő bajoknak tulajdonította, nem akarva belenyugodni ebbe a babonás szóba: sejtelem. Valóban az élet ama korszakába került, mikor egyszerre minden balul üt ki, mint a hogy valamikor minden sikerült; s mindezt nem kell a véletlennek tulajdonítani. Az, a mit hétköznapi szájjal szerencsének nevezünk, nem egyéb, mint egyenes viszony erőink és a körülmények között. Akaratunktól csaknem teljesen független. Hogy igen jelentős példát idézzünk a történet egyik legdicsőbb lapjáról: Bonaparte tulajdonságai oly pontosan egyeztek meg a forradalomból támadt milieuvel, hogy e korszakban minden vállalkozásának sikerülnie kellett, amint hogy sikerült is. Eylau után hiába érték még mindig egymást a diadalok; szemmel látható, hogy e lángelme és Európa új állapotai között nincsen többé teljes harmónia. Minden embernek van egy korszaka, midőn úgy magán, mint nyilvános életében az, a mit az angolok energiás nyelve így hiv: *the right man in the right place*. Ilyenkor még hibái is alkalmazkodnak a helyzet szükségéhez, mint a hogy a császár mesés vakmerősége illet az 1800-iki Francziaországhoz, a melyet mindenestül át kellett alakítani. Később, a szerencsétlenség korszakában, e férfiú nagy tulajdonságai is saját vesztére válnak; ilyen Napoleon szertelen energiája a nyugalomra áhító Európában és a harcokba belefáradt katonák között. A mely mértékben a szerény és rendes végzetek hasonlóak a nagyszerű, folytonos veszedelmek között lejátszódó sorsokhoz, ilyen volt Henry de Poyanne politikai és szivbeli élete is. Mikor a háboru után a doubsi választók a képviselőházba küldték őt, és mikor ugyanez időtájt Tillièresnével megismerkedett: úgy a parlamentben, mint a fiatal özvegy mellett, tulajdon azokkal az okokkal kellett boldogulnia, a melyek őt eddig mellőzötté és boldogtalanná tették. Thiers, a kitől, bár általános áttekintése nem volt, senki sem tagadhatta meg az éles alkalmi érzéket, a gróf első beszéde után ezt mondta az ő lágy, furulya hangján:

- Milyen kár, hogy ez a fiatal ember nem az 1821-iki főrendiházban kezdte!

Poyanne legjobb tulajdonságai valóban a restauráció nemes és előkelő levegőjében nyertek volna teljes lendületet. De a veszély révén egy-két pillanatra saját igazi érdekeit megismerő Francziaország most is homályosan restaurációról álmodozott. E fájdalmas órában dolgozni kellett a hazáért. A gróf önzetlensége, ékesszólása, elveinek súlya és ereje és személyes

bátorságának élő emlékezete azonnal rendkívüli erkölcsi tekintélyt adott neki. Igyekezete, hasznosan élni földült tűzhelyének romjain, oly bánatos költőiséget adott neki, melynek egy inkább regényes, mint szerelmes, inkább szerető, mint szenvedélyes nő, nem tud ellentállani. Érzett, hogy ez ember rejtett sebektől, titkolt kinoktól reszket, vonaglik. Tíz év múlva azonban hová lett mindez? A politika terén megcsappant a bordeauxi és versaillesi fényes szónok népszerűsége, miután elkövetkezett a május 16-iki sikertelen vállalkozás, melyben ő eleve nem vett részt, mert megvalósíthatatlannak ítélte. A parlamentben ez a visszavonulás és az ő egyre határozottabb keresztény szociálizmusa elszigetelte őt saját pártjában és választói bele kezdtek unni a képviselőbe, a kinek szónoki kísérletei a kerületnek nem szereznek sem helyi érdekű vasutat, sem dohánygyárat. Poyanne csakis saját eszméivel foglalkozva és a czéh-élet föllelevenítésétől remélve mindennek föllendülését, nem figyelte meg azt a lassu átváltozást, a melyen választói keresztülmentek és csak akkor vette észre, hogy mily váratlan akadályokba ütközik, mikor most a törvényhatósági bizottságba a két új tagot kellett választani. Ezért, de még inkább magánérdekeiért maradt oly soká kerületében. Meg akarta tudni, hogy ellenfelei az utóbbi években mennyire mentek. És az összejöveteleken, a társaságokban mily keserves volt tapasztalnia, hogy népszerűségét elhódította egy képviselőtársa, egy orvos, a ki nem dicsekedett valami nagy gyakorlattal, de ügyes kortes volt és kezdte kihasználni a választások ama gyöngye oldalát, mely az értelemnek szégyenletes rabszolgasága: az általános szavazatjogot. Minden nép, mely megtagadja természetes vezéreit, a kik alatt nagyra nőtt, szenvedett és diadalmaskodott századokon által, a világbolonditók rabságába sülyed. Bármily furcsának is itélik a mai bölcs politikusok: a gróf még mindig nem mert kételkedni a nép ösztönének nemességében és választókerületének erkölcsi nyomorusága épp oly mélyen sebzette lelkét, mint ha azt kellett volna hallania, hogy kedves Julietteje megcsalja őt.

Talán e kegyetlen kiábrándulás hatása alatt olvasta Tillièresné leveleit, ezen a szomoru uton, mely kettős sikertelenséggel végződött. Kíérezte e levelekből, hogy itt is valami változás megy véghez és hogy cserben hagyhatja őt az a lélek is, a kire egész szerelmét, jövődjét építette. A levelek mindig pontosan érkeztek meg; és a hosszú kékes boritékon mindig az az előkelő, finom írás volt, melynek már csak a látására is könnybe lábbadt a szeme. A tartalom is a régi volt: egy magányos, szelid, figyelmes és szerető asszony naplója. Mi hiányzott belőle mégis, és Poyanne miért vette észre, önmagának téve szemrehányást e gyanujáért, hogy az egykori őszinte lendület helyett minden sorban valami erőltettség lappang? Feleleteiben nem mert e miatt panaszkodni, és mindig a jókedvű, munkája közepett vidám ember leveleit írta. Mikor azonban leragasztotta a boritékot, és az asztalra könyökölve vizsgálta szívét, azt vette észre, hogy attól a kimagyarázhatatlan fájó érzelemtől szorul, mely elutazása előtt való nap meggátolta őt abban, hogy kedvesétől bucsuzó találkozást kérjen. Mint akkor, a válás órájában, most is elfojtotta azokat a szavakat, a melyeket nem mondhatott ki és a panaszokat, a melyek néma bánattal nehezültek lelkére. És mint akkor is, ez a nemes, ez a minden aljas önzéstől ment lélek, önmagában kereste az okot, mely megmagyarázhassa Tillièresnével való viszonyának megváltozását. Magát vádolta azért, hogy Juliette nem szereti őt többé. Azzal a szemrehányással illette magát, hogy zsarnok és kellemetlen. Tervezgette, hogyan fogja magát viselni, hogy barátnője ismét a régi legyen. Szerelmének egész erejét arra fordította, hogy megtudja, melyek voltak ama tulajdonságok, melyek előtte e nőt oly drágává tették. Szomorusága ilyenkor néma imádássá vált és ez épp abban a pillanatban történt, mikor az a bálványozott nő, legujabb levelét fölbontva, így szólt: »Beh megváltozott...« És igyekezett igazolni maga előtt hetek óta tartó vétkes hallgatását.

Mikor a lélek így csordultig tele van a fájdalom zavaros elemeivel, a legcsekélyebb külső hatásra kész benne a forradalom, épp úgy, mint ha elektromos áramot vezetnek keresztül az edényen, melyben addig elegyedés nélkül halmozódtak egymásra a kémiai szerek. Új kombinációk keletkeznek és pedig oly gyorsan, hogy csodásaknak látszanak. Henry de Poyanne,

mielőtt Avançonnal találkozott, és reggel, a keleti vasut vonatján, mely Páris felé vitte, érezte, hogy nem volna képes Tillièresnével őszintén beszélni, föltárva előtte szívének titkos haldoklását. Sejtette, hogy még hónapokon át fog tartani ez a hallgatás, mely őt oly régtől óta nyomasztja. A kegyetlen diplomata még be se fordult a rue Saint-Dominique sarkán, mikor a gróf már nemcsak lehetőnek, de kikerülhetetlennek is érezte a Juliettetel való nyílt beszédet. Oly szüksége volt rá, mint a lélekzésre, a járásra, az evésre; mert az, a mit hallott, egyszerre határozott s egyben türehtetlen alakot kölcsönzött sejtelmeinek... E váratlan beszélgetés után, az első perczben esztelen és szörnyű fájdalmas képzetek rohanták meg. Az történt vele, mint mikor egy ügyetlen kéz hirtelen a titkolt sebre tapint. A helyett, hogy számot vessen azzal, a mit hallott és a mit ki kell magyarázni: egyszerre fényképi pontossággal jelent meg előtte Juliette lakása, melyhez szerelmének legédesebb emlékei kötik: a kis fehér-kék szalon, az íróasztal az üvegajtó mellett, az ablakon át látszó ágak és a szeretet, gyöngédség e keretében a gyűlöletes vendég, Casal, a kit ő oly rossz oldaláról ismert meg a szegény Pauline de Corcieux révén. Az a gondolat, hogy ez ember ide jár, gyötrelmes érzést támasztott benne, melyet csak növelt Juliette képe, ki, mint egykor, kedves zsöllyeszékében, a kandalló mellett a szögletben ül, vendégével beszélgetve, aztán este íróasztalára könyököl, hogy írjon, neki, Poyannének, elhallgatván e gyűlöletes látogatást, mert a nő nem kételkedhetett abban, hogy ez a látogatás kedvesére nézve gyűlöletes. Ez aggódo ember gondolatában rögtön fölmerült az a jelenet, mely Besançonba való utazása előtt játszódott le. Hallotta ez este mondott saját szavait és Juliette nézése megjelent emlékezetében. Szent Isten! Hát lehetséges volna, hogy már akkor hazugság lappangott abban a két szemben? E fájdalmas víziók kavargása közepett a gróf ugy elcsüggedt, hogy szeme könnybe lábbadt, melléből zokogás tört ki és levetette magát a dolgozószobájabeli kerevetre; és ez a bátor katona, ez a talpig férfi politikus, ez az őszinte keresztény siránkozott, mint egy gyermek:

- Hogyan tehette azt? hajtotta egyre, sirva. Egyszerre, a mint hangosan ejtette ki e szavakat, egy hirtelen föltámadt emlék dermesztette meg szívét. Eszébe jutott, hogy ugyanezt, szóról-szóra ezt mondotta most tizenhárom éve, aznap, mikor megtudta, hogy felesége megcsalja őt. E két válság hasonlósága oly erővel rohanta meg, hogy az éles fájdalom reakciót idézett elő. A lelki életben vannak az energiának hirtelen kitorései, melyek épp úgy az önfentartás ösztö-
nének spontán megnyilatkozásai, mint a minő a testben mutatkozik a végső veszedelem óráján, például az a mozdulat, melylyel a fuldokló ember ragaszkodik az uszó fadarabhoz. Érzelmünk csak azután halnak meg, miután minden erejükkel megküzdöttek a létért. A Juliette iránt való szenvedélyes szerelem sokkal mélyebben élt a gróf szívében, semhogy haldoklása közepett ne védekezett volna; és ez a szerelem föllázadt az ítélet ellen, a mely az annyi év óta imádattal szeretett kedvest egy sorba helyezte a becstelen feleséggel. Poyanne fölkelt a kerevetről. Végigsimitotta arcát és fenszóval, dühösen ezt mondta:

- Nem, ez nem igaz.

Azzal az a gondolat, melyet ily szilaj haraggal kergetett ki elméjéből, az az iszonyatot keltő föltevés volt, hogy Juliette Casal szeretője. Elég volt egy pillanatra fölidézni a szennynek e vízióját, hogy lelke rögtön visszaborzadjon, a nők hibáinak ama heves tagadásával, mely a tiszta és hű férfiak szerencsés kiváltsága. A gyanakvásra nem az visz bennünket, ha megcsalattunk, hanem az, ha mi csaltunk. A gróf azért hitt föltétlenül Tillièresné becsületében, mert ő mindig kifogástalanul viselkedett e nővel szemben és Julietteet önkéntelenül saját maga után ítélte meg. Ez a mély hit érintetlen maradt mély fájdalmában is, és minden erejével ellene szegült a sértő és megalázó gondolatnak, mely nemes lelkén átvillant. Lelki tulajdonságaink óraműve olyan, hogy egyetlen rész megérintésétől rögtön végig rezdül az egész szerkezet; így támasztotta föl ez emberben a megsértett érzelem az akarat erejét.

- Ej, józanul kell gondolkozni, mondta magában. És föl s alá kezdett járkálni, épp oly éles analízisba merülve, mintha valamely parlamenti kérdésről volna szó. A jelen civilizált emberében mindig a mesterség kerekedik fölül a válságok közepett, mihelyt az első nagy rázkódás kissé enyhült. Ilyenkor az író mint író gondolkodik, a színész mint színész, és a *debater*, minő Henry de Poyanne is volt, mint *debater*. És pedig azzal a szigorú logikával, mely épp úgy alkalmazható a szív életének aprólékosságaira, mint a politikai problémákra; sőt csaknem azonosak még a szavak is, a melyekkel él.

- Igenis, gondolkozzunk józanul, mondá magában a gróf, és mindenekeelőtt határozzuk meg a kérdést... Tehát Juliette gyakran, igen gyakran találkozott Casallal. Avançon azt mondta, hogy mindennap. De vajjon nem túloz? Mi súlya van tanuságának? Erős ítéletű, de szenvedélyes ember... Mindegy. Szenvédélye voltaképp bizonyosság. Hogy reggel jött hozzám, hogy lesett érkezésemre, ez mind csak arra mutat, hogy igen nagy gyötrelmeket szenvedhetett... Tegyük föl, hogy igaz a dolog és vizsgáljuk. Juliette elutazásom óta gyakran találkozott Casallal, a kit egynéhány hét előtt még nem is ösmert; megnyitotta előtte ajtaját, mely nem könnyen tárul föl mindenki előtt és elfogadta ez embert, holott tudta, mint vélekedem róla... Annak, hogy ezt tette, csak két oka lehet... Vagy tetszik neki ez az ember, - és miért ne tetszenék? Hiszen szegény Paulinenek is tetszett... Vagy unatkozik és mindenkit elfogad, a ki szórakoztatja őt. Ez után más következik, s aztán megint más. Életmódja át kezd alakulni... Meglehet... Most vegyük fontolóra ezt a két okot...

Ez a végre önmagán uralkodni tudó értelem annyira fölbátorodott, hogy ez és hasonló mondatokba foglalta, hogy úgy mondjam, a helyzet pöriratát. A boldogtalan ember szíve azonban vérzett, mert a két ok közül mindkettőben benne lappangott az elmúlt napok sok lelki gyötrelme. Akár az történt, hogy Juliette elcsábította magát Casal valami szerelmes komédiájától; akár az, hogy e fiut pusztán szórakozásra vágyva fogadta be házába: minden arra mutatott, hogy Henryval való viszonyába belefárad. Érezte ezt maga is, mikor folyton hallgatott e látogatásokról. Némaságának e magyarázata nyilvánvaló volt a gróf szemében.

- Sajnálta engemet, - gondolta magában; és ez a gondolat, hogy mártíromság lett mártíromságában, mint a hogy az lenne mindenkire nézve, a ki szenvedélytől lobogva e sajnálkozással találkozik. Az ösztön súgja az embernek, hogy a gyűlölség, a hűtlenség, sőt még a kegyetlen cserbenhagyás mellett is marad egy kis remény, - a sajnálkozás azonban végét veti minden reménynek. A nő, a ki meg akart bennünket ölni, talán karjaink közé rohan, miután késével sebet ejtett rajtunk; az, a kit elcsábítottak, visszatérhet hozzánk, örülten a lelkimardosástól; és az is, a ki, míg távol volt tőlünk, engedett a bűn vonzásának. De az asszony, a ki kedvesében szánja a szerelmi szenvedést, melyet ő nem oszt meg többé; a kiábrándult barátnő, a ki szeretne bennünket lassan kigyógyítani, mint a hogy ő is kigyógyult a szertelen nagy érzések édes lázából: ne reméljük soha, hogy ez a nő valaha ismét úgy fog szeretni bennünket, mint a hogy mi szeretjük őt. Fussunk iszonyu jósága elöl, mely még azt sem engedi, hogy eléggé kiszenvedjük magunkat, kérjük, hogy legyen irántunk kegyetlen, űzzön el bennünket, gyötörjön mindhalálig. És kevésbbé fog bennünket kinozni, mintha kimél, ezzel a gyilkos nyájassággal, melynek minden édessége csak azt mutatja, hogy mit vesztettünk, elvesztvén e gyöngéd teremtés szerelmét. Henry de Poyanne képzeletében érezte e kegyetlen irgalmasság minden keserűségét és fölkiáltott fájdalomában: »Mindent, csak ezt ne; még a szakítást is inkább«. E pillanattól fogva nem habozott többé, és mikor délután két órakor a rue Matignonba érkezett, oly erős akarat élt benne megtudni mindent, mint a minő háborúkor az a szándéka lehetett, hogy a hadseregbe lép. Mit fog megtudni? Halálos borzongás futotta végig a gondolatra, hogy az az imádott száj talán ezt fogja neki mondani: »Igaz, én önt nem szeretem többé«. De a kétségnek bizonyos fokán a legrettentőbb bizonyosság is jobb, mint a szívnek ez éjszakája, mikor semmit sem tudunk arról, a kit annyira szeretünk; és Avançon beszéde egyszerre eddig vitte ezt a már is beteg embert. A négy óra alatt, mely a diplomata

látogatásától a XVI. Lajos korabeli kis szalonba léptéig eltelt, megmérhette a lelkében támadt seb nagyságát. És vajon van-e sebe ennek az asszonyi léleknek is, a ki előtt ő most föl fogja tárni nyomoruságát? És miért engedte idáig jutni a dolgokat, mikor minden magyarázgatás már csak a multban elkövetett és helyrehozhatatlan hibákat mutatja! Midőn az ajtó megnyílt Henry előtt, Tillièresné egyik mély régi zsöllyeszékében ült. E butorok ma oly szépen megfakult selyme talán hallotta most száz éve, hogyan szakított Juliette szépanyjával a kegyetlen Alexandre Tilly. A nemes Poyanne és a híres cinizmusu csábító között semmi hasonlatosság nem volt. De Valmont vetélytársának boldogtalan kedvese nem lehetett kétségbeesettebb, mint szépunokája 1881-ben. Bár a májusi nap mindent elárasztott vidám verőfényével és az ég bekéklett az ablakokon, a kertben pedig már zöldeltek a nagy fák, Juliette mégis begyújtatott a kandallóba. Hosszú, leomló, fehér ruhába burkolózott; arcza bágyadt halavány volt, szemén látszott az álmatlanság, ajkát fájdalmasan összeszorította; egész valója elárulta, hogy didereg a belső hidegtől, a melyet semmi tavasz nem tud fölmelegíteni. A gróf megfogta kezét, hogy megcsókolja, és érezte, hogy az izgatottságtól nyirkos kis kéz reszket. Mikor ez a boldogtalan ember így legyőzötten, megtörve találta azt, a kit vallatni jött, bár bíró lappangott benne, egy pillanatra elfeledte saját fájdalmát. Összeszorult szíve, hogy ez imádott arcz vonásait ily elkényszeredetteknek, szinte gyűrötteknek látja. Hogy kétségbeesése teljes legyen, egy külsőség mindennél jobban elárulta kedvese lelki tusakodását: Juliette kék szeme egész feketének látszott, mert a kitágult pupilla csaknem egész az iris széléig terjedt. Mely titkos kín gyötrötte e mód nélkül érzékeny teremtes lelkét? Poyanne önkéntelenül intézte magához e kérdést és e szemmel látható szenvedést azoknak az ismeretlen érzéseknek tulajdonította, melyeket Avançon besugása árult el előtte. E gyors gondolatok is megváltoztatták arczát, és a nyugtalanságban vergődő Tillièresné azonnal kitalálta, hogy magyarázatokat akar tőle kérni. Magyarázatokat! De miről? Reggel érkezett meg, tehát még nem hallhatott Casal látogatásai felől. Juliette az elmúlt álmatlan éjszakán eltökélte magában, hogy Henryt első találkozásukkor értesíti e látogatásokról. Ehhez azonban az kellett volna, hogy Poyanne derült kedvben legyen; most pedig oly mogorva és neheztelő. Ennek oka bizonyosan a Besançonban kapott levelek. Juliettenek egy hét óta alig volt annyi ereje, hogy egynéhány sort vessen a papirosra, melyből valamikor lapot lapra halmozott... Mig mindkettejük elméje e gondolatokkal foglalkozott, beszélni kezdtek és azokat a banális szavakat váltották, melyek a beszéd párbajaiban olyanok, mint azok a kis csatározások, melyekkel a vívók mulatnak, mielőtt komolyan mérnék össze kardjaikat. Poyanne leült és miután megtudakolták egymás mintlétét, meglehetősen nagy szüneteket tartva, ilyes frázisokat mondtak:

- Örvendek, hogy édes anyja is egészséges... De mikor ilyen szép az idő...

- Csakugyan, végre igazi áprilisünk van.

- Hát Candaleék?

- Ők is jól vannak. Gabrielle igen érdeklődött az ön utazása iránt.

- Pedig teljesen megbuktam.

- Majd helyreüti egy parlamenti diadallal.

Pedig be messze járt az ő közös gondolatuk az öreg Nançaynétól, a fiatal grófnétól, a tavasztól és az országgyűléstől! És mily keserves dolog az, mikor hosszú távollét után találkozik két ilyen teremtes, a kiknek magyarázatokba kell bocsátkozniok! Folyton halasztgatják a pillanatot, mikor kölcsönösen az egymás szívébe kell szurniok az igazság éles pengéjét. Végre ez a várakozás is türehetlenné válik, és az ember eltökéli magát, hogy beszélni fog. Mint Juliette is tette, egész valójában remegve. Megfogta Poyanne kezét és egyszerűen, de erőltetett mosolygással és szinte könyörgő pillantással, ezt mondta neki:

- Látom, Henry, hogy szomorú. Haragszik rám, a mért legutóbb mindig csak úgy futtában irtam önnek... De ha tudná, hogy mily beteg voltam és mily beteg vagyok most is, megbocsátana nekem... Nem növelné gyötrődésemet azzal, hogy látnom kell saját gyötrődését... Hiszen tudja, hogy sohasem birtam elviselni azt a gondolatot, hogy ön boldogtalan...

E mozdulat, e hang, e pillantás, mind őszinte és megindult volt. Már fél órája tartott ez a kínos együttlét és Poyanne még mindig nem ejtett ki egy szemrehányó szót sem; de Juliette érezte, hogy ez az ember szenved, és ez az érzelm, mely egykor szerelmének első indító oka volt, oly mélyen élt benne, a mint nem is sejtette. Szívében ismét rezegni kezdtek a romantikus szánalom hurjai, melyeket akkor rég a gróf szomorú vallomásai érintettek meg. Ez az érzelmek váratlan, önkéntelen, ellenállhatatlan fölébredése volt. Ha Henry de Poyanne pontosan tudott volna számot vetni azokkal a hatásokkal, melyeket e szerelmének jövődjére nézve döntő találkozás idézett föl, nem folyamodott volna más módszerhez, mint hogy fájdalmát mutassa. Ő azonban azt hitte, hogy igen ügyesen jár el, mikor hónapok óta valóságos egykedvűséget színlel. Most, hogy nem okoskodott többé, Juliette szemében ismét az a nemes és boldogtalan alak lett, a kit a nő oly szenvedélyesen sajnált, hogy végre beleszeretett, ama rejtelmes kötelék révén, mely a könnyörületességet összefűzi a szerelemmel és a vigasztaló rokonszenvet a kék viharaival. A szenvedély meghalt és meghalt a szerelem is. Juliette boldogságának álma most más valaki körül járt; de még mindig megvolt a szánalom mágnese, mely őt Poyannehoz lánczolta. Még csak nem is próbált védekezni ellene. Mint kiszámíthatatlan együgyűséggel maga is megvallotta az imént, e pillanatban valóban nem birta elviselni, hogy szenvedjen ez az ember, a ki pedig nem birta őt többé boldogítani. Henry épp e szánalomtól borzadt legjobban. Arcza még jobban eltorzult. Félre háritotta Tillièresné kezét és így szólt:

- Ne bántson, Juliette... Leveleit én soha sem méregettem a lapok száma szerint. És azért szerettem annyira leveleit, mert azt hittem, hogy önként erednek szívéből és nem mennek kötelesség számba...

- Háládatlan, szakította félbe a fiatal özvegy, szerető kaczerkodással. Hát azt hiszi: meg birtam volna állani, hogy ne irjak önnek?

- Igenis, azt hiszem, felelt Poyanne, látható erőfeszítéssel uralkodva magán. Jobb, ha őszintén beszélek. Az ön levelei nekem fájtak. Nem azért, mert futtában íródtak és kurták voltak, de mert kiéreztem belőlük azt, a mit most már tudok: hogy ön nem szólt hozzám nyílt szívvvel... Ön azt akarta, hogy leveleit naplójának tekintsem, és mégsem mondta meg bennök, hogy ön egy új barátságot kötött. Alig érkeztem Párisba, már meghallottam. Ismerősei sokat foglalkoznak e dologgal... Ez sértett engem mélyen; miért titkolózkodott előttem?...

Pillantásuk találkozott, mialatt a gróf irgalmatlan határozottsággal hangoztatta vádját, melyre Tillièresné ugyan el volt készülve, de nem hitte, hogy most rögtön fogja hallani. Most ő is összeránczolta homlokát és arcza egy fölcsapó vérhullámtól egy bibor lett. Poyanne ez egy-néhány szó révén nemcsak boldogtalan ember volt, de bíró is, és a vonzódáshoz azonnal kevélység elegyedett e szerető, de büszke asszonyi szívében. Szinte fenhéjazva felelt:

- Sohasem jutott eszembe, hogy titkolódzam ön előtt, Henry... De vannak dolgok, a melyeket jobb szeretek élő szóval elmondani, mint megírni... Tudom, hogy milyen félreértések támadhatnak a levelekből. Különben vallasson, aztán ítélhet...

- Barátnőm! sohajtott a gróf oly bánattal, melyből nem érzett ki többé semmi szemrehányás; be kevésbé ért ön engemet! Én vallassam önt! Én ítéljek ön fölött!... Mit nem mond nekem Juliette! Kérem, ne higgye, hogy féltékeny vagyok. Nem vagyok az. Nincs jogom az lenni. Sokkal jobban tisztetem önt, semhogy gyanusítsam. Ügyeltem én valaha ismeretségeire, mióta szeretem? Megtörténhetett, hogy néha attól tartottam, hogy meg fogja bánni egyik vagy másik ismeretségét; de hogy e miatt kételkedtem volna önben? Soha! De hogy ön, mikor nekem

levelet irt, megfontolta minden mondatát, a helyett, hogy önkéntelenül, magától szólt volna hozzám, hogy úgy bánt velem, mint olyan valakivel, a kit kimélni kell; szóval, hogy fél tőlem, és én azt érzem: ez hasogatja a szívemet. És fáj az is, mikor azt mondja, hogy félreértések lehetségesek közöttünk... Látja, nem maga a dolog bánt engem, hanem a mit mögötte sejtek, látok. Látom, hogy érzelmei megváltoztak. Látom, - ah, hagyjon szólnom! kiáltott Tillièresné egy mozdulatát látva; oly rég bánt engemet ez a gondolat, - látom, hogy vége közöttünk a bizalomnak, a szív összeforradásának, mely nekem már oly kedves szokásommá vált. Tudom, hogy épp úgy szeretem önt, mint egykor, de ön nem szeret engem többé. Ez az új barátság és ez a hallgatás nem valami döntő jel... Ha épp ez alkalomból beszélek így önnel, bizony nem azért teszem, mintha nagyobb fontosságot tulajdonítanék neki, mint a többinek. Reám nézve csak az ön szíve fontos... Juliette, ha csakugyan nem vagyok többé az önnek, a ki voltam, kérem legyen bátorsága megmondani. Lám, nekem van bátorságom kérdezni... Szeret még engemet? Ebben a perczben mindent meg bírok hallgatni. Ön azt mondja, hogy nem türheti boldogtalanságomat... Épp ez a borzasztó kétség gyötör legjobban... Vesse neki végét... Még az ön elvesztése sem volna oly kínos, mint nem tudni, hogy mit akar, mit érez...

Juliette észrevette, hogy hangja mindinkább megtörik és tompul, a mi még szavainál is jobban mutatta lelki gyötrelmét. Látta, mily végtelen aggodalom kifejezésével fordul feléje ez a máskor beteges, bágyadt arcz, melyet e perczben most átváltoztatott a nagy fájdalom bűbája. Most bizonyos volt abban, a mit hónapok óta kétségbe vont, - talán jól is esvén neki ez a kétség, - hogy Poyanne igazat szól, mikor azt mondja, hogy ez a szerelem az ő szívében mélységesen gyökerezik. És szinte türhetetlen fizikai érzést keltett benne az a gondolat, hogy valóban kitépné ezt a fájó szívet, ha azt felelné neki, hogy nem szereti. A vádló kérdésre föltámadt kevélysége: hogyan maradhasson meg e kétségbeesés legyőzött szelidsége előtt, mely maga adja kezébe a fegyvert és azt mondja: vágj!... Nem. Nem bánthatja. Nem bírta kiejteni a szót, mely visszaszerezte volna szabadságát, de végkép összezúzta volna ez embert, a ki szerette, a ki szereti őt. Azért adta magát neki, hogy boldog legyen, és most im, mily nyomorultan, mily sebesülten látja őt maga előtt! És ez az ő műve! Öntudatlan vágyódása a megújult élet után, mely Casallal való veszélyes érintkezésére vitte, - titkos föllázadásai viszonyának rabláncza ellen, - eltökélt szándéka, hogy a döntő napon megmenti függetlenségét, - fáradsága és szabadság után való törekvése, - és mindaz, a mi lelkében az utóbbi hetek alatt történt, mivé lett e vívódással szemben, mely megragadta és legyőzte? És ime, szemébe esztelen könnyek szöktek; fölugrott, aztán térdre esett barátja előtt, és megfontolás, okoskodás nélkül átölelte nyakát, mint egy beteg gyermekét; a megindulástól remegő férfi pedig, a kit a legvégsőbb aggodalom közepett egyszerre ily váratlan öröm ért, csak ezt bírta remegni:

- Sirsz? Hát szeretsz még? Nem, ez lehetetlen!... Szeretsz? Szeretsz?...

- Hát nem érzed? felelt Juliette sirva. Lásd, azt akarom, hogy soha, soha, soha többé ne legyen ilyen perczed, mint ez... Miért nem szóltál előbb? Miért irtál nekem te is olyan hideg leveleket?... De vége... Ne szomorkodj többé. E pillanatig nem is tudtam, mi vagy te nekem. Örökre a tied vagyok... Esküszöm, hogy sohasem beszélek többé azzal az emberrel, a kire gyanakodtál... Hallgass... Esküszöm neked... Te sem fogsz többé róla beszélni... Hidd el, ha mondom, hogy nem magam miatt fogadtam el, hanem egy barátnőm kedvéért, a kit ő szeret... Mindegy, ne kerüljön többé köztünk szóba soha... Azt akarom, hogy boldog légy, hogy ne kételkedjél többé se magadban, se bennem, se szerelmünkben... Legyen életünk olyan, mint volt. Mikor megyünk hozzánk?... Holnap... Jó? Mosolyogj rám, nézz rám... Te vagy az én mindenem!...

Juliette látta, hogyan világosodik meg ez arcz az elragadtatástól, mely fájdalmas volt, de édes a nőnek, kinek szívében e pillanatban csak ez az egy érzelm volt. Hazudott, mikor azt mondta, hogy szereti, - de hazudság volt-e ez? - és e perczben igazán úgy remegett, mintha

csakugyan szeretné. Pedig tudta, hogy önmagához méltatlan dolgot cselekedett, mikor azt mondta, hogy Casalt csakis egy más nő kedvéért fogadta. Igen, tudta, - vagy tudnia kellett volna, - és tudta azt is, hogy vétett női méltósága ellen, mikor légyottot kínált és kért passyi kis lakásukba. De bánta is ő mindezt; csak hogy nem kellett többé éreznie ama fájdalom borzasztó visszahatását. Henry pedig így szólt, e kérdésével is mutatva, hogy sebe mily mély volt:

- Esküdjél meg, hogy csakugyan a szerelem szól belőled.

- Esküszöm.

- Bizony e szerelem nélkül nem tudom mi lett volna belőlem. Azt mondod, hogy előbb kellett volna szólnom... De mikor szeretünk, fáj, ha nem találják ki! Tudom, hogy szabad vagy. Ha az imént azt felelted volna, hogy nem akarsz többé az enyim lenni, nem illettelek volna szemrehányással; azt hiszem belehaltam volna, mint a hogy meghal az az ember, a ki elől elzárják a levegőt... De igazad van, vége... Ilyen nagy örömért, mint ez a mostani, szívesen szenvednék talán még többet is... Mily boldog vagyok! Mily boldog vagyok!

- Igazán? kérde Juliette, szinte megdöbbenve.

- Igazán, felelt Henry, kebeléhez szorítva e drága főt, és nem vette észre, hogy az a két szem, mely az imént oly rajongva nézett rá, hogyan komorodik el egy hirtelen látomástól. Pedig ezt a látomást a szegény asszony egész erejével el akarta űzni, mert oly szenvedéllyel viszonzta a csókot, hogy kedvesének ettől egymagától eltűnhetett volna minden kétsége, ha ugyan még maradt kétség benne. Ez az ember kora és csalódásai mellett is sokkal ifjabb, becsületesebb és egyszerűbb volt, sem hogy gyanította volna, hogy a szenvedély e fellobbanásának oka az az iszonyu lelki mardosás, mely kedvesében egyszerre föltámadt. Juliette érezte, hogy mikor kitörő szánalomból ismét Poyanne karjai közé vetette magát, nem tudta feledni a másikat.

II. Dualizmus.

Mikor Henry de Poyanne távozott, azt az ígéretet vivén magával, hogy másnap reggel találkoznak a passyi kis lakásban, Tillièresné a nyugalomnak valami furcsa érzése fogta el, - azé az elkényszeredett nyugalomé, mely a döntő pillanatok után szokott következni. De ez csak addig tartott, míg ismét tudatára ébredt szívbeli küzdelmeinek. Mint rendesen, felöltözött, hogy délelőtt kikocsizzon, elvégezni apró teendőit. De mikor beült kocsijába és kiszólt, hogy hajtsanak a varrónőhöz, ki már várja, ismét oly szomorúság szakadt rá, hogy irtózott a gondolatától is, most ruhát fölpróbálni és érezte, hogy nem bírja megtenni előre tervezett kis bevásárlásait. Mikor befordultak a faubourg Saint-Honoréra, már mást gondolt és azt mondta kocsisának:

- Menjünk előbb a boulognei erdőbe, arra a merre szoktunk..., egész a Muetteig.

Tavaszzal, mikor az ég ily tiszta kék volt, mindig ki szokott hajtani a boulognei erdőnek ama részébe, mely a második tó és a lóversenyterek között van. Itt szokott egyedül sétálni. Mindig egy félreeső úton ment oda, melyet cselédei már ismertek: a császárné avenuejét átszelő fasoron, aztán az erősségek mentében. Itt vannak a kaczer párisi erdő legmagányosabb útjai, a honnan a szem olykor ellát a meudoni messze halmokig. Három órakor a lovasok ösvénye még teljesen elhagyatott; alig akad egy-egy excentrikus ember, a ki a reggel összetaposott utra terelje paripáját. Öreg emberek, külvárosi polgárok, szünidőnek örvendő diákok élénkitik meg vidékies étellel a széles utakat és a szűkebb ösvényeket. Tillièresné ezeken az ösvényeken szeretett sétálni, a fák között, szemével kísérve kocsiját, mely künn, távolról kísérte. Itt egyedül és bizton, csöndesen engedte át magát az igazi természet érzésének, mely oly ritka Párisban. Nézte a falevelek gyöngye, szinte átlátszó zöld szövetségét; a gyöpon álló magányos, ágas-bogas tölgyet vagy a virágait ringató gesztenyefát. Lábánál virágok nyíltak a fűben: kékes veronikák és rózsaszín szirmu fehér százszorszépek. A magas kék égre finom szürke gőz szállt föl. Juliette hallgatta a madarak énekét, mint mikor már álmodozni kezdő gyermekkorában a nançayi vadon park ösvényein járkált. Némely helyen, a sötét lombú skót fenyvek között, a szél olyanformán zúgott, hogy behunyta szemmel a tenger mellett hihette magát... A fiatal asszony olykor leült egy üres pad végére. Messziről lokomotív-füttty és tompa kocsidübörgés adott hirt az életéről, mely ott távol még mindig sűrög körülte, a ki feledte a világot és feledte magát... Határozatlan, zavaros, jóleső ábrándozás fogta el, burkolta be; gondolata összevegyült a tavasz bűbájával. És ez a hely, alig fél órányira a diadalívtól, épp oly békés, üde és magányos oázis volt neki, mint az ő kedves szülőföldének, Indrenak legvadonabb pontjai.

Béke és ábrándozás, - ezt szokta keresni és megtalálni Juliette e sétáin; és még komolyabb volt, mikor hazatért, még inkább belenyugodott abba a sorsba, a melyet a növények tanácsolnak öntudat, ambíciók és kívánságok nélkül való szépségükkel... Mely gondolat lakozik a növényben? Az, hogy adott alakjában, kijelölt helyén legyen, semmi egyéb. Nincs szükség filozófiára, hogy meghallgassuk, megértsük a fák és virágok e nyugasztaló tanácsát. Elég, ha nem zárjuk el szemünket a dolog harmóniája előtt és érezzük okoskodás nélkül. Vannak azonban órák, mikor a természet alázatossága nem oktat bennünket, de épp fölláztat tetszelgő nyájasságának ironiájával, ha valami bánatunk van. A világosságban fürdő levelek, a madárének, a virágok kelyhei nem csupán azt mondják: »Nyugodj bele a sorsba!« Ezt is mondják: »Engedd át magad az ösztönnek, mi is úgy lettünk boldogok...« És mikor a kötelesség is megszólal bennünk, azt parancsolva, hogy fékezzük meg és fojtsuk el a szabad boldogság ez ösztönét, a májusi ég, a vidám zöld lombok, a derült nap mind fölkelte bennünk a legyőzött szerelem keserűségét. Mennyire csalódott Tillièresné, ha azt remélte Poyannennal való talál-

kozása után, hogy ez a séta meg fogja nyugtatni idegeit! A zsenge lombok ernyője alatt, az utak mentén, a szokott békés álmok helyett, azt a kikerülhetetlen, azt a kegyetlen gondolatot találta, hogy e találkozás után végkép le kell zárnia ajtaját Casal előtt. Ezt kell tennie, mert megígérte, bár az is igaz, hogy Poyanne föl sem vette ez ígéretet. De föl sem venni annyi volt, mint elfogadni. Nem bocsáthatja többé Casalt házába, mert ha bebocsátja, a két férfi előbb-utóbb találkozni fog nála; és majdnem elájult már csak a gondolattól is, hogy mily pillantást fog váltani ez a két ember egymással. Be kell zárnia ajtaját azért is, mert Poyanne kedvese és hű akar maradni hozzá. És most már tudta, hogy Casalt elfogadnia becsstelenség volna, - mert szerette őt!

Igenis, szerette. Ezt a bizonyosságot, mely ellen összegyötrött, boldogtalan lelke hiába küzdött napok óta, az az örült fájdalom árulta el előtte, mely mindig megrohanta, valahányszor arra gondolt, hogy válniok kell... Szerette őt! De miként van az, hogy ez a szerelem az imént nem volt oly erős, hogy bátorságot adjon neki szabaddá lenni, elfogadva Poyanne ajánlatát, és kimondva azt, a mit vártak tőle: »Nem szeretem önt többé.« Csakhogy ezt nem mondhatta volna őszintén, mert máris megcsalt kedvesének fájdalmát oly hatalommal érezte szívében, hogy szinte belebénult új szerelme és a boldogság felé szárnyalása. Az érzégsnek mely örült zavara vitte arra, hogy e pillanatban mind a két férfi egyszerre foglalja el lelkét? Benső valójának egész áramlása az egyik felé vitte; de ha közeledni akart hozzá, keresztül kellett gázolnia a másikon és ezt nem bírta tenni. Most látta csak, mily rettentő súlylyal nehezedik rá a fájdalom diktatúrája, melyet az az ember gyakorol rajta, a kinek a maga jószántából évek óta kedvese, - és érezte, hogy ezt a diktatúrát soha, soha nem fogja lerázni. Maga előtt látta Henry szemét, hallotta hangját. Ez emlék ismét kínos száналommal töltötte el. És vajjon csakugyan szánalom volt ez? Ha csupán sajnálunk valakit, nyugodtak maradunk vagy legalább uralkodni tudunk magunkon e fájdalom mellett; Juliette azonban, mikor látta kedvesének szemében, arcán, beszédében ezt a lelki haldoklást, halálos gyötrelmet érzett valójának valójában, szívének szívében. A személyes lét energiája egyszerre megszűnt benne; és mégis Raymondt szerette!... Maga előtt látta derült pillantását, mosolygását, nemes arcát, a báj, mely minden mozdulatából sugárzott és a mely őt már hetek óta percről-perczre észrevétlenül annyira megittasította, hogy vele örökre szakítani annyi lett volna, mint leszállni a sir sötétébe és hidegbe. Szerette őt, de mily különös, beteges volt ez a szerelem, mely nem bírta régi vonzódását egészen megszüntetni! És mégis szerelem volt. Ha Juliette kételkedett volna benne, nagy lelki harcra ezen a tavaszi délelőttön meggyőzte volna. Azt érezte, hogy lelke tele van szerelemmel, szeme könnyel és örülten vágyódott, hogy Raymond mellette legyen, hogy nézhesse őt, hogy karjára támaszkodhassék, és hogy mindezt ne tiltsa semmi... A levegő langyos bágyadtsága, a láthatatlan virágok illata a szellőben, a tündérszép évszak szelid ege, - minden felköltötte benne a boldogság álmát, mely néha úgy fölvidit, néha úgy elszomorít az ilyen derült napokon. Hol Casalt idézte föl, hogy elmerüljön ez álomban, hol Poyannet, hogy ellene tudjon szegülni, kétségbeesve ezen a kimagyarázhatatlan szörnyű dualizmuson, mely hatalmába ejtette. Egész erejével ragaszkodott a szándékhoz, hogy hű marad első szerelméhez, a mi a nemes nőkben a becsület és mintegy a hiba jóvátétele. Bármit is mondjon a moralista aforizmája, nem ritka az olyan asszony, a kinek egész életében csak egy szeretője volt. Az már ritka, hogy ha kettő volt, ne lett volna több is. Ebben az átmenetben, az egyetlen szenvedélyből a második gyöngeségre, hervad el örökre az önbecsülés virága, melyre egy büszke teremtésnek épp oly szüksége van, mint a levegőre és a betevő falat kenyérre.

- Nem, mondogatta magában Tillièresné, én az Henry felesége vagyok. Egész életemre neki adtam magamat. Még ha nem is törődném fájdalmával, neki és magamnak tartozom azzal, hogy hű maradjak hozzá. Érzelmeimért nem vagyok felelős, de tetteimért felelős vagyok. Erős akarok és fogok lenni... Akarok..., és megfeszítette minden energiáját, hogy legyőzze a bor-

zasztó szorongást, mely egész lelkét elfogta, mikor ezt mondta magában, végső gyönyörűségét lelvén abban, hogy elméjében hangoztat egy keresztnevet, melyet ajka sohasem ejtett ki:

- Nem fogom többé látni Raymondt!

Két óráig sétált így, testi mozgással akarva csillapítani a lelkében duló tusakodást. Mikor végre kocsijába szállt, röpködő gondolata legalább megnyugodhatott egy pozitív elhatározáson. Érezte: nem lesz ereje megmondani Casalnak, hogy nem akarja őt fogadni, hogy nem fogadhatja őt többé. Minden magyarázat nélkül be nem bocsátani őt, kvalifikálhatatlan eljárás lett volna, és erre Raymond nem is szolgált rá. Juliette tehát föltette magában, hogy Candalenéhez fog fordulni: kérné meg a fiatal embert, hogy ne járjon többé hozzá, egyszerűen azt az ürügyet adva okul, hogy az öreg Nançayné rossz nyelvek beszédét hallotta Casalról, s most Juliette és anyja közt némi surlódások vannak e miatt. Hogy e csellet mily bajok fognak járni, azt csak akkor vette észre, mikor a boulognei erdőből Candalenéhez hajtatott és elmondott neki mindent, Gabrielle pedig szőke fejét rázva, így felelt:

- Tudod, hogy én mindent megteszek a kedvedért; de vajjon fog-e hinni ennek az oknak?

- Akár hiszi, akár nem, folytatta Juliette, meg fogja érteni, hogy nem akarom őt többé fogadni és sokkal gavallérabb ember, semhogy megkísértené a tolakodást.

- Szeret téged, szólt Gabrielle.

- Ne mondd ezt, szakította félbe hevesen Tillièresné, nem szabad nekem mondanod...

- De, édesem, csak azért mondom, mert esetleg magyarázatot kívánhat...

- Nos, mondá Juliette tompa hangon, akkor még mindig elég időm lesz ismételni előtte azt, a mit már tőled tudni fog.

- De vajjon lesz-e bátorságod? kérde a grófné.

- Ah, szólt Juliette, tenyerébe temetve arcát, te nem bizol többé bennem, mióta mindent megvallottam neked... Lásd, mennyire nem tisztelsz már!

- Hogy én nem bizom benned! kiáltott Candalené, megölelve barátnőjét. Hogy nem tisztellek többé! Sohasem tudtam meg jobban, mennyire szeretlek, mint tegnapelőtt... Ha sejtenéd, mint gondoltam rád egész éjjel, hogyan reszkettem, mikor eszembe jutott, mint fogsz találkozni Poyannennal, és mily aggódva vártalak! És hogy ne tisztelnék? Miért? Az én végzetes oktalanságom nem találta ki a titkos kötelezettséget, mely tégedet oly ellentállóvá tett, mikor ezt az új barátot adtam neked... Mert én adtam neked... Az igaz, hogy most már félek...

Aztán végtelen aggodalmat látva Juliette szemében, így folytatta:

- Ne hallgass rám, bolond vagyok. Igérem, hogy ügyes leszek és megkiméllek e látogatástól... Casal nem fogja gyanítani a viszonyt, a mely miatt szakítasz vele. Tehát nem lesz féltékeny. Nem is sejti, hogy mily érzelmekkel viseltetsz iránta. Nem fog merni ellene szegülni védekezésednek... A jövő héten pedig mi ketten elutazunk Nançayba vagy Candaleba. Jó lesz? Ugy foglak ápolni, mintha testvéred volnék. Kényeztetni foglak. Meggyógyítalak. De kérlek szépen, ne mondd többet, hogy nem szeretlek annyira, mint tegnap!...

- Mily jól esik nekem ez a beszéded! Aztán barátnője vállára hajtotta fejét: Ez az egy hely van a világon, a hol nem szenvedek. És oly jól esik, ha azt mondod nekem, hogy nem vagyok szörnyeteg teremtés...

Candalenének örökké emlékezetében maradt ez a sohajtás, mely a legsötétebb, legfájdalmasabb erkölcsi küzdelmek prédájává lett lélek mélyéből fakadt. Gabrielle még szeleburdiságból sem mondott volna többé olyasmit, mint a mit az imént aggodalma csikart ki belőle, mikor

Juliette sejthette, hogy nem bizik karakterében. De a kedves grófné hiába halmozta el szegény barátnőjét gyöngéd vigasztalásokkal, egy szavával már elárulta, hogy Tillièresné az ő szemében nem az az asszony, a ki volt. A mint a tiszta és büszke Gabrielle csak kimondta Poyanne nevét, az a látható erőlködés, a melybe neki ez a két szótag kiejtése került, már átalverte azt a most oly könnyen sebhető, fájdalmas szívet. Imádatra méltó kedveskedése nem tudta egészen eloszlatni ez impressziót. És hiába bizonykodott, hogy követsége Casalnál jól fog végződni, nem bírta eltörülni első fölkiáltásának hatását: »De vajjon hinni fog-e ennek az oknak?«...

Tillièresné, mikor távozott a grófné házából, a helyett, hogy megnyugodott volna abban, hogy kiesztelt terve végre fog hajtódni, még izgatottabb és még nyomorultabb lett, mint az előbb. Észrevette, hogy beteg lelkébe egy bűnös remény lopózott, a mi ugy megborzasztotta, mint valami gonosztett. Őszinte volt, mikor eltökélte magában, hogy nem fogadja többé Raymontt, - és őszinte volt, mikor Gabriellet megkérte a közbenjárásra. És mégsem állhatta meg, hogy ne kívánja, hogy barátnőjének sejtelve beteljesedjék, s hogy a fiatal ember még egy döntő találkozást kérjen tőle. Valami különös bonyodalom révén, mely neki borzasztó lelki mardosást okozott, ellenállhatatlan vágyódás támadt benne a válás órájában biztosan megtudni, hogy Casal szerette őt. Ez a következtetés természetesen az olyan szívből, mely nincs egészen elszánva. Ez történik velünk, valahányszor elhagyunk egy bálványozott teremtet olyan okokból, melyekhez semmi köze a szerelemnek: büszkeségből, érdekből vagy nemességből. Mely férfi tudja fölláldozni imádott kedvesét még a legparancsolóbb kötelességnek is, és meg tud-e neki bocsátani, ha gyorsan megvigasztalódik? E különös érzelemben nem csupán a hiúságnak van része. A szenvedély mutatkozik benne, legyőzhetetlen önzésének őszinteségével. És Juliette ezt csak Candalenénál tett látogatása után értette meg. Megtudta, hogy gyöngé a szenvedélylyel szemben, ama lelki jelenségnél fogva, mely ezentúl dúlt lelkének kegyetlen zürzavarán uralkodik és folytonos ellentmondásokba keverte őt. E két összeférhetetlen érzelmek között oszolván meg, annak kellett történnie, hogy a kettő közül mindig a felé hajlott, a melyet kénytelen volt fölláldozni; már csak azért is, mert a két érzelmek közül az, a melyik Poyannehoz fűzte, negatív volt és nem adott neki semmi gyönyörűséget. Mily lelki-furdalással gondolta ezt végig a következő éjszaka és másnap reggel! Nem bírta elviselni, hogy ez az ember szenvedjen miatta. Hogy megkímélje a szenvedéstől, eltökélte magában, hogy neki áldozza magát, testestül, lelkestül; és most, mikor kevésbbé látta őt gyötrődni, csakis a másokra gondolt! Hát valóban szörnyeteg volt, mint barátnőjének mondotta lelki tusakodása közepett?

Mily kimondhatatlan borzadály lakozott benne még igen soká a reggel miatt, mikor kedvesével találkozni kiment a passyi kis lakásba, hol már oly régen volt. És hányszor képzelte vissza, a mint a ház elé érkezik, aztán belép a lakásba, melyet a gróf, akár csak huszonöt esztendő szerelmes lenne, virágokkal diszített föl, - meg a többi. Pedig meglehetősen közönséges dráma volt az, mely e rejtelmes falak között lejátszódott. Esténként száz és száz hitvesi alcôveban ismétlődik, a hol a feleségek, kik szívében titkos szerelmet rejtegetnek, kötelességből adják oda magukat a gyakran halálosan gyűlölt férjnek. De az érdek, mely őket e megadásra viszi, legtöbbször oly erős, hogy elfojtja bennük ezt a gyűlölséget, az utálatot, sőt még a szomorúságot is, mert arról van szó, hogy a férjjel el kell ismertetni egy törvénytelen gyermeket, végét kell vetni a féltékeny gyanunak, vagy egyszerűen ki kell fizettetni a divatárusnő borsos számláját. Törődnek is ők azzal, hogy személyüket olyan gyönyörűségeknek engedik át, melyekben ők nem vesznek részt. Kecsegteti őket a tiltott boldogság reménye, és feledteti velük ezt az érzéki robotot, mely undok, ha nem mámorító. De az asszonyok között mégis vannak olyanok, a kik, bár házasságon kívül szeretnek, mégis hívek akartak maradni esküjükhöz, és nem engedtek e szerelemnek. Abban vagyunk minden büszkeségük, hogy elrejtik szívüket még az előtt is, a ki megzavarta. És azután is csak hű feleségek maradnak, bár

bennük a szenvedély rákfenéje, mely mind jobban berágódik belsejükbe. Ha a becsület és a szerelem e vértanúi között találkoznak olyanok, a kik elolvassák e hosszú és kinos benső tragédia történetét, érteni fogják, hogy mily tömördek bánat szakadhatott Juliettere e légyotton s e légyott után. Pedig ő kínálta elsőbben. És még sem tudta csalódásba ringatni azt, a kit boldoggá akart tenni, - ezen az áron! Mert a gróf, mikor elváltak, olyant mondott neki, a mi e gyötrődő asszonyi szivbe mint éles törpenge hatolt:

- Nyugtasson meg, hogy maga miatt és nem miattam jött ide.

- Magam miatt, ön miatt? szólt Juliette remegő mosolygással; hát meg tudom én különböztetni az ön boldogságát az enyémtől? Hova gondol?

- Oly szomorun néz rám! Jól ismerem pillantását.

- Mert beteg vagyok egy kicsit, mondá Tillièresné és fölvolta gyöngé vállát; mozdulatában benne volt ama nagyon szenvedő teremtetek bája, a kik már nem birnak többé küzdeni. - De semmiség az egész. Mikor látom viszont? Holnap? Eljön hozzám két órákor?

- El, felelt Poyanne, kedveskedően vonva őt magához; és önnek igaza van: én nyugtalan, hóbortos, bolond vagyok... Ha nem szeretne engem, vajjon itt lenne? Bocsásson meg...

- Én bocsássak meg neki? töprenkedett Juliette egynéhány percz mulva a kocsiban, mely hazafelé vitte. Milyen gyöngéd szegény! Nem szabad többé kételkednie bennem; ezzel tartozom neki. Egész életem az övé. Lelkiismeretem előtt a felesége vagyok... Milyen nehéz eltitkolnom előtte a mit érzek!... Szeret engem... Mennyire szeret engem!... - Aztán önkéntelenül egy más kép felé fordult. Casal jutott eszébe: Ő is szeret engem, vagy azt hiszi, hogy szeret. Azt hiszi... Két hét mulva már elfeledte ezt az egynéhány kedves hetet. Folytatni fogja előbbi életét. És ha kiejtik előtte a nevemet, majd azt mondja magában: »Ej, tudom, a kis Tillièresné, a kinek udvarolni kezdtem... S aztán az anyja megakadályozta...« Vége, vége... Oda van szép álmom, hogy jótekonny hatást tegyek rá, hogy kiragadjam a korhelységből, hogy megmentsem azt, a mi benne értékes, hogy visszatartsam a mélyebbrebukástól!... De legalább bebizonyítottam neki, hogy vannak becsületes asszonyok is, a kik nem engedik, hogy olyanokat mondjanak nekik, a miket nem volna szabad hallaniok. Velem szemben oly egyszerűen, oly szépen viselkedett!... Becsületes asszonyok? Istenem, ha tudná... - Érezte, hogy e gondolatra elpirul fátyla alatt a bérkocsi sarkában.

Hazatérve is ilyféle frázisokat ismételtgetett magában, de nem birta legyőzni azt a valóságos megszállást, mely arra kényszerítette, hogy minduntalan Casalra gondoljon, egy-egy pillanatig tartó, valóság erejű vízióban. Lelkünknek nem ugyanaz a része gondolkodik és érez; Juliette tehát hiába akarta magát meggyőzni, hogy szakított a fiatalemberrel, hogy el kell felednie őt. Abban az órában, mikor tudta, hogy Raymond Gabriellehez fog menni, képzelete mindent eléje idézett... »Dél van. Most érkezik haza a boulognei erdőből és megtalálja Candalené levelét, ha ugyan nem kapta meg már reggel. Töri egy kicsit a fejét, hogy ugyan mit akar neki mondani Gabrielle. Talán azt hiszi, hogy a mult héten emlegetett kirándulásról van szó, barátja Herbert lord yachtján...« Mikor Tillièresné erre a dugába dőlt tervre gondolt, ábrándozásában megjelentek a zöld halmok, a kék viz, a tiszta ég és a lassú, édes csevegés órái ez egyenletes mozgás közepett, mikor a kis gőzös lefelé szalad a folyón.

- Min töprenkedsz? kérdé anyja, mikor szemközt ült vele a reggelinél. Valami bánat ért?

- Dehogy, kedves mamám, felelt Juliette összerázkódva, mintha az öreg asszony világos szeme olvasni tudna szíve mélyéből. És hiába igyekezett mosolyogni, beszélgetni és kényeztetni anyját, az éleselméjű öreg csak rázta ősz fejét és némán nézte, mennyire elváltozott az ő kedves leányának arcza. Megkisebbedett, megfogyott. Mely titkolt baj bágyasztotta el az álmatlanságra valló pillákat és sápasztotta meg az arczot, melyen könnyek nyoma látszott?

Valami boldogtalan érzés lappang Julietteben? Mert a nemes, áhítatos Nançayné nem birta volna vétekekkel vagy lelkimardosással gyanúsítani gyermekét, mint a hogy nem birt volna megvigasztalódni akkor, ha megtudja az igazságot. Juliettenek fájt ez a föltétlen anyai bizalom még e perczben is, mikor annyi seb volt lelkén; szemrehányást tett magának érette és magányosság után vágyódott. Egyedül legalább átengedhette magát háborgó gondolatainak. Ezen a reggelen végtelen nagy megkönnyebbülés volt neki, hogy lemehetett kis szalonjába, hol az órára függesztvén szemét, belemélyedt a perczek és másodperczek amaz emésztő számíttatásába, melylyel a távolból odafűzzük magunkat szeretteink minden legcsekélyebb tettehez, hogy ha már nem lehetünk velük, az ő életüket éljük és az ő érzéseiket érezzük.

- Félkettőre jár... Most érkezett a Candale-palotába. Gabrielle fönt fogadja abban a szobában, mely neki annyi édes órát juttat eszébe. Ezek az órák sohasem térnek többé vissza... Gabrielle szólni kezd hozzá... Istenem, csak azt ne képzelje, hogy én félek magam beszélni vele... Nem. Azt fogja hinni, hogy ez egyszerűen az én nemtörődésem jele... De vajjon elhiszi-e?... Hallgatja Gabrielle beszédét. Ki tudja, hátha mindez csupa játék volt neki, és nem törődik azzal, a mit hall? De nem. Szeretett engem és csak tiszteletből nem vallotta meg... Mily gyöngédség lakozik e szivben, - amaz életmód mellett is!... Mi lesz most vele?... Óh ez borzasztó!...

Aztán fölriadt az öntudatlan elmélkedésből, melyben egész valónk átköltözik egy másik emberbe és a mely úgy végződik mint egy beteges álom.

- Egynegyed háromra, folytatta; vége. Bárcsak ne lett volna Gabriellenek több látogatója, hogy mindjárt hozzám jöhessen elmondani, hogy mi történt? De csöngetnek. Az ajtó nyílik... Ez csakis ő lehet...

Tillièresné óvatosan meghagyta, hogy senkit se bocsássonak be hozzá, kivéve Candalenét. Szinte elájult hát meglepetésében, mikor az inas bevezette azt a valakit, a kinek csengetését ő a falakon át is meghallotta, a végső idegfeszültséggel járó éles érzéssel. Casal állt előtte. Juliette fölugrott, hogy Gabrielle elé siessen. A fiatal ember váratlan megjelenésétől annyira megilletődött, hogy le kellett ülnie. Térde rogyni kezdett. Bár régtől megszokta mindig uralkodni magán, és bár érdeke volt, hogy elrejtse zavarát, érezte, hogy elsápad, aztán elpirul és torkán akadt a szó. Megindulása közepett nagy gyönyörűség volt látnia, hogy Casal nem kevésbbé megindult, mint ő, mert merész lépése Raymond-t is megfosztotta lélekjelenlététől. Mikor belépett a kis szalonba, nem volt sem az ő saját legendájabeli nőcsábító, sem a férfiromlottság mesterkedéseihez szokott viveur, sem a zajos és könnyű sikerektől elkényeztetett ficsur, hanem csak a szerelmes, kiben őszinte szenvedély lobog a maga rögtönösségével. Ha Juliette valaha azt hitte volna, hogy Casal komédiát játszik vele, e pillanatban meggyőződött volna tévedéséről. Az asszonyok ösztönből ismerik az igaz szerelem ama sajátságát, hogy fáj neki saját győzedelme, ha ez a győzelem az áldozat szenvedésébe kerül. Mikor ez a minden szerelmi praktikában járatos párisi meglátta a fiatal özvegy megdöbbenését, mely oly alkalmas a vallomásra, nem lett büszke, szemében nem villant föl a kevélység fénye, hanem megzavarodott, mint egy fiatalember, a ki fél saját bátorságától - és a ki még a sikertelenségénél is jobban retteg attól, hogy nem tetszik vagy sebezni talál...

- Bocsánat, asszonyom, mondá rövid hallgatás után, a mért bátorkodtam erőszakkal nyitni meg ajtaját, Candalené nevét használva föl... Tőle jövök, mert azonnal beszélni akartam önnel... De ha azt kívánná, hogy távozzam és ha e beszédet máskorra akarja halasztani, szívesen engedelmeskedem...

Alázatos, szinte félénk hangon beszélt. Tillièresné végre összeszedte magát és rá birt nézni. Akár ez a nem színlelt viselet hatotta meg szívét, akár nem akart olybá föltűnni, mintha félne e beszélgetéstől; akár a jelenlét ama vonzalmának engedett, melyből a szerelmesek minden

gyöngesége ered: elég az hozzá, nem úgy tett, mint a hogy tennie kellett volna, hogy logikusan megmaradjon eltökélt szándéka mellett. Egyszerűen azt kellett volna felelni: »Gabrielle megmondott önnek mindent, a mit én mondhatnék«, aztán oly módon kellett volna megrónia Casal látogatását, hogy lehetetlen legyen többé eljönnie. E helyett azonban Juliette ezzel a banális, de e pillanatban veszélyekkel terhes frázissal felelt:

- Megvallom, uram, nem vártam önt azok után, a miket önnek Candalené mondott. De semmi okom sincs nem hallgatni meg önt, és nem felelni, ha, mint gondolom, épp arról a kissé kényes megbizásról van szó, a melyet én Gabriellere bíztam...

- Ugy van, asszonyom, szólt a fiatalember határozottabb hangon és leült. Kitalálta: arról van szó és elsőben is engedje meg, hogy ön előtt is elmondjam azt a választ, a melyet az imént a grófnénak adtam. Talán nem is kell emlitenem, hogy semmi ellentállástól nem tarthat részemről, mihelyt ön is kifejezi azt a kívánságot, melyet Candalené nekem hirül adott... Értem az aggodalmakat, a melyeknek ön engedelmeskedik és bármennyire is fájjanak nekem, helyeslem. Ismétlem, és szavamat adom önnek, hogy ez lesz utolsó látogatásom, ha akkor is megmarad ez elhatározása mellett, miután engem meghallgatott... Csak egy szemrehányással illethetném önt, ha nem én volnék a hibás, hogy miért nem tudtam magam jobban megértetni önnel a tiszteletet, a kultuszt, melylyel iránta viseltetem. Jobb szerettem volna, ha maga beszél velem és nem folyamodik egy harmadikhoz, még ha Candalené is az a harmadik. Nem lettem volna kénytelen elkövetni ezt az indiskréciót az imént, mert megmondtam volna önnek azt, a mit már napok óta szeretnék megmondani.

- Hát hibáztam, szólt Juliette mosolyogva. Már látta, mintha csak ajkára lettek volna írva a szavak, melyeket Casal mondani készül; előre beleborzongott egész valója, és végső erőfeszítéssel folytatni akarta a beszélgetést azon a félig könnyelmű, nagyvilági hangon, mely a nők legügyesebb védekezése. - Igen, hibáztam, de látja, beteg voltam és még most is az vagyok... Ez a társalgás kínos önnek, és - miért ne vallanám meg? - kínos nekem is. Vannak dolgok, a melyeket nehéz megmondani, főképp olyan embernek, a ki nem szolgált rájuk... De ön ismeri édes anyámat; bemutatták neki. Tudja, mennyire nem a mai világból való és sejtethi, mivé nőnek ő előtte a rosszakarat legcsekélyebb suttogásai is... Ön azt is megítélheti, hogy nem szabad ellene küzdenem... Ne lásson hát e dologban semmi személyes neheztelést, és fél év múlva, egy év múlva ismét fogadni fogom önt, mint most, igazi nagyrabecsüléssel és őszinte szimpátiával.

- Mindez bevégzett dolog, felelt Raymond meghajtván fejét, és én belenyugszom... De elmondom azt is, a mit mondanom kell... Ön az imént, mikor velem beszélt, a hivatalos Casalhoz intézte szavait, ahhoz az urhoz, a kit most két hónapja mutattak be önnek, és a ki meglátogatja önt, mint a hogy eljár Candalenéhez, Arcolenéhez és még egy sereg úrhölgyhöz... Vajjon úgy beszélne akkor is, ha az, a kivel mint egyszerű ismerőssel bánik, azt mondaná: Mióta ismerem önt, asszonyom, életem egészen megváltozott. Nem volt célja, most van. Én már azt hittem, hogy végem, szívem elfásult és nem bír többé mélyen érezni. Most azonban mélyen érzek. Már belenyugodtam abba, hogy meg fogok vénülni, mint annyi pajtásom, a klubban és a futtató gyöpön, minden egyéb érdek nélkül, mint hogy nap nap után pörögjön le, az ugynevezett gyönyörűségek közepett. Ma azt látom, hogy van egy érdekem, mely komolyabb, magasabb és szenvedélyesebb mindennél... Higye meg, hetekig, hónapokig halogattam volna, hogy így beszéljek önhöz, ha e válság révén nem fordulnak erre a dolgok. A között, a mi az este voltam, mikor Candalené asztalánál ön mellé ültem, és a mi ma vagyok: oly szerelem van, a minőt soha sem éreztem, soha sem képzeltem; szerelem, melyben több a tisztelet és a hű vonzalom, mint a szenvedély; és ezt azért mondtam meg önnek, hogy jogom legyen hozzátenni ezt is: ha fél év múlva megengedi, hogy visszatérjek, és ez elválás után is ugyanazzal a

szerellemmel teli szívvvel jövök, s azt kérem öntől, hogy fogadja el nevemet és legyen a feleségem, bizonyos-e, hogy nemmel fog nekem felelni?

Mihelyt Raymond beszélni kezdett, Tillièresné előre várta, hogy ezt fogja tőle hallani: »Szeretem önt!«

És elkészült arra, hogy e vallomást meglehetősen tréfásan fogja fogadni, s legfőlebb megharagszik, ha Casal egy kicsit nagyon is elragadtatva találja magát kifejezni. Remélte, hogy uralkodni tud majd magán és lelkének küzdelmeit nem árulja el. Nem sejtette, hogy Casal szenvedélye ily kedves gyöngédséggel fog megszólalni, s főképp nem gondolt e házassági szándékra, mely annyira ellenkezett az ő egész karakterével és multjával. Ez az ajánlat, melyet e szavakkal ez ember tett, mindennél erősebb bizonyítéka volt az érzelmenek. Ha égő vallomást hall, melyből kiérzik az utána való vágyódás, bizonyynyal van elég energiája, hogy tüstént tiltakozzék, s ezen a réven aztán megmeneküljön. Szemrehányások és magyarázatkövetelések ellen kezében volt a sima gunyolódás és előkelőségének fegyvere. Most azonban végtelen édesség lopózott beteg szívébe, egyre jobban, a mint ez az ember, a kit szeretett, beszédjéből oly gyöngédnek látszott, és egyre hasonlóbb lett ahhoz, a minőnek őt nem is merte volna kívánni.

Juliette érezte, hogy akarata vétkes gyöngeségben olvad szét; de egyszerre villám gyorsaságával támadt föl előtte Poyanne, és a reggel emlékezete. - Még mindig az a ruha volt rajta, a melyet passyi látogatásakor viselt! - Mostani elérékenyülésének és az imént volt légyottnak félelmes kettős érzésében látta, hogy elveszett, ha áthághatatlan gátat nem emel maga közt és amaz ember közt, a ki ennyire tud rá hatni. Miért nem kerekedett fölül most benne a teljes őszinteség? Miért nem vallotta meg Casalnak, hogy már nem szabad? Mennyi boldogtalanságtól kímélte volna meg magát és másokat!

Az ilyen vallomásokat azonban, a melyek örökre tönkreteszik a legszerelmesebb ember reményét is, az asszonyok csak olyanok szemébe szokták mondani, a kikkel nem törődnek. Az olyanok előtt, a kiket csak el akarnak csüggeszteni, de a kinek szerelmét azután is megtartani ohajtják, minden áron elrejtik hibáikat. - És Juliette, bár egyebekben annyira különbözött a többi nőktől, ez esetben az általános törvénynek engedelmeskedett. - A nők ilyenkor roppantul értenek ahhoz, hogy regényes dolgokat találjanak ki, a melyek nemcsak védik őket, hanem egyszersmind föl is magasztalják. És Juliettenek volt annyi ereje, hogy ezt felelje:

- Látja, hogy végig hallgattam önt, bár jogom és kötelességem lett volna már első szavainál félbeszakítani... Igen határozott feleletet adok önnek. Én megesküdtem egy ünnepi órában, hogy ha valaha özvegységre juttatna a balsors, nem fogok újra férjhez menni soha... Ez esküt tettem és meg is tartom...

Később bizonyynyal sokszor bántotta a lelkiismeret e hazugságért, melybe okvetetlen férjének emlékét is bele kellett vonni; mert kinek és mikor tehetett volna ilyen esküt, ha nem Roger de Tillièresnek, az 1870-iki háboruba indultakor? Ily emléket ily beszélgetésbe keverni, ellenkezett az ő szokott gyöngédségével. De nem válogathatta meg az eszközöket; most az volt a fődolog, hogy Casal ne tudja meg Poyannenál való viszonyát. Ez volt a legborzasztóbb veszedelem az ő mostani helyzetében.

Különben most nem is ért rá arra, hogy lelkiifurdalást érezzen, mert mig beszélt, láthatta, hogyan változik el ez ember arcza, kinek minden reményét semmivé tette. Raymondban két hónap óta egyre jobban erősödött a bizonyosság, hogy Juliette szereti őt. Nem is sejtette, hogy minek ürügye a szakítás, melyet Candalené adott neki hirül, és Tillièresnének mindazt jóhiszeműleg mondta, a mit mondott. Juliette egész viseletében két dolgot látott; az egyik az volt, hogy a nő szenvedélyesen érdeklődik iránta, a másik az, hogy küzd ez érdeklődés ellen, mert Avançon már első találkozásuk után gyanut keltett benne, s ezt a gyanut azóta

bizonyosan még növelték a rossz nyelvek. Nem hitte, hogy Tillièresné határozottan fog felelni kérdésére, de legalább egy oly mondást várt, mely rajongó érzelmeinek e válságában elviselhetővé tenné neki a távollétet és a számkivetést: »Jöjjön vissza fél év múlva s majd akkor beszélünk...« Már előre elképzelte, hogy ezt a fél évet ismét a tengeren fogja tölteni Herbert Bohunnal. Szentül bizott abban, hogy ugyanazzal a szerelemmel szívében, ugyanazokkal a szókkal ajkán tér vissza és hogy Juliette sem változik addig. Mint a nők nagy megvetői rendesen, mikor végre az asszonyi bűbáj rabjává lesznek, Casal is kivette Tillièresnét mind az alól, a mire addig tapasztalata tanította; és ösztönszerűen épp azt hitte benne, a mit a többiektől megtagadott. Így egy pillanatig sem kételkedett a váratlan regényes és rejtelmes esküben, mely egyszerre halomra döntötte mindazt, a mit képzelme alkotott. Hogy kicsúfolta volna valamikor azt a pájtását, a ki így habozás nélkül hiszen el ilyen együgyű kitalálású történetet! De ezt a históriát hinni nem volt neki rendkívülibb dolog, mint maga a házasság ábrándja.

Igazat mondott. Az a gondolat, hogy elvegye Tillièresnét, napról napra fejlődött benne. Abból a meggyőződésből keletkezett, hogy ez asszonymak nem volt, nem lesz és nem lehetett kedvese; és Raymond meg volt győződve arról is, hogy sohasem érezte és sohasem fogja érezni azt, a mit ez asszony közelében érzett. Bár érzelmei háborogtak, megmaradt benne az a tapintat, mely a férfinak tanácsolja, hogy meddig szabad mennie és mikor kell engednie. Okossága észrevette, hogy Tillièresné meg van döbbenve, döbbenete azonban csakhamar méltatlankodássá válnék, ha küzdeni próbálna ellene. Ha ellenben meghátrál, lehetővé teszi a tisztes visszavonulást; és ha az asszony bucsuzáskor el talál ejteni egy szót, tovább fűzheti a társalgást más téren. Becsületére válik Casalnak, hogy ez a számítás nem volt ilyen tiszta. Ő maga is sokkal nagyobb fölindulással küzdött, semhogy ilyen világosan tudjon gondolkodni. De a kalandokban jártas férfiak, a kik sokat elmélkedtek a szerelmen, olyanok mint a jól gyakorlott katonák, a kik az ellenséges tűz közepett is fegyelmezetten végeznek minden mozdulatot.

- Ha így van, asszonyom, mondá fölkelve, nem tehetek egyebet, mint hogy örökre elbucsuzzam öntől. Tudom, mi a tenni valóm...

Juliette is fölkelt. Megkínzott idegei oly feszültek voltak, gondolatai annyira háborogtak, hogy a fiatalember e szavaiban sötét elhatározást sejtett és önkéntelenül fölkiáltott:

- Mit? Ön nem fog távozni, míg meg nem fogadja...

- Hogy nem ölöm meg magamat, mondá Casal szinte gúnyosan. Ön arra gondolt... Ne féljen, halálom nem fogja terhelni a lelkiismeretét. ...Csak azt akartam mondani, hogy ezentúl nincs mást mit tennem, mint folytatni régi életmódomat. Sohasem mulattatott valami nagyon, ezentúl még kevésbbé fog mulattatni, de legalább segítségemre lesz, hogy elfeledjem önt... De engedje meg, hogy egy utolsó tanácscsal szolgáljak, folytatta Juliettere szögezve szemét, melynek pillantása most már kemény volt. Sohase játszék többé egy férfi szívével, még akkor sem, ha arról az emberről sok rosszat mondtak önnek; mert az először is nem derék dolog, másodszor megeshetik önnel, hogy olyas valakire akad, a ki boszút akar állani, mikor észrevette... Higye meg, mégis vagyok valaki, bármint is gondolkoznak felőlem az ön barátjai.

- Én játszottam önnel!... mondá Juliette, aztán halkabb hangon ismételte: Én játszottam önnel! Ah, ne higye... Ön azt nem hiheti...

E szavakat mondva, Casal felé közeledett. A fiatalember megfogta kezét. Nem vonta el. Láztól égett ez a kis kéz, melyet Raymond lassan szorongatott.

Maga felé vonta Julietteet. Az asszony nem védekezett. Ereje fogytán volt és az örökre elválás pillanatában legyőzte őt a férfi bátorsága. Casal most már átható, szenvedélyes hangon mert hozzá szólni:

- Nem, ön nem játszott szívemmel; őszinte volt irántam, az első naptól fogva máig. Nem, ön nem volt kaczer, és most sem az. És mivel ön nem üzött velem játékot, tudja mit jelent ez?... Ah, hadd mondok meg én önnek, ki büszke létére küzdeni akar a látszat ellen. De észrevette érzelmemet, meghatódott tőle, viszonozta, - ön szeret engemet... Ne mondjon ellent. Ön szeret engemet. Az utóbbi hetekben oly gyakran éreztem, és az imént is, mikor ide jöttem. Ebben a pillanatban is újra érzem, miután kételkedtem benne... Bocsássa meg... És ne szóljon... Még egyszer mondom, hogy szeretjük egymást. Tudom, kinek és mikor fogadta meg, hogy nem fog többé férjhez menni; de a szenvedélyvel szemben mi egy gyermek ígérete, melyet nem szabad sem adni, sem kívánni, mert nem szabad megesküdni, hogy nem élünk, nem lélekezünk többé, hogy lelkünket örökre elzárjuk a fény, az ég, a szerelem elől!

Raymond egész közel hajolva Juliette arcához mondta e frázisokat, a melyekhez hasonlókat minden szerelmes sóhajt az ilyen órákban és a melyek csak azért nem banálisak, mert valami halhatatlanul igaz dolgot fejeznek ki: a boldogság felé való ösztönszerű törekvést. Casal még közelebb vonta magához a nőt és érezte, hogy feje a vállára hanyatlik. Lehajlott, hogy megcsókolja. De a rémület megakadályozta... Juliette behunyta szemét és fehér volt mint egy halott. Elájult a szertelen nagy fölindulástól.

Casal fölkarolta és a chaise-longuera vitte. Elszörnyedt sápadtságától és illatos üveget keresett. Öt percztelt így el ez iszonyu aggodalomban. Végre a nő fölnyitotta szemét, végigsimította homlokát és mikor meglátta a lábánál ülő Casalt, emlékezete egyszerre visszatért, sebesen mint a villám. Helyzetének tudata szinte örült erővel ragadta meg, és félve távolította el magától a fiatalembert:

- Menjen, menjen. Szavát adta, hogy engedelmeskedik... Ah, ön megöl engemet...

Casal szólni szeretett volna hozzá, és ismét meg akarta fogni kezét, de Juliette csak ezt mondta:

- Szavát adta, menjen.

Raymond még nem is szólhatott, mikor Tillièresné már megnyomta az elektromos csengettyüt, mely az asztalon a csecsebecsék közt hevert. E mozdulat láttára a fiatalembernek föl kellett kelnie. Egy inas lépett be.

- Bocsánat, uram, szólt a marquisné, de rosszullétem miatt kénytelen vagyok önt elhagyni. ...François, ha kikísérte Casal urat, hívja be a komornámat. Nagyon rosszul vagyok...

III. Casal féltékeny.

Azokat a férfiakat, a kik azzal szoktak dicsekedni, hogy nagy asszonyismerők, gyakran kicsufolják, mikor életükben elkövetkezik az a nap, melyen az ő nagy tapasztalatuk hiába-valónak bizonyosodik. Ez a tapasztalás valóban nem akadályozza meg, hogy előbb-utóbb ne lássék meg, mily igaza van a pogány legenda szimbolizmusának, mely Ámor szemét beköti. És Don Juan, mihelyt szerelmes, oly együgyűen viselkedik, mint Fortunio. Casal pedig örült félénkséggel kér meg egy asszonyt, a ki évek óta már egy más ember kedvese. E különös tüneményben talán új bizonyosságát lelteni annak az elméletnek, mely szerint a szerelem voltaképp szuggesztió. A hipnotizáló könyvet ad az elaltatott kezébe és azt mondja neki: »Szagolja meg ezt a rózsát«. És a hipnotizált a könyvet oda emeli arczához, melyen a szép virágot szakított sétáló boldogsága látszik és gourmand módon szivja be a kedves illatot... A nő, kit szeretünk, a legromantikusabb, legkülönösebb históriákat meséli nekünk; és az ő imádott szájából igazi vallásos tisztelettel valóság gyanánt fogadjuk e beszédeket, melyekre különben vállat vonnánk. Ez a hasonlóság annál meglepőbb, mert ez az illuzió gyakran épp úgy egy pillanat alatt foszlik szét, mint a hipnotikus álom; csak egy fújás a szemehéjára és az alvó fölébredt. Csak egy szinte jelentéktelen esemény történjék, de a kellő pillanatban, és ime a hiszékeny szerelmes tüstént reagál saját bizalma ellen, még pedig a szkepticizmusnak oly erejével, mely arányban van a bizalommal. Raymond Casal abban az órában, mikor végre vallomásra szánta el magát, egy pillanatig sem vonta kétségbe Tillièresné igazmondását. Szentül hitte, hogy mindennek az öreg Nançayné az oka. Hitt a rejtelmes fogadásban, hogy a fiatal özvegy nem megy többé férjhez. Juliette bátran találhatott volna ki ennél még sokkal kevésbé valószínű ürügyeket is, hogy elejét vegye Poyanne és Casal összeütközésének. A Corcieuxné, Christine Anroux és még más ötven nő kedvesében pedig nem keletkezett volna még a bizalmatlanság árnyékának árnyéka sem. A fiatal özvegyből kisugárzó mágnesség annyira uralkodott ezen a máskor oly határozott és világos fejű emberen, hogy se az nap délután, se másnap, se harmadnap nem tudta magát eltökélni semmire. Ezen a látogatáson az a kettős meggyőződés támadt benne, hogy Juliette szereti őt és nem akarja többé fogadni; és épp úgy nem gondolt arra, hogy e két bizonyosság közül az elsőt arra használja, hogy küzdjön az elhatározás ellen, mely előtt meghajolt, - mint egy vakácziós diák ama néni ugynevezett lelkimardóságaival szemben, a ki ügyesen elforgatta a fejét, mert szerelmes volt, még pedig először életében. Annál borzasztóbbnak kellett lennie ébredésének.

Már három napja volt annak, hogy a fiatalember kijutott a rue Matignonba, miután karja között tartotta az elájult Julietteet, még csak nem is rabolva láztól sápadt ajkáról azt a csókot, a mely miatt feléje hajolt, - három nap telt el az ellentmondó vágyak küzdelmében; egyre-másra irta a leveleket, de mindjárt ki is törülte és összetépte, így gondolkozván:

- Mi történhetik, ha megkísértem rátukmálni magamat? Legföljebb azt érem el, hogy rossz véleménynyel lesz rólam.

Van bizonyos hallgatag gentleman-törvény, mely az előkelő társadalmi osztályban a férfiak és nők minden érintkezésén uralkodik. E törvény épp úgy kötelező a szerelmesre, a ki nem kapott semmit, és a kinek következképpen, úgy látszanék, nincsenek kötelességei, mint a szeretőnek, a kinek megvan minden joga. Az utóbbinak hallgatnia kell és nem szabad boszut állania, még ha galádul meg is csalták; az elsőnek pedig, ha kiadták neki az utat, tilos alkalmatlankodnia az asszony körül, ki nem akarja többé fogadni. Bármily igazságtalan is legyen a szerelem szempontjából e hagyományos törvény, mely csakis a nőnek kedvez, a férfi mégis mindig alája veti magát, ha számít annak a tiszteletre, a kit szeret; és Casal, bármennyire is fájt neki megtartani e paragrafusokat, alkalmasint még hetekig szenvedett volna így

félrevonulva és tétlenül, ha nem történik egy csekély kis dolog, a mely épp úgy hatott rá, mint mikor a hipnotizált szemére fujnak, egyszerre megtörve az álom varázsát. - Igen csekély, igen egyszerű, szinte jelentéktelen dolog volt ez; de van-e a bánatos szívek előtt jelentéktelen dolog? - Délután két óra lehetett, midőn Raymond egyedül, gyalog távozott a Café Anglais-ból, hova Mosé hívta, résztvenni egy Párison átutazó idegen fejedelem tiszteletére rendezett reggelin. Azért fogadta el az álnok ember meghívását, hogy meneküljön gondolatai elől; és a reggeliről azért sietett el valami ürügy alatt, hogy ismét ezekkel az átkozott gondolatokkal foglalkozhassék. Ilyenek a boldogtalan szerelmesek. Nem bírnak se betegek, se egészségesek lenni, és egyaránt nem bírják elviselni se a gyötrelmet, se a gyötrelmek feledését. A fiatalember a rue de la Paix felé ment, és miért? - Óh, hova süllyedt a viveurök fejedelme, a kiből elutasított epedő lett! - Azért, hogy végigvizsgáljon minden kocsit és minden boltot, azzal a titkolt gyermekes reménnyel, hogy hátha meglátja azt az asszonyt, a kire szüntelenül gondolt... Szíve gyorsabban dobogott, megismerte Juliette sötétpej lovát, kocsisát és inasát, ugyanazt az inast, a ki őt utolsó látogatásakor kikísérte. A fogat kifordult a rue des Capucinesből. Kocsitorlódás keletkezett és Casálnak ideje volt úgy közelíteni a kocsihoz, hogy Tillièresné ne térhessen ki köszönése elől. Ki tudja, hátha meghatódik, mikor így látja ólálkodni az utcasarkon; neki pedig boldogság lesz, ha csak egy fél perczig is reá nézhet. A coupé keskeny ablakában azonban Juliette gyöngéd profilja, szép szelid sötétkék szeme, sápadt finom arcza helyett az öreg Nançayné ránczos ábrázata, szigorú pillantása és ősz haja látszott, azé a gyanakvó anyáé, a ki ő előtte bezáratta a kis szalon ajtaját. Az öreg hölgy is ráismert és Casal ámulva látta, hogy most már kikerülhetetlen köszönésére a legkedvesebb főbólintással és komoly szemének, szomorúsághoz szokott ajkának barátságos mosolygásával válaszol. A párisi ember nagyon érti e semmiségek ékesszólását, a melyekbe a nő, akár ifju, akár agg, bele tudja foglalni minden szimpátiáját, antipátiáját, minden egykedvűségét vagy gyűlölségét, - ezer árnyéklatban. Nançayné csak egynéhányszor találkozott Casallal, de végtelenül tetszett neki. Lehet azért, mert megnyerte őt a fiatalember diskrét szolgálatrakészsége; lehet azért, mert ösztönszerűleg kitalálta, mennyire vonzódik Raymond Tillièresnéhez; vagy talán azért is, mert Candalené beszéde után férjet látott benne leánya számára, akármit is mesélt Avançon. Raymond, ki abban a hiszemben volt, hogy ez az aggódó anya neki ellensége, sehogy sem bírta megmagyarázni e köszöntés szemmel látható jóakaratuságát. E között és a között, a mit neki Candalené, aztán Juliette mondott, olyan nagy volt az ellentét, hogy józan eszű ember létére meg kellett lepődnie.

- Ez igen furcsa, gondolta magában; miért üdvözl engem ily szeretetreméltón, ha azt követelte, hogy zárják be előttem leánya ajtaját?... Ha színlelés, úgy bizony fölösleges... Pedig a szemem nem csalt: az imént még nyájasabb volt irántam, mint most két hete, mikor Tillières-nénél utolszor találkoztam vele... Ennek nincsen értelme.

Mikor elméjében ezeket mondotta, önkéntelenül vállat vonva, a cercle des Mirlitons kapuja alá fordult be. Egyenest a vívóterem felé ment, mert még mostani lelki bajai közepett sem mondott le a folytonos trainingról, hogy testgyakorlattal fárasztja el lelkét. De hiába folytatta kedvelt sportját igazi dühvel, oly kegyetlenül páholva sorra ellenfeleit, mintha mind Julietteért vetélkednének vele, - nem tudott menekülni a gondolatok elől, melyeket az imént ez a meglepetés keltett benne. Képzeink logikai lebonyolódásában van egy erő, mely tudtunkon kívül működik, és gyakran egész megzavarodunk, mikor azt vesszük észre, hogy nem is sejtve mennyit haladtunk, egyszerre mily távol vagyunk a kiinduló ponttól. Az »ennek nincsen értelme«, mikor Raymond a vívás után ismét a cercle kapuja alatt haladt, hogy hazatérjen, a következő kis monológga fejlődött már:

- Hát az kétségtelen, hogy Nançaynének semmi baja velem. Ez abból a köszöntésből világos. Különben hol járt az eszem, mikor belenyugodtam abba, hogy egy okos és tapasztalt anya azt kívánja leányától, hogy ne fogadjon el többé egy kompromittáló urat! Hiszen épp ez a hirtelen

változás kompromittálna legjobban egy fiatal asszonyt a házba járók előtt is, meg a világ előtt is... De e szerint az öreg hölgyre való vonatkozás pusztán ürügy lenne?... És Tillièresné eszelte volna ki e módot, hogy ne találkozzék többé velem?... Az ilyen ügyeskedés nem illik ő hozzá, mert ő őszinte, egyszerű, igaz, ha ugyan...

Egynéhány perczig habozott ez új föltevésével szemben. Borzasztóan fáj neki ez a gondolat, mert hazugság vádjával illette Julietteet; és ha egy nő hazudott nekünk egy dologban, semmi ok sincsen arra, hogy ne hazudhatott légyen más dolgokban is. Shakspeare, a páratlan analista, abban a nagyszerű és befejezett tanulmányban, melyet a féltékenységről adott nekünk, megírván Othellót, nem mulasztotta el megjelölni az analogiának hatását a gyanakvásra. A mór szívébe a méreg első cseppjét Brabantio e mondása oltja: »Megcsalta atyját; megcsalhat majd téged is...«, és Jago is azt mondja neki: »Megcsalta atyját, mikor a feleséged lett...« Minden szerelmes férfi tudja, hogy az első bizalmatlanság egy oly határt jelöl meg, a melyen túl nincs visszatérés. Gyakran valóságos állati ösztön kényszeríti őket arra, hogy ne akarják észrevenni az első hazugságot. Szívükben a sejtelmes, határozatlan érzéssel inkább jobb szeretik nem tudni mi történik. Casal azonban sokkal férfiasabb lélek volt, semhogy ne becsülte volna többre a legkeserűbb valóságot a legédesebb illúziónál és folytatta okoskodását:

- Ha ugyan... Ej, miért ne? Ha ugyan egyszerűen nem tett bolonddát... Nálam különb embereket is csaptak be olyan asszonyok, a kiknek nem volt sem ilyen szeme, sem ilyen mosolygása, sem ilyen hangja, sem ilyen modora... Különböznél világos, hogy hazudott, mert nem akart többé engem fogadni, holott semmi okot sem szolgáltatottam rá... De miért nem fogad többé? Amaz eskü miatt? Megesküdött a férjének a háború előtt?... Ennek a históriának sincs sok értelme. Mikor udvarolni kezdtem neki, mindjárt tudhatta, hányadán van. Csakis két dolgot akarthattam tőle: vagy a szeretője lenni, vagy elvenni... A szeretője? Nem, azt nem hitte, mert különben rögtön bezárta volna előttem az ajtaját; hiszen nem akar a kedvesem lenni. Legalább mostani eljárása kétség kívül erre vall. Előre láthatta hát, hogy előbb-utóbb meg fogom kérni a kezét. Esküje megvolt már akkor is, - ha ugyan egyáltalán megvan, - és ő engemet még sem tartóztatott föl. Az a kérdés, igaz-e az az eskü?... Hátha nem igaz, és csak olyan ürügy, mint az anyja volt? De mi akkor az oka ennek a hirtelen szakításnak? Ej, Casal ur, hát úgy bántak volna magával, mint valami balekkel?

Ez a benső beszédben Julietteről mondott triviális szó arra mutatott, hogy visszatért a régi Casal, az a Casal, a ki a Candale-palotából kijövet azon törte a fejét: »Ugyan ki lehet ennek a menyecskének a szeretője?« - és egyszersmind alkalmasint örökre eltűnt a szentimentális Raymond, a ki hetek óta az érzékeny apród ártatlanságával dalolta románczát a királynénak. A hipnotizált szemére ráfújtak. Az első csalódás e válsága oly keserves volt, hogy Casal este kénytelen volt az alkoholhoz folyamodni, hogy elviselhesse és éjfélkor lord Herbert meg ő alig birtak már gondolkozni vagy beszélni, annyira »meg voltak terhelve«, - mint az angol szokta mondani az ő yachtman-metaforájával. Az ilyes dolgokban kívánni sem lehetett jobb czimborát Bohunnál, a ki azok közé a hallgatag iszákosok közé tartozott, a kik rendszeresen mérgezik magukat, hanem azért mégis oly feszesek, mint a parádés katona. Casalnak nem kellett attól tartania, hogy bizalmaskodásba keveredik vele. Az angol ilyenkor sem nem hallgatta a beszédet, sem nem felelt. Vajjon mely víziót nézett kék szemével, mely a tenger királyainak fiáé volt? Hogyan birta annyira rendszeresíteni a whisky iránt való szenvedélyét, hogy elő tudta számlálni a tél mindamaz estéit, mikor józanon tért haza? Az egyetlen, a kit még szeretett a világon, Casal volt. Miért? El lehetett hinni, hogy a részegeskedésnek és e barátságának azon egy oka van? Herbert fiatal korában egy asszony kedvese volt, a ki aztán őt egész Párisig megcsalta, és a ki Casalnak igazán csak pajtása miatt nem kellett. Vajjon tudta ezt az angol? Sohasem beszélt erről a dologról. De az bizonyos, hogy részegségének látszólagos kábulatában is elég világos volt az elméje, hogy kitaláljon mindent, a mi egyetlen

barátja fejében történik, mert mikor elváláskor kezet szorítottak, igen különös hangon idézte neki a hazájabeli költő e mondását: »*She was false as water...*« És ez a »hamis mint a víz« az ő szájában igen súlyos káromlás volt, köztudomásu lévén, mint vélekedik e folyadékról. - Dicsekedni szokott azzal, hogy nem fogyaszt másképp vizet, mint a *tub*-jában. - Az is bizonyos, hogy Raymond fájdalmas gondolataival nagyon megegyezett a dorbézoló czimbora e tanácsa; mert akaratának legnagyobb erejére volt szüksége, hogy ne engedelmeskedjék az ital sugalta érzékenyedésnek, mely már annyi jóvátehetetlen vallomás okozója volt.

- Herbertnek igaza van, gondolta magában másnap reggel, mikor a boulognei erdőben lovagolt, a legelhagyatottabb fasorok felé fordítva Témérait. Az ég szürke volt, a mi még jobban gyötörtte a tegnapi alkoholtól fölizgatott idegeit. - Még a legjobb asszonyok sem érnek semmit... Ez pedig hipokrita!... Igenis az, mert alkalmasint két dologban is hazudott nekem... E szakítás mögött valami lappang. De mi?...

Nem akart felelni, sem kiejteni maga előtt azt a szót, mely szívét emésztette. Sejtette, hogy Juliette viseletének nem lehet más magyarázata, mint egy férfi hatása; és ezt a sejtést nem birta eltűnő. E benső zivatarnak elsőbbséget az lett az eredménye, hogy a szegény agyonhajszolt Témérait habosan, elkényszeredetten vezették be az istállóba, - a gondját viselő groom nagy kétségbeesésére, - aztán az, hogy Casal két órákor ismét a rue Matignon felé indult. Minek? Előre tudta, hogy Tillièresné minden valószínűség szerint elzáratta előtte az ajtaját. De ezt határozottan meg akarta tudni. Arra számított, hátha ezer ellen van egy eset, hogy nem merte ezt parancsolni a cselédeknek. Ez esetben látni fogja őt és kicsikarja belőle a hirtelen változás igaz okát. A legegésőbb aggodalommal elegy megindulással látta meg az utca végén a hosszú kertfalat s mögötte a házat. Nem szólt be a kapushoz, hanem egyenesen a kis üvegkalitkás perron felé ment. A vágyódás ereje oly élénk volt benne, - mindig hinni vagyunk hajlandók azt, a mit erősen kívánunk, - hogy igazi csalódást érzett, mikor az inas zárkózott ábrázattal ezt felelte:

- A marquisné nincs itthon...

- Ezt előre tudhattam volna, gondolta Casal, és nem volt okos dolog, hogy ide jöttem, ezt mondatni magamnak...

Ezzel a gondolattal távozott, búsan, mint az olyan ember, a ki maga sem tudja hova megy. És fürkészte az utcát éles szemével, mely szinte mehanikusan működik és a vadászok, halászok, vívók, szóval a részletek folytonos megfigyelésével foglalkozó emberek sajátja. Így vette észre, hogy a másik gyaloguton valaki szemközt jő vele, a kit eleinte nem is igen ismert meg, és a ki előtt szinte tétovázva emelte meg kalapját.

- A patvarba, jutott neki egyszerre az eszébe, ez Henry de Poyanne gróf... Igaz a... Igen jó ismerőse Tillièresnének... Emlékszem, Candalené vagy Juliette mondta, hogy visszatér e napokban. Talán épp hozzá megy... Meglátom, bebocsátják-e?... Ha be, ugy semmi kétség, hogy zárva előttem az ajtó...

Megfordult, hogy szemével kísérje azt az embert, kiből még nem gyanított vetélytársat és látta, hogy Poyanne megállt Tillièresné házának küszöbén, és szintén visszafordult, ugyancsak a szemével kísérni őt. A két férfi egynéhány pillanatig mozdulatlanul nézett egymásra, aztán a gróf bement a kapun és nem tért vissza.

- Hát így vagyunk... gondolta magában Casal. Ezt elfogadja, engemet meg nem fogad el... De mi az ördögnek figyelt úgy rám ez az ember? Mikor néha találkoztunk Pauline de Corcieux-nél, alig szóltunk egymáshoz, és ő alig vett engem észre, míg most... Tillièresné elmondta volna neki, hogy kiadta nekem az utat... Vajjon milyen barátságban vannak? Összes ismerősei közül ez az egyetlen, a kit nem láttam vele. De beszélünk róla... Csakhogy mikor?...

Most egyszerre rendkívül pontosan emlékezett vissza egy kis jelenetre, melyet akkor, mikor történt, észre sem vett; - a melyet azonban e találkozás úgy benső látása elé idézett, mintha csak tegnap esett volna meg. Candalenénál volt. Juliette igen vidámnak látszott. A grófné azonban véletlenül kiejtette a nagy monarhista szónok nevét, és Casal tréfálózni kezdett rajta. Szokott tapintata azonnal megérezte, hogy helytelen uton jár, mert a két barátnő nem vette észre egy elmésségét sem, és Tillièresné hirtelen összeráncolta homlokát. Aztán másra tért át a beszéd, de a fiatal özvegy már csak szórakozottan vett benne részt. Casal még emlékezett e részletre. Vajjon micsoda összefüggés lehetett akkori impressziója és mostani gondjai között? Nem gondolt vele; de egész délután előtte lebegett ez ember képe, a mint Juliette kapujában áll és szemével kíséri őt, a kinek kitették a szűrét. A délutánt a Tuileriákban labdázással töltötte el. Itt találkozott a fiatal La Môle marquisval, ki szintén jobboldali képviselő volt, mint Henry gróf.

- Mondd csak, Norbert, kérdé tőle, ismered Poyannet?

- Igen jól. Miért kérdezed?

- Mert e napokban vele kell ebédelnem. Miféle ember?

- Tehetséges, de... mondá a fiatal marquis és olyanforma mozdulatot tett a labdaütőjével, mint a borbély, a ki borotvál. Nagy raseur.

- Hát az asszonyok körül?...

- Predesztinált ember... Tudod, hogy a felesége cserben hagyta és most Flórenczben él, az egyik Bonnivetval, mint hallom... Hogy Poyannenak kedvese volna, nem tudjuk. De valamikor, folytatta nevetve, azt hittem, hogy Candalené tart a számára szeretőt. Ha Poyanne beszélt, mindig ott volt a karzaton egy barátnőjével, a kit néha az operában is látni a páholyában. Egy szőke, kissé unalmas, de szépszemű nővel. Tudod melyik az?...

- Nem én, felelt Raymond, ki e gyors leírásban Tillièresnére ismert. De, folytatta, épp Candalenénál kellene vagy kellett volna ebédelnünk. Poyanne elutazott és az ebédet elhalasztották.

- Négy-öt napja, hogy visszatért, mondá La Môle; együtt vagyunk a hadügyi bizottságban... Lent járt Doubsban, politikai agitálás végett, de nem boldogult.

A labdajáték e két művészenek e kis beszélgetését új partie szakította félbe, melyben aztán Raymond hibát hibára halmozott. Fájdalmas gyanúk új ösvényét látta maga előtt és érezte, hogy rá kell térnie. Minden bizalmatlankodó emberben az érzékek szertelen élességének olyas tünete mutatkozik, mint a minő a hadakozó vadé, a ki meglátja a fűszál gyűrődését, a letörött gallyat, a bokorra akadt czérnaszálat, a szaladó lába alatt félrecsúszott kavicsot. Az apró jelek így vezetnek rá a nyomra. A Nançaynéval volt találkozás megsejtette vele, hogy pusztá ürügy, a mit Juliette mondott. Ez vitte arra, hogy kételkedjék abban a rejtelmes esküben és gyanakodni kezdett ama nő egész karakterében, kiben két hónap óta annyira hitt, mikor a Poyannennal váltott tekintet fölhitte figyelmét Tillièresné e titokzatos barátjára. Hogy féltékenysége fölébredjen, elég volt hallania, hogy a grófnak nincsen ismert kedvese, hogy a híres szónok beszédeit hallgatni Juliette buzgón eljár, és hogy ez ember visszatérte épp összeesik az ő kizárásával. Párisihoz illő tapasztaltsága, mely az új szerelem varázsa révén oly soká szunnyadt, még élesebbé tette e válságot. Sokkal többet élt, semhogy ne tudta volna, hogy az asszonyokkal mindig minden lehetséges; Juliette azonban oly drága volt neki, hogy szinte szörnyetegnek látszott csak a gondolat is, hogy kedvese van. A labdázás közben történt fatális beszélgetésen gondolkozott aztán este, kis szalonjának egyik divánján heverve és minden szokása ellenére dohánynyal kábitva magát. Nem birta volna eltűnni még Herbert Bohun társaságát sem.

- E mögött az elhatározás mögött férfi lappang... Ez kétségtelen, bizonyos, világos... Hogy Juliette nem egyszerűen azt kérte tőlem, hogy ezentul ne járjak hozzá olyan sűrűn, az azért van, mert valaki közbelépett és azt mondta neki: »Vagy ő, vagy én«... S hátha ez a valaki Poyanne lenne? De kicsoda értesítette volna? Ej, hát Avançon! A minap is úgy nézett rám... Majd adok én neki... Tehát Poyanne Juliettehez jár és meg akarja óvni minden veszedelemtől... De minő jusson, ha nem a kedvese? Pedig neki nincs kedvese. Nincs. Nincs. Vagy ha van, hát ez akkor oly gaz teremtés, a minőt még nem láttam... - Küzdeni kezdett saját fájdalma ellen. - Ej, miért ne lehetne ez is csak egy *ugrató*? És kegyetlen gyönyörűsége tellett abban, hogy érzelmét beszennyezi ez undok szóval. - Persze mulatságos volt neki, engemet, Casalt, a lábához dönteni azok után, a miket rólam hallott. Ezen a tavaszon nem volt dolga, hát én szolgáltam ideiglenes gyanánt; most azonban visszatért a másik... Az öreg anya, az eskü, a holt férj árnyéka, - mindent föltálatnak nekem, én meg mindent fölfaltam, - s kész a tréfa... De nem; őszinte volt. Eleinte valóságos ostrommal kellett bejutni a házába... Az első látogatáskor sápadtsága és pirulása, - aztán az operában, Candalenénál, majd nála magánál, mind oly természetes, mind oly kevésbé csinált volt. Hát szomorúsága most legutóbb? De hátha a Poyanne szeretője és valami okból nem hagyhatja el, bár szeret engem? Ez is meglehet? A Poyanne szeretője?

E szókat hangosan, végtelen keserőséggel ismételte és mikor Juliettere gondolva, ismét brutális szavakat kezdett használni, féltékenységének lázából merítette az erőt, hogy így mocskolja be a képet, melyet róla az első naptól fogva szerelmesen alkotott. Kényszerítette magát, hogy minden részletében elképzeljen egy légyottot, és ez a látomány lelkiháborgását egész a dühig fokozta.

- Ez nem tarthat így tovább, mondá magában, miután elméje egynéhány óráig így kalandozott; tudni akarok és tudni fogok.

A kétség vívódásában, mely oly gyötrelmes mint a halálé, hány férj, hány szerelmes mondta ugyanezt és aztán ugyanabba a megfejthetetlen problémába ütközött. Tudni, bármily bizonyítékot szerezni; főleg a bizonyíték, melynek révén legalább fogalmat nyer arról, a ki miatt szenved: - az a féltékenynek, a mi egy ital viz gondolata a pusztabeli utasnak, a jó ház az uton csavargónak, a szárazföld ábrándja a vészben hanyatódó tengerésznek. A szenvedély különös logikátlansága révén a gyanakvó boldogtalannak legfőbb kívánsága biztosan ismerni a dolgot, melynek csak elképzelése is kétségbe ejti. Az ilyen pillanatokban követi el az ember a becsutelségeket, a melyek azt bizonyítják, hogy minden, mód nélkül fölizgatott szívből ott lappang a gonoszság. Kémkedni, leveleket fölbontani, zárat föltörni, - a gyanu mindent kigondol és mindent mer. Casal első gondolata az volt, hogy Tillièresné üldözésére kémet fogad ama magánrendőrségek egyikénél, melyeknek szinte nyíltan bevallott léte a mai Páris szégyenfoltjai közé tartozik. De aztán valóságos élmény fogta el arra a gondolatra, hogy ama nő nevét, kit bizalmatlanságában is annyira szeret, a féltékenység aljas sintéreneinek szolgáltatssa ki. Megvolt benne a veleszületett egyenesség, mely az élet tragikus óráiban jelentkezik és föltámad bizonyos megalkuvások hitványsága ellen. Miután minden irányban meghányta-vetette Poyanne és Juliette ismeretségének kérdését, Raymond arra a meggyőződésre jutott, hogy Candalené tudja az igazságot. Egyszersmind a grófné volt az egyetlen, a kihez szabadon közeledhetett. De hogyan csikarja ki a becsületes barátnőből a titkot, melyet Gabrielle bizonyosan még nagyobb energiával őriz, mintha a magáé volna? Ime, mire határozta el magát egy ilyen erős, mély elmélkedés után, mely a végtelen bonyolódott problémával szemben gyakran a legegyszerűbb és leghelyesebb megoldás felé viszen. Candalené igazán szerette Tillièresnét. Föltéve, hogy barátnője és Poyanne között titkos viszony van, neki okvetetlen némi aggodalommal kell arra gondolnia, hogy vajjon Raymond gyaníthatja-e ezt a dolgot. Ha így van, úgy bizonyos, hogy azonnal zavarba ejti őt, ha egyenesen azt mondja a szemébe:

»Mindent tudok...« A zavart azután arra használja föl, hogy megemlitsen valakit, a kiről tudja, hogy Juliettel nagyon ártatlan ismeretsége van. A grófné védeni fogja Tillièresné. Ez lesz az a pillanat, mikor szóba kell hozni Poyannet és megfigyelni, hogy ez a második védelem szakasztott olyan lesz-e, mint az első. Bár Candalené igen bir magával, nagyon valószínű, hogy kijön a sodrából és a vádak közül azt fogja élennebben czáfolni, a melyik az igaz. Casal e tervet oly elmésnek ítélte, hogy még aznap végre akarta hajtani, és délután két órakor belépett a rue Tilsittbeli palotába, hol Candalenével és barátnőjével annyi édes órát töltött el. Ez az emlékezés fájt neki, mikor viszontlátta az ismerős szobát, a butorok szokott elrendezését, az öreg tábornagy szobrát és a legkedvesebb zsöllyeszékében ülő Gabriellet, ki azonban nem volt egyedül. Alfred Mosé volt nála. Hogy Raymond mennyire kizökkent rendes kerékvágásából, legjobban bizonyítja az, hogy ő, a ki a híres tőzsér unokáját méltán tekintette a legravasabb és a legnehezebben megcsalható embernek, alig tudta eltitkolni türelmetlenségét, a mért a grófnénál valakit talál. Mosé szerencsére kiváló tapintattal dicsekedett, és az új látogató megérkezése után alig maradt tíz perczig, - a mi éppen elég idő arra, hogy ne mutassa, hogy fölöslegesnek érzi magát. De mégis csalódott, mikor azt hitte, hogy Candalené színelte igyekezettel marasztalja őt; mert a szegény asszony, Raymond nézésének láttára igazán félt egyedül maradni az új vendéggel.

- Ugyan, mondta magában Alfred, a lépcsőn lemenet, csak nincs valami a szép grófné és Raymond között?

Mig ez a finom megfigyelő, ki saját érdekeiben épp oly ügyes diplomata volt, mint a milyen ügyetlen Avançon, azokat a tapasztalatokat gyűjtögette elméjében, a melyek e föltevést megerősíthetik, Casal már elkezdte a támadást, még pedig azzal a heveséggel, a melyet nem ok nélkül a legjobb módnak ítél, kicsikarni azt a titkot, a mely, ha birtokában lesz, tüstént megöli szerelmét, mert megesküdt, hogy ha megbizonyosodik Poyanne és Juliette viszonyáról, az asszonyt halottnak tekinti magára nézve. Nem fog több megindulással gondolni rá, mint egy színésznőcskére vagy egy czédára, a ki becsapta.

- Asszonyom, szólt, miután az ajtó bezárult Mosé vékony alakja mögött s eltelt az a néma percz, mely a viharokkal terhes beszélgetéseket szokta megelőzni, asszonyom, tudja-e, hogy nem szépen jártak el, Tillièresné és ön, mikor csúfot üztek belőlem?...

Ezeket mondván, igen hányaveti hanghoz folyamodott, mint az olyan ember, a ki misztifikáció áldozata és a ki leleplezván az üzelmeket, most vissza akarja adni a kölcsönt. De nem változtathatta meg szemének világos pillantását, mely e pillanatban még keményebb volt, mint jöttkor; és Gabrielle különös szorongással felelt neki:

- Magyarázza ki magát. És ne legyen ilyen csufondáros. Mikor barátnőmről és rólam van szó, tudhatja, hogy ilyesminek nincsen helye.

A bátor és büszke kis grófné megharagudni készült, hogy rövideden végét vesse a beszélgetésnek, ha arra talál fordulni, a merre sejtette. Világos, hogy Casal gyanit valamit, - de mit?

- Nem, folytatta Raymond, ez nem volt szép önöktől. Minek keverték bele Nançayné ebbe az egész históriába, mikor az ön barátnőjének csak annyit kellett volna mondani: »Uram, ön gavallér ember, és bizom becsületességében. Én nem vagyok szabad. Háborgat, ha hozzám jár és földulja egész életemet... Ne jöjjön többé.«

- Ön folyton találós mesékben beszél, mondá Candalené, összeránczolja szemöldökét, és az asztalon heverő kézímunkára pillantva. De talán még jobb... Egynéhány nap óta elhanyagolt engemet, visszatért kompániájába, és attól tartok, hogy mikor ma ide jött, eltévesztette az ajtót.

- Nos, válaszolt Casal, egyre élesebb hangon, ha ön azt kívánja, hogy ne cifrázzam, hát nyíltan fogok beszélni... Én tudom - hallja? tudom! - hogy Nançaynének semmi köze sincsen a Tillièresné elhatározásához... Egy férfi követelte, hogy bezárják előttem az ajtót; követelte, mert jussa volt hozzá, - és én tudom, hogy ki ez a férfi.

Ha Raymond azt remélte, hogy zavart fog látni a grófné kedves arcán, úgy igen csalódott, mert Gabrielle kis keze remegés nélkül forgatta a horgolótűt. Mozdulatlan ajkán valami kelletlen vonás lebegett. Pillantása követte keze munkáját és viselete a legtermészetesebb volt; egy asszonyé, a kinek egy haragvó ember teljesen potom dolgokat beszél. Csak a válla emelkedett föl egy kicsit, azzal a bájos mozdulattal, a mely még arra sem méltatja az ilyen esztelen vádat, hogy nehezteljen miatta. De bármily hű barátnő és bármily okos teremtes is volt Candalené, mégis asszony és kíváncsi volt; s elkövette azt a hibát, hogy beszélni engedte Raymond, csak hogy többet is megtudjon tőle. Casal két kelepcczét készített számára. Az egyikből szerencsésen kiszabadult. Mikor azonban hagyta, hogy tovább beszéljen, módot adott a fiatal embernek arra, hogy elkészítse a második kelepcczét is.

- Ah, ön nem felel... folytatta Raymond. Igaza van. Ön elismeri, hogy mégis keserves dolog, mikor az embert mellőzik azért, mert féltékeny bizonyos Félix Miraut ur, egy piktor-komédiás, a ki azt hiszi, hogy ő renaissance-korabeli nagy ur, a miért tetőtől-talpig bársonyba öltözik, lemásolni három szál orgonavirágot, meg egy rózsát; egy színekkel dolgozó mester-ember, a ki százezer frank jövedelemre tesz szert, mert mindig a salonokat bujja.

És e derék művésztől olyan kegyetlen és hamis hasonlatosságu karikatúrát rajzolt, a minőt az irigység szokott pingálni a híres emberek látható vonásairól. Könnyű dolga volt: csak rosszra kellett magyaráznia azokat az ártatlan gyermekségeket, a melyek mindig csaknem vele járnak a tehetséggel. Mirautnak ellenségei csakugyan azt szokták szemére hányni, hogy a műtermében viselt furcsa ruhái komédia, társaságba pedig csak hitvány furfangból jár. Holott Miraut csak azért öltözött így, mert mulatságára szolgált, és azért járt a salonokba, mert hét óra után kifáradva a munkában, finom érzékű művész létére, szeretne kipihentetni szemét a szép környezeten. Casal jól számított, hogy túljár a grófné eszén, mikor erősen bírálta ezt az embert, a ki még elég fiatal ahhoz, hogy tessék, és eléggé bizalmas barátja Tillièresnének, hogy valószínűtlenség nélkül lehessen gyanusítani. Mirautról beszélve, a másakra, igazi vetélytársára gondolt, tehát meg sem kellett magát nagyon erőltetnie, hogy hangja gúnyos és kemény legyen, arcza pedig oly fájdalmat fejezzon ki, hogy Candalené megcsalatozzék. Gabrielle egyszerre megnyugodva, hogy Raymond gyanuja mily tévesztett uton jár, megbocsátón kezdett mosolyogni és olyan hangon szólt hozzá, mint egy beteghez:

- Szegény barátom, ön bolond. Köztöznivaló bolond, hogy Miraut féltékeny önre! Hogy Miraut jogokat formálhat Tillièresnével szemben!... Látja, hogy még csak meg sem tudok haragudni önre... Miraut! Miért nem inkább Artelles? Vagy Prosny? Vagy Avançon? Látja, ha már ezen az uton jár, főképp Avançonra kellene gyanakodnia... Higyje meg, hogy az ilyen veszedelmes ember udvarlása méltán ejtheti gondolkozóba az olyan lélekbuvárt, mint a minőnek ön e pillanatban mutatkozik.

- Ugy hát ha nem Miraut... mondá Casal oly gunyosan, hogy Candalené egyszerre ismét összeránczolta szemöldökét.

- Ha nem Miraut?... ismételte.

- Úgy alkalmasint az a jóbarát, a ki aznap tért vissza, mikor engemet kiközösítettek... Poyanne ur.

- Hallja, Casal, felelt a fiatal asszony vállat vonva, de most már mosolygás nélkül, én önt mindig védtem, ha bántották, mindig mondtam, hogy jobb a hirénél, mely rettentő rossz. Az imént még nem akartam hinni, hogy komolyan beszél... De ha komoly, és ön igazán így

hitványul gyanúsítja azt a nőt, a ki az én legjobb barátnőm, a kit az én révemen és nálam ismert meg, és ha ön terjeszteni fogja rágalmaikat, az gyalázatosság és én nem fogom tűrni... Tillièresné önnel szemben becsületesen viselte magát. Bizalmatlanságát legyőzte az én kedvemért, fogadta önt, és nem kaczerkodott önnel. Anyjával támadt nehézségek az oka, hogy ez az ismeretség kinossá, szinte lehetetlenné vált... Erről ő őszintén értesítette önt, s ön a helyett, hogy engedelmeskednék, rágalmazza őt, s azzal koptatja képzelőtehetségét, hogy szennyes dolgokat költ összeköttetéseire... Ez alávalóság, érte? alávalóság.

- Igaza van, asszonyom, szólt Raymond egy kis hallgatás után, bocsánatot kérek... Igérem, folytatta tompa hangon, hogy sohasem fogok önnek Tillièresnérről beszélni.

- És nem is fogja többé gondolni, a mit most mondott róla? unszolta a grófné.

- Gondolni sem fogom róla... felelt Casal és elég ereje volt, más hangon, másról folytatni a beszélgetést; de most már nem csalhatta meg többé Gabriellet, ki különben nem is akart többet megtudni. Candalené most már bánta, hogy miért nem folyamodott ahhoz a módhoz, mely legalkalmasabb tévútra vezetni a féltékenységet: hogy miért nem hallgatott. Bár nem vette észre, hogy a fiatalember mily csejt használt vele szemben, érezte, hogy kelleténél többet beszélt. Mikor Casal távozott, soká töprenkedett, tenyerébe hajtva homlokát. Szemrehányásokat tett magának és azon tanakodott, hogy értesítse-e Julietteet vagy nem. Veszély fenyegette barátnőjét. Érezte ezt annál az ösztönnél fogva, mely észrevétette vele, hogy Raymond a szenvedélynek oly örvényeiben van, a melyeket e látogatás előtt nem is hitt volna.

- Elmegyek Juliettehez, mondá végre magában, még pedig rögtön, hogy résen lehessen... Egyébiránt mit tehet Casal? Legfőljebb kellemetlen levelet ír vagy szccénát csinál. De miképen fődözte föl a valóságot?

Nem, Casal nem fődözte föl egészen azt a kegyetlen valóságot. - A próba azonban sikerült és Candalené, mikor oly könnyeden védte barátnőjét Mirautval szemben, s aztán oly élénken, mikor a másik került szóba, megjelölte a kutatás terét, a hol ez a féltékenység nyomozni fog: Poyannet kell szemmel tartani, hogy Tillièresné életének titka kiderüljön. Nyilvánvaló, hogy a grófné nem tulajdonított egyenlő fontosságot a két vádnak. Miért tette ezt, ha nem azért, hogy a másodikban van valami igazság, az elsőben pedig nincs? Mikor a fiatalember a Candale-palotából kijövet maga volt, egyszerre azt a nagy fájdalmat érezte, mely mindig vele jár azzal, mikor a féltékenység a bizonyosság felé közeledik. Az új adatot, mint a gyötrődő szívek mindig, legsötétebb képzeletével vette körül. »Semmi kétség«, mondá magában, a boulognei erdő felé tartva; amaz örült sebes léptekkel ment, hogy elűzze izgatottságát, a melyek ily órákban még csak ki sem fárasztják az embert; »semmi kétség többé, Poyanne a kedvese«.

Ez iszonyú víziók, melyek elől menekülni akart, mikor megkoczkáztatta különös lépését Candalenénál, ismét visszatértek, s most már nem küzdött ellenük. Kisértették, zaklatták este is az asztalnál, hol hű lord Herbertjével ült. A víziók nem hagyták békén a következő napokon sem, melyeket arra fordított, hogy bánatát tivornyába ölje, aztán újra és újra megelevenítse magában a gondolatokat, melyekből e bánat keletkezett. Nem lévén adatai, a melyekből összeállíthatta volna Tillièresné egész tízéves történetét, nem sejtette e lélekben lejátszódott drámát, a szerelem és a szánalom párbaját, a boldogság után vágyódás és a hűség küzdelmét. Mennél bájosabbnak tűnt föl előtte ez a teremtés, annál szörnyűbb és rejtelmesebb volt kétszínűsége. Pedig hogy kiszolgáltatta magát neki! Nagy ostobán nemesnek, büszkének, gyöngédnek, tisztának ítélte; az asszony pedig azzal mulatta magát, hogy vele üsse agyon a szabad időt, mikor kedvese távol van! - »Igen, a kedvese«, mondta magában, mikor napok múltán egyre jobban ügykezett kétségtelen jeleket találni Candalené viseletében. Néha azonban kénytelen volt megvallani maga előtt:

- Nem, ez még nem föltétlen bizonyíték, nem a *bizonyíték*. De az csakis a *látás*...

Ilyen állapotban volt e boldogtalan ember lelke körülbelül egy héttel a Candalenénál tett látogatása után, mikor a saison utolsó keddjén elfoglalta zsöllyeszékét a Théâtre-Françaisban. Bár gyötörte bánata, azok közé az emberek közé tartozott, a kik nem adják meg magukat egykönnyen; kereste az alkalmat, hogy ne legyen egyedül, és miután az egész napot a sport dolgaival töltötte el, este az előkelő élet robotját róttá, mintha nem is viselné szívében a legborzasztóbb gyanú lüktetve sajgó sebét. Nem vallotta meg magának, hogy azért jár az operába s a színházba, melyet különben gyűlölt, hogy esetleg Tillièresné láthassa. Egyszer sem találkozott vele, mióta a marquisné ájulásából fölocsudva, elküldte őt. Hiába akarta elhallgattatni szívében a hangot, mely az özvegy mellett szólt. Oly gyöngéd ekhót ver föl bennünk ez a hang, mely szerelmünket védi önmagunkkal szemben! Tillièresné visszavonultságában Casal annak jelét látta, hogy utolsó találkozásukkor az a nagy fölindulás nem volt pusztá színlelés. A szerelmesek kimagyarázhatatlan és meggyőzhetetlen babonája révén nem hitte, hogy Juliette elutazott Párisból, jóllehet igen valószínűnek látszott, hogy erre a bölcs dologra határozta el magát. De nem lehetett közöttük mindennek vége még egy döntő találkozás nélkül; és Casal ez este sem tett egyebet, mint, nem is hederítve a darabra, szemüvegével kutatta a páholyokat, bár már észrevette, hogy a Candalené baignoireja, hova Tillièresné is mindig járt, kétségbeejtően üres volt. Egyszerre megakadt a szeme egy fön, mely előtte a harmadik széksorban visszafelé fordult és szintén feléje nézett. Ráismert Henry de Poyannera. Mint a rue Matignonban és Juliette házának küszöbén is, a szemek e találkozása csak egy pillanatig tartott, és utána rögtön úgy látszott, hogy a gróf nem figyel másra, mint a színészek beszédére és játékára. Raymondnak nem volt szüksége hátrafordulni, hogy folyton láthassa vetélytársát. Elég volt egy kicsit félrehajolnia és láthatta a híres szónok itt-ott ritka és szürkülő szőke haját, arcza élet, sovány vállát és kezét, melyre alkalmasint azért támasztotta állát, hogy nyugodtnak lássék; de finom keze oly idegesen tartotta a szemüveget, hogy észre lehetett venni palástolt izgatottságát. Casal legalább így képzelte. Ki volt kelve magából. Mikor látjuk azt az embert, a kit azzal gyanusítunk, hogy birja vagy birta a nőt, a kit szeretünk: némelyikünkben kimondhatatlan undorodás támad, némelyikünkben pedig hideg és semmi büntettől vissza nem rettenő düh. Az ily találkozásokkor szerelmes természetünkben megmozdul a fene hím, a ki inkább öl, semhogy osztozkodjék. Különös szándékok kelnek bennünk, a melyeken később úgy csodálkozunk, mintha más emberben támadnának, és mintha más ember hajtotta volna végre. Így történt, hogy egyszerre egy örült gondolat ébredt föl Casalban, a mint nézte ezt a tőle néhány méterre ülő embert, régóta kísértő, fájdalmas, kínos képzeatinek e tárgyát. Az a meggyőződés támadt benne, hogy végre kezében van az annyira óhajtott bizonyíték. Most végre megtudhatja, mi igaz van a valószínűségekben, a melyek Candalenével való találkozásakor mutatkoztak, de hiába, mégis kétségesek voltak. Tudta, hogy Poyanne hősiezen harczolt a háboruban. Hallott a besançoni párbajról is, melyben a gróf legyőzte feleségének kedvesét. Tehát olyan bátor emberrel állott szemben, a ki nem tűri el a legcsekélyebb sértést sem.

- Vessünk magunkkal számot, gondolta magában. Ha a fölvonásközben megszólítom és négy-szemközt olyan sértésfélével illetem, a minőt az őfajta ember nem tűrhet el, bár nem kényszeríti rá semmi, - meg fogok tudni mindent... Ha ő a Tillièresné szeretője és valóban ő tétette ki a szűrőmet, minden áron azt fogja akarni, hogy ne említődjék meg közöttünk e nő neve, és ügyekezni fog kikerülni minden összeütközést. Ha azonban nincs közöttük semmi, az első szóra szembeszáll velem és vagy az ő kardja döf belém, vagy az enyém ő belé... Ki tudja... szörnyű kedvem van most verekedni, és ez a kis koczkáztatás megéri azt, hogy bizonytságot szerezzek, mert ha meghátrál, az ez egyszer kétségtelen bizonytság.

Ez az esztelen terv csak akkor foganhatott meg e fékevesztett lélekben, mikor végrehajtása már kikerülhetetlen volt. Némely perczen, - és Casal ilyen perczen volt, - úgy rémlik, hogy a szerelem föltámasztja bennünk az ős vadembert, kiben a szándék és a tett egy; és ilyenkor némileg megvan bennünk a vadember nagy nyugalma is, mely a pillanat dühébe elegyedik. Bár Raymondnak minden idege oly feszült volt, mintha késre készülne menni, a kezét szorongató pajtások közül senki sem vette észre, mikor kárpiteresztés után kiment a folyosóra, hogy megvárja az arra menő Poyannet. És igen udvariasan szólította őt meg:

- Sziveskednék nekem egy pillanatot szentelni?... Ha nincs ellenvetése, például itt. - És egy szögletre mutatott, a hol nem fordult meg annyi járó-kelő. - Itt négy szemközt lehetünk...

- Parancsoljon, mondá a gróf láthatólag meglepetve. - Tüstént az az érzés támadt benne, hogy a váratlan találkozó Julietteről akar vele beszélni. »Az lehetetlen« gondolta aztán magában. »Először is nem tudhat semmit, aztán mégis sokkal inkább gentleman, semhogy ezt tehesse.« Casal azonban folytatta a beszédet, folyton halkán és olyan hangon, mintha két közönyös ember dolgáról volna szó, holmi klubbeli vagy szalonbeli história ügyében:

- A dolog igen egyszerű, uram, és nem fogom önt soká tartóztatni. Csak azt akartam megkérdezni, hogy micsoda különös oka lehet úgy nézni rám, mint az imént cselekedte, még pedig oly folytonossággal, a mely, sajnálattal vallom meg, nekem semmiképen sem tetszetik.

- Ez félreértés, uram, felelt Poyanne. Nagyon elhalaványodott és látszott rajta az ügyekezett, hogy a legnagyobb udvariassággal viselkedjék e különös beszélgetés közben. Ezelőtt őt percczel nem is tudtam, hogy ön a színházban van.

- Végtelenül sajnálom, hogy ellent kell mondanom önnek, folytatta Raymond. Ismétlem, hogy ön többször fixirozott engemet, és minthogy nem először történik meg velem az ilyesmi, tisztában akartam lenni a dologgal és tudtára akartam önnek adni, hogy szükség esetén meg is tiltom, hogy így nézzen rám...

Mig ezeket oly oktan és oly rendkívüli sértő merészséggel mondta, láthatta a gróf arcán, mily küzdelem keletkezik az uri emberben a megbántott büszkeség és a hallgatás törhetetlen szándéka között. Poyanne az ily pillanatok eszmélkedésének gyorsaságával csakugyan erre az igazságra bukkant: »Casal tudja, hogy Tillièresné miattam adta ki neki az utat. Tehát ismeri viszonyomat is. Az ilyen kvalifikálhatatlan kötődésre képes embertől az is kitelik, hogy néven nevezze őt, ha összeveszésre kerül a sor... Ezt minden áron ki kell kerülni...« Nagy energiával uralkodott magán és ezt felelte:

- Még egyszer kijelentem, uram, hogy közöttünk félreértés van. Nekem soha semmi okom nem volt úgy nézni önre, hogy alkalmatlan lehessenek; és a jövőben sincs szándékom tenni e beszéd után, melynek folytatására következképpen nincs ok; tehát kérem is, hogy sziveskedjék félbeszakítani...

- Valóban látom, mondá Casal, hogy nincs mit tovább beszélnem egy gyáva emberrel... Ezt a sértő mondatot önkéntelenül ejtette ki. Ellenkezett azzal a tervével, hogy egyszerűen csak kutatni fog. De mikor látta, hogy a gróf mily zavart és mennyire uralkodik e zavarán, és mily határozottan ki akar kerülni minden összeütközést, ismét olyan bizonyítékot nyert, mint mikor Candalenével beszélt. Ez a második bizonyíték elég volt arra, hogy a féltékenység dühe kicsikarja belőle ezt a jóvátehetetlen szót, mely után egy bátor ember, akár kedvese egy asszonynak, akár nem, nem hátrálhat meg többé. A gróf halavány arcza olyan piros lett, mint a bibor.

- Uram, szólt, én az imént azért feleltem önnek úgy, mert azt hittem, hogy jóhiszeműleg csalódik... Most már látom, hogy ön össze akar velem veszni és affairet keres. Kivánsága

szerint lesz... Nem tudom, mi okból foglalkozik ön valakivel, a ki önnel sohasem foglalkozott. De azt nem tűröm meg, hogy a világon bárki is úgy beszéljen velem, mint a hogy ön beszélt, és lesz szerencsém önhöz küldeni két barátomat az alatt a föltétel alatt, - tette hozzá ellentmondást nem tűrő hangon, - hogy ön segédeitől szavukat veszi, mint a hogy én is szavukat veszem az enyimeknek, hogy ez az ügy teljes titokban marad...

- Helyes, uram, mondá Casal, és mintegy bebizonyítani akarva a gróf előtt, hogy ígérete őszinte, megszólította az arra menő Mosét:

- Ugyan, Alfred, nem emlékszik pontosan, mikor játszották itt Feuilletnek azt a darabját, melyben Bressant oly kitűnő volt? Azt hiszem, *Acrobate* a czime, a tárgya pedig ugyanaz, a mi a *Petite Marquise*-é, csak hogy romantikus. Ezen vitatkoztunk Poyanne ur és én. Ő azt állítja, hogy 1872-ben, én meg azt mondom 1873-ban.

IV. A párbaj előtt.

Az után való nap, hogy a Théâtre-Français folyosóján ez a váratlan jelenet történt, egyszerre tragédiát elegyítve a gyöngye Juliette érzelmes regényébe, a fiatal özvegy délután két órakor egyedül járkált kis kertjének kerek fasorában. A virágzó ákáczfák harmatos fűrtjei mézes zamatokkal illatozták be a levegőt, melyet az álmodozó nő teli tüdővel szivott. Nézte a nyári napban zöldelő lombokat, a piros és fehér rózsákkal teli bokrokat, a falon fölfutó folyondár rezgését és egy röpködő madarat, ki időről-időre a gyepre szállt, aztán ismét elcikázott a sűrűségbe. Mióta utolszor beszélt Casallal, folyton szenvedett és gyötrelmében az volt a legnagyobb gyötrelme, hogy nem tudta egészen eltitkolni Poyanne előtt bánatát, melybe napról-napra jobban belemerült. Hogyan csalhatja meg ez ember nyugtalan éberségét? Henry oly gyöngéd volt iránta, hogy ez könnyűnek látszott; a gyöngédségnek bizonyos nagy foka azonban már oly betegesen érzékenynyé válik, hogy fölé a legagyafurtabb bizalmatlansággal és Poyanne már első új légyottjukon sejtette, hogy kedvese nem magáért jött el, hanem ő miatta; nem szerelemből, hanem szánalomból. Különbözik lehet-e színelni az igaz szerelmet, egész valóknak e föllendülését, ezt a benső gyönyörűséget, melynek közepette megszűnik rájuk nézve a világ, az idő és rajta kívül nem veszünk észre semmit, annyira csordultig tele van vele a lelkünk. A szív e rajongását komédia gyanánt játszani nem lehet. Az asszony meg tudhatja édesíteni hangját, hogy még édesebb legyen, a mit mond; szeme is színelhet. Akarhatja elhíttetni kedvesével, hogy boldog, - csak hogy kedvese boldog legyen. Meddő hazugság! Ha ez az ember igazán szeret, a sejtelem fájdalmas varázslata révén csakhamar észre fogja venni a hang erőltettségét, a pillantás kényszeres voltát és mindazt, a mi kegyetlenül mesterkélte ebben az erőszakolt szerelemben. De hajh! Szabad-e panaszkodni az olyan hazugság ellen, mely nagy szenvedély híján még annyi vonzódásra vall? Van-e jussunk szemére hányni egy teremtnak, hogy nem úgy érez, a mint mi szeretnők hogy érezzen, és a hogy ő hiszi olykor, hogy érez. Elhallgatjuk különös rossz érzésünket, és mint Poyanne is tette a passyi légyott után, abba a néma és örült kutatásba merülünk, mely számot vet minden részlettel és egy-egy szó, mozdulat vagy szórakozott arckifejezés megannyi támogató bizonyosága a borzasztó megrögzött gondolatnak: »Sajnálunk, nem szeretnek többé...« A gróf elméjében e gondolathoz egy még borzasztóbb csatlakozott és hiába akarta elűzni. Avançonnal találkozáva, megtudta, hogy Tillièresné végkép kiadta az utat Casalnak. Az öreg diplomata biztos jelekből ítélte:

- Elég volt látnom, hogy néz rám a klubban, mondá kezét dörzsölve, és nem volt többé semmi kétség.

Juliette tehát beváltotta ígérését. Nem fogadta többé a fiatalembert. Henry ezt különben minden bizonyosság és minden kutatás nélkül is tudta. Eléggé meggyőződött akkor, mikor találkozott Raymondnal, ugyszólván a ház küszöbén. Az utca másik végéről látta, hogy Casal bemegy, aztán csakhamar kijő és vigyázatlan pillantása, melylyel ez el nem fogadott látogatót kísérte, nem volt ment attól a férfibüszkeségtől, melynek gonosz mánia néha meglepi a legnemesebb szerelmeseket is. De ha Juliette nem sajnálja Casalt, miután végkép leszámolt vele, miért látszik rajta ez a benső emésztődés, a melyet nem magyaráz meg semmi, ha nem egy titkolt seb folytonos fájdalma. Keserves látni e jeleket a szerelmesnek még akkor is, ha tudja a baj okát. Látni, hogyan sápad és fogy az imádott teremtné arcza. Hogyan bágyad a pillája, sárgul a halántéka, halványodik az ajka, és hogyan látszik mindenben, hogy e drága élet lángja reszket és ingadozik!... Nagy Isten, ha ki találna aludni! És mily borzalom a gondolat, hogy a nagy szerelem e tárgya ily gyarlandó, hogy egész szívünk egy halandó teremtné lélekzetétől függ! Ez aggodalom kínja néha oly élesen lüktető, hogy azt ohajtjuk: bár

ne szeretnénk többé, mint a hogy a nevrálgában gyötrődő beteg azt ohajtja, hogy bár ne élne már. És hova legyünk, mikor ahhoz a kínhoz, hogy a szeretett nőt fogyton-fogyini látjuk, még ez a másik is csatlakozik:

- És talán másért bánkódva hal meg...

Ez a legnagyobb szerű féltékenység és csakis ezt érzik a nemes lelkek, a kik az érzések szerint és nem a tettek után igazodnak, mint a pozitív és közönséges elmék. E féltékenységnek nem a szeretkezés rút víziója az alapja, de az a bizonyosság, hogy nem vagyunk elegendők annak a boldogításához, a kit szeretünk. E féltékenység nem viszi az embert oly erőszakos elhatározásokra, oly sértő nyomozásokra, mint a minőket ez időben Casal vitt véghez. De lassan, biztosan elfogyasztja a szívnek minden erejét. Fojtó levegővel vesz körül bennünket, melyből mikor kikerülünk, - ha ugyan kikerülünk - képtelenek vagyunk a reményre, képtelenek az öröme, és szívünk kiszáradt, mintegy elkopott. Ama reggel között, hogy Avançon árulkodni járt Juliettenél, és amaz este közt, hogy Raymond a színházban belekötött Poyanneba, nem sok nap telt el, de ez a kis idő is elég volt arra, hogy Henry még nagyobb lelki vívódások martaléka legyen, mint besançoni útján. Ez a borzasztó, de igaznak érzett föltevés támadt benne:

- Szereti Casalt, bár magának sem vallja meg; engemet pedig csak becsületből, vagy talán szánalomból nem hagy el...

Mikor e szók szinte önkéntelenül fölhangzottak lelkében, hogy föllázadt a még mindig szerelmes szerető a könnyörületnek e silány alamizsnája ellen! Minden reggel eltökélte magában, hogy döntő nyilatkozatokat követel Juliettetől. És mégis mindig meghátrált, mikor látta kedvesének szánalmasan sovány arcját. Remegett attól, hogy a jelenet ártana Tillièresnének; és hallgatott. De szemének pillantása, redős homloka és némasága eléggé elárulta, hogy visszasülyedt a kételkedés szomorúságába; és a fiatal özvegy is titkos aggodalommal magyarázta e jeleket.

- Ő sem boldog... gondolta magában. Pedig egy drága érzelmemet tagadtam meg miatta. Mi haszna? És mi haszna annak is, hogy azt a másikat visszataszítottam régi életmódjába?...

Tillièresné erősen hitte, hogy Casal most aljas tivornyákban keres feledést. Elképzelte őt egy czéda, vagy egy új Corcieuxné mellett. És erre a gondolatra ő is féltékeny lett. Az asszony, a ki nem adta magát oda szerettének, olykor fájdalmas féltékenységet érez, mely egyszersmind igaztalan, ama nő iránt, a kivel az az ember őt feledni akarja... Az ilyen gyötrelmes perczekben Tillièresné borzadva ismerte meg erkölcsi helyzetét. Bonyodalmas szenvedését egyszerűbbé teheti vala, ha új szerelmét őszintén fölláldozza régi szerelme fájdalmas maradványainak és lemond arról a megnyugvásról, melyet a szerető szánalom adott neki. De ez az eltökélés nem gyógyította volna meg fájó szívét, mely egyszerre dobogott, egyszerre vérzett ezért a két emberért. És még csak nem is tehetette boldoggá azt, a kiért fölláldozta a másikat!

Kálváriájának e stációjánál járt, mikor a végső csapás érte: Gabrieltől meghallotta, hogy Casal mindent sejt. Rémülete oly nagy volt, hogy cserben hagyta energiája is, - ama gyöngy asszonyok ideges energiája, a kik napról-napra el tudják viselni a legemésztőbb fölindulásokat; de aztán e nagy ellentállás után oly betegségekbe esnek, melyekkel szemben a tudománynak nincs szere: annyira tönkre tette organizmusukat ez a végtelen erőmegfeszítés. Juliette negyvennyolcz órát töltött az ágyban, mint a halott, nem bírva mozdulni, gondolkozni, érezni e fölfedezéssel szemben, mely ő rá nézve a legszörnyűbb volt. E válság kegyetlen nyomait viselte magán ama derült nyári délután is, mikor kis kertjében sétált, hallgatva a madarak énekét, nézve a virágokat, de még mindig ama kérdés hatalmában, mely miatt nem volt sem éjjele, sem nappala:

- Raymond tudja, hogy viszonyom van Henryval. Mit gondol? Mit fog tenni?

Hogy mit gondolt? Azt igen könnyen kitalálta Juliette, hozzáképzelve azt is, hogy Casal, nem tudva megmagyarázni lelkének bonyodalmaait, bizonyosan megveti őt, a miért vele kaczerkoddott, míg egy másik ember kedvese volt. A megvetés e gondolata oly őrzöngő fölháborodást keltett benne, hogy fejében veszedelmes és természetével, elveivel ellenkező tervek villantak meg: írni neki, hogy mindent kimagyarázzon és még egy találkozást kérjen tőle... Aztán ezt gondolta: »Nem, úgy se hinne nekem, és ha még egyszer találkozunk, elvesztem...« Tudta, hogy ha azután a gyöngeség után, melyet utolsó együttlétükkor elárult, még egyszer négy-szemközt lesz vele, menthetetlenül hatalmába kerül. Nem bizott többé magában. Aztán ez ember szemében, mely egykor annyi tisztelettel volt teli, egy szörnyü, sértő bizonyosságot látott. Mely bizonyosságot? Hogyan tudott meg Raymond mindent? Ez a titok a másikkal egyetemben megzavarta elméjét, és azon töprenkedett: »Mit fog most tenni?...« Félő borzongás futott rajta végig. S e szörnyü érzés ellen hiába küzdött azzal az okkal, hogy Casal mindig a leggyöngédebben járt el vele szemben. Igen, akkor gyöngéd volt, mert nem gyanított semmit, de most? Most a tragikus összeütközés szélén volt, és már előre érezte a katasztrófa borzalmát, mikor folytatta egyhangu sétáját a szűk faszor kavicsain és a nap egyre sütött, az ákáczfák illatoztak és az idő rohant, egyre közelebb hozva a pillanatot, mikor ő oly kegyetlenül fog megbűnhődni gyöngeségeért. Sem nem tudott, sem nem mert olvasni saját lelkében. Annyira magába merült, hogy észre sem vette Candalenét, ki a szalon ajtajában állva, megindulással nézte őt. A kis grófné nyilván valami igen komoly hírt hozott, mert mintha halogatta volna a barátnőjével való beszédet. De végre mégis kétszer szólította a nevén. Tillièresné fölpillantott, meglátta Gabriellet és azonnal észrevette ez ismerős arc szokatlan kifejezését.

- Mi történt? kérdé, mihelyt a kis szalonban voltak, mert Candalené karonfogta őt és a kertből bevezette a lakásba, félve az öreg Nançaynétól, a ki esetleg fönn ülhet az elsőemeleti ablakban, és, mint szokta, szerető pillantással kísérheti kedves leánya járását-kelését.

- Nagyon komoly dolgok történtek, felelt Candalené elfojtott hangon; oly komolyak, hogy azt sem tudom, hogyan mondjam el... Fogd meg a kezemet; nézd, hogy reszket... Lesz elég erőd?...

- Lesz, lesz, szólt Juliette, csak beszélj...

- És még én veszem el a fejemet! folytatta a grófné. Csillapitanom kellene téged és még megrémítelek. Jer, ülj ide mellém. Milyen sápadt vagy! ...Mindjárt megitélheted: jól tettem-e, hogy azonnal ide siettem... Ma reggel kilencz órakor Louis meg én éppen teáztunk, mikor levelet hoztak. »A Casal ur szolgája hozta«, mondta az inas, »és választ vár«. - »Casal?« szólt Louis, »ugyan mit akarhat tőlem? Mert sohasem szokott írni.« Fölszakította a levelet és olvasni kezdte. Én szememmel kísértem azalatt... Megdöbbenést láttam arcán. »Mondja meg, hogy fél óra múlva nála leszek«, szólt az inashoz. Mikor magunkra maradtunk, én is azt kérdeztem tőle, a mit te az imént: »Mi történt?« - »Semmi olyas, a mi magát érdekelhetné; tagajánlás a klubban.« Ezt mondva, épp oly hazug pillantást vetett rám, mint mikor légyottja volt Bernardnéval, aztán elmeséli nekem, hogy miként töltötte a napot. Ez a pillantás nekem sokkal jobban fáj, semhogy nagyon ne ismerném. Már is az forgott a fejemben, hogy tüstént megírom neked ezt a dolgot. Pedig ez még csak csekélység volt!... Mikor reggelinél megint láttam a férjemet, rögtön észrevettem, hogy Louis szörnyen töprenkedik valamin. Egyszerre azt kérdi tőlem: »Henry de Poyanne még mindig járatos Tillièresnéhez?« - »Az,« mondom; »de miért kérdezi?« - »Csak úgy,« felelte, aztán megint hallgatott. Sokszor mondtam neked, hogy férjem nem tud titkot tartani. Kifurja az oldalát, mint a hugom mondja. Nem faggattam, mert úgy is tudtam, hogy még véget sem ér a reggeli és már kiszalajt valamit, a miből a titok nyomára jövök. Sejtettem, hogy azon a levélen fordul meg minden és nem csalódtam. Louis megint megszólalt és szörnyü félszegen ezt kérdezte: »Hát Casal gyakran eljár Tillières-

néhez, mióta együtt reggeliztek nálunk?» - »Mit tudom én,« feleltem neki. »De szeretném tudni, miért érdeklődsz te ma olyan nagyon, hogy ki jár, ki nem jár Juliettehez?» - »Én érdeklődöm?» szölt Louis elpirulva, »micsoda furcsa gondolat ez!« Alig mondta ezt, az inas bejön és jelenti, hogy az urral beszélni szeretne lord Herbert Bohun, tudod az az angol, Casal *alter ego*-ja, a ki évek óta még csak a névjegyét sem küldte föl hozzám. Csakhamar bezárkóztak Louis dolgozószobájába, én pedig bérkocsira kaptam, és most itt vagyok.

- Ez valóban különös, szölt Juliette. Hátha párbaj lesz?... Féjred és az angol Raymond segédei, Henry ellen... Ez világos, mint a nap... Verekedni fognak!... Ugy-e te is ezt gondoltad? Felelj...

- Biz én is ezt gondoltam, mondá a grófné; de kérlek szépen, csillapodjál... Hátha csalódunk... A dolog voltaképp nem valószínű. Gondold csak meg. Casal és Poyanne sohasem járnak egy társaságba. Még csak nem is tagjai ugyanegy kaszinónak, legföljebb a Jockey-klubnak, a hova azonban egyikük sem jár. Elképzelhetetlen, hogy ott, vagy valami nyilvános helyen vesztek volna össze... Tehát levélváltásnak kellett közöttük történnie... De ez is nehéz dolog... És én mégis hiszem, érzem, hogy történt valami; de mi?... Ezt kellene megtudni... Csakhogy kitől? Louisnak vannak hibái, hebehurgia, ügyetlen, de ha szavát adta, hogy hallgatni fog, nem szöln, mert mégis gavallér ember... Szeretném hát, ha Poyannennal beszélne. Ezért siettem hozzád...

- Köszönöm, mondá Juliette, megcsókolva barátnőjét. Te megmentesz engemet. Meghalnék, ha párbajt vívnának... Mindent meg fogok tudni... Henrynek két órakor itt kell lennie... Nem irta, hogy nem jöhet, tehát okvetetlenül meglátogat... Szent Isten, milyen láz döl bennem; de igazad van, erősnek kell lennem...

Bár a nagy veszély lehetőségének érzése relativ nyugalmat adott a fiatal asszonynak, mint ez azokkal a természetekkel szokott történni, kikben a döntő pillanatok fölébresztik a nemes faj bátorságát: Juliette lelkében nem döl ily emészto aggodalom azóta, mióta a telegrammot várta az első ütközetröl, melyben férje résztvett. A barátnőjének távozta és kedvesének jötte közt eltelt negyed óra oly hosszúnak tetszett neki, hogy már-már szolgát küldött a grófhoz, ki egy kicsit megkésve érkezett. Sajnálta, hogy el engedte menni Gabriellet, a grófné azonban nagy józan észszel ezt mondta:

- Jobb, ha Poyanne nem talál itt engem... Az ilyen helyzetekben minél több embert kell a titokba avatni, annál jobban sértődik a hiúság... De írj nekem rögtön, hogy megnyugtass...

- Két óra tiz percz... töprenkedett Juliette, szemével kísérve az óramutató menését, ha egy-negyed háromra nem érkezik meg, úgy nem is fog jönni... És akkor hogyan tudhassam meg? De csöngetnek... Nyilik az előszoba ajtaja... Most meg a nagy szaloné... Ah, ez ő...

Csakugyan Henry de Poyanne volt. Mentegetözött, hogy nem szabadulhatott előbb, de egy ügyet kellett elintéznie. Valóban az imént vált el segédeitöl, kik képviselőtársa Sauve és Jarden tábornok voltak. A párbajt másnapra tüzték ki. A föltételek, melyeket maga Poyanne határozott meg, gondolkozóba ejthették a legbátrabb embert is: négy golyó, husz lépésről, jelre, gyorsan sülo pisztolyokkal. - Az időben gyártottak ilyeneket. - A gróf tehát elgondolhatta, hogy talán utolszor látja most barátnőjét. De arcán, melyet Juliette rögtön mohó pillantással fürkészett, nyoma sem látszott az aggódásnak. És mikor ilyen egykedvűségig nyugodt volt a félelmes ellenféllel való párbaj előtt, ez az ember nem színészkedett. Nyugalma őszinte volt. A tegnapi váratlan jelenet után egyszerre különös módon lecsillapodott. Nem tudta elképzelni az igaz okot, a miért Casal ily gavallérhoz nem illő módon belékötött; az öldöklő kíváncsiság őrzöngése helyett, a féltékenység őrzöngését látta. Azt hitte, hogy Casal haragja, a hivatásos és könnyü sikerekhez szokott nőcsábitóé, a ki, mikor egy asszony túlád rajta, brutálisan megy neki a vetélytársnak, a kit kiüzése okának tart. És mit bizonyít a harag,

ha nem azt, hogy Raymondnak nincsen többé reménye? Juliette tehát nem igen nagyon érdeklődött iránta. Bár a gróf sohasem vonta kétségbe kedvesének még csak lelki hűségét sem, végtelenül jól esett neki ez a bizonyíték, melyet döntőnek vélt; és jól esett látnia Casal örülettel határos, szilaj fájalmát is. Ah, ez a Casal! E néhány nap óta annyira gyűlölte, hogy ösztönszerű, leküzdhetetlen elégedettség érzését keltette benne az a gondolat, hogy pisztolya előtt fog állani ez az ember. Feledte azt, hogy Tillièresnével való viszonyát megtudták, és hogy a harcz eshetőségei Raymondra nézve sokkal kedvezőbbek voltak. Reggel elment Gastinnehez, meggyőződni: vajjon nem feledte-e el még forgatni a fegyvert, a melyet választ. A falon, a híres lövők diadaljelei között, egy czéltáblát látott, melynek a feketéjét mintha csak likgatóval szurkálták volna össze; s alatta ez az egynéhány szó volt: »Casal ur egymásután hétszer talált szöget.« De törődött is ezzel Poyanne; 1870-ben nem egyszer nézett a halál szemébe, de különben is úgy neki, mint ellenfelének, és pedig azonos okokból, különös jó érzést okozhatott a veszély, ily hosszú lelki tusakodások után. A tett, még ha tragikus is, megkönnyebbíti lelkünket, ha soká rágódtunk saját gondolatainkon. Legalább megvan benne az a jó, hogy erőszakos határozottságával megnyugtat a türhetetlen ziláltság közepett, melyet az örökös reflexiók okoztak.

Tillièresnét az első percekben tévedésbe ejtette volna ez a nyájasan komoly álarcz, ha nem életbevágó dologról van szó. Ily körülmények között azonban nem állapodhatott meg a föltevésnél. Éhezte és szomjuhozta a bizonyosságot. Csalhatatlan módot talált ki arra nézve, hogy megtudja: vajjon verekszik-e Poyanne holnap? Egyszerűen azt kellett tőle kívánnia, hogy töltsse vele azt a napot. Miután egy-két banális frázist váltottak az időről, egészségükről, Juliette így szólt hozzá, hízogó kacérsággal, a melytől Henry már rég elszokott:

- Remélem, meg lesz elégedve velem... A szememre hánnya, hogy sohasem járok ki a friss levegőre. Nos, a mamám meg én, kimegyünk holnap Fontainebleauban unokatestvéremhez, Nançaynéhoz, a ki a múlt héten költözött oda; és tudja, kit választottunk lovagunknak?...

- Avançont? mosolygott a gróf.

- Nem találta el, szólt Juliette enyelegve. Ön lesz a mi lovagunk. Ne mondjon ellent... Nem fogadok el semmi mentséget.

- És sajnálom, mégis lehetetlen. Két órákor bizottsági ülésen kell lennem a Palais Bourbonban.

- Hát nem megy el arra az ülésre az én kedvemért, mondá Tillièresné, azzal vége. Tudja, hogy én öntől ritkán kérek valamit; ezt azonban követelem... Megvannak rá az okaim, tette hozzá ravaszul.

- Vallja meg, szólt Poyanne tréfásan, hogy ne változzék a beszéd hangja és reá tekintett: vajjon nem sejt-e valamit; vallja meg, hogy legalább jogom van megtudni, mik azok az okok?

- Azt nem mondhatom meg. De akarom... És vajjon ha csak egy beteg capricea volna, nem engedelmeskednék neki?... Hiszen tudja, folytatta szomorúan mosolyogva, hogy engemet kényeztetni kell... Ki tudja, meddig leszek én önnel?...

- Igazán nem tehetem, mondá a gróf komolyan. Gondolja meg, Juliette. Ha ez caprice, nem akarhatja, hogy lelkiismereti kötelességet áldozzak föl miatta... És most fölkel, hogy kikerülje a végtelen éles pillantást, melyet Tillièresné egyszerre feléje lövellt. Valóban rosszabbul volna, és, mint mondja, csakugyan annak a zsarnoki hóbortnak engedelmeskednék, mely az organizmus ideges földultságára vall? Vagy megtudta a tegnapi jelenetet és következményeit? Hogyan tudta volna meg? Kitől? Juliette azonban nem hagyta őt soká válogatni e két föltevés között, mert ő is fölkel és egyenesen feléje menve, merev pillantással, szakadozott hangon így szólt:

- Ah, Henry, mily rosszul hazudik ön!... Nem, ön nem lehet holnap szabad. Tudtam én azt és tudom az igazi okot is; meg is mondom önnek, s majd meglátom: meg mer-e hazudtolni... Ön holnap verekszik..., azt is tudom, kivel... Nevén nevezzem?...

Poyanne, bár gyanuja már e beszéd kezdetén fölébredt, e szavak hallatára nem tudta eltitkolni nagy meglepetését, mely már egymaga is kész vallomás volt. De különben is elméjébe rögtön beleférközött egy kegyetlen gondolat, mely lehetetlenné tett minden színlelést. Ha Juliette tudja a dolgot, bizonyosan nem az ő segédeitől tudja. Tehát a Casal segédei szóltak volna? Ez nem látszott valószínűnek. Ugy hát maga Casal? »Miért ne,« gondolta magában a gróf. »Bosszút akart állani Julietteen. Talán már előbb is fenyegetőzött, hogy engemet kihív... És most megirt mindent... Ah, a nyomorult!...« Nem fontolgatta, hogy van-e képtelenség e föltevésben. Nem gondolt arra sem, hogy Juliette minden furfangját egyszerű gyanura építette. Annyira gyűlölte vetélytársát, hogy ez ember egy új hitványságának gondolata feldühösítette. Kemény pillantással éles hangon felelt:

- Minthogy ön ily jól értesült, tudhatja e párbaj okait és azt is, hogy kikerülhetetlen...

- Hát igaz!... kiáltott Juliette, karja közé szorítva Henryt. A hirtelen bizonyosság, hogy ez a két ember csakugyan verekszik, úgy megrettentette, hogy nem birt többé gondolkozni, és minden porcikájában reszketve, a láz erejével ölelte magához barátját. - Nem, ez a párbaj nem fog megtörténni. Nem fogtok verekedni... Te, ő vele szemben, nem, nem, az lehetetlen... Ah, ha szeretnél engemet, módját ejtenéd, hogy megakadályozódjék ez a szörnyűség... Ti ketten! Egyik a másik ellen!... Nem, nem, ez képtelenség! Esküdj meg, hogy nem fog megtörténni! Nem akarom... Nem tűröm... Bele halok... Ti ketten!... Ti ketten!...

Te ő ellene!... Ti ketten!... - A gróf hallotta, hogyan ejti ki e szavakat, és hogyan tárja föl szívének iszonyu kettős voltát, melyet mindig úgy akart titkolni. Juliette a két szeretett férfit egyszerre látta meg a borzadály villámfényében és kettős látományát megvallotta abban az örült félelemben, mely a léleknek minden redőjét megmutatja. A boldogtalan szerelmes e bizonyossággal szemben egyszerre érezte minden kínzó féltékenységet; kivonta magát az asszony öleléséből, szinte durván taszította vissza az őt szorító két kart, a ruhájába ragaszkodó kezét és ezt mondta:

- Mi ketten!... Látja, nem is tudja kiért reszket: érette-e vagy érettem! Nem is tudja, melyikünket szereti!... Azaz hogy..., folytatta oly keserűen, hogy Juliette megdermedt az iszonyattól. Poyanne szavai az igazság keménységével hangzottak lelkében. »Azaz hogy nagyon is tudja; és ő, a másik is tudja... Most már értem a dolgot. Nem látván többé maga és az ön szíve közt más akadályt, mint az irántam való vonzalom maradványát, meg akarta ezt semmisíteni, engemet semmisítvén meg... De minthogy adott szava ellenére megmondta önnek, hogy holnap verekszünk, megmondta-e azt is, hogy engemet gyávának merészelt nevezni? - Gyávának és ön azt kívánja, hogy eltűnjem e sértést? Hát akarja, hogy mindent elmondjak önnek? Ha nem is követte volna el rajtam ezt a halálos sértést, nem szalasztanám el az alkalmat, hogy életre-halálra mérkőzzem vele, mert gyűlölöm ezt az embert!... gyűlölöm!...

- Henry, szólt Juliette megtört hangon, és oly legyőzött féltékenységgel fogta meg kezét, mint egy kegyelemért esdeklő gyermek, Henry, kérlek, higgy nekem... Esküszöm egész multunkra, hogy mindent Gabriellétől és tőled tudok. Candalené az imént járt nálam. Férje segéd e borzasztó ügyben. Elejtett egypár szót, mely fölébresztette gyanuját, s aztán az enyémet, mikor Gabrielle nekem is elmondta... Mikor a te ajkadról is hallottam a vallomást, vért láttam... Érettem ontott vért!... És jajveszékeltem... De csakis tégedet szeretlek, tied vagyok holtomiglan!... Oly boldogok lettünk volna... Te ismét a régi jó, a régi gyöngéd lettél volna... Föltevé, hogy ez az ember szeret engem, csak is azért köthetett beléd, mert tudja, hogy én csak is tégedet szeretlek, és foglak örökké szeretni.

- De azért mégis megsértett, szólt közbe a gróf, és én azt nem törülhetem le másképp... Nem, épp úgy nem hátrálhatok meg, mint majd holnap, mikor azt mondják nekünk: tűz... Hiszek neked..., folytatta aztán, hosszú, szenvedélyes szorítással viszonzva kedvese kézszorítását. Érezte, hogy a nő őszinte e belső vonzódásban. De nem merte neki megvallani fájó gondolatát: »Ha bizhatnék abban, hogy nem szereted őt! De szereted, bár nem akarod szeretni, engemet pedig akarnál szeretni...« Kezdte érezni, hogy ez örökös bizonytalanság végképp elcsüggeszti, pedig nagy szüksége volt hidegvérére, hogy minden dolgát elvégezhesse e délelőtt, mely talán utolsó életében. - Igen, mondá, hiszek neked. És elismerem, hogy oktan voltam, mikor úgy beszéltem hozzád. Most már mindent tudsz. Nem vonhatom vissza, a mit mondtam. Légy bátor és ne szólj többé e dologról egy szót sem... Te tudod legjobban, hogy becsületbeli kérdésekről vitatkozni nem lehet... Különben most már mennem kell. Azt jöttem kérni, hogy ebéd után kilencz órakor meglátogathassalak. Elbucsuzom tőled a viszontlátásig, ha Isten is úgy akarja... Addig lecsillapodsz és beszélgetni fogunk e hiábavaló frázisok nélkül, a melyek neked is, nekem is úgy fájnak. Hiszen úgy se vagyunk valami nagyon boldogok.

Juliette némán engedte távozni. Mit tehetett ezzel a társadalmi kényszerrel szemben, mely épp oly irgalmat nem ismerő, mint a fizikai kényszer: mint egy ház összeomlása vagy a földindulás. Raymond megsértette Henryt, és Henrynek igaza van: a párbaj kikerülhetetlen. A kényszer azonban nem terjed ki a lélek megnyugvására is, és ebben a kétszeresen sebzett női szívből a föllázadás minden hatalma reszketett a kegyetlen kín ellen, melyet e két férfi párbaja mér ő reá. Poyanne már rég elment és Juliette még mindig úgy volt, mint abban a pillanatban, mikor az ajtó bezárult: egy zsöllyeszékbe süppedve, összekulcsolt keze a térdén, feje lehorgasztott, pillantása merev. Fejében folyton képek kavargtak: Henry és Raymond egynéhány lépésre egymástól, a segédek csoportja, a jel, a leeresztett pisztolycsövek, - kedvese említette ezt a fegyvert... Aztán egyikük a földön hever... Poyanne esett el, és e tiz éves jóbarát szeme, melyet ő szomorúnak sem tudott látni, most felé fordul és haldokló fényében ezt a végső szemrehányást olvassa: »Te öltél meg...« Lelkének minden erejével üzte el a gyászos sejtelen lidérczét, de ekkor mindjárt a másik kép merült föl előtte. Casal sebesült meg halálosan, Casal, kinek láttára mindig remegett az örömtől és a félelemtől, és a kinek távolléte halálos bánatba döntötte. Halaványan jelent meg a nemes arc, melynek férfias szépsége úgy csábította őt; a két szem pedig nem gyöngéd szemrehányással, hanem a megvetésnek ama türhetetlen kifejezésével nézett rá, melynek csak a gondolata is napok óta kinozta most. És - ki érti meg, hogy megférhetett benne az a rút kettős érzés? - Még a válság ez órájában sem tudta, nem tudhatta, kit siratna meg a kettő közül keserűbb könyekkel, ha a párbaj megtörténne és szerencsétlenül végződne. De nem. Nem fog megtörténni! Ha ki kell mennie a küzdelem helyére, és oda kell borulnia lábuk elé, a segédek szemeláttára, megteszi még azt is. A balga teremtés! Hiszen nem tudta se az időt, se a helyet, se semmit, csak azt, hogy huszonnégy óra múlva, vagy talán előbb is befejeződik a dráma, a melyet az ő vétkes gyöngesége idézett elő. Megismerte saját tehetetlenségét, mikor Poyanne a vitát nem tűrő férfi határozottságával beszélt vele, s ő nem tudott felelni egy szóval sem. Mit tegyen?... Nagy Isten, mit tegyen?... A segédekhez forduljon? Ők volnának hivatottak megakadályozni a kegyetlen küzdelmet. De kik a segédek? Juliette tudta Candale és lord Herbert nevét. Csak-hogy mikor találkozhatik velük és mit mondhatna nekik? Minek nevében kérné amaz ember barátait, a kit ő megcsalt? Mert ezek előtt, a kik alkalmasint tudják a dolgot felüktől, ő kaczer, becstelen és hitszegő, ki, míg kedvese messze járt, udvaroltatott magának valakivel, a kinek készült kitenni a szűrét, mihelyt a szerető visszatért. Hogyan magyarázhassa meg nekik teljes jóhiszeműségét, akaratlan megalkuvásait és főkép őszinte és mégis kétszínű szívének ezt az undok anomáliáját. Hogyan tegye érthetővé, hogy a közös veszélyben szíve mind a kettőért egyformán dobog? És a lidérczinyomás ismét kezdődött. Látott egy keresztüllőtt mellet, egy sebes homlokot, látta a vért, és e vérről, legyen bár az Henryé vagy a másiké, egész élete

kimondhatatlan kinná vált, oly éles kinná, hogy rögtön meg akart halni, csak hogy ezt ne lássa soha, soha!

Az óra ütött. Juliette gépiesen emelte föl fejét e hangra, mely a szoba nagy csendjében szokatlanul ünnepies volt. Ránézett az órára, melynek sétálója perczről perczre, pillanatról pillanatra mérte az időt, a mely még hátra van megakadályozni, hogy e párbaj szörnyű álma ne váljék borzasztó és helyrehozhatatlan valósággá. A mutató a négyesen volt. Tehát Poyanne már több mint egy órája távozott, ő pedig csak itt ült tétlenül, holott Gabrielle várja őt, támogatni készen a kibékítés munkájában. E gondolat eszébe juttatta, hogy már mennyi időt vesztegetett el, és fölugrott. Végigvonta kezét a szemén és borzasztó gyöngeségét egyszerre a kétségbeesett perczek tevékeny láza váltotta föl. Egy pillanatba telt, hogy csengetett komornájának, kimenő ruhát öltött, bérkocsit hozatott, - mert befogatni nem volt idő, - és a rue Tilsitt felé robogott. Égő fejében százféle szándék forgott és valamennyibe bele volt keverve a grófné; de mindent dugába döntött egy előre sejthető galiba. Candalené, nem tudva hova lenni a türelmetlenségtől, mikor barátnőjét hiába várta, végre maga indult el a rue Matignon felé. A két kocszi alkalmasint elment egymás mellett, mert a kapus váltig erősítgette, hogy urnője épp az imént távozott:

- Még alig tíz percze, hogy itt volt a grófné.

- Istenem! gondolta Tillièresné, visszaszállva a bérkocsiba, bár csak az a jó ötlete támadt volna, hogy megvár engem nálam.

Valóban ez lett volna a legokosabb elhatározás. De az ilyen válságok közepett épp a leg-egyszerűbb dolgok nem jutnak az ember eszébe. Candalené, a helyett, hogy azt mondta volna magában: »Juliette okvetetlen hozzám ment és mindjárt visszajön«, azt tökélt el, hogy a rue Royaleba hajtat és férjét lehivatja a kaszinóból, ha ugyan ott van, hogy megtudjon tőle valamit. Mig ebben a teljesen haszontalan dologban járt, mert Candale ily korán nem szokott a körben lenni, Juliette haza érkezett. Megtudta, hogy barátnője kereste, aztán szó nélkül távozott. Ez az új félreértés még jobban megzavarta és rohant vissza a grófi palotába, a hol természetesen most sem találta meg Gabriellet. E folytonos jövés-menés izgatottságában egy gondolat kezdett megérni benne, és ez a gondolat végre annyira elhatalmasodott ezen a kétségbeesett lelken, hogy azzal a szilaj dühvel rohant ez egyetlen mentség felé, melyet nem tarthat vissza sem akadály, sem okoskodás. Poyanne és Casal párbajának ő az oka. Casal ellenfelének arczába vágta e sértő szót: gyáva... Ha sikerülne rávenni, hogy vonja vissza e szót, hogy kérjen bocsánatot e sértésért, az egész dolog rögtön el lenne igazítva... Ha sikerülne őt erre rávenni! De ki vegye rá?... Miért nem ő maga, Juliette? Ha most hozzá menne ezzel a nagy fájdalomával és azt kérné tőle, hogy kövessen el mindent a párbaj megakadályozására. Azt, a mit Poyannenak a becsület tilt, a másik megteheti, sőt tartozik is vele, - ha szereti, pedig szereti. Ha nem szeretné, elment volna-e e végletig? Igen, ez az egyetlen mentség, hogy nem gondolt erre már előbb? Ismét az órára pillantott és látta, hogy a rue de Tilsitt és a rue Matignon között kocsizgatva, ismét negyven perczet veszített. Bérkocsija épp a feleuton volt házáig, mikor ezt az ijesztő dolgot észrevette. Már is kifogyott az időből, mert öt óra van. Hétkor otthon kell lennie, hogy anyjával ebédeljen, kilenczkor pedig Henry jön! Végtelen aggodalmában esztét veszítette. És mintha csak álmában cselekednék, megzörgette kis kezével a kocszi ablakát és kikiáltotta a kocsisnak amaz ember czimét, a kitől, hite szerint, e pillanatban egész sorsa függött. Mint az alvajáró szállt le a rue de Lisbonneban a palota kapuja előtt, becsöngetett, megkérdezte: otthon van-e Casal ur? és lépésének szörnyűségét csak akkor érezte, mikor belépett a kis szalonba s a hely idegensége egyszerre magához térítette. Tétovázva nézett körül a szobában, melyre jövendő élete folytán még annyiszor emlékezett vissza; nézte a fakó falszőnyegeket, a fegyverek csillogását, a képek fényét és a butorzat előkelő rendetlenségét.

- Istenem, szólt hangosan, mit tettem?...

Már késő volt, Raymond belépett a szalonba. Dolgozószobájában volt, mint alkalmasint Poyanne is ez órában, ügyeit rendezve ez igen komoly párbaj előtt, mikor inasa jelentette neki, hogy egy hölgy várja, a ki nem akarja megmondani nevét. Azonnal azt képzelte, hogy Candale indiskréciója mindent elárult a grófné előtt és most Gabrielle jő hozzá kérni, hogy engedje kiegyenliteni a dolgot. Így történt, hogy mikor Julietteet meglátta, annyira meghökkent, hogy egynéhány pillanatig mozdulatlanul állott az ajtóban. Tillièresné sápadtsága és most már eltitkolhatatlan remegése arra vallott, hogy mindent tud; és kitől tudja, ha nem Poyannétól? Ösztönszerűleg épp úgy gondolkozott ellenfeléről, mint ellenfele ő róla, és e két teremtség bizalmasságának ez új bizonyítéka féltékeny dühvel töltötte őt el. Föltámadt benne a napok óta gyanútól marczangolt férfi, ki meg akarja sebezni a nőt, e gyanu tárgyát, és megtépni, összezúzni lelkét.

- Ön itt van, asszonyom? mondá az első meglepődés után, durva gunyolódással. Értem... Kedvese életét jön tőlem kérni...

- Nem, felelt Juliette megtört hangon. Ez az egynéhány szó valójának csakugyan legérzékenyebb, legvérzőbb részébe vágott; de ha már megkockáztatta örült lépését, legalább meg kellett kockáztatnia, hogy ne vesszen kárba: Nem az ő életét jövők öntől kérni, hanem a magamét. Régtől szenvedett fájdalommat ne növelje az a tudat, hogy két oly bátor ember, mint ön és ő, az én hibám miatt kockáztatja életét... Csakis ön teheti jóvá, a mit tett, és azért jöttem ide, hogy beszéljek önnel, s ha kell, könyörögjek önnek, hogy kiméljen meg engemet, mert én nem élném túl a szerencsétlenséget.

Szavait meg nem fontolva beszélt; legfőljebb arra gondolt, hogy ne essék abba a hibába, mint mikor Poyanne előtt két aggodalmát egyformán mutatta. E pillanatban nem volt lelkében egyéb, mint ez a párbaj, és az erős akarat: megindítani Casalt. Nem gondolta meg, hogy szavai a legteljesebb bevallással érnek föl. Ha lett volna elég hidegvére, előbb tapogatódzott volna: vajjon ismeri-e Casal az ő viszonyát Poyannenal. De a szenvedélyes válságok óráit épp az karakterizálja, hogy feledünk minden óvatosságot és képtelenek vagyunk másokat analizálni. Magától és legyőzhetetlenül az a hit támad bennünk, hogy ők épp úgy gondolkoznak rólunk, mint mi magunk és lelkiismeretünk szerint beszélünk hozzájuk, nem vetvén számot a végtelen sok árnyéklattal, mely a kétséget elválasztja a bizonyosságtól. Casal még a Candale-nél folytatott beszélgetés után, sőt a Théâtre-Françaisbeli jelenet után is kétségben této-vázott. Ugy cselekedett ugyan, mintha Juliette Poyanne kedvese volna. Gondolta is, hogy az, és esztelenségnek ítélte volna nem gondolni. De bizonyosan még sem tudta. Ilyen az ember, mikor szerelmes. A legcsekélyebb jelek a leggonoszabb gyanut keltik föl, a meggyőző vagy legalább előre meggyőzőknek ítélt bizonyítékokkal szemben pedig mindig marad egy kis remény. Fölteszünk minden rosszat, jól esik föltennünk, és egy titkos védő hang szólal meg bennünk: »Hátha csalódsz!« Ezért mikor végre szemben állunk az elvitathatatlan valósággal, szívünket ismét oly rázkódás éri, mintha sohasem is gyanakodtunk volna. Raymond Tillièresné lázas könyörgésében nem látott egyebet, mint annak a döntő bizonyosságát, hogy Poyanne kedvese. Ez emberről beszélve, azt mondta neki: »Kedvese«; és az asszony azt felelte: »Nem az ő életét jövők öntől kérni«. Tehát ezt mint bevallott, befejezett dolgot fogadta el mostani beszélgetésük kiinduló pontja gyanánt. E gondolat Casal szívét úgy égette, mint a tüzes vas, és összefont karral, rettentő pillantással lépett Juliette elé:

- E szerint ön megvallja, hogy ő az ön kedvese... Pedig hiába, nem akartam, nem birtam hinni. Az ön kedvese! Ó, az ön kedvese! Ön ugyan megcsalt engem! Ugy viseltem magamat, mint egy gyermek. Ugy-e, jókat nevetett ezen a Casalon, a ki elfogult szerelmes képpel jött önhöz, míg ön másnak a szeretője volt? És én szerettem önt, úgy a mint még sohasem szerettem. Annyira, hogy nem is mertem önnek beszélni érzelmeimről... De a mi igaz, igaz: ön kitünően

érti a kaczerkodás mesteriségét; de azt is tudnia kellene, hogy ezt a mesteriséget nem lehet büntetlenül úzni oly férfiakkal, a kikben van egy kis mersz... Meg fogom ölni az ön kedvesét, jegyezze meg jól, meg fogom ölni; és ez oly igaz, mint a hogy ön nekem két hónapig napról-napra, óráról-óra hazudott... Hát azt értem, hogy hizelgett asszonyi hiuságának, mikor elgondolta: »Szegény fiatalember! Milyen boldogtalan. De mi baja? Hiszen én semmit sem ígértem, semmit sem adtam meg neki... Belém szeretett. Tehetek én arról?...« Igenis, ön tehet róla, és mert nem bánthatom egyébben, mint e szeretőben, ki elárulta ön előtt párbajunkat, alkalmasint azért, hogy megmentse életét, - hát én ebben a szeretőben fogom önt megfenyíteni!... Tanácsolja neki, hogy jól czélozzon holnap, mert én mindent el fogok követni, hogy jól czélozzak.

Ez a kegyetlen beszéd mily borzasztó ellentéte volt annak a tiszteletnek, mely ugyane hangban mindig megvolt amaz első ebéd óta a Candale-palotában, az orosz ibolyákkal ékesített asztalnál! És a szilaj, a győzhetetlen szerelem mily gyorsan kivonta e két teremtest az előkelő korrektség korlátai közül, hogy a férfi ily nyersen beszélt és a nő hallgatta!... - Mert hallgatta, közbeszólás nélkül, összeroskadva az annyira rettegett megvetés alatt, melyet, bár a látszat ellene szólt, nem érdemelt meg, és a mely ellen egész szerelme tiltakozott. Casal beszédének nyersesége szinte megőriztette, sértve azt, a mi benne a legérzékenyebb, a legbetegesebben érzékeny; és így felelt, először nevezve ez embert azon a néven, a hogy gondolatban oly rég hívta:

- Raymond, nem türhetem, hogy így beszéljen hozzám és így ítéljen meg. Hát semmi hang sem szól mellettem szívében? Nem ad nekem annyi hitelt, hogy azt gondolja, hogy nem tud mindent?... Ön, a ki ismeri az életet, hogy nem gondolkozott így, mikor gyanusítani kezdett engemet: »Ez a nő valami titkos végzet áldozata, de nem kaczer. Őszinte volt irántam, és most is az. Érdeklettem őt, szeretett...« Úgy van, Raymond, én szerettem önt, és még most is szeretem... Ha nem szeretném, vajjon vihetett volna-e e párbaj gondolata arra a lépésre, hogy ide jöjje, én Juliette Tillières?... Igaz, hogy mikor megismerkedtünk, nem voltam szabad, és nem kellett volna önt fogadnom... Erősnek hittem magamat. Gyöngé voltam. Nem tudtam, hol fog mindez végződni. Gyors, ellenállhatatlan, végzetes volt minden!... És tudtam én, hogy szeretnek? Mindent egyszerre tudtam meg, azt is, a mit ön iránt éreztem, és azt is, hogy mily fájdalmat okozok a legnemesebb szívek. Ah, ön férfi létére nem érti azt meg, hogy nem törekedhetünk saját boldogságunk felé, ha mást meg kell ölnünk ezzel. Pedig úgy van, nem tehettem! Mikor azt éreztem, hogy szenved mellettem valaki, a ki nem változott meg, mikor megrázott fájdalmának visszahatása, meghajoltam és nem volt bennem más erő, mint meggyógyítani e fájdalmat!... Én nem hazudok önnek, nem is vitatkozom, de egész mélységében föltárom nyomorúságomat. Így van ez ma is. Nézzen rám, és lássa, hogy mily szenvedésbe került megválnom öntől! Sápadságom mutatja, mennyit szenvedtem, és megmondja azt is: van-e jogom öntől azt kívánni, hogy ne növelje mártiromságomat. Ne hárítsa rám azt a szemrehányást, hogy én vagyok gyilkosuk, az öné és az övé!... Nincs nagyobb szenvedés az enyémnél! Nincs! Ez sok, ez sok! Valóban sok!...

Oly szép volt, mikor így elbeszélte ezt a különös drámát, melynek, mint mondta, ő volt első, végzetszerű áldozata. Szépsége az a beteges, legyőzött szépség volt, mely a férfi szív legbensőbb húrjait rezegteti meg. Mély igazság szólt az erkölcsi gyötrelme e szívtépő vallomásából, és minden szó arra vallott, hogy oka a nagy szeretet és a nagy gyöngédség... Casal önkéntelenül meghódolt e megható báj előtt. Vonta ez őszinteség mágnese. Haragja elmúlt és végtelen bánat fogta el annak láttára, a mit Juliette oly igazán nevezett mély nyomorúságának. Miután előbb bálványozta, aztán átkozta ez asszonyt, most végre valóban megismerte, hogy kicsoda: logikátlan és nemes, gyöngéd és gyötrődő, ideál után törekvő és gyöngé, ellentétes érzelmek viharainak zsákmánya és annyira megbűnhődött. Miért? Mert nem tudott se le-

mondani, se választani. Szégyelte nyersségét és nem birta úgy elviselni e sebzett szív látását, szinte érintését, hogy ne kisértse meg enyhíteni, és - Istenem, mily édes volt e változás Juliettenek e perczen! - azon a hangján kezdett szólni, mint mikor még nem gyanakodott:

- Miért nem mondta ezt nekem előbb? Miért nem vallotta meg az igazságot, mikor Candale-nétől jöttem önhöz? Mindent megértettem, mindent megbocsátottam volna. Most pedig már késő... Azt akarja, hogy elintézzem ez ügyet? Az, sajnos, nem függ többé tőlem... hogy bocsánatot kérjek a kiállítás előtt? Soha! Az lehetetlen!...

- Lehetetlen! kiáltott Juliette, kezét tördelve, lehetetlen. És még azt mondja, hogy szeret engem. A büszkeség beszél önből, Raymond, és nem a szive... Ha valaha jó és gyöngéd voltam ön iránt, ha ismét hisz bennem, ha igazán megbocsátott nekem, ha szeret, kérem, kényszeritem, hogy hallgasson meg és engedelmeskedjék.

És tovább beszélt, még jobban közeledve hozzá, ostromolva őt könnyörgésével, nézésével és egész valójával, belé sugallva akarát a végtelen vágyódás ama szuggesztiójával, melylyel szemben a leghatározottabb ellentállás is tágít és enged; míg végre Raymond megszólalt az olyan férfi hangján, a ki mindenről lemond, a mit csak büszkeségéből engedhet:

- Ön akarja... Ezt még megtehetem, de többet ne kívánjon tőlem... Irhatok Poyanne urnak egy levelet, sajnálkozásomat fejezve ki, hogy oly szavakra fakadtam vele, a kiváló emberrel szemben. Igérem, olyan lesz a levél, hogy beérheti vele. De ha nem elégszik meg ezzel és még ezután is fegyveres elégtételt követel, meg kell neki adnom, és meg is fogom adni.

- És mikor küldi el ezt a levelet? kérde Juliette lihegve. Most rögtön?

- Ha kívánja, most rögtön, felelt Casal, szavamat adom önnek.

- Köszönöm, köszönöm! kiáltott az asszony. Mily jó ön, mennyire szeret engem! - Most már az ő dolga volt rábírni Poyannet, és nem kételkedett többé, hogy ha Raymond megírta levelét, sikerülni fog lecsittítani a gróf gyűlölségét az esti találkozáson. Ime, most csak jelenlétével is le tudta győzni haragját, féltékenységet és kevélységet ez embernek, ki az első pillanatban oly kegyetlenül támadt rá. A nagy hála érzése és a sikeres könnyörgés után való akaraternyedés közepett sirva fakadt és ereje elhagyta. Még mindig fogta a fiatal ember kezét, miután oly forró köszönetet mondott neki. Raymond érezte remegését és félni kezdett, hogy ismét rosszul lesz, mint azon az utolsó látogatáson. Fölfogta egyik karjával és Juliette nem utasította vissza. Ismét vállán látta nyugodni ezt a bánattól megfogyott, halvány arcot, melyen a könnyek között a meglepődésnek szinte gyermekes mosolygása ragyogott, mintha ez a veszedelmes megadás, annyi küzdelem után, kimondhatatlan halálos édességgel árasztaná el ezt a szegény, megkínzott szívet. Meg merte czirógatni e megsoványodott arcot, mely nem huzódott el tőle, ajkával merte illetni e remegő ajkat, mely nem védekezett e csók ellen. - Vajjon az az ideges mámor volt-e ez a nőben, mely a félelem nagy rázkódásai után szokott következni? És a férfiban az a csodálatos, szomorú és hatalmas hevület támadt föl, melyet az a bizonyosság kelt bennünk, hogy más birta azt, a kit szeretünk? Vagy mindkettejüket a sors tragikumának, az élet nyomorúságának az a sötét érzése fogta el, mely rejtelmes, legyőzhetetlen erővel a kéj mámora felé viszen? Avagy csak a szerelem parancsoló, zsarnoki láza uralkodott rajtuk, az a láz, melyben hiába tiltja az ész, a sors, az akarat és a kevélység, ha elérkezett a döntő perc, a karok összefonódnak, az ajkak egyesülnek, és a lelkek összeleplegyednek az érzékeken által! Raymond kivonszolta, kivitte őt a szalonból, hol oly fájdalmas dolgokat beszéltek; és Juliette nem védekezett ellene. És mikor később, sokkal később kiment e palotából, hova az aggodalomtól örülden érkezett, már odaadta magát ez embernek, a kitől azt jött kérni, hogy mondjon le bosszújáról. - Casal kedvese volt!

V. Az útvesztő utolsó kanyarulata.

A régiek híres aforizmája, hogy a szerelem után minden élő állat szomorú, nem csupán mint fiziológiai és természeti igazság való, hogy úgy mondjuk, való mint társadalmi igazság is, mert mindig oly kínos a szenvedélytől mámoros gondolkozásunk fölébredése és visszakeresése önünknek, ki azt hitte, hogy odaadta, pedig csak oda kölcsönözte magát. És ismét meg kell magában találnia az embert, ki jár-ke, mesterséget folytat, érdekeket hajszol, szerepet játszik, kötelességeket teljesít. A szerető asszonyból, kire nézve e világon nincs más, mint kedvese, át kell változni előkelő hölgyggyé, a kire száz súlyos robot nehezu: a házvezetés, a látogatások viszonzása, a megörzendő hirnév és a mindennapos élet számtalan hitvány, apró gondja. Az még boldog, a ki hazatérve, nem kénytelen hitvesi csókot adni a férjnek, és gyermek czirógatását érezni az arczon, mely még mindig lángol a tiltott boldogság lázáttól! És ha csak legalább az ideál e borzasztó visszazuhanása a valóságba kiméletes fokozatossággal történék! Dehoggy történik! Leggyakrabban elég hozzá egy potom csekélység és pillanatnyi idő is. Ez esett meg Juliettetel is, a ki Casal karja közt mindent feledett, s aztán helyzetének kegyetlen igazságát egyszerre a legbrutálisabb közönségességű dolog révén tudta meg. Bérkocsiját a kapu előtt hagyta és a kocsis, megunva a várakozást, leszállott a bakról. Föl s alá sétált kocsija mellett; nehéz csizmája alatt dongott a kövezet. Mikor megismerte a házból kilépő vendégét, joviális jó képpel sietett kinyitni a kocsis ajtaját; Tillièresné a becsületes ábrázat széles mosolygását a legsértőbb gunynak vélte és az izgatottságtól csaknem elfojtott hangon hamis adreszt mondott, egy faubourg saint-honoréi illatszeres bolt címét, mely épp eszébe jutott. Visszaemlékezett arra, hogy e bérkocsit inasa hozta. Ha ennek a csufondáros nézésű kocsisnak az a gondolata támadna, hogy nyomozza kilétét? Ha beszédbe elegyednék cselédeivel és elmondaná nekik ezt a két óráig tartó látogatást? - Milyen látogatást és kinél... Erre az egy gondolatra a szégyen bibora borította el arcát és egész valója megmerevedett az elszörnyedéstől, melyhez foghatót még nem ismert. Először vette észre azt az új dolgot, azt a jóvátehetetlen dolgot, a melyet sohasem hitt volna lehetségesnek: - hogy neki új kedvese van, neki, Tillièresnének. És mikor adta meg magát neki? A párbaj előtt, melyet ő miatta vív két ember, a ki most már egyenlő jogot formálhat ő reá. Idegeinek még mindig tartó lázas rezgése egyszerre örült szégyenné változott át. A bérkocsi megállt a parancsolt helyen. Tillièresné kiszállt és nem mert a kocsisra tekinteni, mikor megfizetett neki; nem mert a boltba lépni, nem mert ránézni a járókelőkre sem. Azt hitte, hogy bűnös kalandja homlokára van írva, hogy meglátszik szemében, hogy elárulja minden mozdulata. Ugy ment egynéhány lépésre, mintha kémet érezne nyomában. Hátat fordított a rue Matignonnak. Észre sem vette, hogy kiért a diadalív felé vivő széles utak egyikére. Az est már elsötétítette az eget, a gázlámpák fehér lángjai kezdtek kigyulni. Órájára pillantott: már csaknem kilenczédfélre járt.

- Istenem! gondolta magában, az anyám már több mint egy órája vár! Mennyire aggódhatik miattam! És mit mondjak neki?...

Bizony, mit mondjon neki! Elszörnyedésében maga elé képzelte a félig süket öreg asszonyt, kinek éles, mélyreható pillantása úgy tud olvasni az ő szívében, a nagy szeretet szinte természetfölötti éberségével. Réműlete oly nagy volt, hogy az ájulás környékezte. Egyszerre oly végső csüggedés fogta el, hogy kénytelen volt leülni egy üres padra. A földult lelkekben ilyenkor szokott megfoganni az öngyilkosság hirtelen szándéka, melyet aztán a család sohasem tud megmagyarázni: és Juliette önkéntelenül a halálra gondolt. Csak oda kellett volna inteni a mellette haladó bérkocsit, hogy a legközelebbi hidhoz vitesse magát. Képelete lefestette a folyó zöld vizét, a mint mélyen, csöndesen hömpölyög a napszállat homályában. És ez az energiás asszony, ki élni akart és megszokta, hogy uralkodjék magán, érezte a nagy

nyugalomnak ama csábítását, mely ugyanezen a helyen, ugyanilyen szomorú napszállatkor, már nem egy nyomorult teremtet: éhes koldusasszonyt, cserben hagyott leányt, féltékeny szeretőt ejtett kísértetbe. Minden nagy szenvedés, akár testi, akár lelki, át szokott menni ezen a sötét kísértésen; minden kín fölébreszti a szívben a megsemmisülés után való vágyódást és vannak gyötrelmek, melyekben a főúri hölgy és az utcai csavargó némbor egyenlő. De Julietteben e nagy erkölcsi vereség után is élt a kötelesség megszokott gondolata és rá gondolt azokra, a kiknek ő reá szüksége van. Villámgyorsan képzelte maga elé, hogyan viszik haza holttestét és anyja mily kétségbeeséssel borul rá. Ez a képzet oly elevenen varázsolta elébe Nançayné, hogy azt mondta magában: »Nem okozok neki ilyen fájdalmat«, aztán hirtelen fölkel:

- Édes, kedves mamám! Neki nem szabad megtudnia semmit. Lesz elég erőm.

És most már oda merte inteni a mellette menő kocsi, de nem azért, hogy a Szajna partjára vesse magát. Eltökélte, hogy bátran haza megy és még egyszer hazudni fog, legalább egyet megkímélni azok közül, a kik őt szeretik. A többiekre: Poyannera, Casala, Gabriellere már mennyi bajt hozott! »Megint hazudni!« mondá magában. Bizony mennyit hazudott már, mióta az összebonyolódott érzelmek ez útvesztőjében tévelygett! De mi volt ez a lelkimardosás ahhoz a teherhez képest, mely most lelkiismeretére nehezült! Megfeszítette elméjét, hogy egy mesét találjon ki itt a kocsi és ennek a fejtörésnek legalább megvolt az a haszna, hogy fölébredt ideges mámorából, melynek első foka a szerelem önfeledt örülete volt, utolsó foka pedig a féktelen kétségbeesés. Végzetes zsákutczába került, de itt legalább valami határozott baj miatt szenvedett, a min lehet okoskodni és nem zaklatta többé az az örület, melyben az emberi természet kijő a sodrából és elveszíti még szenvedésének méltóságát is. Egyébiránt nem törte valami nagyon a fejét. Az anyja számára kitalált történet igen egyszerű volt és illett hozzá földult arcza, bágyadt szeme és egész valójának látható összetöröttsége.

- Gyalog jöttem haza, hogy járjak egy kicsit, mondá, de oly rosszul lettem az utcán, hogy bevitték egy patikába. Nem akartam megrémíteni édes anyámat, azért nem engedtem, hogy ide jöjjenek hírül adni a dolgot.

- Rögtön hívjanak orvost, szólta Nançayné, sokkal jobban megijedve leánya aléltságán, semhogy gyanakodjék. Szegény gyermekem, arcod egész elváltozott, és te még rám gondoltál. Mily jó vagy!..

És szeretettel csókolta őt össze, nem is sejtve, hogy Juliettenek fáj ez a nagy hisztériáság.

- Már jobban vagyok, felelt a fiatal asszony és a doktor ráér eljönni holnap reggel is, ha rosszul tölténém az éjszakát... Talán jó lesz, ha lenyugszom egy kicsit.

- Eredj, eredj, édesem, mondá Nançayné. Majd én beszélek Gabriellele, a ki már háromszor járt itt, és azt mondta, hogy kilencz felé megint eljő... Van valami mondanivalód neki?

- Nincs, kedves mamám; kérem, mondja meg neki, hogy igen betegen jöttem haza, és nem várhattam meg... Nincs erőm semmihez.

Ez a sóhajlás legalább nem hazudott. Energiájának arra a végső megfeszítésére még képes volt, hogy anyja szemébe nézzen. De hogy Gabriellét lássa, a ki Casalról beszélne és főképp hogy Poyannennel találkozzék a kitűzött órában, kilenczkor, - azt már nem bírta. Holnap, ha visszanyerte erejét, majd uralkodni fog magán. De most magányosságra volt szüksége, bár tudta, hogy mily kísértetek fogják meglátogatni az álmatlan éjszakán. Mindazáltal nem tette számítást tárgyává a fájdalmat. A lelki drámák e legnagyobb válságaiban a szerelmes olyan, mint a katona ütközetkor. Nem érzi a sebeket és meg sem kísérti elhárítani a csapásokat. Juliette minden áron tisztán akart belelátni önmagába. Az imént elkövetett tettét bizony nem

fontolta meg előre, hogy odaadta magát Casalnak, oly teljesen, oly föltétlenül váratlan volt, hogy órákba tellett, míg maga is elhitte, míg megértette a valóságot; és mikor sötét szobájában lefeküdt, mindig csak ez az egy gondolat forgott fejében: »Raymond kedvese vagyok!« Valóban az volt! Ez a mellén beteg gyermek módjára keresztbe tett két kar ölelte Casalt. Ez az ajk, mely most mindig ezt sohajtja: »Könyörülj rajtam, Istenem!...« ez az ajk adta vissza csókjait. És e csókok még mindig égették őt, lángoló szenvedélyt keltve emlékükkkel valójának legbensejében. Mely szédület döntötte e vétekbe? Mely végzetes erő vitte e ház, e szoba, e jóvátehetetlen perc felé, mikor gyöngeségében nem birt ellentállani annak, a kihez csak könyörögni jött? A délután jelenetei egymás után vonultak el lelke előtt: magányos sétája a kertben, Gabrielle jött, a beszélgetés Poyannal, a kocsiszás, aztán hirtelen eltökélése, hogy Casalhoz megy. Bukásának rémitő gyorsasága növelte szégyenét és döbbenő kétségbeesésében fenszóval ismételve, oly hangon, mely mintha nem is lett volna az övé:

- Megvetem magamat! Megvetem magamat!

De a megvetés, a lelkimardosás közepett vergődés s a könnyek, melyekkel önmagunkat siratjuk, mint a haldokló, csak vezeklés, de nem a hiba jóvátétele. A dolog megtörtént s vele jártak a közvetlen következmények. Holnap szembe kerül Poyannal. Az igazi nemesség, - érezte, - azt parancsolta neki, hogy mondjon meg mindent, vallja meg eltévelyedését, elszenvadni készen megérdemlett büntetését, mely nem lehet más, mint a végső szakítás. Elképzelte e borzasztó vallomás részleteit: Henry arcán a gyötrelmet és pillantását, mikor ezeket hallja. És kimondhatatlan rémülettel vette észre, hogy bár megcsalta e nemes jóbarátot, nem halt ki szívéből a beteges érzékenység ez ember fájdalmával szemben. Arra a gondolatra, hogy e gyónás kegyetlenül megtépné Henry lelkét, meghátrált és azt mondta magában:

- Nem, nem fogom neki megvallani soha!

Vajjon ne szakíthatna vele e vallomás nélkül is? Mert most már szakítani kellett. Hogy Poyanne kedvese maradjon, miután a Casalé volt, oly nagy aljasság, a meddig ő sohasem sülyedhet. Egyszerre két szeretője nem lesz soha! - Pedig most, sajnos, kettő volt egyszerre. Az elsővel szemben még nem tisztázta a helyzetet, mikor odaadta magát a másíknak. Mind a kettő jogosan mondhatta ugyanabban a perczben: »Én Tillièresné szeretője vagyok!...« Hogy lelkiismerete előtt lemossa magáról a szennyet, így szólt önmagához: »Ez a párbaj örjített meg. Fejemet vesztettem. Ha nincs ez a dolog, sohasem látom viszont Casalt. Soha! Soha!... De legalább megakadályoztam a párbajt...« Vajjon csakugyan megakadályozta-e? És most egyszerre uj rettegés fogta el. Mióta Casal azt az ígértet tette, mindig úgy okoskodott, mintha a levélbeli bocsánatkérést Poyanne már elfogadta volna. Csakhogy elfogadja-e? Bizonyynal elfogadja, ha - mint tervezték - kilencz órakor beszélhet vele és hathat rá. De im meghátrált e találkozás elöl. Csalása már meghozta gyümölcseit. Ha most a párbaj megtörténik, ő kétszeresen felelős. Pedig meg fog történni. Mint az ily pillanatokban mindig: ez összekinzott képzelem egyszerre a legrosszabbat sejtette. Ujra föltámadt benne délutáni aggodalma, melyet még növelt az az irtóztató gondolat, hogy e párbajban két kedvese fog fegyveres kézzel szemközt állani, és hogy ő mind a kettőért remeg. Mikor az egyikre gondolt, önkéntelenül azt érezte, hogy a kék láza égeti karjai között; a másik pedig, a kit megcsalt, szívének gyökeréhez ragaszkodott, a melyek annál fájdalmasabbak voltak, mert ő maga is ki akarta tépni. Sajnálta őt az uj sérelemért, melyet most rámért, és ez a sajnálkozás csak növelte lelkimardosását. Ah, mily gyűlöletes, mily bűnös dualizmusa ez a léleknek! De hogyan lehessen ereje diadalmaszkodni rajta, mikor annyi őszinte küzdelem után, hogy egységes legyen élete, épp ma tette meg azt, a mi eddig csak szívében volt. Lelkiismeretes ügyekezétének volt az a szörnyű eredménye, hogy Casal is oly jogokat formálhatott iránta, mint Poyanne. Hogyan lehessen ezt orvosolni, vagy csak meg is érteni?

- Nem igaz, ismételtette magában, az nem igaz, hogy két kedvesünk lehet, mert nincs két szerelmünk. Vagy az egyiket vagy a másikat szeretjük.

Hiába hajtogatta magában a lelkiismeret e szavát, és hiába ragaszkodott hozzá oly dühvel, mint az olyan ember, a ki érezi, hogy diadalmaskodik rajta a bűnös kísértés, melynek nem akarja magát megadni; csak szüntelenül folyt benne a két érzelm ellenkező munkája, s a két érzelm nem hogy pusztította, de szította egymást; mindehhez pedig járult a két barátját fenyegető veszély víziója. Reggel fölébredve lázas, baljóslatu látásokkal teli álmából, a remény egy sugara csillant meg benne. Este egy levelet hoztak számára, azzal a kéréssel, hogy rögtön juttassák kezéhez. Megismerte Casal írását. Reszketve szakitotta föl a borítékot. A levélben ez volt:

Kedden este.

Szavamnak álltam, bájos barátnőm, és irtam P. urnak. Ez a levél, mely oly nagy önmegtagadásomba került, bizonyíthatja, mi mindent nem teszek meg az ön kedvéért. E levélke egyszersmind ki akarja fejezni nagy hálámat ön iránt, és azt kérdezi: vajjon nem sajnálja-e nagyon azt, a mit értem tett. Ha, mint remélem, a dolog kiegyenlítődik, két órákor elmegyek önhöz, hogy mindezt magam mondjam el. Ha biztosan tudnám, hogy ön ugyanaz lesz, a ki ma volt, azt kérném, hogy jöjjön el a rue Lisbonneba, meghallgatni ezeket és egyebeket is. De elismerem, hogy ez nem lenne okos dolog. Vajjon remélhetem-e, hogy ha nem is oda, de valamely biztosabb helyre eljön, hogy elmondhassam, mennyire szeretem önt.

Raymond.

(Másolat.)

Tisztelt uram,

Oly párbaj előtt, mint a holnapi, a lépés, melyet megkockáztatok önnél, esetleg furcsa magyarázatokra adhatna okot, ha épp úgy nem bizonyítottam volna be bátor ember voltomat, mint ön, és ha nem jegyezném meg, hogy ha épp úgy akarja, akár a tudomásulvételt is megtagadhatja e levélről. Ha nem akarja elfogadni, vegye úgy, mintha nem irtam volna. De én mégis megnyugtatom a lelkiismeretemet. Az önhöz fogható tehetségű és karakterű férfiak sokkal ritkábbak hazánkban, és életük sokkal drágább, semhogy a legkisebb szégyent is érezném, mikor kijelentem, hogy sajnálom az indulatosságot, melyre magamat tegnap este ragadtattam. Ismétlem, tisztelt uram, hogy lelkiismeretemnek engedelmeskedem, mikor ezeket írom és hogyha ön ez elégtételt nem ítéli elégségesnek, rendelkezésére vagyok, a megállapodás szerint. Bármint döntsön is, ez kiváló tiszteletem biznysága.

Casal.

- Henry nem utasíthatja vissza az ilyen bocsánatkérést, mondá magában a fiatal asszony, miután újra és újra végig olvasta ezt az egy papiroson egymás mellé irt két levelet. Ez az egymás mellé írás volt az első kissé durva, sőt talán sértő impressziója, mióta Casalt megismerte. Juliette azt szerette volna, hogy Raymond ne elegyítse össze ilyen természetes módon érzelmeinek kifejezését és vetélytársának emlékeztétét. Ez csak egy árnyéklat volt, de a nők, kik megérik az árnyéklatokat, és pedig mindig megérik, mint a hogy ez is, még e nagy válság közepett is: fáj neki ez az összeegyeztetés, meg az új légyott kérése Raymond levelének végén. A látszólag tisztelettel teljes szavakból kiérezte, hogy ennek az embernek joga van ő hozzá, mint egy szeretőhöz, a kivel még nem vagyunk bizalmasak, de a kiről tudjuk, hogy nem tagad meg semmit. De vajjon azt szerette volna-e, hogy Raymond az ő személyének ajándokát csak úgy tekintse, mint holmi kalandot? És ez a levél nem bizonyítja legalább azt,

hogyan viszonyulnak egymáshoz? De ez a gondolat, a helyett, hogy az őszinteség bizonyítékának lássák, miért sértette őt teljes valójában? A Poyannehoz intézett levél másolatában nem volt-e meg annak a bizonyossága, hogy ez az ember engedelmeskedik akaratának, jóllehet oly nagy önmegtagadásába kerül? Egy pillanatig föllázadt maga ellen, észrevevén, hogy nem hálás többé e lépés miatt, mely a párbajt okvetlen megakadályozza. Egyenként újra végig olvasta a bocsánatkérő mondatokat és igyekezett meggyőzni magát, hogy hatásuk biztos.

- Megmentettem őket! mondá magában. Bánom is én, hogy magam elveszttem.

E reménységgel azonban még mindig fájdalmas nyugtalanság párosult. Nem állhatta meg, hogy tíz óra felé, holmi ürügy alatt, ne küldjön Poyanne lakására. Biztosan akarta tudni: nem távozott-e hazulról a gróf. Mikor meghallotta, hogy Poyanne kora reggel elment, nem mondva meg: mikor fog visszatérni, reménye egyszerre lecsappant és nyugtalansága nőttön-nőtt. Hiába vigasztalagatta magát: »Bolond vagyok, hiszen ha el is intéződött az ügy, beszélni kell segédeivel.« Rettenetes szorongását sehogy sem tudta leküzdeni. Mit tegyen? Casalhoz is elküldjön? Soká gondolkozott ezen, sőt többször belefogott levél írásába is; de még sem volt bátorsága. Végre Candalenének akart írni, mikor az ajtó föltárult és Gabrielle lépett be rajta. Juliette nem kétségeskedhetett többé, mikor meglátta hű barátnőjének földult arcát.

- Verekszenek?... kiáltá.

- Csakhogy végre láthatlak, mondá a grófné, nem felelve egyenesen a kérdésre, melyet alkalmasint csak a félelem kitörésének tartott. Tegnap délután bizonyosan rábeszélte ügyekezettel Poyannet... De rögtön sejtettem, hogy nem boldogultál, mikor meghallottam, hogy mily állapotban érkeztél haza... Igenis, verekszenek. Most már biztos vagyok benne. Tegnap este Louis asztalán láttam a pisztolytököket, a melyet lepecsételve hoztak Gastinnetől... És mikor ma reggel nyolcz órakor elment hazulról, ez a tok már nem volt ott... És mint a kapusomtól tudom, Louis a kocsisnak azt mondta, hogy hajtson Casalhoz... Egész reggel vártam visszatértét, hogy megtudhassam mi történt. Mikor azonban tizenegy óráig sem tért haza, nem bírtam többé magammal és iderohantam, hogy megtudjak valamit. De mondd, mit tudsz te?

- Csak azt tudom, hogy Raymond megsértette Henryt és ebből kerekedett az egész affaire. Szent Isten, ha elgondolom, hogy egyikük talán meghal épp most, és én vagyok az oka! Menjünk, Gabrielle, gyere velem. Menjünk. Hátha még van idő?... Kapusod megmondta, hova ment Louis... Megkérdezzük vagy a Casal vagy a lord Herbert kapusát, mert valahonnan csak indulniuk kellett...

- Ez képtelenség, szólt Candalené. Először is későn érkeznenék, még ha tudnók is, hova kell menni... Aztán nem türhetem, hogy ily lépéssel alázd meg magadat, mikor úgy se lenne semmi haszna... Gondold meg, lelkem, hogy a mi nevünk kötelez... Édes Julietteem, légy büszkébb és bátrabb.

- Ej, nincs most szó az én nevemről és az én büszkeségemről! kiáltotta szilaján Tillièresné. Arról van szó, hogy ők ne haljanak meg.

- Hallgass, szólt a grófné, jönnek.

Csakugyan az inas lépett be. Az az egyszerű dolog, a mit mondott, oly borzasztó jelentőségű volt e pillanatban, hogy a két asszony elszörnyedve tekintett egymásra.

- Poyanne gróf ur van itt és kérdezteti, hogy méltóságod elfogadhatja-e?

- Bocsássa be, mondá Juliette. Eredj hálósobámba, folytatta Gabriellehez fordulva... Talán szükségem lesz, hogy itt légy... most rögtön... Jaj, hogy reszketek!

Valóban alig tudott megállni a lábán. Ha a párbaj megvolt, Poyanne sértetlenül került ki belőle. De a másik? Pedig a párbaj megtörtént. Azonnal meglátta, mikor rápillantott a grófra, ki nagyon halaványan lépett be, fekete kabátban, mely arra való, hogy ne legyen jó célpont. Juliette feléje rohant, nem törődve azzal, hogy Henry mit gondol az ilyen fogadásról:

- Nos?... szólt alig hallható hangon.

- Nos, felelt Poyanne egyszerűen, megverekeedtünk... És én itt vagyok. De, folytatta halakban, szerencsétlen kezem volt...

Az asszony, szemében az örület lobogásával pillantott rá:

- Megsebesült?... kérde. Meg...

Nem merte kimondani a szót. A gróf lehajtotta fejét, mintegy igent mondani a kérdésre, melyet az asszony ki sem ejtett. Juliette fölsikoltott. Ajka vonaglott és most már szilaján ejtette ki ezt a szót: »Meghalt!« Megsemmisülve roskadt le egy székre, két tenyerébe temetve arcát és oly görcsös zokogásra fakadt, mintha az ő lelke is el akarna szállni a nyögésben, mely gyöngé melléből kitört. Poyanne egynéhány pillanatig csak nézte kegyetlen zokogását. Végtelen szomorúság látszott arcán. Aztán vállon érintette az asszonyt:

- Hát még mindig tagadja, hogy szereti őt? mondá a nagy lelki szorongás ama hangján, a melyet Tillièresné sohasem birt elviselni. Csakhogy ebben a pillanatban ez a nő talán még azt sem tudta, hogy ő ott van. Ne sirjon Juliette, folytatta a gróf, és bocsássa meg, hogy így próbára tettem. De tudni akartam, mit érez ön igazán. Nem, nem halt meg. Megsebesült, de csak a karjába ment a golyó, s azóta már az orvos bizonyosan ki is vette. Élni fog... Különben bánom is én, akár él, akár hal. Ön élve is, halva is szereti őt, engemet pedig nem szeret többé... Csak ezt akartam megtudni, meg azt, hogy milyen mély az ön érzelme... Hazudtam önnek, először és utólszor életemben. Már is megszenvedtem érte. Még pedig keservesen, mert láttam, hogyan siratja őt... Keserves ez, de még sem oly keserves, mint a mult napok rettenetes kétsége!... Ne szóljon. Én nem vádolom önt... Hiszen talán maga sem tudta, mennyire szereti őt... Most már tudja, és tudom én is.

Mind a ketten elhallgattak. A kétségbeesés kitörése, mely Julietteet akkor érte, mikor azt hitte, hogy Casal meghalt, valami bódultsággá változott, és ez a bódultság nőttön-nőtt, a mint Poyanne beszélt, elmondva a párbaj eredményét és sarokba szorítva kedvesét, mintegy lenyűgözve őt a kérlelhetetlen, elvitathatatlan igazsággal. Hosszú hónapok óta először tisztázódott közöttük a helyzet, és a fiatal asszony először győződött meg Casal iránt való szerelméről, melyet mindig erőnek erejével tagadni akart. E bizonyosságot önmaga ellen megadta már akkor, mikor a gróf első szavaira összezuzta, elragadta a fájdalom, nem lévén többé ereje hazudni, annyira beleunt önmagába, annyira beleunt tehetetlenségébe és szívének csúf kétszínűségébe, melytől már oly régtől óta vergődött. Ott ült, lesütött szemmel, összekulcsolva kezét a térdén, mint az ítéletet váró bűnös, - sokkal bűnösebb, semmint sejtette ez ember, ki ott állt, szintén nem lévén ereje, hogy szóljon. Némely kiejtett szó hatása oly helyrehozhatatlan, hogy mikor elhangzott, szeretnénk elrohanni, messze, mentől sebesebben, hátra se tekintve. De mégis csak ott maradunk, s a beszéd ilyenkor hasonló az arénában holtra sebzett bika botorkálásához, a mint a beléütött gyiklesővel sebében vánszorog, és minden mozdulata csak mélyebbre meríti a gyilkos vasat. Tillièresné szólalt meg először könnyörgő hangon:

- Igaz, nagy időtől óta leküzdhetetlen lelki háborgásban vergődöm. Az is igaz, hogy önnek joga van elítélni engem, mert mindent elkövettem, hogy eltitkoljam ön előtt e küzdelmeket. De az is igaz, folytatta egyre jobban nekihevülve, hogy ön egy pillanatig sem szünt meg kedves lenni nekem; oly kedves, hogy ha csak egy perczig is láttam szenvedni, ellenállhatatlan vágyódás támadt bennem, megvigasztalni, meggyógyítani önt. Sohasem tudtam elképzelni a boldogságot az ön boldogsága nélkül. Sohasem hazudtam, mikor azt mondtam, hogy oly

szükségem van az ön szeretetére, mint a levegőre! ...Nevezze ön a hogy akarja ez érzelmet, mely önhöz köt és lehetetlenné tette elfogadnom a szakítást, mikor ajánlotta nekem... De tudja meg, hogy ez érzélem őszinte volt, őszinte most is, és én számítás nélkül engedelmeskedtem neki! Legalább ezt ismerje el, Henry. Ne higgye, hogy komédiáztam önnel...

- Az egész csak az, szólt közbe Poyanne, hogy ön félt szenvedésemtől. Nos, nézzen rám... Most már mindent tudok, - és mégis élek és élni is fogok. Nem vagyok többé oly fiatal, hogy le ne tudjak mondani a boldogságról. De az ember az én koromban is éhezi és szomjuhozza az igazságot; és az az igazság, Juliette, hogy ön nem szeret engem többé, hanem mást szeret. Azért akartam döntő, megczáfolhatatlan bizonyosságot szerezni, hogy jogom legyen szemrehányás, keserűség nélkül ezt mondani: Ön szabad. Használja szabadságát a hogy akarja... Minden, minden jobb, ez erkölcsi gyöngeségnél, mely oly régtől óta megakadályozza önt, hogy bátran tekintsen szívébe; minden jobb e könyörületnél, mely nekem úgy fáj, az ellentétes érzelmek között való habozásnál, a mely mire vitte önt? Arra, hogy a leghalálosabb sértéssel illessen engemet, kinek vonzódását mégis becsüli.

- A leghalálosabb sértéssel?... ismételte Tillièresné.

Mit hisz hát Poyanne Casallal való ismeretségéről? Mit mondjon neki? Reszketve nógatta:

- Magyarázza ki magát...

- Olvassa el ezt a levelet, szólt a gróf, odanyujtva neki egy papirost, melyen Juliette tévedező szeme meglátta Raymond írását és ama sorokat, melyeknek másolatát tegnap megkapta. Olvassa el és feleljen. Kész vagyok mindent meghallani, és önnek kötelessége, hogy mindent megmondjon. Ön kívánta tőle, hogy e bocsánatkérést írja nekem? Mert magától sohasem tette volna.

- Én kívántam, felelt Juliette, miután egy darabig küzdött magával. Bocsásson meg Henry, örült voltam. Ön kegyetlenül utasított vissza engemet, nem volt többé más reményem, mint hogy ezen a réven akadályozzam meg a párbajt.

- És nem gondolta meg, hogy ha elfogadom ezt a bocsánatkérést, ez az ember azt hiheti, hogy féltem tőle és én unszoltam önt e lépésre?

- Nem, Henry! kiáltott Juliette, higgye meg, hogy ő ilyesmire egy pillanatig sem gondolt. Ismeri az ön bátorságát; aztán elég volt csak rám tekintenie, hogy lássa kétségbeesésem, örületemet...

- Ej, mondá a gróf, hát önök találkoztak tegnap?

- Találkoztunk, felelt az asszony, ismét nagy benső küzdelem után.

- Itt? kérde Poyanne és látszott rajta, mily nehezen tudta megformulázni ezt a kérdést.

- Nem itt, szólt Juliette, az olyan nő eltökéltségével, a ki megunta a sok színlelést és most már inkább elvész, csakhogy ne legyen kénytelen tovább is csalni.

- Hát nála?...

- Nála.

Egymásra néztek. Az asszony sápadt volt, mintha halódnék. És a mártiromságnak oly kifejezését láthatta az ember arcán, hogy ismét föltámadt benne az az ösztönszerű szenvedélyes sajnálkozás, mely annyiszor bénította meg benne az őszinteséget. E döntő pillanatban érezte, mint az éjjel is, hogy eltévelyedésének megvezeklése csakis a teljes gyónás lehet. Ez ismét nemes érzélem volt és érezte, hogy újra tisztelheti magát, ha megbűnhődött. De visszarettentette a nagy szenvedéstől való félelem és rimánkodva szólt:

- Ne ítéljen el pusztá látszat után...

- Juliette... mondá Poyanne, megfogva kezét; és oly nyers hangon folytatta, a minőn még sohasem szólalt meg: Esküdjék meg, hogy semmi olyas nem történt ez ember és ön között, a mit nem mondhatna meg nekem... Én kész vagyok föláldozni magamat boldogságának, átengedem önt neki, ha szereti őt. De az a gondolat, hogy ez előtt a párbaj előtt... Nem, az lehetetlen... Esküdjék, esküdjék meg.

- Semmi sem történt közöttünk. Esküszöm, szólt Tillièresné megtört hangon.

A gróf végigsimitotta szemét, mintha egy borzasztó látomást akarna elűzni; aztán szeliden, szomorún így szólt:

- Látja, mivé tehet a féltékenység egy derék szívet. Bocsássa meg nekem ezt a sértő gyanút... Ez lesz az utolsó... Nekem nincs többé jogom így szólni önhöz. És nem is volt soha, mert ön, ha olykor hazudott is nekem, oly nemes okokból tette, hogy nem lett volna szabad önt méltatlansággal illetnem... Örült voltam egynéhány perczig. Feledje kérem... Igérem, hogy barátja leszek ezentúl is, higye meg, semmi egyéb, csakis barátja... Most nagyon izgatott vagyok. Ha megengedi, holnap két órakor eljövök. Akkor majd beszélgethetünk, mert mind a ketten nyugodtabbak leszünk. Isten hozzá...

- Isten hozzá! szólt Juliette, alig tekintve rá. Minden nyomasztón nehezedett lelkére: elkövetett hazugsága, - a tudat, mily bűnös ámulást követett el ez emberrel szemben, ki még féltékenységében is oly nemes, és vétek gyanánt hányja önmagának szemére a legjogosabb gyanút, - az érzés, hogy most már csakugyan megtörtént közöttük a döntő szakítás, - és a lelkében dúló tusa küzdelmei. Hagyta, hogy Poyanne megfogja kezét, mely ez utolsó szorításban puhának, ernyedtnak érzett. Juliette még mindig látta Henry arczán a mártíromság kifejezését, de most már oly szomorú és gyöngéd volt! Szemében látszott az a végtelen, de panasztalan bánat, mely a legnagyobb áldozatok óráján fog el bennünket, mikor mindent följárlottunk annak, a kit szeretünk. Istenem, mennyiszer látta őt aztán maga előtt Juliette, és mennyiszer hallotta elfojtott hangját, a mint távozás előtt még egyszer istenhozzádot mondott... Mikor egy negyed óra múlva az aggódó Candalené benyitott a szobába, barátnőjét mozdulatlanul, a kandalló párkányára könyökölve találta. Tillièresné fölkel, hogy utána kiáltson Poyannának, de aztán elgondolta: »Minek?« és ott maradt állva, maga sem tudva meddig, arra sem gondolva, hogy Gabrielle vár rá, csak azt az egyet érezve, hogy a sors legyőzte, összetörte, leverte.

- Valami szerencsétlenség történt? kérdé a grófné, barátnője nagy csüggedését látva.

- Nem, felelt Juliette; nincs baj. A párbaj megtörtént... Casal jelentéktelen sebet kapott... Egynéhány nap múlva bizonyosan föl fog lábbadni.

- Lásd, hogy minden jobban végződött, semmint reméltük. Miért vagy hát szomorú? Mit mondott Poyanne?

- Ne kérdezd, szólt Tillièresné szinte indulatosan; hagyj békén, te okoztad vesztemet, mert vajjon megtörtént volna-e mindez, ha nem ismertetsz meg ezzel az emberrel, ha nem ejted módját, hogy hozzád és hozzám járjon, s ha nem beszélsz nekem úgy róla, mint a hogy beszéltél?... De mikor látta, hogy a szegény grófné szeme könnybe lábad, nyakába borult, ez örült következetlenségével mutatva leginkább, hogy e pillanatban az érzelmek mely végletei között lebeg szomorú szíve. Gabrielle hiába akarta őt csillapítani szerető babosgatással: és azt sem tudta, hogy mi az igaz oka e lélekállapotnak. Bizonyosan az Henry de Poyannával való találkozás ráta meg ilyen csodálatos mélyen, mert még arra is csak szórakozottan felelt, mikor barátnője azt mondta neki: »Tudakozódni küldök Casalhoz, és azonnal hirt fogsz hallani róla...« És midőn a magányosságban újra elmélyedt, lelkét már nem a Raymond képe

kisértette. Csak azt látta, hogy Poyanne áll előtte és esküjét kívánja, hogy lelkiismerete tiszta. Csak azt hallotta, hogy ez ember istenhozzádót mond neki. Csak azt érezte, hogy látni kívánja őt, beszélni akar vele és meg szeretne mondani neki mindent, mert minek hazudják még? Miért mutassa meg szörnyű kétszínűségének ez új oldalát?... Nem. Ki van ejtve a döntő szó, minden lepel szétszakadt. Henrynek annyi habozás után végre volt bátorsága a szakítást emlegetni. Tehát aljas eltévelyedés lenne azt kívánni, hogy e vétkes bizonytalanság, e fájdalmas tévovázás újra kezdődjék. Mit akarhat ő ettől a legemberfölöttibb lemondásig szerető férfitől? Most, hogy odaadta magát a másiknak és élete végre egységessé válhatik: a szívnek mely titka révén fordul vissza esztelenül a felé, a mi reá nézve hónapokon át csak fájdalmak folytonos láncolata volt? E kérdések tolongtak agyában egész délután és egész éjszaka; gondolata azonban nem nyugodott meg egyen sem és nyugalansága nőttön-nőtt, mikor Poyanne jöttének ideje közeledett... Egy óra lett. Aztán fél kettő. Végre elmúlt kettő is... A gróf nem jött. Juliette azt kezdte sejteni, hogy valami gyászos dologra határozta el magát. A rue Martignacba hajtatott. Azt felelték neki, hogy Poyanne eltávozott hazulról és nem mondta meg, mikor tér vissza. Tillièresné haza sietett. Henry még mindig nem járt ott. Juliette irt neki egynéhány sort. Az inas nem hozott rá választ. Csak másnap reggel, ismét egy keserves éj után, kapott egy levelet, melynek borítékán Poyanne kezeirását ismerte meg; hirtelen fölszakította és - óh asszonyi szív csodálatos ellentmondásai! - a következőket épp oly mohósággal olvasta, mint negyvennyolcz órával azelőtt Casal sorait.

Passy, délután öt órákor.

Kedves barátnóm,

Megirni azt, a mivel magamnak és önnek tartozom, ide jöttem ebbe a passyi kis lakásba, melyet ön boldogabb időnkben úgy hívott, hogy: »a mi otthonunk«... Valahányszor kiejtette ezt az egyszerű szót »otthonunk«, mindig megdobbant a szívem. E szó, fájdalom, oly szeretettel egyesítette magában mindazt, a mi annyi évtől óta egyetlen álmom, szent reménységem volt: azt a képtelen ábrándot, hogy örökké önnel éljek, nyíltan a világ előtt, nevemet odaadva, nem válva el soha, édes közelségében, mely jóvá teszi egész szomorú multamat, sok szenvedésem, végtelen boldogságával!... És most mégis egyedül vagyok itt e rejtekben, melyet ön sohasem fog többé »otthonunknak« nevezni, és nézem e néma tárgyakat, melyeknek mindenike úgy él a szememben, mint egy eleven teremtés. Nézem a fák és tornyok együgyű képével szóttas kárpitot; az alacsony könyves-szekrényt, melynek könyveit együtt olvasgattuk itt; a régi vázákat, a melyekbe én mindig virágot raktam, ha ön jött. Nem lehet búsabb, nem lehet szeretőbb nálam az az ember, kit a halál választott el kedvesétől, és oda támaszkodik a sír rácsára; nem lehet a lelkében nagyobb szomorúság, mint most az enyémben, mikor én is egy sirhoz: multunk sirjához zarándokolok... Szeretném, ha ez kiéreznék egy kicsit e levélből, a melyet ön akkor fog olvasni, mikor én már messze leszek Páristól és messze e titkos, kedves rejtektől. Azt szeretném, ha ön nem amaz ember képét őrizné meg rólam, a ki tegnap oly idegenül szólt önhöz, de a jóbarátét, a ki úgy gondol önre, mint én ebben a perczben: kegyelettel, édesen, kimondhatatlan háladatossággal azért, a miért nekem szívéből adott e néma tanúk előtt, a kik látták egyetlen boldogságomat itt a földön. Ön oly nagygyá tette ezt a boldogságot, hogy még ma, mostani haldoklásomban sem tudok, visszagondolva a perczekre, mikor engedte, hogy szeressem, és a mikor szeretett engem, most sem tudok egyebet mondani, mint ezt a szívemből fakadó szót: köszönöm.

Én nem vagyok háladatlan ön iránt, kedves barátnóm, és most, mikor távozom, tudom, hogy engemet is szeret és sohasem hazudott, mikor azt mondta, hogy nem birna szomorúságot látni szememben. Tudom azt is, hogy igen fog busulni, mikor megtudja e levélből, hogy én nagy időre elhagytam Franciaországot. Vajjon igaztalannak fog-e

engemet itélni, ha azt mondom, hogy épp irántam való vonzódása miatt nem tudom kellőképpen megítélni, hogy mennyire él szívében az az érzélem, melynek kitörését tegnap láttam? Vajjon annyira elragadta önt ez az új szerelem, hogy növekedését nem akadályozta meg az a tudat, hogy mennyire szenvedek én miatta? Most már értem tusakodásait. Az erkölcsi dráma, mely lelkében lejátszódott, most már oly világos előttem, hogy meg tudom mérni irántam való vonzódását, és azt is, hogy mennyire nem szerelem ez a vonzódás. Ön oly jóhiszemű volt, hogy ezt még saját lelkiismeretével szemben sem merte megvallani. Büszke teremtés létére nem akart megváltozni. Mert jó, nem akarta, hogy boldogtalan legyek. Mert becsületes, egy pillanatig sem tűrhette annak a lehetőségét, hogy megcsalja azt az embert, a kit egész élete társának hitt. Fájdalom, igaza volt önnek, Juliette; az oly szívekben, mint az öné, nem egykönnyen bénulnak meg az érzelmek. Ha nem is hallottam volna tegnapi sikoltását, ha nem is láttam volna könnyeit, mikor azt hitte, hogy párbajunk végzetes volt, mégis eleget tudtam volna, mert ismerem önt. De láttam a könnyeket, hallottam a sikojt. És azért távozom, mert éreztem, új szerelmének láttára, hogy nem bírnék szemtől szembe kerülni ezzel az érzellemmel. Hogy mint küzdött maga ellen, és mibe került, míg engedett, azt megláttam szomorúságában és örömeiben, irántam való kiméletében és hallgatásában; én pedig csak az az ember vagyok, a ki szereti önt teljes szívéből, minden erejéből, egész valójából, és a kit ön is szeretett, és a kitől sem nem kívánhat, sem nem szabad kívánnia emberfölötti erőt. Különben is most, mikor már mindent tudok, szabad-e magamat, fájdalommat és szerelmemet, melyet ön nem viszonzoz többé, közébe vetnem lelkiismeretének és annak, a mi talán boldogítani fogja. Van-e jogom éreztetni önnel beteges érzékenységet, melyet hetektől, sőt talán évektől óta tűrt? Nem, Juliette, számot vettem magammal, és végiggondolván eddigi életünket, tudom, hogy lebirhatatlan szükség az, hogy ne lássa többé egymást két teremtés, mikor az egyik megszűnt szeretni, a másik pedig még mindig szeret. Ez borzasztó. Ez keserű. Keserű, mint a halál. De csakis ezen az áron válthatjuk meg önmagunk becsülését, és meg kell váltanunk, ha nem csak azért a tiszteletért is, melylyel egy mult iránt viseltetünk; és ez a tisztelet csakis úgy teljes, ha az a mult igazán, végkép, határozottan mult.

Sokszor gondolkoztam ezeken a dolgokon, - már akkor is, mikor Besançonból visszatérve, gyanítani kezdtem, hogy valaki más iránt érdeklődik; de soha annyira, mint tegnap és az éjjel, - sokszor gondoltam e szomorú dolgokra és másokra is. Elszenvedett fájdalominkban tilos boldogságunk büntetését láttam. Sokkal jobban ismertem vallásos érzelmeit, semhogy ne sejtettem volna titkolt bánata mögött, hogy bántja lelkiismeretét a helyzet, melybe irántam való szeretete sodorta. Mert én voltam a bűnös, és nekem, ki nem vagyok szabad, nekem kellett volna örökre eltitkolnom a szerelmet, melynek örömeiben nem lett volna szabad gyönyörködnöm. És ki tudja? Ha birtam volna önt így szeretni, a homályban és némaságban, buzgóságosan, sanyarkodva, tisztán, talán Az, a ki mindent lát, megjutalmazott volna hűségemért azzal, hogy irántam való szeretetének forrása ne kezdjen apadni. Ki tudja, hogy a lemondásból és erényből alkotott szerelmekben nem leledzik-e valami titkos kegy, hasonló a mély hit kegyéhez, mely megadja, hogy mindig tudunk imádkozni? Ha ez így van, és ha mi kettőnkre bűnhődés végzete nehezedett, azt kérem Istentől, a kiben még vétkezve is mindig biztunk, hogy ítélete csakis én reám, egymagamra nehezedjék. Bár méltó lenne önhöz új barátja, ki elvette tőlem szívét; és bár föl tudná fogni, mely nemes és szép lélek közeledett feléje annyi viszontagságon által. Olyasmit érintek most, a mi épp úgy fájhat önnek, mint nekem. De mégis hadd vallom meg, hogy tegnap óta megváltoztam. Keserűen és keményen beszéltem az emberről, a kiben - valamely különös sejtelem révén - egész boldogságom hóhérját láttam. Most már nem hihetem, hogy teljesen igazam volt és nem hihetem, hogy ön a szerelemig érdeklődhessék olyan ember iránt, a minőnek én őt gondoltam.

Meg akarom és meg tartozom önnek mondani, hogy másképpen ítélem meg ez embert, mióta olvastam mentegetőző levelét, a melyet az ő fajta férfi csak nagyon nehezen írhat meg. E levél meggyőzött engemet arról, hogy igazán vonzódik önhöz és pedig egész másként, mint én gondoltam. Tegnap ugyan nem említettem, de most, hogy ne hallgassam el az igazságot, megmondom: a párbaj színhelyén logikusan ragaszkodott ahhoz, a mit levelében írt: a levegőbe lőtt. A mit most róla mondok, legyen kiengesztelése a szenvedélyes gyűlöletnek, mely azt sugallta belém, hogy ne fogadjam el bocsánatkérését és halálát kívánjam. És adassék meg nekem a jog, kérni önt, hogy fontolja meg a dolgot, mielőtt tovább haladna mostani útján! Vizsgálja, tanulmányozza az érzelmet, mely ragadja, most, mikor immár joga van engedni saját érzelmének. Ő szabad, fiatal és nem rabja semmi multnak. Önnek áldozhatja egész életét s az ön nemes hatásának révén megváltozhatnak. Ha ennek így kell történnie, nem mondom, hogy nem fog fájni, mikor majd meghallom, hogy így alkotta ujja sorsát. De tudja meg, hogy én önt még most is oly önzetlen s a mult napok mártiromságában megtisztult szerelemmel szeretem, hogy a távolban lesz erőm belenyugodni e gondolatba, azzal a békével, a melyről a szent könyv szól: »Békességet adok néktek, az én békességemet, amely nem ez világról való«... az olyan lélek békéjével, a ki mindig szeret, de örökre lemondott!

És most Isten hozzá. - Isten hozzá, egem csillaga, az egyetlen ezen a sötét égen. Isten hozzá, ki éltetett, midőn minden erőmből kifogytam s a kinek azt köszönöm, hogy elmondhatom: én is voltam boldog. Ne féljen: semmi kétségbeesett lépésre nem határozta el magát a férfi, a ki most önnel teli lélekkel távozik, hogy ön boldog legyen és soha többé ne hullasson érte egy könnyet sem. Ez éjszaka kinos tépelődéseim közepett számot vettem azzal, a mi nekem még az életből marad és elhatároztam: hogyan fogom fölhasználni. Legutóbbi politikai kudarczom tanulsággal szolgált arra nézve, hogy legjobb e működésemről is lemondani; és ez a lemondás nem esik nehezemre. Más tér nyílik meg előttem s itt fogom fölhasználni maradék lelki erőmet. Saját fájdalomaink rettentő haszontalanok volnának, ha nem vinnének bennünket arra, hogy a feledést személytelen célokban, eszméink önzetlen szolgálatában keressük. Ama boldog napokból, mikor fenszóval gondolkozhattam ön előtt, sokkal jobban ismeri eszméimet, semhogy egyebet kelljen mondanom, mint hogy kiköltözöm az Egyesült-Államokba és megírom azt a nagy szociális-filozófiai munkát, melynek terve önt annyira érdekelte. A műhöz szükséges tanulmányokat csakis ott lehet megtenni és alkalmasint évek tellenek belé, míg elkészülök velük. Holnap, mikor e sorokat olvassa, kint leszek a tengeren s nem fogok egyebet látni a haboknál, melyek egyre számosabban hömpölyögnek közöttünk. Lemondóleveletem megírtam a képviselőház elnökének. Fontosabb ügyeim már a párbaj előtt elintéztem. Nemes barátunk, a jótékony Ludovic Accragne, sziveskedett magára vállalni egynéhány olyan dolgomat, a melynek elintézésére nem értem rá. E szerető barát elsőben is az ön nevét ejtette ki, mikor meghallotta: mire határoztam el magamat. Azt mondtam neki, - kérem, ne hazudtoljon meg, - hogy mi már beszéltünk elutazásomról s ön helyesli. Ezentúl majd módomban lesz, hogy mindig csak önre gondoljak, végtelen szomorúsággal és szeretettel. Ugy-e fog nekem írni? - de most még ne. Hadd választom én meg a pillanatot, mikor elég erőm lesz lelki haldoklás nélkül önről megtudni mindent. - Fájó, sebzett szívem oly könnyen vérzik! - De a távollét meg fogja gyógyítani azt is, és nem marad meg bennem más, mint egy halhatatlan érzelem, melyet ez egyszerű szavakkal fejezhetünk ki: »Legyen boldog, még kívülem, még nélkülem is...« Isten hozzád, édes, ne feledd, hogy szeretlek... Mit mondhassak egyebet, ha csak nem az egyszerű emberek megható régi mondását, - de a lelkem legmélyéből: »Isten oltalmazzon meg, egyetlen szerelmem!«

Henry.

A végső elválások órájában mindig bekövetkezik egy különös tünet, mely a lelki dolgokban igen hasonlatos ahhoz, mikor a szemtől távolodik el valami. Valamely városban jártunk, bebarangoltuk az utcákat, és a házakat körül köre vizsgálgtunk. Hol ez, hol az a részlet nem tetszett nekünk. Bántott a harmónia ellen való minden vétség: itt egy ház stílusa ellenkezett a szomszéd épület karakterével, amott az idő foga kikezdte a falat, majd egy rosszul restaurált homlokzat bosszantotta szemünket. Aprólékos impresszióink nem készíthettek elő bennünket arra, hogy mily büvöletet fog véghez vinni az általános kép, a melyet most, a hajó fedélzetén állva csodálunk, nézve a parti vagy hegyi várost és visszafordulva feléje, - mint a hogy a legenda szerint Boabdil király hátratekintett, hogy még egyszer lássa és sirassa Granadát! Most a napszállat fénye ragyog a városon. Aranyporba burkolja az égnek törő tornyú templomokat, a nagy épületek büszke csúcsait, sőt még a szegénység lakta negyedek alacsony födeleit is. A visszatekintő gyönyörűség, melyet e bámulatos összeséggel szemben érzünk, annak az érzelmnek szimboluma, melyet oly gyakran sugall belénk a halál, mikor kikísérjük a temetőbe egy barátunkat, a ki vétett ellenünk. Lelkének ideális körvonalai oly szépségben jelennek meg előttünk, hogy nem distingválunk többé. A hétköznapi lét hitványságaiból végre kibontakozott valója fölkelti bánatunkat, mely megismeri, hogy mily nagy szüksége volt ő rá a mi lelkünknek. És rá alkalmazzuk azt a nagy, jótékony emberi törvényt, hogy minden jó tulajdonságnak szükségképpen egy épp akkora hibával kell járnia. Immár csak nemes oldalait látjuk. És keserű könnyekkel siratjuk őt, ki iránt életében igaztalanságokat követtünk el. Igaztalanságainkat érezte, de könnyeinket most nem érzi. Gúnyos ellentmondás, melynek a kegyetlen moralisták kajánul örvendenek. Pedig mit bizonyít, ha nem azt, hogy egyedül élünk és halunk, csak nagy ritkán ismerve meg másnak a szívét, és csak nagy ritkán tárva föl saját szívünket. A szakítás abban közös a halállal, hogy lassú haldoklás, föllázadással elegyes megadás, kétségbeeséssel végződő reménykedés, és ilyen délibáblátás jár vele. Egy humorista bizarrul, de találón nevezte el sírontúli kristályosodásnak a nézet olyatén különös megváltozását, a minő Tillièresné lelkében történt, miután végigolvasta Poyanne e levelét. Térdére tette a papirost, melyre régi barátja mintegy odaontotta egész szívét, és könnyei szomorún, csöndesen, kiapadhatatlanul kezdtek folydogálni. Itt volt Henry maga. És az ő föltétlen egyenessége, melyet gonosz gyanú nem érintett, még a válás órájában sem, - a szerelemnek szinte vallásos buzgósága, melynek mártiri öröme telik a lemondás kínjaiban, - az eszméiben való hit, mely oly mély, hogy apostoli együgyűségben még akkor is eszébe jut nagy terve: a szociálizmus története, mikor utolsó istenhozzádot mond imádott kedvesének. Juliette emlékezetében egyszerre fölmerültek közös regényük sokféle és változó jelenetei. Maga előtt látta Henry de Poyannet első találkozásuk napján. Már akkor is tudta, hogy ez az ember nem a mai időből való, hogy karaktere érintetlen és föltámad a nem alkuvó lelkiismeretekre halálos század kompromisszumai ellen. Mily gyöngéden udvarolt neki és ő maga mily szeretettel és mily büszkeséggel látta, hogy mellette életre tér és lassankint kigyógyul első sebéből. Igenis, büszkeséggel, mert Poyanne ekkor akart legjobban kitűnni, ekkor mondotta leghatalmasabb beszédeit, e boldog első években, mikor megkötötték titkos egyességüket, a melyhez Henry hú maradt, - míg ő?... Ezek a papirosra hulló s a vonásokat eltörlő könnyek nem csupán egy örökre véget ért szép érzelm költőiségét siratták... Beléjük vegyült a lelkimardosás keserűsége is. E nemes barátnak bizony igaza volt, bár nem mondta, bár nem tudta. Elkerülhetetlen szükség volt, hogy szakítsanak. Mi lett ő belőle, a nőtől, kit Henry oly tisztelettel vett körül, visszaadva szabadságát? Még ha meg is akarná akadályozni távozását, tiltakoznék ez elbucsuzás ellen, visszaautasítva ezt a följárlott szabadságot, nem teheti, nem szabad tennie, - e vétek után, melyet most már maga sem tudta hogyan követhetett el, annyira visszahódította őt e végső búcsú, annyira föltámadtak egykori érzelmei, s a régi Poyanne képe, hogy a mult hetek impressziói egész elmosódtak. Mindazáltal nem soká tarthatott egész valójának ez újra ébredése a mult által, melynek gyarlandó, fájdalmas ereklýje kezében volt. A multnak e visszatérte mégis oly hatalmas volt, hogy egész

nap csak arra gondolt, a ki oly messze idegenbe távozott és a ki őt annyira szerette. E kétségbeesetten visszavágyódó alvajárásból csak este felé ébredt föl, mikor Gabrielle jött hozzá, hirt hozni a másíkról, a sebesültről. És most Juliette szemére hányta magának, hogy oly megfoghatatlanul feledte ez embert, a ki szintén miatta szenved. A párbaj előtt elhatározták, hogy az igaz okokat el kell hallgatni, tehát Candale feleségének csak azt mondta, hogy Raymond jobb karját egy kis csúz bántja.

- Öt-hat nap a köze és föllábad, mondá a grófné. De vajjon mikor meggyógyult, nem jut-e eszükbe valamelyiküknek, hogy újra kellene kezdeni?

- Attól ne tarts, felelt Juliette, olvasd ezt a levelet.

És odanyújtotta Candalenének a könnyeitől még mindig nedves papirost, engedelmeskedvén a bizalom ama veszélyes és ellenállhatatlan szükségének, melyet egyenlőképpen érezünk a nagy örömekben és a nagy bánatokban; és engedelmeskedvén egyszersmind egy más, nagylelkű kényszernek: föltárni barátnője előtt amaz ember nemeslelkűségét, a kit ez a barátnő egykoron oly helytelenül ítelt meg. A levél olvastán a grófné szeme is megnedvedett.

- Istenem, ha ismertem volna őt! mondá. Aztán visszaadta a levelet és egy pillanatnyi habozás után folytatta: De vajjon mit tud minderről Casal?

- Mindent tud, felelt Juliette. Én mondtam meg neki...

- Te? kérdé a grófné. De oly küzdelmet látott Tillièresné arcán, hogy nem merte tovább bolygatni e dolgot. »Hát Juliette és Raymond látták volna egymást azóta, hogy Casal nálam járt?« gondolta magában. »Nagy bizalmasságban beszélgethettek, hogy ilyen vallomásokra került köztük a sor.« De a grófné épp úgy nem gyanította a rettentő valóságot, mint Poyanne. Azt azonban mégis észrevette, hogy a fiatalember és barátnője között veszedelmesre válhatott a viszony és így folytatta:

- És ha Casal majd most ismét közeledni akar feléd, mikor megtudta, hogy szakítottatok? Mert meg fogja tudni. Az ujságokban okvetetlen benne lesz, hogy a jobboldal vezére lemondott a képviselőségről és Amerikába utazott...

- Ha közeledni akar felém, felelt Tillièresné, majd meg fogom neki mutatni, ki vagyok...

Candalené nem kívánta e rejtelmes, homályos válasz bővebb magyarázatát, mert attól tartott, hogy megbolygatja e szenvedő szív sebeit. Juliette e szavaiban kifejezte elhatározását, hogy nem megy tovább a bukásban. Szándéka erős volt, de maga sem tudta tisztán, hogy mit határozott el. Attól a percztől, hogy kikerült Casal karjai közül, mostanig, mikor barátnője így beszélt hozzá, mindig meggátolta valami, hogy nyiltan, őszintén vessen számot új helyzetével. Több ilyen akadály volt. Először viszont akarta látni anyját, majd aggódott a párbaj miatt, aztán Poyannennal beszélt és végre örülten várta, hogy mi fog történni. Ez eseményekben ő mind nagy veszedelmeket látott; pedig úgy vonultak el fölötte, mint azok az elnyeléssel fenyegető hullámok, a melyek tovább hömpölyögve, nem tesznek kárt semmiben. Találkozott anyjával, a párbaj megtörtént, és a gróf nagy eltökélésével úgy elrendezte viszonyukat, hogy nem kellett többé tartania semmitől. Megoldattak a legmegoldhatatlanabb problémák, kivéve a legutolsót, a legrettentőbbet. Egyedül és szabadon állott egy új kérdéssel szemben, melynek nagyságát Gabrielle mondása egész teljességében érezte vele: mit fog gondolni róla Raymond? Mit akar ez az ember, kiben most szívének egész jövődjé egyesül?... Mit gondol? Mit akar? Mikor a grófné távozott, az íróasztalhoz ment, melyre annyiszor támaszkodott, első kedvesének irván, és előkereste a levelet, a melyet második kedvesétől kapott a párbaj reggelén. Véghetetlen szomoruan olvasta újra végig, mert most nagyon keserves összehasonlítást kellett tennie. Mily nagy különbség volt a ballépése után érkezett e sorok és a

bucsuzó levél között! Egész helyzete feltárult előtte, mikor elolvasta Raymond e néhány sorát, mely annyira emlékeztette a történetekre »bájos barátnőm« megszólításával és végén a nyílt célzással, hogy ismét légyottokat rendezzenek. Mindezt úgy érezte, mintha Casal akár sértő tegeződéssel illette volna őt, csókokat küldve neki. Raymond kedvese volt, éppen olyan, mint Corcieuxné, Hacquevilléné vagy Ethorelné. Egyszerre eszébe jutottak e nevek, melyeket Candalené véletlenül ejtett ki előtte, a kocsijával történt ama kis baleset után. Casal épp oly hangon és épp oly érzelmekkel irt neki, mint ezeknek és a többieknek. És ugyan miért is ítélte volna meg őt amazoknál kedvezőbben? Mert azok szeretkező asszonyok, ő meg nem az? Honnan tudja azt Casal, hogy ő is nem az? Hiszen ő előtte volt már egy kedvese. S ez Raymond előtt nem titok. Nincs hát joga azt hinni, hogy nem ez volt egyetlen szeretője, főképp látva, hogy miként és mily körülmények között adta meg magát neki! Ez emlékezés égő szégyennel ontotta el egész valóját. Mily ellentét e két ítélet, mily különböző a kép, melyet e két ember róla alkotott! Itt nyers kívánság, ott imádással határos tisztelet. És Poyannet még bántotta, hogy nem becsüli eléggé vetélytársát! Istenem, ha tudna a viszonyról, melyet Casal kezdeni akar vele! Rettenetes élességgel látta maga előtt e viszony részleteit és úgy érezte előre minden keservét, mint a tengeri betegségre hajlandó utas, a kinek már émelyeg a gyomra, mihelyt a hajóra száll és megüti orrát a kátrány szaga. Elképzelte, hogyan fog ismét végig osonni Párison, dobogó szívvvel állva meg egy ajtó előtt, aztán lefátyolozottan, remegő tagokkal térve haza, mint midőn Poyannenak hozta meg ezt a titkos, gyötrelmes áldozatot. Mikor Henry gróft szeretete, legalább megvolt az a vigasztalása, hogy e szerelmükkel járó szomorú dolgok épp úgy fájnak kedvesének, mint neki magának. Poyanne tisztelete nem csökkent iránta; csak sajnálta őt. Hányszor kért térdén állva bocsánatot a vétkeért, a melyeket ő miatta elkövetett. De Casal? Voltaképp mit tud ő erről az emberről? Csak azt, hogy csupa gyöngédség és alázatosság volt, míg szabadnak és tisztának hitte őt. De hogyan megváltozott, mikor kitört benne a féltékenység fékevesztett dühe! Mily nyersen beszélt vele eleinte, mikor hozzá ment. Miféle ember hát ez? És egyszerre eszébe jutott mindaz, a mit Poyanne egykor Casal rovására mondott, Pauline de Corcieux szenvedése és a cinizmusnak amaz egész legendája, mely e viveur nevét körülvette. Egyszerre a félelem borzongása futotta végig, de nem csupán azért, mert félt e titokzatos természettől. Most már tudta, inkább is sejtette, hogy hiába tiltakozik lelkiismerete, hiába akarja önmagát tisztelni és hiába támad föl benne ez a hirtelen bizalmatlanság: mégis ez emberé lesz, ha viszontlátja és Raymond tehet vele a mit akar. E férfi birta őt, azzal a teljes birással, melynek nincs bocsánata. Ime, egész lelke háborog, ha csak a Casal karjai között tapasztalt érzelmek hevére gondolt. A mély gyönyörűség mindensége akkor először nyilatkozott meg előtte. Előre remegett a szerelmi mámor ama rabszolgaságától, melyet az asszonyok nem akarnak megvallani, de azért mégis mindnyájan éreznek és kívánnak. Ha még egyszer odaadja magát, akaratának vége. Nem szeresheti többé vissza az önmagán való hatalmat. És ha Casal majd itt lesz, hogyan állhasson majd neki ellent? Hiszen most is, mikor csak a távolból gondol rá, már oly ernyedtt, oly gyöngé, oly habozó, midőn jóvá kellene tenni e hibáját. Ezt a hibát, ha nem is igazolja, de legalább megmagyarázza eltévelyedése: de ha ismét bűnbe esik, ez végső bukása, halála neki, ki hozzáférhetetlen tudott lenni helyzetében, melyre a világ kárhoztatta. Valamikor becsületességének érzetével mentegette magát. De jaj, mi lett ebből a becsületből, mióta Casalnál járt. És mi lesz belőle, ha ama látogatás csak kezdete egy új viszonynak, mely annál megalázóbb, mert Raymond - csak az imént, és mégis oly rég! - feleségévé akarta őt tenni. Ime, Casal is arról ábrándozott, a miről Poyanne, bár ez az álom ellenkezett karakterével és eszméivel. Casal is vele akart élni, nyíltan, nevét adva neki. Akkor még tisztelte őt. Mit tegyen, hogy a látszat és váratlan bukása ellenére is bebizonyíthassa Casalnak, hogy érdemes, ha nem is az ilyen tiszteletre, de legalább arra, hogy ne bánjanak úgy vele, mint egy ledér asszonynyal, a mi ő sohasem volt és sohasem is lesz!

Ama napokban, mikor Casalt sebe szoba rabjává tette, Tillièresné elméjében a kinos reflexiók hatása alatt megérni kezdett egy szándék, mely megegyezett valójának ellentmondó elemeivel; mert egyrészt kielégítette szükségét, hogy méltó maradjon Poyanne tiszteletére, másrészt pedig teljesíteni ígérkezett égő vágyát, hogy megmentse, a mi még megmenthető: hogy hű maradhasson a becsülethez és a szeretett fiatalembertől ismét a régi tiszteletben, sőt talán még nagyobbban részesüljön. Ez a terv megegyezett végtelen bágyadtságával, melylyel nagy lelki rázkódásai végződtek... Nem fogja többé viszontlátni Raymond. Örökre távozik Párisból, mielőtt Casal találkozhatnék vele; visszatér gyermeksege és ifjúsága fészkebe, a kedves Nançayba, a hol már első nagy szerencsétlensége után 1870-ben is megismerte a magányosság vigasztaló varázsát. Ugy lesz; el fog menni. És Casal emlékében az az asszony marad, a ki, mert nem lehet többé a felesége, nem akar csupán szeretője lenni. Raymond bizonyosan tudja, hogy Poyanne Amerikába utazott. Nem illetheti őt hát azzal a gyanúval, hogy visszapártolt a grófhhoz, miután neki adta magát. El kell ismernie, hogy nem keresett pusztát, közönséges kalandot vele. De vajjon belenyugszik-e majd távozásába Casal? Nem fogja-e kizaklatni magányából? Nos, hát még távolabb vonul meg. Miután már benne volt a szakításban és Poyanne elköltözése oly nemes példát adott neki, érezte, hogy ereje a veszélylyel együtt nő és maga előtt látta azt, a mi a szív és sors viharaitól elsodrott szerelmesek álma és a végső menedék Raymond ellenében, - a klastrom ajtaját. Még a nőket legjobban megvető ember sem kételkedhetik abban az asszonyban, a ki a rideg czellában, a feszület árnyékában végzi életét. Nem nagy áldozat lesz neki fölvenni a fátyolt, oly félhalott. Közte és a klastrom között nem volt egyéb, csak Nançayné.

- Nem, gondolta magában, még sem tehetem; anyám miatt.

Itt volt az új akadály, melyre nem is gondolt. Szegény öreg anyját nehéz lesz megbékíteni már azzal a gondolattal is, hogy Páristól messze elvonultan éljenek azontúl. És milyen nehezen fog lemondani az agg nő arról a reményéről, hogy leánya ismét férjhez menjen! Mit mondjon anyjának, igazolni ezt a hirtelen elhatározást? Mit mondjon meg neki az igazságból, hogy meggyőzze, de még se ejtse kétségbe? Juliette annyira félt e dolog tárgyalásától, hogy reggeltől estére, estéről reggelre halasztotta és még tovább is huzódzott volna, ha a negyedik nap déltájban nem kényszeríti cselekvésre az a hír, hogy Raymond nem sokára mellette lesz. A boulognei erdőben sétált soká, a néptelen fasorokon végig, a hol először eltökélte, hogy nem fogadja többé Casalt. Haza érve, egy remek virágos kosarat talált, melyet távollétében egy közszolga hozott. A rózsával és orchideával telt kosárra egy levélke volt tűzve; és már a borítékon látható vonások is égették Juliette szemét. A különös betűvetés arra vallott, hogy az író keze nehezen forgatja a tollat; de az asszony mégis azonnal tudta, ki küldi e czeruzával névjegyre írott sorokat:

»Első dolgom, hogy ismét irni tudok: megnyugtatni barátnőmet, és azt kérdezem: hány órákor tisztelkedhetem nála holnap, mikor először megyek ki a szobából.

R. C.«

Olvasván e levelet, mely bizonyosan nagy megerőltetésébe került a sebesültnek, érezte a rózsák kéjes lehellését. Ez illat mint csókdosás illette őt. És e papirosról, melyet az ifju keze érintett, a birás akarata hatott feléje. Egyszerre, mintha boszorkányság ellen küzdene, apróra tépte a levelet és darabjait szélnek eresztette a kertre nyíló ablakon. Kivitte a perronra a veszedelmes virágokat, aztán visszatért szobájába, térdre borult és imádkozott. Vajjon mi történt e vívódó lélekben életének e nagy óráján? Mint minden kornak ösztöne sugallta: csakugyan megvan az Ismeretlen Lélek, a sorsok intézője felé emelkedő fájdalmas szív imádságában az erő, mely megépíti a gyöngülő akaratot? E perczben fogadta meg Juliette saját lelkiismeretének az önmagával kötött szerződés révén azt, a mit alig egy év múlva telje-

sített. Mikor fölkel, láng égett arcán s egy láng világította meg homlokát. Egyenest anyja szobája felé tartott. Az öreg asszony megdöbben, mikor ily megváltozottan látta vonásait:

- Mit akarsz nekem mondani? Olyan egzaltált vagy. Régtől óta látta, hogy leánya szomorú, és ez a gyors elváltozás megfélemlítette.

- Kedves mamám, azt kérem: egyezzek bele egy elhatározásomba, bár tudom, esztelennek fogja itélni, szólta Juliette. Ma este Nançayba utazom.

- No ez igazán képtelenség. Elfelejtetted, mit mondott a doktor?...

- Van is most az én egészségemről szó, felelt Tillièresné; aztán komolyan, szinte tragikusan folytatta: Az a kérdés: becsületes asszony legyen-e leánya, ki pirulás nélkül csókolhatja meg, vagy egy boldogtalan...

- Boldogtalan?... ismételte Nançayné megdöbbenve; aztán leültette Julietteet lábához a zsámolyra és végtelen szeretettel czírogatta meg haját. Vallj meg mindent öreg édes anyádnak, kedves gyermekem. Tudom, hogy megint valami balga gondolat támadt szegény fejedben. Nagyon értesz ahhoz: hogyan duld föl holmi képzelődésekkel életedet, mely oly nyugodt lehetne...

- Nem, édes anyám, ez nem képzelődés. És egyre komorabb hangon beszélt: szeretek valakit, a kinek nem lehetek a felesége, s a ki udvarol nekem. Érzem, tudom, hogy ha itt maradok és még találkozom vele, elvesztem, végem, és nem bírok többé elmenekülni...

- Hogyan! kiáltott az öreg asszony elsörnyedve, és látszott, hogy együgyűségében nem sejt a valót. Hát nem a Poyanne távozása bánt így? Észrevettem, hogy buslakodsz. Azt hittem, miatta bánkódsz, és hogy ő is azért megy el, mert szeret és nem lehetek egymáséi...

- Ne faggasson, édes mamám, mondá Juliette összekulcsolva kezét, nem mondhatok egyebet... De ha szeret, tudhatja, hogy így csak végső kétségbeesésemben beszélhetek, és ígérje meg, hogy nem akadályoz meg szándékomban...

- Szent Isten! kiáltott Nançayné. Csak nem azért hagysz el, hogy klostromba menj?

- Nem. De örökre távozni akarok Párisból... Azt akarom, hogy hagyjuk itt ezt a lakást, a hova többet nem teszem a lábamat, mint a hogy e városba sem jövök vissza többé soha... Bocsásson meg, édes anyám, ha ráhagyom az apró dolgok elintézését, a melyek nekem nagyon nehezemre esnének... Azt szeretném, ha minden holmimat utánam küldenék a kastélyba, a hol majd megvárom kedves mamát.

- Fiam, nem gondoltad meg ezt a dolgot, szólta az öreg asszony. Egy hónap vagy év múlva halálosan beleúnsz Nançayba és a magányosságba... Mostani gyötrő bánatod elmúlik... És hidd meg, hogy nem bírod majd ott elviselni az életet, ha nem lesz közeledben más, mint én, vén csont...

- Egyetlen menedékem az, ha ott lehetek, édes anyámmal; mondá Juliette, forrón csókolva a fonyadt, fehér kezét, mely szomorú arcát simogatta. Oh, ne vitatkozzék velem. Szeret engem, azt akarja, hogy jó és becsületes legyek, hát segítsen megmenekülnöm...

- Velem akarsz élni? Mindig?... szólta bánatosan Nançayné. És mi lesz majd belőled, ha egyedül maradsz e világon és én nem leszek többé? Mert én előbb halok meg, mint te, és akkor...

- Ha édes anyám nem lesz többé velem, mondá Juliette oly pillantással, minőt az öreg még sohasem látott szemében, Isten lesz velem.

*

Vagy tizenegy hónappal a párbaj és e dolgok után, Raymond Casal, lord Herbert Bohun yachtján utazott. Ceylon szigetéről jöttek, elefántvadászatról, miután a perzsa öböl mentén oroszlanokat öldöstek. Malta szigetén kikötöttek a posta végett és Raymond levelei között nyilván volt egy, a mely nagyon hatott rá, mert egész nap oly szomorú volt, hogy barátja hiába akarta fölvidítani. Jóllehet a két barát nem bizott egymásra titkokat, lord Herbert sejtette, hogy bánat nehezedik szívére az ő kedves Casaljának, a ki nem volt többé a régi jókedvű czimbora. E tizenegy hónapban csaknem folyton együtt éltek és úgy töltötték az időt, mint a *Royal Yacht Squadron* vörös keresztes fehér lobogója alatt hajózó két jó pajtáshoz illik. Augusztusban résztvettek a norvégiai lazaczhalászatokban, aztán fölhaladtak egész az Északi-Fokig. Aztán levitorláztak Angolországba, s ott töltötték októbert és novembert. Ez idő alatt Raymond örülni játszott a newmarketi lófuttatásokon, Herbert pedig az alkohol démonának áldozott. De a tengeren, a *Dalilán*, - így hívták a hajót, - egész más ember lett ebből az angolból. Nem ivott egy csepp pálinkát sem, és az okleveles kapitány éleslátásával ügyelt az egész hajószolgálatra, így bizonyítván be, hogy mégis él benne a felelősség érzéke, melyet a brit emberből nem ölhet ki semmi. Nyilván a józanság e kúrái óvták meg attól, hogy a szörnyű mérge végképp elbutítsa. Értelme ilyenkor fölébredt és mindenki meglepetve találta meg benne az előkelő oxfordit, a ki volt, mielőtt a szeszben keresett menedéket, minden és maga ellen. Ha komornak látta egyetlen barátját, kit rendithetetlen angol hűségével szeretett, oly kedvesen elmés, s a mi még hihetlenebb: oly mélyen érző volt, hogy a Phillips törzsvendégei bizony nem ismertek volna rá. Így a decemberben kezdett nagy uton, Perzsiától Indiáig végtelen gyöngédséggel vigasztalta szomorú *alter ego*-ját. És mikor tovább indultak Maltáról, az ebéden és este úgy meghatotta barátját gyöngéd szorgosságával, hogy Casal végre elmondta neki a különös drámát, melyet átélt, de nem nevezte meg Tillièresnét, és azon kezdte a beszédet, hogy a legkimagyarázhatatlanabb asszonyi problémáról akar szólni. Az éj szinte természetfölötti szép volt. A csillagok a dél egének mesés fényével ragyogtak. A *Dalila* érezhetetlen mozgással hasította a nyugodt, higgadt, szelid tengert, melynek feketesége csaknem kék volt, mint a hogy fölöttük az ég kéksége csaknem feketén sötétlett. A Vöröstenger nyomasztó hősége után oly édes, üde fuvalom, a megnyugvás végtelen bűbáját lehelte ez éjszakába. Lord Herbert fűzfából font zsöllyeszékébe süppedve, némán hallgatta barátja beszédét, és kimért időközökben egy-egy kis füstfelleget bocsátott kurtaszárú fapipájából. Raymond, az emlékezés varázslatának hatalmában, inkább a maga számára, semmint hallgatag barátja kedvéért elevenítette föl kalandja jeleneteit: hogyan találkozott Juliettel egy közös ismerősüknél, - hogyan történtek az első látogatások, és mint ragadta őt meg az ifjú nő bája, - hogyan tiltották őt ki a házból, hogyan kérte meg Tillièresné kezét; - aztán mikor elkövetkezett a féltékenységi és a jelenet Poyannenál, - a nő hozzájött és az örület, melylyel odaadta magát neki, - aztán semmi... Mikor sebe meggyógyult, Juliettehez ment, s akkor hallotta, hogy elutazott. Irt neki. Nem kapott választ. Megtudta, hogy Nançayba vonult vissza. Oda utazott. És nemcsak hogy nem fogadták, de még csak meglátnia sem sikerült. Mondták neki, hogy Tillièresné nagy ritkán megy ki a házból és csupán a fallal körülvett parkban sétál. Átmászott e falon, mint egy regényhős. Másnap a nő távozott a kastélyból; senki sem tudta: hová; nyilván értesült ottlétéről. Látva, mily makacsul menekszik előle, azt hitte, hogy kötelessége abbahagyni az üldözést, mely becsületes emberhez nem méltó; és ekkor kérte meg Bohunt, hogy menjenek együtt Bergenbe.

- Hogy egy asszony miatt szenvedek, mondá végezetül, az nem valami rendkívüli dolog. De mégis érteni szeretném ez ócska történet nyitját; s épp most kevésbé értem, mint valaha, mióta ma reggel olvastam Candale levelét, melyről már szoltam neked... Nos, hadd hallom, mi a te impressziód e nőről azok után, a miket beszéltem?

- Bizonyos vagy abban, hogy nem találkozott többé első kedvesével?

- Bizonyos vagyok benne. Az az ember nem tért vissza Amerikából.
- Ugy hát nem miatta hagyott el téged. És most szabad egy kissé brutális kérdést tennem? Nagyon szenvedélyes volt?
- Az.
- És nagyon naiv is?... Te értesz engemet...
- Az volt...
- És az a Poyanne, az első szerető, vajjon sokat élt fiatalságában?
- Dehogy! Valóságos apostol az; különben tehetséges és ékesen szóló; de ez csak untathatta a nő! Nos, mit gondolsz?...
- Azt gondolom, szólt lord Herbert, miután egynéhány perczig hallgatott, hogy ez az asszony mindig jóhiszeműleg viselkedett veled szemben. És szeretett téged, nagy hévvel szeretett, de azért azt nem bírta elérni, hogy végképp ne szeresse többé azt a másikat... A gróf kétség nélkül elméjének, eszméinek és még egyéb oly dolgoknak volt kedvese, a minőket a te hatásod nem birt megsemmisíteni; te pedig az a szerető voltál, a ki az ő bensejét nem elégíthetted ki... Neki olyan valakire volt szüksége, a ki magában egyesít téged és azt a másikat; a kiben a gróf érzelmei közül is, meg a tieid közül is él egynéhány,... szóval olyan Casal, a kiben a Poyanne szive dobog... E képtelenségeknek nem tudom más magyarázatát. És most térjünk át a ma reggel érkezett levélre. Mi van abban?
- Hogy anyja meghalt, ő pedig apácza lesz. Most tölti a növendék-évet a Dames de la Retraite klostromában. De ezeket az eszményeket lehetetlenség összeegyeztetni: sok évig egy szerető, aztán egy másik két órára és aztán örökre a klostrom.
- Vajjon ott marad-e? mondá az angol. Ha ott marad, ez is csak olyan öngyilkosság, mint a többi. A klostrom a romantikus nők alkoholja. Szentimentálisabb, mint a whisky, régibb találmány is, és előbbkelő; de a célja csak ugyanaz: feledni mindent és önmagunkat!... Különben mit panaszkodol? folytatta az olyan keserűségével, kinek szívében titkos gyűlölség lappang megvetett, de még mindig sajnált régi szeretője iránt. Az olyan asszony, a ki azt a gondolatot hagyja maga után benned, hogy egész életében bocsánatot fog kérni Istentől, a mért téged szeretett, ez páratlan a mi gyönyörű századunkban, a komédiásnék és czédák századában...
- De vajjon csakugyan szeretett-e engem? szólt Casal. Ha legalább ezt tudnám bizonyosan!
- Persze hogy szeretett...
- És a másikat?
- Azt is szerette, punktum...
- Nem, szólt Raymond, az lehetetlen; az emberben nem fér meg két szerelem...
- Már miért ne férne meg? mondá lord Herbert vállat vonva; és ismét rágyujtott, miután kitakarította és megtömte pipáját, el se hallgatva a közben, a mit az egész uton nem cselekedett meg. Mikor Sevilleben jártam, volt egy kocsisom, a ki mindig közmondásokban beszélt; főleg egy közmondást hajtott mindig; ajánlom, szivleld meg, mert benne van a te történeted, és talán valamennyi történet nyitja: *Cada persona es un mundo*... Minden ember egy világ.

És a két jóbarát ismét elmerült az álmodozás csendjében, míg a csillagok tovább ragyogtak, szikrázva, fényesen; a nyugodt, kék, homályos tenger pedig zsongott és a *Dalila* röpült e tengeren, ez ég alatt, - mely kevésbbé végtelen és kevésbbé fönséges, mint a viharok és megbékülések, a szenvedélyek és áldozatok, az ellentmondások és gyötrelmek közepett az, a mit örök lehetetlenség teljesen megismerni: - az asszonyi szív.

Hyères, 1889 deczember. - Páris, 1890 julius.

- Vége. -